

למעשה

הגדה של פסח

מהדורה זו מוקדשת לזכותו של הרב עובדיה
דהן שליט"א יו"ר המועצה הדתית על
עזרתו המרובה למכון 'למעשה'

הוקדש לע"נ אמו רודפת תורה וחסד
הרבנית פרוחה בת עישא ע"ה

לע"נ כל הערירים שאין מי שיאמר עליהם קדיש
הונצח ע"י הרב עובדיה דהן שליט"א

בסיוע

©

כל הזכויות שמורות

למכון 'למעשה'

ולפנחס זרביב

כתובת המחבר

נתן אלבוז 8 \ 10

אשדוד

058-3271323

p0583271323@gmail.com

דברי ברכה

שמחתי שמחה גדולה בראותי ראשית של
המוסד והראי של האברך החשוב והמתמיד, וירא שמים
ורא שמים מרבים, כה מפיך מרגליות, מולומדי הכולל
הכולל, מוסד תורה וחסד, ומגיד שיעור
במרכז התורה שלם יצחקי, הדברים פנחס
רביב שליט"א אשר יקרא בשם "למעשה" על
עברתי על מקצת הספר ומצאתי בו קורת
רוח ודברים נפלאים המרוויח את צימאוננו
של המבקש. ולמי שאר לי אלא לברך שימוצי
מצינותיך מוצר יתעסק בהשגת תורה והאקציות
לככות את הרבים הן בתורה שבתה וכן
בתורה שלמה. ויבורכו כל הציורים והמספרים
בכל הפרסומים שהיא בעיניו ומצוינו לו.

הרב יצחק אברגיל

רש כולל תורה וחסד

המלצת הגאון האדיר מרן הרב יצחק אברגיל שליט"א בעל ה'ברכת יצחק'

דברי ברכה

שמחתי שמחה גדולה בראותי ראשית עמלו המשובח והראוי של האברך החשוב והמתמיד, וירא שמים
מרבים, פה מפיך מרגליות, מולומדי הכולל "מוסד תורה וחסד", ומג"ש במרכז התורני 'לב יצחק' הרה"ג פנחס
רביב שליט"א אשר יקרא בשם 'למעשה' על מגילת אסתר ועה"ת והמועדים.

עברתי על מקצת הספר ומצאתי בו קורת רוח ודברים נפלאים המרוויח את צימאוננו של המבקש. לא
נשאר לי אלא לברך שעוד יפוצו מעינותיך חוצה ותזכה להגדיל תורה ולהאדירה, לאכות את הרבים הן בתורה
שבכתב הן בתורה שבע"פ. ויבורכו כל העוזרים והמסייעים בכל הברכות שבתורה בני חיי ומזוני רווחי.

החותם לכבוד התורה ולומדיה

יצחק אברגיל

למעשה על הגדה של פסח

הקדמה

אודה ה' שזיכני לעסוק בתורה ולחדש בה חידושים ולהוציאם לאור

תודות להורי היקרים שלא חסכו מעצמם עמל וטורח כדי שנגדל בתורה ויראת שמים טהורה ולמור אבי הרב יצחק זרביב שליט"א שהוא משל ונמשל לאהבת תורה ומרגלה בפומיה תמיד תורה. תורה. תורה. ויראת שמים טהורה. ואם הבנים שמחה הרבנית מרגלית תליט"א. וכן לחמי הרב משה חיים טוטיאן שליט"א וחמותי ולסב רעיתי הר' יוסף טוטיאן שליט"א ולסב השני המשיג הרב יעקב אקוקה שליט"א ואחרון חביב מקים עולה של תורה לשם שמים במסירות נפש סבי פה מפיק מרגליות הגאון האדיר ר' פנחס קריספין שליט"א ראש מוסדות 'מורשה' ועימו הרבנית הדגולה הרבנית אביבה קריספין תליט"א על כל עזרתה המרובה לכלל ישראל ולנו בפרט.

אודה לגאון האדיר מרן הרב יצחק אברג'ל שליט"א ראש כולל תורה וחסד בעל הברכת יצחק על כל מה שנעזרתי בו עצה ותושיה.

וכן להרב ישראל אברהם קלאר שליט"א על הבימה החשובה שנתן לי בכל שבוע בקונטרס המפואר שמוציא לאור מידי שבוע 'אספקלריא' ומופץ 15.000 עותקים (להשיג במייל 9797@okmail.co.il) יזכה ה' להפיץ מעיינותיו הוצה ולהמשיך לזכות את הרבים.

וכן להרב מאיר שלום וקנין שליט"א ראש המרכז התורני 'לב יצחק' על עזרתו המרובה. וזיכוי הרבים העצום. שבין כותלי בית מדרשם וכן לגבאי בית מדרשינו הבה"ח ברוך חיון נר"ו.

שלי ושלכם שלה הוא רעיתי היקרה מנשים באהל תבורך על יום יום שעה, שעה, שניה, שניה, שבגודל האהבת התורה שלה שאין לה אח וריע היא מסירה ממני את טירדות הזמן והכל מתוך מאור פנים ושמחה ואהבת חסד.

כמו כן אודה למועצה הדתית אשדוד על עזרתם האדיבה בהוצאת ספר זה והכל כדי להגדיל תורה ולהאדירה ולעומד בראשה הרב עובדיה דהן שליט"א שנודע בנועם הליכותיו ומידותיו ואהבת התורה שיוקדת בליבו, בבחינת 'טוב שכן קרוב מאח רחוק' וכן לרב חיים בן המו שליט"א ראש כולל מושב עוצם מנהל מחלקת תרבות תורנית שנודע בנועם הליכותיו ומידותיו ואהבת התורה שיוקדת בליבו ואף כיבד את הספר במאמר מכובד. ולרב יעקב נחמני שליט"א ראש כולל 'ברכי יוסף' ור"מ בישיבת 'בית הלוי' על כל העזרה וההכוונה.

למעשה על הגדה של פסח

כמו אודה לגיסי היקרים הרב יוסף ילזו שליט"א בעל הזיכורי יוסף' והרב אברהם דהן שליט"א בעל ה'ברכת אברהם' וראש מכון 'ליבנו בתורתו' על שמאפשר לנו בנדיבות ליבו להביא מקושיותיו הנפלאות. והרב שמעון בדרה שליט"א בעל הישבע ביום הללתיך' על עזרתם המרובה. ולאחי וראש הגה"צ והמתמיד ר' יונתן זרביב שליט"א ולאחי ר' מרדכי זרביב שליט"א על עצותיו העמוקות והנפלאות. ולגיסי היקר יניק וחכים טובא הרב יעקב חי טוטיאן שליט"א והרב יהודה טוטיאן שליט"א. על עזרתו בהגהת הספר יה"ר שזכות זו תעמוד להצלחתו בלימוד

וכן לכולל ערב שבו אני חוסה אליבא דהילכתא' שבנשיאות הגאון הגדול הרב יעקב הלל שליט"א ולבנו יד ימינו הרה"ג יהודה הלל שליט"א ראש הכוללים מדין ועד באר שבע

ברכת הרב עובדיה דהן שליט"א יו"ר המועצה הדתית אשדוד

בניסן נגאלו ובניסן עתידים להיגאל

לכבוד ועונג הוא לנו, במועצה הדתית להיות שותפים בהפצת חיבורו המיוחד של פה מפיק מרגליות מג"ש במרכז התורני 'לב יצחק' הרה"ג פנחס זרביב שליט"א אשר מלבד התמודתו הנפלאה ויראת חטאו שקודמת לחוכמתו, ונועם מידותיו. נתן אל ליבו על המחסור שיש בהגדה שיצאו בה יד"ח מצות והגדת לבנדך דרך שאלה ותשובה שמבואר שעיקר המצוה היא לשאול את השאלות שכואבות בהגדה ולענות עליהם תשובות שמניחות את דעת השואל כמדומני שחיבור זה עונה על השאלה.

יותר ממה שחשב המחבר מה לכתוב, חשב המחבר מה לא לכתוב, ומצאתי שיפה עשה ולא נשאר לי אלא לברכו שעוד יפוצו מעיינותיו חוצה

החותם בידידות הרב עובדיה דהן יו"ר המועצה הדתית אשדוד

למעשה על הגדה של פסח

מאמר פתיחה מהרב עובדיה דהן שליט"א

יו"ר המועצה הדתית אשדוד

ורב בית הכנסת חניכי הישיבות – "בית יוסף"

קרית פוניבז'

חשיבות רגע של אמונה

מה גדלו מעשי האמונה, עד שכל רגע ורגע של אמונת האדם בעולם הזה, חשוב וחביב מאד בעיני הבורא יתב"ש. וכן מצינו ב'אבן עזרא' (פירוש הארוך) על הפסוק בפרשתן (י"ד, ד): "וידעו מצרים כי אני ה'", דלכאורה צ"ב, והרי 'מצרים' הללו עומדים כעת לטבוע בים, ומהו 'וידעו מצרים'? אלא דקאי על המצריים שנתרו במצרים, וגם על אלו הנמצאים בים קודם מותם, גם הם 'וידעו מצרים כי אני ה' – באותם הרגעים קודם שימותו. פוק חזי כמה שידד הבורא מערכות שמים וארץ, שהרי הוצרך ה' להשאירם בחיים שלא ימות עד שידעו שאני ה' והוי כעין שבור את החבית ושומר את יינה שציוה ה' את השטן וגדול היה צערו של השטן על זה יותר מכל יסורי איוב (ב"ב מז). והכל בכדי להחדיר אמונה בה' באותם כופרים נאלחים אף לרגע אחד!

מסופר על הגאון הצדיק ר' לייב חסמן זצ"ל שביוה"כ האחרון לחייו ירד אחר תפילת נעילה לביתו כי נחלש הרבה מהתענית וירדו עמו מנין בחורים, וכשהמתינו לתפילת ערבית אמר להם בהפטרת מנחה קראנו שיונה הנביא אמר לאנשי הים (האוניה) שאוני והטילוני אל הים ולמה אמר שאוני היה די לומר הטילוני לים וזהו? אלא י"ל שדקדק והאריך במילה זו להרוויח עוד רגע של חיים. ואותו דבר אמר ר' לייב עוד רגע של קדושת יוהכ"פ זה מרגלית יקרה.

בשביל זה כדאי לחיות!

בירושלים של מעלה, התגוררה אישה אלמנה ומבוגרת, שהייתה בעלת ייסורים ומכאובים קשים. בגילה המתקדם כבר סבלה ממספר מחלות בעת ובעונה אחת, ובכל עת הייתה מתייסרת וכאובה... המהרי"ל דיסקין זצ"ל, שהתגורר באותה עת בירושלים, נהג לעלות לביתה מדי ערב חג, לברכה בברכת החג בפנים מאירות ומלבבות ולשמח את לבה. קבלת פני הרב גרמה לה להתרגשות ולשמחה, והיא התאמצה לקבל את פני הרב בכבוד ככל יכולתה, ולהשתדל להיראות בצורה מכובדת, למרות מצבה הלא נעים... באחד החגים, בעלות המהרי"ל דיסקין לבקרה, הופתע לשמוע את בקשתה: "יברכני נא הרב בברכה לאריכות ימים ושנים" ... לא הצליח הרב לכבוש את הפתעתו, ושאל בקול: "לו היית מבקשת ברכה לרפואה, כי אז ניחא. לו היית מבקשת ברכה להטבה במצבך - גם ניחא. אך ברכה לאריכות ימים? בשביל מה? הן כבר זכית לחיים ארוכים, יש לך דור ישרים מבורך, ואת סובלת ומסובבת בייסורים קשים. לשם מה ברכה לאריכות ימים?!". חייכה האישה

למעשה על הגדה של פסח

חיוך נוגה, והשיבה: "יאמין לי כבוד הרב כי הצדק אתו. בגילי, קשה להאמין כי חיי ישתפרו, ובכל זאת, אני מבקשת עוד שנות חיים... אסביר לכבודו: פעם בשבוע, מגיעה האחות הסועדת אותי, רוחצת אותי, מנקה את סביבתי, ומזכה אותי בכמה דקות של נקיות. באותם רגעים אני יכולה לזכות לברך ברכה אחת או שתיים, ואכן, אני ממחרת לנצל את ההזדמנות ולברך... "בשביל ברכה אחת, אפילו בשביל ברכה אחת! כדאי לי לסבול עוד שבוע שלם של צרות ומכאובים בחיי, כדי שבסוף השבוע אוכל לברך עוד ברכה אחת, לומר עוד פעם אחת 'ברוך אתה השם אלוקינו... שהכל נהיה בדברו!', סיימה האישה בהתרגשות... בשביל ברכה אחת כדאי לחיות, בשביל ברכה אחת כדאי לסבול, בשביל ברכה אחת כדאי לחכות שבוע ימים! אם זכינו ביכולת לברך, לא ברכה אחת, לא פעם בשבוע - מדי יום! יותר ממאה פעמים! - כמה נודה בהתרגשות על כי זכינו לכך, נעריך את הזכות הזו, ונברך את הברכות בכוונה ובצורה הראויה!

למעשה על הגדה של פסח

הגדה של פסח

למה נקרא בשם ליל הסדר

צ"ב למה נקרא בשם ליל הסדר.

אלא רגיל בפי צדיקי הדורות בשם המהר"ל מפראג: לפיכך נקרא לילה זה בשם "ליל הסדר" כדי שלא יחשוב אדם שכל מה שעבר על עם ישראל בגלות מצרים, ובשאר הגלויות שלאחר מכן, הוא בדרך "מקרה" חלילה... הם מלהזכיר... ליהוי ידוע: הכל מתרחש לפי "סדר" מסודר היטב אותו סידר הבורא מראשית הבריאה... הגם שלעיני בשר לא ניכר הסדר הזה, אולם כשיבוא משיח צדקנו יתגלה לעינינו שהכל היה מסודר בתכלית הסידור...

אכן, לפעמים אין מבינים דבר אם לא ראינו את ה"ראש" ואת ה"סוף". מושל למה הדבר דומה? אדם נכנס לבית הכנסת באמצע התפילה, ושומע איך ששליח הציבור אומר: "את כל אוהביו ואת כל הרשעים ישמיד!" והוא עומד ותמה: מדוע ולמה משמיד הוא גם את אוהביו? מה עשו הם לו? לעומתו, נכנס אדם אחר באמצע התפילה, ושומע איך ששליח הציבור אומר: שומר ה' את כל אוהביו ואת כל הרשעים! ואף הוא עומד ותמה: מדוע ולמה שומר ה' את הרשעים? למה להם לזכות בדבר שראוי רק לצדיקים?

שניהם, אילו היו שומעים את "ראש" הפסוק ואת "סוף" הפסוק - לא היתה להם כל תמיהה... אף אנו כן: אילו היינו מתחילתו של עולם ועד סופו - היינו מבינים הכל, אולם כיון שאנו "אורחים" הנכנסים באמצע, קשה לנו להשכיל ולהבין כל דבר על עומקו... נדמה לנו שאין כאן "סדר"... אך לא כן הדבר: הכל מסודר בתכלית הסידור... (ליקוטי אב).

מה חידש משה ליתרו

ויש להרחיב בזה ממש"כ בלמעשה (פרשת יתרו) ויספר משה להותנו (יח ח) צריך להבין מה נשאר לו למשה לספר ליתרו, אחרי שכבר שמע כל זה מקודם.

ועוד צ"ב למה רק אחרי ששמע יתרו ממש"כ אמר 'ברוך ד' אשר הציל אתכם' ולא ברוך מיד ברוך ד' כשהיה עוד במדין, הרי גם שם שמע הכל ומה נוסף לו עכשיו.

אלא מבאר הרב יעקב ניימן זצ"ל בספרו דרכי מוסר, אינו דומה שומע מפי הרב לשומע מפי התלמיד, תלוי מי המשמיע. כשיתרו שמע יציאת מצרים וקריעת ים סוף וכל הנסים מאנשים פשוטים, לא עשה עליו רושם כל כך עד כדי אמירת ברוך ד' אבל כששמע על כל הנסים מפה קדשו של משה רבנו נתרשם כל כך עד שאמר ברוך ד'. עכ"ד.

ועוד יש לומר שיתרו שמע כל נס בפני עצמו ובא משה רבינו וביאר לו את כל הנסים ועד כמה הכל מדוקדק ואת עומק כוונותיו של ה', שבדבר אשר זדו עליהם, בו הם נענשו, שהאדם ששומע נס אחד, יכול לומר מקרה

למעשה על הגדה של פסח

הוא זה, שבדיוק קרה מכת דם, אבל שכל הזמן קורה כדבר משה, במשך עשרה פעמים והים לעמ"י בדיוק נבקע, ולפרעה ועמו בדיוק הוא נהפך עליהם, זה מראה את גודל הנס, וזה מה שהרחיב משה להראות לו את העומק עד כמה הכל היה נס, וכו', וכמו מגילת אסתר שהקוראה כפשוטה, לא מבין את עומקה, ומימלא יודע פחות את גודל ניסי ה', אבל מי שמעמיק בה מבין עד כמה גדלו ניסי ה'. ובפרט שרואה איך כל פרט מסודר עד שאי אפשר לומר שהיה מעשי ידי אדם.

וכן מבואר בדברי הגר"א (תחילת מגילת אסתר) שכתב 'משל למלך שהיה לו בן יחיד והיו השרים מתקנאים בו מחמת שראו גודל אהבת המלך עליו, לימים חטא הבן לאביו וגירש אותו ליער, וסבר הבן שאביו עזב אותו ושכח אותו, אבל אביו ברחמיו על בנו היה מתיירא שמא יפגעו בו חיות רעות שביער, או שריו השונאים אותו, מה עשה, שלח עבדיו המשרתים אותו לתוך היער, אך אמר להם שאל ידע בנו מזה, כדי שיחזור מחטאיו אשר עשה, לימים בא עליו דוב, ובא אחד מעבדי אביו והצילו, וסבר הבן שהוא מקרה, אח"כ בא שר אחד משונאיו, ועמד אחד מעבדי אביו והצילו מידיו, והבין הבן כי איך אפשר שיהיה מקרה כל כך תכיפה תמיד, והבין שזאת עשה אביו, ונתקע אהבת אביו בלבו וחזר בתשובה שלימה.

כך הקב"ה שלח אותנו בגלות והיה מתיירא שמא יפגעו בנו הדובים הקשים, שלח אתנו עבדיו המשרתים ועושים לנו נסים על ידיהם, אך הוא בהסתר פנים, אך שמרדכי ואסתר ודורו ראו והבינו שזאת הוא מן השמים, וקבלו עליהם את התורה באהבה רבה.

ומבואר בדבריו במושל זה שחטאם של ישראל שחשבו שהכל מקרה, כדוגמא שסבר הבן שהוא מקרה והתיקון שנתקן בישועת הפורים הוא שהבינו שאין כאן מקרה וכלשונו של הגר"א כי איך אפשר שיהיה מקרה כל כך תכיפה תמיד והבין שזאת עשה אביו.

ומבואר שרק ראייה של כל המקרים ביחד היא זו שמביאה לידי אמונה.

משלו של החפץ חיים לאחד שהעיר לגבאי על סדרי העליות

וכמשלו של החפץ חיים על אורח אחד שבא פעם לשבות בעיר, והוא ראה בבית הכנסת בשעת קריאת התורה, שהגבאי שעומד על יד הספר, מכבד בעליות לתורה, פעם מתפלל שיושב במזרח, ופעם מתפלל במערב, ופעם יהודי שעומד בדרום, ופעם יהודי שנמצא בצפון.

התפלא האורח ואמר ליהודי שיושב לידו, סליחה, אבל אין כל סדר בבית כנסת זה, לא זו הדרך, היה יותר רצוי לכבד בעליות לתורה לפי הסדר, את כל המתפללים שיושבים במזרח, ואחריהם לפי הסדר היהודים שיושבים בדרום, בצפון וכו'.

השיב לו יהודי פיקח אחד, ר' יהודי באת לבקר בבית כנסת שלנו לשבת אחת בלבד, ואתה רוצה כבר לדעת את כל הסדר, איך הגבאי שלנו מחלק את העליות בין המתפללים? אם היית מתפלל עמנו במושך כל השנה,

למעשה על הגדה של פסח

חיית מבין שהגבאי עושה הכל בתבונה, והוא יודע כי בשבת שעברה כיבד בעליה את הכהן שיושב במזרח, ואת הלוי שיושב בדרום, והיום הוא קרא לתורה את הכהן שנמצא בצפון, ואת הלוי שיושב במערב, ואת ישראל לשלישי ממרכז, מכיון שהוא חיוב ואת הלמדן ממרכז בגלל שהוא יודע לקרוא נביא במפטיר כך שבמשך מספר שבועות בא הכל על מקומו בשלום.

הנמשל: אותו דבר קורה עם האדם שבא לעולם, הוא נמצא כאן לזמן קצר, והוא רוצה כבר מענה ותשובה לכל שאלותיו, למה הראשון הוא עשיר, והשני הוא עני, למה לאחד מגיע עושר וכבוד, ולשני עניות ובזיון. אם היה האדם חי אלף שנים כמו שכתוב בהקב"ה, "כי אלף שנים בעיניך כיום אתמוול" היה רואה כי לפני מאה שנה היה סבו של זה גביר גדול, ולא עמד בניסיון העושר. וסבו של השני היה קבצן ועמד בניסיון העוני וכיו"ב. אבל כאשר האדם הוא רק אורח לזמן קצוב בעולם הזה, והוא לא רואה יותר אלא מה שמתרחש בימיו הקצרים, אסור לו לשאול קושיות, ועליו לסמוך על בעל הבית של העולם, על הגבאי הגדול שיודע את מי לכבד, והכל מתנהל בתבונה ובסדר.

למה הגדה נקראת בשם הגדה

צ"ב למה הגדה נקראת בשם הגדה של פסח ולא אמירה של פסח, ובפרט שבלשון הקודש לשון הגדה הוא לשון קושי כמו שכתוב ותגיד לבני ישראל דברים הקשים כגידים (שבת פ"ז).

הואיל ומתחיל בגנות

אלא יבואר עפ"י דברי האור החיים על הפסוק והגדת לבנך (שמות יגח), שהקשה למה לא אמר ואמרת, כי תיבת הגדה מצינו לרבותינו ז"ל שאמרו שיתכוין בה דברים קשים כגידים: אלא כתב ליישוב על דרך אומרים ז"ל (פסחים קט"ז): מתחיל בגנות ומסיים בשבח, יאמר גנות אבותיהם של האבות כי לא היה דבר משובה, והוא אומרו והגדת דברים קשים שלב האדם נעקש מהם, ואחר כך מסיים בשבח, והוא אומרו לאמר אמירות משובחות משמחים את הלב ומסעדים אותו.

להודות ולהכיר טובה זה קשה כגידים

ועוד אפשר לומר היות והאדם מטבעו הוא כופר בטובה, וכמו שרואים עד כמה קשה להודות, והסיבה כי זה מחייב את האדם להחזיר טובה, ולכן הוא מעדיף לכפור, לכן להכיר בטובה זה דברים הקשים כגידים. וכן לשון הפסוק הגדתי היום לה' אלוקיך (דברים כו ג) ומתרגם הירושלמי שבחית יומא דגן.

כל אדם נמדד לפי מידת ההכרת הטוב שבו

ועד כמה חשובה היא הכרת הטוב, כתב בספר "לב אליהו" (הו"ד בספר 'המברך יתברך עמי לח'): כללו של דבר, שכל אדם נמדד לפי מידת הכרת הטוב שבו, כמו שכתוב (משלי כו, כא) "מצרף לכסף וכוור לזהב ואיש לפי מהללו", כלומר כאשר הצורף רוצה לבדוק המבדק אמיתי לכסף זה הצירוף ולברר את הכסף אם הוא

למעשה על הגדה של פסח

טהור, כמה מן הכסף האמיתי יש בו וכמה מן הסיגים, הוא נותנו ב'כור', ואת הזהב נותן ב'מצרף', - כי פעמים שמבחוץ הוא נראה זהב ואינו אלא נחושת. כמבואר באורחות צדיקים (שער השקר) שיש זייפנים העושים דמות הנחושת כדמות הזהב, ואז אפילו הבקיאים אינם יכולים להבחין כי אם בקושי גדול.

כך המבדק האמיתי לדעת מה האדם - הוא ככל שהוא מכיר טובה יותר, הרי זה מוכיח יותר על טהרת מעלותיו. וכל הכפוי טובה, הרי הוא מרוחק ומאוס בעיני ה'. דהיינו שאם אינו מכיר טובה למרות שנראה מבחוץ לצדיק תדע שהוא רשע

יתכן שלפנינו שני בני אדם האחד מתפלל ועובד ה', והשני איננו כלל בגדר זה של עובד ה', אבל לעומת זאת, מוצאים אנו אצל הראשון את מידת הכרת הטוב לה' והערכה למה שהוא נותן לו חיים וכו'. ולעומת זאת מוצאים אנו אצל השני, שאיננו מכיר טובה לה' ומרגיש שחייבים לו על מה שהוא עובד את ה' - בכגון זה, אומר לנו רבינו יונה, כי אף על פי שבפעול, מצבו של הראשון הוא הרבה יותר גבוה משל השני, מכל מקום הראשון הוא הרבה יותר מה' מאשר השני מפני שאיש לפי מהללו'. ואם אינו מכיר טובה הוא רחוק מה' הרבה יותר מהשני,

לכן מצינו לגדולי ישראל שיצאו מגדרם להכיר טובה לכל מי שעשה עמם אף טובה מעוטה, כי הרגש של הכרת הטוב הוא המפתח לכל ענייני עבודת ה', כמה שאדם מרבה בהכרת הטוב, כפי כן מכיר בטובת הבורא ובגודל החיוב בנתינת הודאת ושבח למקום.

שיגיד בצורה חדשה

ועוד ראיתי שכתב הרב דינר שליט"א עפ"י מש"כ האבן עזרא עה"פ 'ויגד משה את דברי העם אל ה' (יט) 'זמילת הגיד לעולם על דבר חדש שלא הזכירו'. וזה הרמז שצריך לספר ההגדה בצורה חדשה שלא ידעו אותה מראש.

למי מיועדת ההגדה

צ"ב למי ההגדה מיועדת ולמי תחדד את האמונה. אם לכופר, וכי ראינו כופר ששב בתשובה לאחר שלמד את ההגדה, ואם הוא מאמין מה הינו נצרך לקרוא את ההגדה הרי בלא"ה הוא מאמין.

אלא סיפור ההגדה נועדה למאמין לחדד בו את האמונה, שדבר זה בא ע"י חזרה ושינון, וכמו שמבאר המס"י בהקדמתו 'אמר המחבר: החיבור הזה לא חברתיו ללמד לבני האדם את אשר לא ידעו, אלא להזכירם את הידוע להם כבר ומפורסם אצלם פירסום גדול. כי לא תמצא ברוב דברי, אלא דברים שרוב בני האדם יודעים אותם ולא מסתפקים בהם כלל, אלא שכפי רוב פרסומם וכנגד מה שאמתתם גלויה לכל, כך ההעלם מהם מצוי מאוד והשכחה רבה. על כן אין התועלת הנלקט מזה הספר יוצא מן הקריאה בו פעם אחת, כי כבר

למעשה על הגדה של פסח

אפשר שלא ימצא הקורא בשכלו חדושים אחר קריאתו שלא היו בו לפני קריאתו, אלא מעט. אבל התועלת יוצא מן החזרה עליו וההתמדה. כי יזכרו לו הדברים האלה הנשכחים מבני האדם בטבע, וישיים אל לבו חובתו אשר הוא מתעלם ממנה.

דהינו שמטרת חיבור היא להזכיר לאדם את הדברים הפשוטים, שבמעט התבוננות הכל ברור לו. ולדוגמא האדם שעובד את ה' לעיתים מרגיש שהוא עושה טובה לה' ועובד את ה' בכל ליבו ונפשו במסירות נפש ממש. ובטוח שיש לו עודף בשמים של שכר.

אולם כשהוא מתחיל להתבונן בטובות שה' עשה לו כמה עולה כל אבר לקנות להשתלה עולת כל אברי גוף האדם כמה מיליוני דולרים וכו' וכל הגוף המפואר שהוא בריא וכו' וכו'.

וכמו שדוד המלך אומר בתהלים (ה ח) 'ואני ברוב חסדך אבוא ביתך'. אמר הרב אברמסקי זצ"ל לבעלי בתים בלונדון: אתם חושבים, שבכך שאתם באים לבית הכנסת אתם עושים טובה להקב"ה, אבל דוד המלך אומר 'ואני ברוב חסדך אבוא ביתך' זהו חסד של ה' שאני יכול לבוא לבית ה'! הנה אני בא עכשיו מבית חולים אמר הרב אברמסקי וראיתי מאות אנשים שוכבים. כל אחד מהם היה נותן את כל אשר לו כדי שהוא יוכל לקום וללכת להתפלל תפילת מנחה אחת...

ונסיים מעשה שהיה (הובא בילקוט לקח טוב דברים א עמוד מא) אחד מבאי ביתו של מרן החזון איש זצ"ל הגיע יום אחד לבית מרן ושמע מפיו את הדברים הבאים: 'לפעמים רואים אנו אדם שומר תורה ומצוות ומדקדק בקלה כבחמורה ופתאום ביום בהיר אחד הוא פורק מעליו את העול. לכולם נדמה שמפנה זה חל בפתאומיות. אך למעשה, ההדרדרות הפנימית החלה בוודאי זמן רב לפני כן. אף שכל הזמן היא לא התבטאה במעשים, האמונה בתוך לבו נחלשה כבר מזמן. רק מכת הסביבה החזיקה האיש מעמד כלפי חוץ, עד שנתגלה מצבו גם לעיני האחרים. בכך סיים החזון איש את דבריו, סתם ולא פירש.

כאשר יצא הבחור בדרכו חזרה לביתו שבירושלים נטרד מאד במחשבתו. בכל הדרך חזר ושאל את עצמו: 'מה היתה כוונת ה'חזון איש'? איזה פגם מצא בו אשר בגינו ראה לנכון לומר לו דברים נוקבים אלה? משהגיע לירושלים פגש את חברו וסיפר לו את כל הענין. כאשר גם בעיני החבר נראו הדברים תמוהים, יעץ לו הלה לשוב על עקבותיו לנסוע בחזרה לבני ברק ולבקש הסבר על הדברים.

ואכן כך עשה. למחרת נסע שוב אל ה'חזון איש' ושאלו לפשר הדברים. מרן זצ"ל שכפי הנראה צפה שכך יהיה, קידם את פניו בחיוך ואמר לו: בא ואפרש לך דברי, אמונה היא מהדברים הצריכים חיזוק תמידי. אם אין אדם מחזק את אמונתו שגדל והתחנך בה, היא הולכת ונחלשת ואחריתו מי ישורנה. על כן אדם חייב לחזק תמיד את אמונתו ורק כך 'בטיח את היידישקייט' שלו (יהדותו) כדבעי. וכיצד מחזקים אותה? על ידי שמסגלים חיים של אמונה חושית.

למעשה על הגדה של פסח

הנה לך דוגמא לחיים על פי אמונה חושית: הגמ' מספרת (ברכות ה:): על רב הונא שהחמיצו לו ארבע מאות חביות של יין. הלכו אצלו חכמים ואמרו לו שיעיין במעשיו. אמר להם: וכי חשוד אני בעיניכם?! אמרו לו: וכי חשוד הוא הקב"ה שיענישך ללא דין? אמר להם שהוא אינו יודע במה חטא, שמא הם יודעים. אמרו לו שלא נתן לאריסו את הזמורות המגיעות לו בנוסף לחלקו. בסופו של דבר קיבל על עצמו לתקן את העוול ומיד חזר החומץ להיות יין. ויש אומרים שהחומץ התייקר ונמכר במחיר יין.

אם דבר כזה היה קורה אצלנו, אמר ה'חזון איש' היינו מחפשים את העילה לחימוץ היין בגורמים טבעיים. אך לא כן חז"ל, הם חיו באמונה חושית. כאשר קרתה להם תקלה חיפשו את הטעון תיקון בעולמם הרוחני וידעו שרק כך יצליחו למנוע את הישנות הדבר. מי שחי אמונה חושית הוא בטוח באמונה שלו.

כיצד מגיעים לאמונה חושית? - כל דבר שהנך זקוק לו, בקש אותו מהקב"ה. אם דרושות לך נעליים חדשות עמוד בפינת החדר ותאמר: רבוננו של עולם ראה נא את נעלי הקרועות והמצא נא לי כסף כדי לקנות נעליים חדשות. וכך בכל דבר. על ידי זה תרגיל את עצמך להכיר ולהרגיש שהוא יתברך הנותן את הכל. כך רוכשים אמונה חושית! סיים ה'חזון איש'.

מדוע אנחנו כל כך מתפעלים מקריעת הים, הרי פשוט וברור הוא שהקב"ה שברא את הים יכול גם לקרוע

אותו לחצאים!?

הגאון רבי אשר וייס, במנחת אשר (על הגדה של פסח עמ' שעט), כותב דבר נאה מאוד. ישב לו פעם ילד יהודי לבילי הסדר, ואביו סיפר לו ניסים ונפלאות על קריעת ים סוף, תוך שהוא מתאר את חמשים הניסים שנעשו שם לאבותינו, כפי שמובא ב'מעם לועז'. והנה לפתע הקשה הילד החכם שאלה: אמור נא לי אבי, מדוע אנחנו כל כך מתפעלים מקריעת הים, הרי פשוט וברור הוא שהקב"ה שברא את הים יכול גם לקרוע אותו לחצאים! מה ההתפעלות הגדולה שלך?

[ונוסיף שביותר קשה לפי מש"כ החסיד יעב"ץ בהקדמה לסידורו: מי שיעיין ביחוד ענייננו ומעמדנו בעולם... אחרי כל מה שעבר עלינו מהצרות והתמורות אלפיים מהשנים, ואין אומה נרדפת בעולם כמונו... מה עצמו נשאו ראש הקמים עלינו מנעורינו להשמידנו לעקרנו לשרשנו... לא יכלו לנו לאבדנו ולכלותינו.

כל האומות הקדומות העצומות אבדו זכרם... ואנו הדבקים בה' כולנו חיים היום, לא נפקד ממנו בכל תוקף אריכות גלותנו, אפילו אות וניקוד אחד מהתורה שבכתב, וכל דברי חכמים קיימים... לא שלט בהם יד הזמן ולא כילם...

חי נפשי, כי בהתבונני בנפלאות אלה, גדלו הם אצלי יותר מכל ניסים ונפלאות שעשה ה' יתברך לאבותינו במצרים, ובמדבר, ובארץ ישראל. וכל מה שארך הגלות יותר - נתאמת הנס יותר, ונודע מעשה תוקפו!]

למעשה על הגדה של פסח

יבואר עפ"י משל

אלא האב לא איבד את עשתונותיו למשמע השאלה, והמשיל לבנו משל. אמון שהתמחה בפסול אמנותי, פסל פעם דמות של סוס, ובשל האמנות היתרה שהיתה באותו פסל, הצליח לעשות את הסוס בצורה כזו שאף אחד לא ראה הבדל בינו ובין סוס אמיתי. הוציא האומן את סוסו לחוצות קריה על מנת שיתבוננו בני האדם ביצירתו המופלאה. יושב הפסל יום ויומיים, ואיש אינו ניגש להביט במראה המופלא, ואף לא טופחים לו על השכם ומשבחים אותו על עבודתו. עד שנגש הוא עצמו לאחד העוברים והשבים, ושאל אותו: "אמור נא לי. מדוע אינך מתבונן בסוס היצירתי המיוחד הזה, הלא הוא נראה כסוס אמיתי לכל דבר? השיב האיש מניה וביה: 'הוא אשר דברת. משום שיצירתך נראית כסוס אמיתי, אין היא מעניינית אף אחד, שהרי כמה סוסי איכא בשוקא...' החל הפסל להרהר בקול: 'נו, אם כן לשם מה הקדשתי שעות על גבי שעות ליצירה זו? הרי אם רוצים שאצור סוס שיהיה נראה כלא אמיתי, אין צורך לשם כך להשתלם בכל התמחויות והקורסים שעברתי. עד שהגעתי לרמה של פסל בינלאומי? השיב לו חכם אחד: "אני איעץ לך מה לעשות. חתוך את הסוס שלך לשני חלקים, והעמד האחד ליד השני. המראה הלי ימשוך לבטח המוני אנשים שיבואו להתבונן במראה הנדיר של סוס אמיתי החצוי לשני חלקים... " כן. ממשוך הגר"א וייס, השיב גם האבא לבנו החכם, אם היינו זוכים להתפעל מעצם יצירתו של הים, ומכל הניסים היומיומיים המתרחשים לנגד עינינו מדי יום ביומו, בזריחת השמש ובשקיעתה, ובכל יתר יצירותיו המופלאות של הבורא יתברך, לא היה צריך הקב"ה לקרוע את הים, אבל כיון שבני האדם לוקים במחלת המלומדה' ואין הם מתרגשים כבר מהניסים הרגילים, לכן יש צורך לקרוע את הים על מנת שנתעורר ונלמד מהניסים הגדולים על הניסים הקטנים, כפי שכותב הרמב"ן בסוף פרשת בא: 'שאין באף אחד מהם טבע ומנהגו של עולם כלל, אלא הכל בגזירת עליו'. זה גם פרושה של ההבטחה על ימי הגאולה: "ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים". שהרי בתקופה ההיא נזכה לראות עין בעין את השגחת ה' על בראיו, וכל ההנהגה תהיה בנגלה, וממילא לא נודקק לנס המיוחד של קריעת ים סוף, כדי לעורר את הרגשותינו, במצב של 'מים לים מכסים', גם ללא קריעת הים, נגיע לתכלית האמיתית. וכל זה קשה למי שהאמונה משורשת בקרבו.

למה ה' לא עושה ניסים בימינו

אבל מי שאין האמונה מושרשת בקרבו הוא שואל להיפך וכמו המעשה ברבי ישראל מסלנט זצ"ל (מובא בספר "תנועת המוסר", חלק א עמי 318): בהגיע רבי ישראל, באחת מנסיעותיו, למלון שהיה רגיל בו, מצא שבעל האכסניא שינה את טעמו ליהדות והחל לזלזל בעניני תורה ומצוות. כששאלהו ר' ישראל לסיבת הדבר, סיפר לו שלפני ימים אחדים התאכסן אצלו כופר אחד שהכחיש בפניו ענין שכר ועונש. ולאות שדבריו כנים, שלח לקנות נקניק של טריפה, והכריז שאם יש השגחה ושכר ועונש יכנס האיסור לגרונו ויחנק. הכופר אכל את הטריפה לעיניו ולא אירע לו כלום. והוא הריע בחוצפה כי אין השגחה וכפר בכל. מאז נכנסה ערבוביא

למעשה על הגדה של פסח

במוחו וכל אמונתו נתרופפה. ר' ישראל לא השיב לדבריו ונכנס לחדרו. אחרי שעות מספר חזרה בתו של בעל האכסניא מבית הספר, וסיפרה בעליצות שקבלה תעודת גמר עם שתי הצטיינות, בחשבון ובזימרה. ר' ישראל קרא את הילדה לחדרו וביקשה לנגן לפניו, כדי להוכיח לו שהיא באמת יודעת לנגן וראויה להצטיינות. הילדה סירבה, ר' ישראל שלח לקרוא לאב, ואמר לו שבתו אינה מחוננת במידות טובות ואינה מצייתת לו. כששאל האיש את בתו בתמהון כיצד היא ממרה את פי ר' ישראל, השיבה שהיא חושבת לבלתי נימוסי והגיזי לעמוד פתאום ולנגן לפני בני אדם, לא בזמן המיועד ולא במקום המתאים, כדי להוכיח את כשרונה. והוסיפה ושאלה: האם מתקבל על הדעת שבפני כל איש שלא יאמינה תהיה נאלצת לעמוד ולהראות לו את כחה בנגינה? הרי לשם כך הגישו לה את תעודת ההצטיינות! תשובה זו מצאה חן בעיני אביה שנתן צדק מלא לדבריה. ר' ישראל שלח את הילדה מהחדר ופנה אל האב ואמר לו - תשובת בתך יכולה לשמש גם תשובה לתמהונך בעניני השגחה. הלא ה' כבר הוכיח לעיני כל העמים את השגחתו הפרטית, על ידי הניסים הגלויים ביציאת מצרים. ויש לנו תעודה המעידה על כך - התורה הקדושה שניתנה לנו. כמו-כן ראינו את ההשגחה על ידי אליהו הנביא בפגישתו עם נביאי הבעל, וכן בימי מרדכי ואסתר, בנס החשמונאים ובעוד כמה מאורעות היסטוריים שבהם ראו את יד ה'. האם זה נראה לך הגיוני שבגלל כל שומה שיבוא ויגיד שאינו מאמין, ישנה ה' את סדרי בראשית או תהלכות הטבע, כדי להוכיח לו שיש דין ויש דיין?! מי שרוצה לדעת את ה', סיים ר' ישראל את דבריו ואמר, יכול להיכנס מהתעודה הנצחית שלנו, אשר אושרה לעיני כל העולם ואין צורך בהוכחות נוספות. בליל הסדר מסבים יחד אבות ובנים ומתבוננים ב"תעודה", דהיינו ההגדה ושאר המקורות לסיפור יציאת מצרים, ולנגד עיניהם מתגלים הניסים והנפלאות, האותות והמופתים שעשה ה' במצרים. שהרי לשם כך נעשו, כמו שנאמר, "ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים ואת אותתי אשר שמתי בם", כשהמטרה היא: "וידעתם" - אבות ובנים - "כי אני ה'" (שמות י). (ילקוט לקח טוב עמ' לח).

מעשה ב"חפץ חיים" זצ"ל, בזמן הפרעות באוקראינה שנהרגו ונטבחו רבבות יהודים על קידוש השם הי"ה, היה הקדוש ה"חפץ חיים" אצל רופא אחד שהתחיל לשאול אותו איך הקב"ה כביכול מסוגל לראות היאך מייסרים את עמו באכזריות שכזו ולשתוק על כך. הח"ח זצ"ל נתעטף בשתיקה ולא השיב לו. אמר הרופא תאמין לי שאני מתחיל לפקפק אם יש אלקים בעולם, השיב לו הח"ח זצ"ל אני מפקפק אם אתה רופא או לא. מיהר הרופא להראות לו תעודה תלויה על הקיר המאשרת שהוא רופא מוסמך, הח"ח זצ"ל הסתכל וראה שתאריך כתיבת התעודה הוא מלפני ארבעים שנה, ואמר לרופא יתכן שבשעתו אכן הוכחת שאתה יודע לרפא, אבל מנין לי לדעת שעכשיו אתה עדיין רופא, השיב הרופא שאין שום טעם לערוך כל פעם בחינות אלא מספיק שנבחן פעם אחת בשעתו. א"ל הח"ח זצ"ל תדע לך שגם לגבי הקב"ה כן הוא, לפני שמסר לנו את התורה והעמידנו בנסיונות הרבה מתוך הסתר פנים, הראה לנו נסים ונפלאות להוכיח שהוא משגיח בעולם הזה, ואמר לנו כביכול זוהי התעודה שלי שאני משגיח בעולם, ועליכם למסור ידיעה זו לדורות הבאים אחרים

למעשה על הגדה של פסח

עד עולם, ולכן אע"פ שהיום רצונו יתברך לנהוג בהסתר תוך הסתר, עד שצריך מסירות נפש בחיים כדי לקיים תמיד את רצונו, אבל כביכול התעודה היא הנסים שארעו בשעת יציאת מצרים, ובכל דור בליל ט"ו עלינו להאריך בסיפור נפלאות דמצרים שהיא התעודה שלו, וזהו מה שנאמר חייב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים, שהנסים והנפלאות עשה הקב"ה מתחילה למען כל בית ישראל לא רק אלו שהיו אז אלא למען כל הדורות שיעמדו עד זמנינו, ולכן נחשב הדבר כאילו היינו אנו בעצמנו עבדים במצרים ויצאנו משם בנסים שהראה הקב"ה, לא רק לדור ההוא אלא גם לנו, וגם אותנו גאל עמהם הקב"ה מחסרון האמונה ע"י הנסים האלו. (טעם ודעת).

קידוש

למה דימה דוד את ה' לרועה והרי אין לך אומנות בזויה מן הרועה

"א מזמור ה' רועי לא אחסר (תהילים כג) צ"ב למה דימה דוד את ה' לרועה והרי אין לך אומנות בזויה מן הרועה. (כמבואר במדרש שוחר טוב על התהילים כג)

רועה מתמסר גם למי שלא יודע לבקש

אלא התשובה יש ענין מיוחד בהתמסרות אל הצאן שכן מנהיג טוב עוזר למי שמבקש אבל מנהיג עוד יותר טוב עוזר למי שצריך ואינו יודע לבקש כמו הצאן, ועוד שזה המדד האמיתי וחסד של אמת שכן אין הצאן מכירים טובה או מפרסמים מי שעוזר להם וגם אינם אומרים מי שלא עזר להם, ולכן כל הנביאים היו רועי צאן.

ולכן גם המנהיגים שה' ממנה הוא, בוחנם בצאן כמבואר במדרש, (שמו"ר ב,ב) שמשנה רבנו ע"ה זכה להנהיג את ישראל ולהיות רועה ישראל בשביל שהיה רועה את צאן יתרו כדין וכשורה וע"י שהיה רועה צאנו של בשר ודם כדין וכשורה, זכה להיות רועה צאן קדשים המה ישראל צאנו יתברך, ועוד אפשר לפרש מה שנקראו ישראל "צאן" היינו לרמוז כי צריכים לתפוס המידות שאמר התנא יהודה בן תימא (אבות ה, כ) הוי עז כנמר, וקל כנשר, ורץ כצבי, וגיבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים, והנה ראשי תיבות צבי ארי נמר נשר הוא אותיות צאן, להורות על זה, שיהיו דומים לצבי וארי ונמר ונשר בעשיית רצון אבינו שבשמים. ע"כ.

על הפסוק (שמות ג, א) ומשה היה רועה את צאן יתרו וגו', ולכאורה לשם מה הוצרך הכתוב להזכיר כאן שהיה רועה צאן, ומה מלמדנו בזה? ואמרו על זה במדרש (שמות רבה ב,ב) כשהיה משה רבינו ע"ה רועה צאנו של יתרו במדבר, ברח ממנו גדי, ורץ אחריו עד שהגיע לחסית, כיון שהגיע לחסית, נזדמנה לו בריכה של מים ועמד הגדי לשתות, כיון שהגיע משה אצלו, אמר, אני לא הייתי יודע שרץ היית מפני צמא, עייף אתה, הרכיבו על כתפו והיה מהלך. אמר הקב"ה, יש לך רחמים לנהוג צאנו של בשר ודם כך, חיך אתה תרעה צאני ישראל, הוי ומשה היה רועה, ע"כ.

למעשה על הגדה של פסח

והיינו כי מנהיג יכול להיות רק מי שהוא בעל חסד, שהוא בשלמות במידת החסד בטבעו ובמהותו, אבל מי שחסר בשלמות במידת החסד אינו יכול להיות מנהיג, לא מפני שאין זה מגיע לו ואין לו זכות לזה, אלא שהוא לא יכול! והוא לא יהיה מנהיג טוב! כי הוא חסר בשלמות המידות, ולא יוכל למסור נפשו כמו שצריך על ההנהגה של כלל ישראל, שצריך מסירות נפש על ההנהגה, לדאוג לכל אחד ואחד, וזה שייך רק אם המידות בשלמות, כמו משה רבינו.

וכן מצינו בדוד המלך, שנבחר להיות מלך ומנהיג ישראל בזכות הנהגתו ברחמים עם הצאן, כמו שכתוב (תהלים עח, עא) מאחר עלות הביאו לרעות ביעקב עמו ובישראל נחלתו, היינו שהוא היה רועה צאן, והיה נוהג ברחמנות עם הצאן החלש, ודואג להם, כדאיתא במדרש (שמות רבה שם) שהיה מונע הגדולים מפני הקטנים, והיה מוציא תחילה הקטנים לרעות, כדי שירעו עשב הרך, ואחר כך מוציא הזקנים כדי שירעו עשב הבינוני, ואחר כך מוציא הבחורים שיהיו אוכלין עשב הקשה.

וכשראה הקב"ה את הנהגתו אמר, מי שהוא יודע לרעות הצאן איש לפי כוחו יבוא וירעה בעמי, הדא הוא דכתיב מאחר עלות הביאו לרעות ביעקב עמו וגו'.

והיינו שבוה נבדק דוד ונמצא ראוי להיות מלך, שהיה בו טבע של מידת הרחמים ושל חסד, ומלך הרי הוא המנהיג של כלל ישראל, וצריך שיהיה בעל חסד ומידות טובות בשלמות גמורה, שאינו חושב על עצמו כלל, ודוד המלך היה מיוחד במידות טובות של חסד ורחמים ומידת הענוה גדולה מאד כמו שאמר (תהלים כב, ז) ואנכי תולעת ולא איש, ולכן זכה למלכות בית דוד עד סוף כל הדורות, כי רק מי שהוא בעל מידות טובות כאלה יכול להיות מנהיג, ובלי זה לא יכול להיות מנהיג.

וענין זה נוגע לא רק למלוכה והנהגת כלל ישראל, אלא כל גדלות האדם תלויה בזה, אם הוא מושלם במידותיו, בענוה וחסד ואהבת הבריות, וזה נקרא אדם גדול, כמו שרואים בהקדמה לנפש החיים מכן המחבר הגאון רבי יצחק מוואלוז'ין, שכותב על גדלותו של אביו מרן הגר"ח זיע"א, ועיקר דבריו הם על מידותיו הטובות, מידת הענוה, ודאגתו לאחרים, לעשות חסד עם אחרים, וענוה שלא להחשיב את עצמו, כי זוהי עיקר הגדלות, ומי שהוא בעל מידות טובות כאלה, הוא הנקרא אדם גדול.

כותב רבינו יונה בספרו שע"ת (ש"ג י"ג) 'על שלושה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים והנה הצדקה בממונו וגמילות חסדים בין בגופו בין בממונו כי חייב האדם לטרוח בדרישת טוב לעמו ולשקוד בעמל נפשו על תקנת חבירו אם דל ואם עשיר וזאת מן החמודות ומן העיקרים הנדרשים מהאדם'

צאן אינו מכיר טובה

וביאור נוסף בעניין שמעתי בשם רה"י רנ"צ פינקל זצ"ל שביאר, שצאן הוא חיה שלא מתקשרת עם האדם, והקב"ה בא לבדוק האם יש כח למשה ולדוד להיות נותן גם ללא שום התייחסות, ורק אם יעמוד בזה ניתן להיות מנהיג, מכיוון שמנהיג צריך להשקיע ולא תמיד מקבל הוא תודות על מה שהוא עושה. והוסיף רנ"צ

למעשה על הגדה של פסח

זצ"ל שגם היום הרוצה להיות ראש ישיבה וכו', שלא יבנה שיגידו לו תודה וכו', אלא ייקח ע"ע את המשימה במסירות, ורק אם יכול לעמוד בזה ייקח זאת ע"ע. עכ"ד

ונרחיב שכלב מתייחס לאדם ואפשר לאלפו ועכ"פ הוא מכיר טובה ומנשק את בעליו, וכן ידע שור קונהו וחסור אבוס בעליו משא"כ צאן.

האם המבדק בצאן הוא מבדק אמיתי

צ"ב למה גדולי ישראל נבדקו בצאן הרי הגרמנים ימ"ש דאגו לצאן ומצד שני היו זובחי האדם וכמו שמשפרים על הרה"ג אפשטיין זצ"ל שבעת ביקורו במדינת גרמניה כחמישים שנה לפני המלחמה הנוראה ראה באחד הרחובות אדם אחד שמנשק את כלבו עצר הרה"ג נשימתו לרגע ופלט את המילים הבאות המקום הזה מסוכן ויש לעזוב אותו וציין את הפסוק זובחי אדם עגלים ישקו שפרושו מי שנושק לבעל חי הוא גם מסוגל לשחוט את האדם ולדאבון לבנו אכן את אשר יגורנו בא לנו והשוואה הנוראה יצאה אכן מגרמניה.

אלא ההבדל שגדולי ישראל דאגו לצאן ואילו הרשעים דאגו לעצמם מלתת לצאן, אבל ברגע שזה יעלה להם באיזה מאמץ הם מיד יזרקו את הצאן, כי אהבתם היא אהבה תלויה בדבר, בטל דבר בטלה אהבה, וכמו שמבאר כיו"ב ב'לב אליהו' מבאר: אהבה שאינה תלויה בדבר אינה בטלה לעולם. אהבה היא מלשון הב, היינו נתנה. ולא כמו שמבין העולם.

משל למה הדבר דומה, לאדם שנכנס למסעדה, שואלים אותו מה הוא אוהב הוא משיב דגים העומד מן הצד בטוח שיביאו לו עכשיו אקווריום של דגים, והוא יאכיל ויטפח אותם שהרי הוא אוהב אותם. לפתע רואה שהמחלק מביא צלחת ובתוכו דג, והלה תוקע בו את מזלגו ושיניו. הוא ניגש אליו ושואל אותו בחרדה הרי אמרת שהינך אוהב את דגים, מדוע אתה נוגס בהם ללא רחמים אין זאת אלא שאתה אוהב עצמך. והדג הוא אמצעי לכך וזה משל לכל האהבות שבעולם מלבד האהבה הרוחנית המזוקקת ולכן מצות אהבת ה' נאמרת בתורה בלשון הקרבה (דברים ו ה) ואהבת את ה' אלוך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך.

למה רק בקידוש אנו מודים על לשון הקודש

מדוע רק בקידוש אנו מודים להקב"ה על לשון הקודש, ולא מודים על כך בכל יום בתפילה. ואולי כי קידוש הוא מלשון קדושה, ולכן מודים על לשון הקודש. (פחד דוד)

למה רק בקידוש מזכירים אשר בחר בנו מכל האומות

צ"ב למה רק בקידוש מזכירים אשר בחר בנו מכל האומות ולא כמו כל הברכות שאומרים רק אשר קידשנו במצותיו.

אלא היות ולכל האומות יש חוקים וזמנים למנוחה לכן אנו מזכירים שהמנוחה היא מצד שה' בחר בנו. (ברכת אברהם על פסחים).

למעשה על הגדה של פסח

ועוד אפשר לומר היות והקידוש הוא זכר ליצי"מ ושם התחילה האמונה שהי' גאלנו ואנו חייבים לו הכרת הטוב, לכן אנו מזכירים כיצד התחיל הכל, שהי' בחר בנו מכל העמים, ובהגדה מרחיבים ביותר, ובקידוש מרחיבים קצת ובשאר מצוות מזכירים רק בקצרה, וכל זה כדי שהאדם, יזכור את יצי"מ ויאמין בה'.

למה דווקא השבת נבחרה להיות זכר ליצי"מ

צ"ב למה דווקא השבת נבחרה להיות זכר ליצי"מ.

אלא היות שביצי"מ לימדם ה' מזה שתעשו לא תרוויחו יותר שמתחילה עבדו בפרך, וכמו שמבאר הדעת אקנים מבעלי התוספות (א, ג): שבתחילה אמר להם פרעה, לכל אחד מכם אני נותן [שכר] מכל לבנה שיעשה, ובאו כלן ודחקו עצמן מפני חימוד השכר ועשו יותר מדאי, וכיון שראה פרעה כך, אמר להם השלימו חוקכם ללבון כאשר בהיות שכר ניתן לכם. ולימדם ה' שמה שתעשו לא תרוויחו כך היא השבת מלמדת את האדם שמה שיעבוד יותר הוא לא ירוויח.

וכמו שדרשו חז"ל עה"פ "ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי יהיה לכם קדש" (שמות לה, ב) לכאורה מן הראוי היה לומר ששת ימים תעשה (בצירי) מלאכה ולא תעשה (בפתח) מלאכה, וכי המלאכה נעשית מאליה?

ועוד, לשם מה מזכירה התורה את ששת ימי המעשה, הלא עיקר רצונה הוא לצוות על איסור מלאכת שבת?

אלא ביאר בספר "אפריון": "אדם שאינו מאמין אשר פרנסתו מן השמים, וחושב" - כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה "קשה לו לשבות ביום השבת, דלפי מחשבתו אם ישבות יחסר לו פרנסת היום ההוא, וכדי להסיר קושי זה מדגישה התורה קודם הצווי על שמירת השבת" - ששת ימים תעשה מלאכה "דע לך שבששה הימים אין אתה עושה את המלאכה בעצמך אלא כל הברכה במלאכתך היא מאליה, מאת הבורא ית"ש, דמזונותיו של אדם קצובים לו מר"ה עד ר"ה, ואז יהיה נקל עליו לקיים את המשך הפסוק" וביום השביעי תשבות".

יש המוצאים במה שאחז"ל לאכול דגים בשבת רמז לענין הנזכר, כידוע ישנם דגים הניזונים מבליעת דגים אחרים הקטנים מהם, הדג הגדול רודף אחרי הדג הקטן וכשהוא משיג אותו הוא בולע אותו. לפי"ז צריך היה הדג הבלוע להיות מונח במקביל בבטנו של הבלוע. ונבו של זה בצד זנבו של זה, וכן הראש של האחד כנגד ראשו של השני, וראה זה פלא, כאשר מבתרים את בטן הדג מוצאים כי הבלוע מונח כאשר ראשו כלפי פנים, הפוך לכאורה מאופן בליעתו. מכאן יש ללמוד שאמנם כן, הדג הגדול רדף אחרי דגים אחרים כדי לבלעם, אולם בסופו של דבר הוא ניזון לא מאלה שהוא עצמו טרף עליהם, אלא מן המזון אשר הקרה הקב"ה לפיו, הדגים אשר שטו לעומתו וכאילו במקרה נכנסו לתוך פיו הם היו בסופו של דבר טרף לשיניו. (לקח טוב).

למעשה על הגדה של פסח

למה תיקנו חכמים לברך שהחיינו בלשון רבים דווקא

למה תיקנו חכמים לברך שהחיינו בלשון רבים דווקא, ולכאורה נכון היה יותר שיברך בלשון יחיד, לא מיבעיא בברכות שהחיינו שמברך על פרי או בגד חדש שזוהי הנאה פרטית שלו, ואף בברכת החגים והמצוות המתחדשות מזמן לזמן צריך טעם למה לא יברך בלשון יחיד שהחייני וקיימני והגיעני לזמן הזה. (פחד דוד).

למה בחרו לקחת את הכרפס למבלו במי מלח או חומץ לפני הסעודה מכל ירק אחר?

למה בחרו לקחת דווקא את הכרפס למבלו במי מלח או חומץ לפני הסעודה מכל ירק אחר?

א. אלא א. הואיל והכרפס רמוזים בו ששים ריבוא שנשתעבדו בני ישראל בעבודת פרך, והוא כשתקרא כ"ר פ' בהפוך תקבל את המלה פרך ואות ס' רומז לששים ריבוא. (הרד"א מנהיג).

ב. כי באכילת הכרפס הוא בא לזכר כותנת הפסים שמסבתה נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים. (קונטרס הר"מ בשם ר' מנוח הובא בכש"ט) ובא להראות חסדי ה' שהרי יעקב אבינו היה צריך לרדת בשלשלאות של ברזל וחסדי ה' גרמו שלא ירד כך אלא ירד כאב שמתגעגע לבנו ושמח שמצאו לאחר שנים שלא ראהו.

למה אין מברכים על קריאת ההגדה

הקשה הריא"ף: למה אין מברכים על קריאת ההגדה כמו שמברכים על קריאת המגילה, והלא היא מצות עשה שנאמר "והגדת לבנך ביום ההוא"?

א. אלא א. במה שאומר בתחילה בקדוש "זכר ליציאת מצרים" – יצא.

ב. הרשב"א כתב שאין לברך על קריאתה מפני שהיא מצוה שאין לה קצבה ידועה, ואפילו בדבור בעלמא, שידבר בעניין יציאת מצרים – יצא, וכל המרבה הרי זה משבח.

ג. ואולי יש לומר, כי הנה ידועים דברי הגאון מוילנא זיע"א על המשנה (פסחים י, ה) בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים וכיון שלא כל אחד יכול להרגיש זאת לכן לא מברכים על ההגדה. (פחד דוד) (ועיי' עוד בכמוצא שלל רב עמ' סב – סז)

ד. בעל השפת אמת ז"ל תירץ קושיה זו, שמצינו במפרשים, שלפיכך אין מברכים על מצוות שבין אדם לחבירו, כגון גמילות חסדים, ביקור חולים וכדומה, משום שאלו הן מצוות שכליות שהשכל האנושי מבין מעצמו שכך צריך לנהוג, ולכן אי-אפשר לומר על כך 'אשר קדשנו במצוותיו וציוונו'. שכן קדושת ישראל באה לידי ביטוייה הבולט ביותר רק במצוות כאלה שאלמלא ציווי השם לא היה אדם יודע לקיימן.

דבר זה שמן הראוי להודות ולהלל לה' יתברך על נס יציאת מצרים אף הוא כה פשוט וברור עד ששכלו של כל אדם מבין זאת מעצמו כפי שמספרים חכמינו שאמר לו רב נחמן לדרו עבדו עבד שאדונינו מוציא לחופשי ונותן לו כסף וזהב מה הוא צריך לומר לו?

למעשה על הגדה של פסח

אמר לו צריך הוא להודות לו ולשבחו אמר רב נחמן כבר פטרת אותי מלומד מזה נשתנה (פסחים קט"ז) ממילא הרי זו מצוה שכלית ואין צורך לברך עליה ברכה. (מעיינה של תורה).

ה. כאשר היה הצדיק רבי יהודה לייב אלתר מגור, בעל הישפת אמת, צעיר לימים, כבר ניכרה לעין כל גודל חריפותו ובקיאותו. "אמור נא לי" - שאלו פעם אחד מזקני החסידים - "מדוע אין מברכים על מצוות סיפור יציאת מצרים, והרי זו מצוות עשה מן התורה?". "אמת הדבר" - השיב רבי יהודה לייב - "אלא שהוא הדין והוא הטעם שאין אנו מברכים על מצוות כיבוד אב ואם, שהרי אם מבקש האב מבנו שיגיש לו כוס משקה, אם ידרזו הבן ויברך: 'אשר קדשנו במצוותיו וצונו על כיבוד אב ואם', יהיה בכך פגיעה בכבוד אביו, משום שמשמעות הדבר שללא הציווי לא היה מכיר בכבודו. ובאמת כיבוד אב ואם היא מצווה הטבועה בנפשו של האדם. "כן הדבר גם בסיפור יציאת מצרים" - סיים רבי יהודה לייב - "כאשר הוציא אותנו הקדוש ברוך הוא ממצרים וגאל אותנו מעבדות לחירות, מאפילה לאור גדול, אנו חשים רצון עז להודות ולהלל ולספר בניסים הגדולים ההם, על כן אין אנו מברכים מאומה, כי בברכה זו יש חשש של פחיתות כבוד" ... (מתוך הגדה של פסח 'אספרה כבוד').

מדוע בכל ההגדה לא מופיע שמו של משה רבנו

צ"ב מדוע בכל ההגדה לא מופיע שמו של משה רבנו [אמנם מובא הפסוק "ובמשה עבדו", אבל אין זה חלק מעצם ספור ההגדה]?

מה המיוחד בליל הסדר הרי בכל השנה יש מצוה של זכירת יציאת מצרים

מה המיוחד בליל הסדר הרי בכל השנה יש מצוה של זכירת יציאת מצרים?

אלא באר המהר"ל זצ"ל: בכל השנה צריך להזכיר שהקדוש ברוך הוא גאל את אבותינו ממצרים, ואלו בליל הסדר חל חיוב על כל אחד להראות שהוא בעצמו יצא ממצרים. (וכמו שאמרו "חייב אדם לראות את עצמו...").

הא לחמא עניא

הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים. כל דכפין ייתי וייכל, כל דצריך ייתי ויפסח. השתא הכא, לשנה הבאה בארעא דישראל. השתא עבדי, לשנה הבאה בני חורין.

צ"ב למה מתחילים בלשון ארמי

צ"ב למה מתחילים בלשון ארמי ועוד למה מסיימים בלשון הקודש?

אלא א. מפרש הראב"ה - כיון שהלשון המדברת היתה לשון ארמית תקנו בזו הלשון כדי שיבינו הנשים והתינוקות, ומה שנתקן לשנה הבאה בני חורין בלשון הקדש כיון שהגויים היו מבינים את שפתם ואם הם היו

למעשה על הגדה של פסח

שומעים בארמית שהם מתכוננים בשנה הבאה להיות בני חורין ולצאת מהמקום, הם עלולים בכך לסכן את עצמם.

ב. י"א שהסיבה שמסיימים בלשון הקודש כי אסור לאדם לשאול צרכיו בלשון ארמי. (ספר הפרדס הגדול לרש"י נח ע"ב).

ג. הרב אשר וייס שליט"א מתרץ שפסקה זו לא היתה חלק מנוסח ההגדה כלל, שהרי מה הטעם לומר "כל דכפין ייתי וייכול" (כל מי שצריך יבוא ויצטרף עמנו לסדר), כשכל בני הבית כבר מסובים מסביב לשולחן והעניים הרעבים לא נמצאים כאן, אז מה הטעם לומר זאת כשכבר כולם סביב השולחן? אלא קטע זה כנראה נקבע כזכר למה שהיה נהוג בעבר, וקטע זה נקבע לדורות כדי שזכור את המנהג הקדום שנהגו בבבל.

המנהג הקדום היה שהיו מכריזים בלשון שכולם מבינים (ארמית) שכולם מוזמנים לסדר, והדבר הזה היה מתבצע קודם שהגיעו הביתה, ולכן קטע זה הוא בכלל לא חלק מההגדה, ולכן השאירו אותו בארמית כדי להדגיש שהוא לא חלק מההגדה, ואת כל ההגדה אומרים דווקא בלשון הקודש. א"כ לפי"ז ברור למה רק קטע זה נאמר בארמית - כי אנו מצד אחד רוצים להזכיר את המנהג שנהג בבבל, ומצד שני רוצים להדגיש שקטע זה הוא לא חלק מההגדה.

לפי זה ברור הסיום - "השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל..." כיון שכל הקטע הזה בבבל מקורו, ואנו אומרים אותו לזכר.

מה הטעם שאוכלים מצוות האם כי כך אכלו במצרים או שלא הספיק בצקם להחמיץ

מבואר שהטעם שאוכלים מצוות כי כך שאכלו אבותינו במצרים, כי כן הדרך להאכיל את העבדים שלא יספיק בצקם להתעכל.

וצ"ב שבתורה מבואר הטעם שאוכלים מצוות כי לא הספיק בצקם להחמיץ.

אלא מבאר הגר"א שסיבת אכילת המצה היא מפני שיצאו אבותינו בחיפזון ולא הספיק בצקם להחמיץ. (ויש להרחיב ולבאר את מעלת יציאת מצרים בחיפזון, שזה כח לעלות ולפרשו מחבלי העוה"ז מידיה, ולא כמו שבשאר ימות השנה מי שאדוק בעברות מסוימות, אינו יכול לפרוש אלא א"כ ימות, וכמעשה דר"א בן דודיא שחזר בתשובה רק שלא יכל לחיות בתשובתו ולכן הוא מת מיד).

אך המצוות אינם נקראות לחם עוני מפני זה שהרי באותה שעה שיצאו ממצרים היו שמחים בהם שהעיקר שיצאו לחירות.

אלא הסיבה שמצוות נקראות לחם עוני כי הם המצוות שאכלו אבותינו במצרים, אבל לעולם הסיבה שעושים חג הוא זכר לחיפזון.

למעשה על הגדה של פסח

למה קורים למצה לחם

צ"ב למה קורים לזה לחם (הא לחמא עניא וכו') ולא אומרים "הא מצה עניא". (פחד דוד).

אלא הביאור שלא תאמר שהמצוה שהיו אוכלים במצרים הם היו במקום ממתקים ומותרות אבל לחם רגיל הם היו אוכלים לכך אמר הא לחמא עניא שזה עצמו היה הלחם שלהם.

למה למדו ממצות את חובת הזריזות מצוות

כתוב בתורה (שמות י"ב י"ז) ושמרתם את המצות, ואיתא במדרש על זה (מכילתא בא כ"א): רבי יאשיה אומר אל תהי קורא את המצות אלא את המצוות, כדרך שאין מחמיצין את המצות כך אין מחמיצין את המצוות, אלא אם באה לידך [המצוה] עשה אותה מיד, וזהו שאמרו במכילתא (בא י"ב) מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה, וצריך ביאור למה דווקא ממצוה למדו לשאר מצוות שצריך להיזהר שלא להחמיצו.

אלא מפני שהמצות גם אחרי כל השמירה י"א משעת הקצירה וי"א משעת הלישה אם לא הספקתה ללוש אותה תוך שמונה עשרה דקות הכל נפסל כך בדיוק גם המצוות אם החמצת אותם ברגע הפסדת את הכל.

מעשה במכבי אש שאיחר רק כמה דקות

ויש להוסיף בזה מעשה שהובא בספר באר שבע (עמ' קל) על הרבנית קניבסקי ע"ה שסיפרה בשם רבינו (ר' חיים קניבסקי שליט"א) 'בוא וראה כמה גדול המעלה והחובה לקרם כגבור כארי בבוקר ולבוא בזמן לתפילה והמעשה שהי' הוא כך: היה סוחר בעל בית מלאכה לייצור ארונות וכדו' שהיה מקפיד להגיע כל יום לתפילה אבל לא בזמן, פעמים בברוך שאמר ופעמים בישתבח, בזמן לא קבוע, והרב של ביהכנ"ס ניגש אליו ושאל אותו אם הוא כבר כל כך מקפיד להגיע לתפילה למה הוא לא מגיע בזמן... השיב הסוחר מה משנה מתי אני מגיע? העיקר אני מגיע ומה משנה הרי בסוף אני משלים את התפלה אחרי זמן מה הגיע אותו סוחר אל הרב של ביהכנ"ס בפנים נפולות וסיפר לו שכל הבית מלאכה שלו נשרף, והוא יודע למה זה קרה לו, כי לא הקפיד להגיע בזמן לתפילה! שאל אותו הרב מאיפה אתה יודע השיב הסוחר שכשרצה השריפה הזמינו מיד מכבי אש, ואכן הם הגיעו, אבל לא בזמן, קצת מאוחר וברגעים מועטים אלו הכל נשרף... מידה כנגד מידה.

ועוד יש לבאר עפ"י מה ששאל הגר"צ הלוי דינר זצ"ל בספרו 'מקדש הלוי', מהי ההשוואה בין הזריזות הדרושה לעשיית המצות, לבין הזריזות בקיום המצוות? הלא בפשטות, מלבד הדמיון שבין מלת 'מצות' למילת 'מצוות', אין כל קשר בין השתיים! בעשיית המצות, באה הזריזות למנוע את חשש החימוץ. אשר יפסול את המצה יוליד דבר האסור באכילה. לעומת זאת, הזריזות בקיום מצוה, הינה לכאורה תוספת מעלה בלבד.

למעשה על הגדה של פסח

ונראה שלימוד גדול לימדונו הז"ל בדרשה זו. שכן הם ביקשו להבהיר לנו שכאשר אנו דוחים קיום מצוה כלשהי, אין זו פגיעה רק בזמן קיום המצוה, ואין מדובר כאן בהחמצת הידור גרידא, אלא הדבר עלול לשנות באופן מהותי את כל איכות קיום המצוה מן הקצה אל הקצה!

כשם שאדם המשתתף באפיית המצות מעבר לזמן המותר, עלול לגלות שבמקום שתהיה בידו מצה שבה הוא יכול לקיים את מצוות בוראו, יהיה בידו חמץ שיש איסור חמור לאכלו בפסח, כך גם אדם המשתתף בקיום המצוה עלול לגלות כי במקום מצוה יש כאן עבירה דהיינו שעצם מהותה של המצוה משתנה ולא רק פרט מפרטי קיומה. וכאן, עלינו להתעורר בכמה מצוות שבהן שיכח במיוחד השיהוי והעיכוב, כמו מצות התפילה.

כאשר אדם מבקש לנסוע ברכבת, הוא יודע שאסור לו לאחר אפילו ברגע אחד. הוא מקפיד להגיע בזמן, ומשתדל אפילו להגיע דקות מספר לפני הזמן, כדי שחלילה לא יאחר את השעה ויפסיד את הרכבת. מדוע שונה לחלוטין, אצל רבים מאתנו הגישה כלפי התפילה? מדוע אנו מרשים לעצמנו לאחר מעט, ואין אנו מקפידים להגיע רגעים מספר קודם שעת התפילה? האם החמצת מצות התפילה בשלימות, חמורה פחות מהחמצת הרכבת?

הרי פשוט שכאשר מאחרים לתפילה ויש צורך להתפלל בחפזה, בעקבות כך התפילה לוקה בחסר. היא בוודאי אינה דומה כלל לתפילתו של מי שמגיע לתפילה מבעוד מועד ומתפלל בנחת, כך הופכים את התפילה ממצה לחמץ, ואולי ממצוה לעבירה חלילה.

מה השייכות של הא לחמא לכל דכפין

צ"ב מה השייכות בין "הא לחמא עניא כי אכלו אבהתנא בארעא דמצרים" לבין הזמנת "כל דכפין ייתי ויכול".

אלא, הואיל ובמצרים היינו עבדים חסרי כל ואכולנו לחם עוני, וה' גאלנו והנחילנו רכוש גדול, הראנו לדעת שהעושר והכבוד מלפניו והוא מושל בכל, גומל חסדים טובים וקונה הכל, ואם הנחילנו עושר הרי הוא כפיקדון בידינו להאכיל בו עניים ולשמחם, וממילא: "כל דכפין ייתי ויכול וכל דצריך ייתי ויפסח". ולכן, אמר רבנו (דרש משה סו"פ צו) בשבועות ובסוכות נאמר: "ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך, והלוי והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך" (דברים טז, יא-יד). וכתב רש"י: "ארבעה שלי כנגד ארבעה שלך, אם אתה משמח את שלי אני משמח את שלך". ובפסח לא נכתב, כי אם כולנו "עבדים היינו, ויוציאנו", במה יתפאר העשיר על העני, ואיך לא יקרבו, הלא יתבייש לשמוח אם אינו משמחו. והוא דבר פשוט, שאין צורך לכתבו! (ויגד משה)

ולפי"ז מובן כי כל האמונה היא לעשות הכל ולהרגיש שהכל של בורא עולם וממנו.

למעשה על הגדה של פסח

למה מזמינים את העניים "ברגע האחרון"

א. מדוע מזמינים את העני רק לאחר קידוש, ולא לפני תחילתו?

ב. אם אנו מתכוונים באמת שיש לעני אוכל, יש להזמין אותו כמה ימים לפני ליל הסדר, ולא ברגע האחרון.

אלא הכוונה שאנו עבדי ה' ואפי' בזמן כזה אנו מוכנים לארח עניים בכל רגע ורגע. אפילו לאחר הקידוש וזה מראה שאנו מבינים כמה גרוע זה להיות עבד שרק מי שהיה עבד וטעם את טעמו המר יכול להבין עד כמה זה גרוע להיות עבד. כמו המעשה בעשיר שהרב בא להתרימו באמצע החורף ודיבר עימו בפתח הבית וכל הקור נכנס לעצמותיו של העשיר, הרב סירב להיכנס לביתו של העשיר למרות הפצרותיו של העשיר. העשיר נתן לרב סכום נכבד אך שאל את הרב מאי טעמא ציערו שלא רצה להיכנס ענה לו הרב אתה שיושב בביתך ונהנה מהתנור המחמם לעולם לא תוכל להבין את העניים שאין להם מה להתחמם לכך הוצאתי אותך לבחון שתוכל להרגיש מה שהם עוברים.

לכאורה היינו צריכים להזמין את האורחים ב"שולחן עורך"

צ"ב, שלכאורה היינו צריכים להזמין את האורחים ב"שולחן עורך", כאשר אז יש דברים טובים ומטעמים על השולחן, ולא כשאומרים הא לחמא עניא על המצה שהיא לחם עוני.

כדי לתת לעני שכבר הגיע הרגשה טובה

בתחילת ליל הסדר עומד בעל הבית ומכריז שכל מי שרעב מוזמן לבוא ולאכול, והדברים תמוהים - וכי יתכן שמדובר בהזמנה מעשית? ראשית, הלא אף אדם אינו ממתין בליל הסדר בבית הכנסת ומצפה להזמנה, אלא כל אחד מתכוון כבר שבועיים קודם לכן לקיים את מצוות היום, ואם אין לו בית מסודר להיות בו הוא דואג להתארח במקום כלשהו בלילה זה. או, נעזר בארגוני צדקה הנותנים "קמחא דפסחא", ומפנים אותו למקום כלשהו. שנית, אם היתה ההכרזה נעשית בבית הכנסת היא היתה מובנת יותר, ואפשר היה לקשור אותה לאדם שנתקע ברגע האחרון, אבל ההכרזה נאמרת בבית הפרטי של האדם, מאחורי דלת סגורה ומסוגרת - מי כבר מסוגל לשמוע אותה ולבוא בעקבותיה?

אלא, שהרמב"ם אומר שבכל חג האדם אינו צריך לשמוח לבדו, כי אם לדאוג שיהיו עניים בני ביתו, וזוהי שמחת חג אמינית. רמז לחיוב מיוחד זה בליל הסדר מביא הגר"א מן הפסוקים בתורה שבהם נצטוונו על הפסח - בחומש שמות נאמר (יג, ז): "מצות יאכל את שבעת הימים" ואילו בחומש דברים כתוב (טז, ח): "ששת ימים תאכל מצות". השינוי בין הפסוקים מתבטא לגבי היום הראשון של פסח, שעליו נאמר 'יאכל' בבנין נפעל, לעומת שאר ששת הימים שבהם נאמר 'תאכל' בבנין קל, ללמדנו כי בלילה הראשון יש ענין מיוחד להזמין אורחים, וזהו 'יאכל' בבנין סביל, שהרי הוא מאכיל אותם, ועליו לתת להם עד כדי שביעה ממש.

למעשה על הגדה של פסח

את הענין המיוחד להזמנת אורחים דווקא בליל הסדר מבאר רבי משה שטרנבוך בספרו "מועדים וזמנים" בכתבו כי המשימה הקשה ביותר בליל הסדר היא להרגיש את עצמו בן חורין וכדי לעשות זאת צריך האדם לעשות כל מיני פעולות, כמו הגשה בכלים נאים וכן הזמנת אורחים.

בשל חיוב זה דואג האדם לאורחים שיסעו על שולחנו, הוא מטלפן ל"חברת הכנסת אורחים" ולבית הכנסת, וברוך ה', עולה בידו להשיג כמה אורחים. הרגשתו שלו מרוממת, אלא שהעני המוזמן אינו מצליח להתחבר לאותן תחושות.

הוא יושב לו ומהרהר: הלא אני משמש עבור בעל הבית כלי חפץ, הוא הזמין אותי רק משום שהיה צריך להרגיש את עצמו בן חורין... עלי אפוא, לשבת יפה ואוי לי אם טיפת יין תישפך כאן על המפה!

כך שבעוד בעל הבית יושב מרוצה מכך שיש לו אורחים והוא בן חורין, מתמרמר העני: הוא משתמש בי כדי להיות יותר בן חורין, ואני יושב לי כאן כמו תרנגול הודו!...

אלא, שמחשבות אלו פגות, כאשר שומע העני את בעל הבית מכריז "כל דכפין" ואומר כי על אף שבקרוב פסח צריך מנוי, ואפילו יבוא העני הגדול ביותר אי אפשר לתת לו ממנו אלמלא התמנה עליו, מכל מקום הוא צריך כעת אורחים ואילו היה יכול היה הולך ומחפש אחריהם כעת, או שהיה רוצה לצרפם לקרבן פסח, על אף שלפי ההלכה הענין אסור.

בשמעו את ההכרזה אומר העני: הלא אני כאן האורח העני! מדוע דרושים לו עוד אורחים? אהה... אין זאת, אלא שאני נחשב כנראה כבן בית, והוא מחפש לו עניים אחרים... מותר לי, אפוא, לזוז מעט ואפילו לשפוך קצת יין על המפה...

מחשבות אלו משפרות את הרגשתו ויוצרות גם לו אפשרות להרגיש את עצמו בן חורין, למרות העובדה שהוא מסב לשולחן אחרים!

נמצא, שאין ההכרזה מכוונת אל העניים שבחוג - אלא על העניים שבתוך הבית פנימה, ומשום כך אינה צריכה להיאמר בבית הכנסת, כי אם דווקא אל מול השולחן הערוך! (רבי ירחמיאל קראם)

ולמה דווקא בחג פסח עושים את זה ודואגים להרגשתו הטובה של העני?

אלא כי זה כנגד מה שה' לקח אותנו לו לעם, למרות שאינו צריך עם, וכל מטרתו היא רק לטובתינו, ומראה כאילו הוא צריך עם, וכל זה כדי שלא יהיה לנו נהמא דכיסופא. כנגד זה גם עמ"י צריכים לעשות טובה לשני, ושירגיש טוב, ולא לביישו בחסד, כי העיקר זה הרגשה הטובה של העני ולבאר לו כמה שמחו שהוא בא.

למה עמ"י נקראו גומלי חסדים ולא עושה חסדים

וכמו שביארו על מה שאומרים גומלי חסדים. עמ"י נקראו 'גומלי חסדים' (יבמות עט.) וצ"ב למה לא

נקראו 'עושה חסדים'

למעשה על הגדה של פסח

אלא הביאור בזה עפ"י מה שכתב בספר הארת תפילה (עמ' קטז) בשם הלב אליהו (שביבי אור ס' קפא) שכתב על ענין זה 'גומל חסדים טובים החסד שהוא עושה הוא מעטפו בתורת גמול על מעשינו הטובים כאילו משלם לנו משכורת כדי שלא נתבייש ולכן אומרים גומל חסדים טובים ולא עושה חסדים' עכ"ל ומבואר שכל המהות של גמילות חסדים זה בעניין שלא יתבייש שייתן לו את זה כאילו זה שכר בתמורה למה שעשה וכדומה (וכן מבואר בסוגיא של יש מאכיל לאביו פסיוני וטורדו מן העולם (קידושין לא ע"א), 'ובגמרת ירושלמי (פאה פ"א ה"א) וכו' מעשה באחד שהיה מאכיל לאביו פסיוני, פעם אחת אמר לו אביו מאין לך כל אלה, אמר לו סבא מה איכפת לך טחון ואכול כלומר לעוס ואכול הראהו שקשה לו (רש"י שם לא ע"ב ד"ה ומביאו). ובירושלמי פאה שם איתא, סבא סבא אכול ואדיש, דכלבין אכלין ואדשין, ונמצא מאכיל את אביו פטומין ויורש גיהנום).

מעשה במכניס אורחים שאפי' האורחים חשבו שגם הוא אורח

מספרים סיפור נפלא, שמזה רואים עד היכן הגיעה מידת הכנסת אורחים הנוראה של הרה"צ רבי מנחם מונדרר זצ"ל האדמו"ר מקאסוב ירושלים, והתנהגותו שהיתה בפשטות מופלאה ביותר, פעם אחת נפגשו שני יהודים פשוטים ליד הכותל המערבי, ובדיוק אז עבר לידם הרה"צ רבי מנחם זצ"ל, אמר אחד מהם להבירו הנה כאן הולך האדמו"ר מקאסוב, לך תבקש ממנו ברכה אמר לו השני זה לא אדמו"ר, אל תבלבל לי את המח אמר לו חברי הוא כן אדמו"ר. ענה לו השני בחזרה 'מה פתאום, הרי אני אוכל עמו ביחד כל שבוע אצל מונדרר'... (נועם שיח ב עמ' קסג).

יש יהודי יקר - היום הוא גר בירושלים - ר' יעקב לויסון שליט"א, יותר מחמישים שנה הוא היה גר בלונדון, הפונוביזר רוב היה מגיע לשם פעמים רבות, עד שהיה קורא לביתו בית פוניבוז. 'הבית שלו היה הפקר - כמו ביתו של אברהם אבינו, הכנסת אורחים מופלגת, כל אורח שהגיע לשם הרגיש כמו בבית: היו באים פותחים את הכנסת - המקרר, עושים סלט, עושים חביתות, ישנים על המיטות. הכנסת אורחים מושלמת! אחד האורחים שהתאכסנו שם קרה והיה שם כמה שבועות, והתחיל להרגיש לא נוח, אולי הוא מגזים שהוא נמצא כל כך הרבה, הוא ניגש לר' יעקב ואמר לו: תשמע ר' יעקב, אני יודע את מידת ההכנסת אורחים שלך, בבחינת אלו דברים שאין להם שיעור - הכנסת אורחים, אבל בכל זאת יש איזה גבול, אני פה כבר חמש שש שבועות, תגידי לי כמה הגבול? מתי זה כבר מוגזם? חייך כלפיו ר' יעקב ואמר לו: תראה, אני לא יודע כמה הגבול, אני נמצא פה כבר עשרים שנה ואף אחד לא אמר לי מילה!!! מה הוא אמר לו? מה אני יותר ממך?! זה בית של כולנו!! את העני עמך - לא לתת הרגשה בזויה הרגשת מסכנות, אלא הרגשה של השתוות! (מאלול למעשה).

למעשה על הגדה של פסח

למה מקדימים לבקש על ירושלים

צ"ב למה קודם מבקשים להגיע לירושלים ורק אח"כ אנו מבקשים לצאת מגלות לכאן? קודם צריך לצאת מהגלות ורק אח"כ להגיע לירושלים, וכן רואים בפסוק ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה ומבואר שקודם תפדה ירושלים ורק אח"כ יפדו עמ"י ולכאן צריך להיות הפוך.

אלא תפילה בשביל ה' נענית מיד.

מה המיוחד בתפילת חנה שהתקבלה הרי הרבה התפללו

וכן רואים ממה שבר"ה ביום א' דראש השנה מפטירין בתפילת חנה אחר שנפקדה בלידת שמואל, ומבואר שם שלאחר שנפקדה חנה אמרה לאלקנה, שמייחדת היא את שמואל שיהיה כל ימיו לה', כדכתיב (שמואל א א כח) וגם אנכי השאלתיהו לה', כל הימים אשר היה הוא שאול לה'.

כי ביקשה בשביל ה'

והדבר מפליא למתבונן חנה היתה עקרה י"ט שנה (ילקוט שמעוני שמואל רמז פט) עד שנולד לה שמואל, וכל ימי עקרותה היתה מתפללת להשי"ת שתזכה לפרי בטן, ופעם אחת בשנה היתה עולה למשכן שילה להתפלל להשי"ת, עד שסוף סוף זכתה לבן שמואל על ידי ברכתו של עלי, ויש בחז"ל (ילקוט שם רמז פ מדרש שמואל) שהיתה בת ק"ל שנה כשנפקדה, ועליו אמרה אל הנער הזה התפללתי, ואחרי שנתיים ימים שגמרה להניק את בנה הביאתו למשכן שילה והשאלה אותו לד' בזה שהשאירה אותו במשכן שילה לנצח, ולפי השגתינו הדבר פלא איך יתכן שאחרי כ"כ הרבה שנים שהקב"ה נעתר לבקשתה וזכתה לבן, השאירה אותו במשכן שילה לעולם והדבר מבהיל על הרעיון.

אלא רק בגלל זה ה' נענה לה ולכן מפטירים בהפטרה זו בר"ה לומר שמי שהוא בבחינת זכרנו לחיים למענך אלוקים חיים הוא יזכה להינצל (משרא"ב מועדים ב עמ' מו)

למענך אלוקים חיים משל לבית מלון שעובדיו נהנים מארוחות חיים

בתחילת השמו"ע ומיד אומרים זכרנו לחיים וכו' למענך אלוקים חיים וביאור הענין של למענך אלוקים חיים שמעתי לבאר בדרך משל לאדם עני שמימיו לא ראה בית מלון, ונכנס לעיר וראה בנין מפואר ואנשים יושבים ואוכלים ושותים מאכלים ומשקאות משובחים. וסבר בדעתו שנקלע להקדש מקומי או בית התבשיל בלשוננו, ושמח מאוד על האפשרות לאכול ארוחה משוביעה. נכנס, התיישב, ראה את התפריט העשיר ואכל מכל המאכלים הטובים. אחרי שאכל היה עייף וראה שיושב פקיד ליד דלפק ומחלק מפתחות של חדרים, ניגש וקיבל ג"כ מפתח, וכך ישב שם במשך כמה שבועות. לאחר כשלושה שבועות החליט שכבר נהנה דיו וניגש להחזיר את המפתח. אמר לו הפקיד: רגע, צריך לשלם, והגיש לו חשבון ארוך בארבע ספרות הוא נבהל ולא ידע מה לעשות. והפקיד הסביר לו: כאן זה בית מלון ועושים חשבון על הכל. כל רבע עוף שאכלת זה

למעשה על הגדה של פסח

חמישים דולר וכל כוס מיין עשר דולר. לפתע הוא רואה בשולחן צדדי בחדר הול יושב אדם שנראה כמוהו ואוכל, הוא ניגש אליו ושאל אותו תאמר לי בבקשה כמה זמן אתה כבר פה? ענה לו אותו אדם: כמדומה לי עשר שנים. אמר לו, אם ככה בא נברח מכאן ביחד אני כאן רק שלשה שבועות וחייב כ"כ הרבה כסף, ואתה כבר עשר שנים ואיך תשלם הרי אתה חייב מיליונים?! ענה לו אותו אדם: טעות בידך ידידי היקר. אני, לא רק שאיני משלם אלא גם משלמים לי. שאל אותו העני איך זה יתכן? ענה לו: אני לא אורח כאן, אני מעובדי המלון וממילא מלבד משכורת שאני מקבל על עבודתי כאן יש לי רשות ליהנות בחינם מכל מנעמי המלון. והנמשל אלינו כאן בעוה"ז קיבלנו ומקבלים מהקב"ה חיים, בריאות, פרנסה וכל הטובות שבעולם ואומר לנו הקב"ה כל זה עולה יקר מאוד צריך לשלם. אבל אם האדם חי כעבד ד' א"כ הוא עובד במלון ששמו העולם הזה, וכשמבטל את עצמו לגמרי לבוראו ועושה את תפקידו בעולם, בזה זוכה לעשות רצונו יתברך שמו. ואז יזכה לכל טוב.

ולכן אצלינו קודם מבקשים בשביל ה' ורק אח"כ אנו מבקשים בשבילנו. (מלמעשה על אלו) ועוד אפשר לומר כי התפללה מעומק הלב שבלעדי זה למה לה חיים.

למרות שהאדם רוצה למענך אלוקים חיים בלי תפילה אינו יכול לקבל דבר וכמו שרואים על הפסוק וגם אני שמעתי את נאקת מי ישראל אשר מצרים מעבידים אותם ואזכר את בריתי (שמות ו ה) ופירש רש"י וגם אני כמו שהצבתי והעמדתי הברית יש עלי לקיים, לפיכך שמעתי את נאקת בני ישראל הנואקים. וצ"ב מאחר שהקב"ה העמיד ברית וצריך לקיימה, א"כ למה הוצרך לשמוע את נאקת בני ישראל הנואקים שהוא ענין תפילה.

[ועיין ברמב"ן לעיל (ב כה) שאע"פ שנשלם הזמן שנגזר עליהם לא היו ראויים להיגאל, כמו שמפורש על ידי יחזקאל (יחזקאל כ ח) שהיו עובדי ע"ז, אלא מפני הצעקה קבל תפילתם ברחמין]

אלא כתב בספר משולחן ר' אליהו ברוך (פרשת וארא) 'ונראה מבואר כאן דבר חידוש, שאף במקום שהקב"ה מבטיח בברית, מכל מקום אין הדבר מתקיים בלא תפילה. וכעין זה אשכחנא בדברי הרמב"ן בפרשת שמות (לעיל ד י) שהטעם הקב"ה לא ריפא את משה מהיות ערל שפתים, הוא משום שמשוה מרוב חפצו שלא ילך לא התפלל לפניו יתברך שיסיר כבודות פיו כי לא יתכן לאדון הכל לשלוח שליח ערל שפתים למלך עמים וכיון שלא התפלל בכך הקב"ה לא רצה לרפאותו ע"י"ש. הרי מבואר שאף שמן הדין היה הקב"ה צריך לרפאותו, וכלשון הרמב"ן 'כי לא יתכן לאדון הכל לשלוח שליח ערל שפתים למלך עמים, אבל עכ"ז כיון שמשוה לא התפלל על כך, לא רצה הקב"ה לרפאותו, והוא יסוד גדול שאף דברים שצריכים לבא מן הדין, מ"מ אין זוכים לזה בלא תפילה. וכאן נתחדש עוד דאף דבר שהבטיחו הקב"ה בתנאי ובברית, עכ"ז הדרך לזכות לזה הוא רק ע"י תפילה.

למעשה על הגדה של פסח

ובזה מובן הטעם שיש צורך להתפלל על זיווג הגון, ואף שאמרו בגמ' סוטה (ב א) ארבעים יום קודם יצירת הולד בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני, אבל מ"מ אין האדם זוכה בדבר אלא ע"י תפילה. (מלמעשה וארא וע"ש עוד).

מדוע יש כפילות בלשון כל דכפין - כל דצריך?

מדוע יש כפילות בלשון כל דכפין - כל דצריך? אלא: מפרש האבודרהם:

כל דכפין - הכוונה למי שרעב.

כל דצריך - גם אם אינו רעב ויש לו אוכל אך אין לו מצות מצוה או חרוסת, גם הוא מוזמן להצטרף.

ובהרחבה ושמעתי לבאר ע"פ מעשה שמסופר בהגש"פ מראה כהן (עמ' כג) מהג"ר אברהם פאם זצ"ל ר"י תורה ודעת בארה"ב, מספר שם הגר"א פאם: המנהג היה בעיירות של פעם שבלייל ש"ק היה הגבאי "מחלק" את האורחים למתפללים שיארחום לסעודת שבת. ומעשה היה בעיר שעדליץ בה כיהן זקני זצ"ל כאב"ד שהגיעו לשבת שני אורחים, האחד איש גם ובעל בשר, והשני מראהו כבן תורה רזה ועדין, הגבאי סידר את הבן תורה הרזה לאכול אצל הרב, ואילו את השני אצל אחד הבעלי בתים.

הרב לא היה מרוצה מסידור זה, והוא ניגש לגבאי ואמר לו: לבטח הנך חושב כי אני מעוניין באורח בכדי "לדבר עמו בלימוד" ולכן הבאת לי את הבן תורה, טעות היא בידך אני מכוון לקיים מצות הכנסת אורחים, וכיון שכך לבי אומר לי כי מהאורח השני הייתי רווה יותר "נחת". ע"כ.

ולפי"ז נראה דהנה חזינן דיש ב' סוגי אורחים, דיש אורח רעב שמחפש היכן לאכול את סעודת החג וזה העיקר אצלו, אבל יש אורח כמו הבן תורה שהוא שבעיקר צריך לצאת יד"ח מצוות הפסח: הכזיתים של המצה והמרור, וגם השולחן עורך, ועל האורח הראשון הרעב אמר כל 'דכפין' ייתי ויכול, ואילו כלפי האורח השני הבן תורה אמר כל 'דצריך' ייתי ויפסח, דהא בעיקר מעוניין וצריך לקיים את מצוות חג הפסח, והרי הוא מוזמן לבוא ולקיים את מצוות הפסח. (והאר עינינו).

למה עושים זכר לגאולה הרי עדין אנו בגלות

השתא עבדי, לשנה הבאה בני חורין.

ולכאורה קשה, מדוע אנו עושין זכר ליציאת מצרים ויושבים מסובין כבן חורין הרי גם עתה אנו בגלות? אלא מבאר החתם סופר שיש לחלק, שבמצרים היתה הגלות קצובה ולא היינו יכולין לקרב את הגאולה, מה שאין כאן עכשיו בידינו ובכוחנו לקרב את הגאולה.

כמו שאמרו חז"ל במסכת ב"ב (י, א) תניא ר"י אומר: גדולה צדקה שמקרבת את הגאולה.

למעשה על הגדה של פסח

והשתה יש לומר דזהו שאמר: "הא לחמא עניא כל דכפין ייתי וייכול" ועל ידי זה "השתא עבדי לשנה הבאה בני חורין".

ואפי' שהיה קץ לגלות בזמן מצרים מ"מ קיצר להם ה' את הגלות ע"י התפילה, וקושי השיעבוד.

מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות

מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות?

שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה, הלילה הזה - כולו מצה.

שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות, - הלילה הזה מרור.

שבכל הלילות אין אנו מטבילין אפילו פעם אחת, - הלילה הזה שתי פעמים.

שבכל הלילות אנו אוכלין בין יושבין ובין מסובין, - הלילה הזה כולנו מסובין.

מה התשובה על השאלות של מה נשתנה

יש לעיין מה היא התשובה על כל ארבע השאלות של מה נשתנה.

אלא נראה, כי בפסקא של עבדים היינו גופא נאמרה תשובה מפורטת ותמציתית לכל ארבע הקושיות של מה נשתנה, ורק אחר שתירצו את כל ארבע הקושיות בעבדים היינו, מתחילים לספר את סיפור יציאת מצרים בהרחבה. וכך ביאורו, עבדים היינו לפרעה במצרים מסמל את השעבוד, והיא תשובה על הקושיה ממרור, ויציאתנו ה' אלוקינו ביד חזקה ובזרוע נטויה דהיינו הגאולה, זו תשובה על הקושיה מאכילת מצה, ואלו לא הוציא וכו' הרי אנו ובנינו ובנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים, זו תשובה על הקושיה מהסיבה, משום שמצות הסיבה נובעת ממה שהייב אדם לראות עצמו כאילו יצא ממצרים, וכמבואר ברמב"ם (פ"ז מחמץ ומצה הלכה ו-ז), ומאחר שיצאנו ממצרים לפיכך חייבים אנו להודות על הנס שלנו. ועל דרך זה יש לבאר מה שנאמר ואפילו כולנו חכמים וכו' מצוה עלינו לספר, שהיא תשובה על הקושיה של שני טיבולים, דכל הקושיה הנוספת שהלילה הזה מטבילים שני פעמים אינה אלא כדי שישאלו התינוקות, ועל זה בא התשובה 'מצוה עלינו לספר', ומשום שדיני הסיפור צריך בדרך שאלה ותשובה, לכך מטבילים שני פעמים כדי להתמיה את התינוקות שישאלו. (משלחן רבי אליהו ברוך עמ' קמב).

כאשר משיב האב לבנו ואומר "עבדים היינו לפרעה במצרים" - אמר הגאון רבי שמעון סופר, בעל ה"מכתב סופר" - יש לכך תשובה על השאלה מדוע הלילה הזה אנו אוכלים מצה, שהרי נגאלנו ממצרים ולא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ מחמת החיפזון.

כמו כן יש בכך תשובה לשאלה מדוע הלילה הזה אנו אוכלים מרור, שהרי המרור הוא זכר לשעבוד המר שנשתעבדו אבותינו במצרים.

למעשה על הגדה של פסח

גם על מנהג ההסיבה שאנו נוהגים בלילה זה יש בכך תשובה, שהרי ההסיבה היא דרך חירות ובלילה זה גאלנו הקדוש ברוך הוא לחירות עולם.

אולם - שאל רבי שמעון - מה תשובה יש במילים אלה על שאלת הבן לאביו בעניין טיבול הכרפס: שבכל הלילות אין אנו מטבילים אפילו פעם אחת, הלילה הזה שתי פעמים. ומה בכך שהיינו עבדים לפרעה, האם זו סיבה להטביל כרפס במי מלח?!...!

אלא - השיב רבי שמעון - אילו לא גאל הקב"ה את אבותינו ממצרים הרי אנו ובנינו ובנינו משועבדים עד עצם היום הזה, ודרכו של עבד שבשעה שהוא עובד בשדות אדוניו הוא אוכל מירק השדה כמות שהוא, ללא כל טיבול או תוספת, על כן אנו מראים בלילה הזה שיצאנו לחירות ואנו אוכלים ירק מטובל כדרך בעלי בתים ולא כעבדים. משום כך כאשר משיב האב לבנו ואומר: "עבדים היינו" יש בכך תשובה גם לשאלת טיבול הכרפס.

למה מצד אחד עושים זכר לעוני ומצד שני עושים זכר לעושר

למה מצד אחד עושים זכר לעוני ומצד שני עושים זכר לעושר ב. אולם עדיין יש לעיין בזה, למה כל ארבע התשובות באו רק בדרך מרומזת, ולא פירש בעל ההגדה בהדיא שיש כאן ארבע תשובות על כל ארבע הקושיות. עוד יש לעיין, דהנה ידוע מהגר"ח הכלל, דכשיש ג' קושיות ואפשר לתרצן בב' אופנים, או בג' תירוצים נפרדים, או בתירוץ אחד המתרץ את כולן, צריך לומר תירוץ אחד על כל הקושיות, [ויסוד דבריו משור המועד ומהגמ' בחגיגה (ג, ב) גבי ג' סימני שוטה], וא"כ כאן שיש לנו ארבע קושיות, היה כדין לומר תירוץ אחד לכל הקושיות.

אלא ביאר ר' אליהו ברוך פינקל זצ"ל (משולחן ר' אליהו ברוך עמ' קמג) ואשר נראה לבאר באופן אחר, דלעולם אין כאן ארבע קושיות נפרדות כלל, אלא קושיה אחת כללית שהיא "מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות", ועיקר הקושיה היא שיש סתירה בניהוג שלנו בלילה הזה, דהנה בשאר המועדים איכא הנהגה בכל אחד לפי ענינו, בחג הסוכות רוקדים ושמחים כמצות הכתוב 'ושמחת בחגך', בתשעה באב בוכים ואבלים ומצטערים, בפורים שותים ושמחים, ביום הכפורים כולנו כמלאכים, ובכל אחד כך הוא ענינו של יום. וכאן הבן שואל "מה נשתנה הלילה הזה" שיש כזה דבר והיפוכו, שמצד אחד אוכלים מרור זכר לעינו ועבדות, ומצד שני עושים הסיבה והנהגת חירות, ובמצה גופא יש בה שני צדדים, מצד אחד נקראת לחם עוני זכר לעבדות, ומצד שני נאכלת בהסבה זכר לחירות, וכלפי לייא. ועל זה בא התירוץ בפיסקא הסמוכה, כי עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ד', ולא את אבותינו בלבד גאל אלא גם אותנו הוציא משם, ומאחר וחייב אדם לראות עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, לכן אנו צריכים להרגיש את תהליך היציאה ממצרים, וכל ההשתלשלות מעבדות לחירות, לכך אנו נוהגים בעצמנו גם הנהגות זכר לעבדות ומנגד הנהגות זכר לחירות כדי להראות בעצמנו כל השתלשלות ונראה להוסיף טעם בדבר עם מה שהבאנו לעיל מרבינו מנוח, שכאשר

למעשה על הגדה של פסח

האדם יזכור יציאת מצרים בליל הסדר, ובראותו השגחת השם שהיתה בישראל, יבין לבו שצרת גלות מצרים היתה סיבה להטיב להם באחריתם, ע"ש. ולפי"ז עולה דבר נפלא שבאמת גם החלק של הוראת העבודות שאנו מראים בלילה זה, אין בזה כל ענין של צער או סתירה להנהגת החירות, אלא אדרבה השעבוד והעינוי זה גופא סיבת הגאולה, ונמצא שהתשובה על שאלת מה נשתנה היא, שאין כאן תרתי דסתרי כלל והעבודות והעינוי היתה סיבה להטיב להם באחריתם.

למה שואלים רק ארבע שאלות

מה נשתנה עניינים רבים יש בליל הסדר שלא נכללו בארבעת הקושיות, וא"כ צריך להבין מדוע שואלים רק את ארבעת הקושיות הללו?

אלא מבאר ר"א וייס שליט"א שנראה לומר שכל ארבעת השאלות שורש אחד להם, ובעצם ישנה כאן קושייה אחת, והשאלה היא - מה אנו רוצים לזכור בלילה הזה את העבודות או את החרות, לזכור את השיעבוד הגדול במצרים או את הגאולה? הסבר - מצד אחד אוכלים מסובים כדרך מלכים ובני חורין, ומצד שני אוכלים מרור שהוא זכר ל"וימררו את חיהם", המצה - שאנו אוכלים מצד אחד היא זכר לעבודות, לחם עוני, היות ולא היה להם זמן לאפות לחם בזמן השיעבוד הם היו עושים מצות במהירות והיו אוכלים אותם, א"כ המצות הם זכר לשיעבוד, אך מצד שני המצות הם זכר לגאולה שלא הספיקו בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם ה' יתברך וגאלם, ולכן המצות הם זכר ליציאה המהירה, לגאולה המהירה ממצרים. ועוד - הטיבול בחרוסת, שהחרוסת עצמה יש בה מחלוקת מה היא מזכירה - האם היא זכר לדם או לטיט - בעצם זכר לעבודות, אך מצד שני אנו מטבילים את המרור בחרוסת - והטיבול עצמו הוא זכר למלכות כי דרך המלכים לטבל את המאכלים שלהם, א"כ הטיבול בחרוסת מצד אחד מזכירה - שיעבוד, ומצד שני היא מזכירה - דרך מלכות וחרות? א"כ כל השאלות בעצם היא שאלה אחת - למה עושים זכר בערב זה? לעבודות או לחרות? על שאלה זו באה התשובה - "מתחיל בגנות ומסיים בשבח", בלילה זה אנו צריכים חצי סדר להרגיש עבדים ולכן אנו מזכירים את השיעבוד, אך בחלקו השני של הסדר אנו צריכים להודות לה' על הגאולה, להודות ולהלל על החירות, א"כ בערב זה אנו צריכים להרגיש את שני המצבים.

ואפשר להרחיב ולבאר שתמיד האדם צריך לראות מה הוא התקדם בעבודת ה' וגם מה הוא עוד לא שעה כדי שיוכל להתקדם עוד לכן מזכרים גם את המתחילה עובדי ע"ז הינו וגם את סוף ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו. עכ"ד ר"א וייס שליט"א.

כיצד שבים בתשובה לראות את הטוב והרע

וראיתי להרחיב בזה ממש"כ בלמעשה על אלול כתב בספר לעבדך באמת (עמ' לג) בהקדם לביאור פסוקים אלו, יש להבהיר יסוד חשוב: יתכן מאוד, שאדם שיעשה חשבון נפש נוקב, ויחשוף את חומר חטאיו

למעשה על הגדה של פסח

ושפלות מצבו, יבוא לידי ייאוש מהסיכוי לקבל מחילה על חטאיו. אך באמת מחשבה זו היא טעות, משום שאינה לוקחת בחשבון את רחמי ה' העצומים.

דברים מפורשים בזה מצינו ברבנו יונה בפירושו על ספר משלי (סוף פ"ג), שם הוא מאריך לבאר את ענין הביטחון. במהלך דבריו הוא מייסד שיש שני עניינים: בטחון ותקווה. וזה לשונו 'עוד יתחייב ענין הביטחון, לבטוח באמת על רחמי ה' יתברך, כי רבים רחמיו, ועל רב חסדיו. ויאמץ במידת הרחמים של ה' יתברך ויבטח בהם באמת, כמו שנאמר ואני בחסדך בטחתי. והתקווה אצולה מן הביטחון הזה, כי גם בהיות עוונותיו רבים ועצומים יקווה אל רחמי ה' יתברך, כמו שנאמר (דניאל ט) לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמך הרבים. וממשיך רבנו יונה, שלמרות הפחד שמא יגרום החטא, 'הנה כאשר תקרב הצרה וירא מעוונותיו, לא יהיה הפחד שקול כנגד התקווה, אלא התקווה תחזק על הפחד כי חסדי ה' יתירים על כל עון ומרחם על הנכנע המבקש רחמיו. וזה באור הפסוקים דלתך דפקנו רחום וחנן נא אל תשיבנו ריקם מלפניך... שומע תפילה עדיך כל בשר יבואו היינו שהיות שאתה רחום וחנן לכן לפניך כל בשר יבואו' גם הפשוטים ביותר.

ובאמת אדם צריך להיות במצב של איזון, ולא עם תחושות חד צדדיות. מחד, אל לא להיות שקוע כל הזמן בתחושה של 'חוטא ופושע אני' ומאידך, לא ראוי להתעלם לחלוטין ממצבו ולחשוב רק על חסדי ה'. אלא הנכון לשלב את שני העניינים, לזכור שאינני בסדר, אך יש לי דרך לתקן עצמי, ע"י תשובה ובצירוף רחמי ה'. הרבי מקוצק זצ"ל אמר שצריך להיות לאדם שני כיסים, כים אחד המכיל בתוכו את ענין 'בשבילי נברא העולם'. וכים שני שמכיל 'ואנוכי עפר ואפר'. וישתמש בכל פעם בכים אחר, כפי הצורך. על אחד הגדולים מסופר שהיה מסתכל מדי פעם בתארים שכתבו עליו בעת שהרגיש צורך בעידוד...

שמעתי בשם רבי לוי יצחק מברדיטשוב זצ"ל דבר מאלף, בתחילת הוידוי של תפילות יוה"כ אנו אומרים אנו מלאי עוון ואתה מלא רחמים. מחבר תפילה זו העמיד אותנו, מלאי העוון, מול הקב"ה, מלא הרחמים. אמר על כך ר' לוי יצחק, אמנם 'אנו מלאי עוון', אך כמה זה כל גודלו של לוי יצחק... לעומת זאת אתה שאתה מלא רחמים, הרי אין לך גבול ותכלית, וא"כ מה הם מלא עוונותינו לעומת גודל רחמך... יחד עם זאת פשוט שללא כוונה לשוב בתשובה זו עוזת מצח לבקש סליחה מהקב"ה לפיכך אנו אומרים למען שמך ה' תחינו... אנו לא מבקשים סתם חיים כדי לאכול ולשתות אלא למען שמך תחינו חיים שיש בהם ריבו והגדלת כבוד שמים.

ר"ע משחק או מבכה

כתוב בגמ' בקידושין (פא:): דתניא (במדבר ל-ג) אישה הפרם וה' יסלח לה במה הכתוב מדבר באשה שנדרה בניזיר ושמע בעלה והפר לה והיא לא ידעה שהפר לה בעלה והיתה שותה יין ומטמאה למתים רבי עקיבא כי הוה מטי להאי פסוקא הוה בכי אמר ומה מי שנתכוין לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה אמרה

למעשה על הגדה של פסח

תורה צריכה כפרה וסליחה מי שנתכוין לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר חזיר על אחת כמה וכמה כיוצא בדבר אתה אומר (ויקרא ה-יז) ולא ידע ואשם ונשא עונו כשהיה רבי עקיבא מגיע לפסוק זה היה בוכה ומה מי שנתכוין לאכול שומן ועלה בידו חלב אמרה תורה ולא ידע ואשם ונשא עונו מי שנתכוין לאכול חלב ועלה בידו חלב על אחת כמה וכמה איסי בן יהודה אומר ולא ידע ואשם ונשא עונו על דבר זה ידו כל הדווים.

כשכולם בנו על החורבן ר"ע משחק

וצ"ב שכאן מבואר שר"ע רואה דברים הרעים ומזדעזע מהם עד כדי כך שהוא בוכה ואילו בגמ' בסוף מכות (כד.) כתוב וכבר היה ר"ג ורבי אלעזר בן עזריה ורבי יהושע ורבי עקיבא מהלכין בדרך ושמעו קול המונה של רומי מפלטה [ברחוק] מאה ועשרים מיל והתחילו בוכין ורבי עקיבא משחק אמרו לו מפני מה אתה משחק אמר להם ואתם מפני מה אתם בוכים אמרו לו הללו כושיים שמשותחיים לעצבים ומקטרים לעבודת כוכבים יושבין בטח והשקט ואנו בית הדום רגלי אלהינו שרוף באש ולא נבכה אמר להן לכך אני מצחק ומה לעוברי רצונו כך לעושי רצונו על אחת כמה וכמה שוב פעם אחת היו עולין לירושלים כיון שהגיעו להר הצופים קרעו בגדיהם כיון שהגיעו להר הבית ראו שועל שיצא מבית קדשי הקדשים התחילו הן בוכין ור"ע מצחק אמרו לו מפני מה אתה מצחק אמר להם מפני מה אתם בוכים אמרו לו מקום שכתוב בו (במדבר א-נא) והזר הקרב יומת ועכשיו שועלים הלכו בו ולא נבכה אמר להן לכך אני מצחק דכתיב (ישעיה ח-ב) ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריה בן יברכיהו וכי מה ענין אוריה אצל זכריה אוריה במקדש ראשון וזכריה במקדש שני אלא תלה הכתוב נבואתו של זכריה בנבואתו של אוריה באוריה כתיב (מיכה ג-יב) לכן בגללכם ציון שדה תחרש [וגו'] בזכריה כתיב (זכריה ח-ד) עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלם עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה הייתי מתיירא שלא תתקיים נבואתו של זכריה עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת בלשון הזה אמרו לו עקיבא ניחמתנו עקיבא ניחמתנו: ר"ע רואה את אחד הדברים הכי מחרידים שמבית המקדש המקודש והמכובד שכתוב בו (במדבר א-נא) והזר הקרב יומת ועכשיו שועלים הלכו בו הוא מצחק ולא אומר כמה חמור עונשה של עבירה שה' מוכן להפסיד את ביתו העיקר להענישם על אחת כמה וכמה בעוה"ב שדינו יותר חמור כמבואר ביבמות (קה): בריך רחמנא דכספיה לאבדן בהאי עלמא. (שמי שמפרש לרעה תמיד אמור לראות כל דבר לרע).

כשספר תורה שרוי בצער ר"ע משחק

וכן ראינו בגמ' בסנהדרין (קא.) כשחלה ר' אליעזר נכנסו תלמידיו לבקרו אמר להן חמה עזה יש בעולם התחילו הן בוכין ורבי עקיבא משחק אמרו לו למה אתה משחק אמר להן וכי מפני מה אתם בוכים אמרו לו אפשר ספר תורה שרוי בצער ולא נבכה אמר להן לכך אני משחק כל זמן שאני רואה רבי שאין יינו מחמיץ ואין פשתנו לוקה ואין שמנו מבאיש ואין דובשנו מדביש אמרתי שמא חס ושלום קיבל רבי עולמו ועכשיו

למעשה על הגדה של פסח

שאני רואה רבי בצער אני שמח אמר לו עקיבא כלום חיסרתי מן התורה כולה אמר לו לימדתנו רבינו (קהלת ז-כ) כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא.

לעבודת ה' צריכים את שתי ההסתכלויות

אלא אפשר לבאר ששני ההסתכלויות הללו נכונות שיש את הצד שכל מצוה יש בה את גודל רחמי ה' וכל יהודי למרות שחטא ישראל הוא אבל אם הוא ילך עם זה תמיד לא יצא ממנו כלום כי לעולם לא יתקדם יותר וכמו המעשה הידוע בר' אלחנן וסרמון שהלך לבית הכנסת אחד והצליח לעורר שם את האנשים לתרום לטובת ישיבתו אך "גבאי בית הכנסת" שהיתה עיניו צרות בהצלחתו של ר' אלחנן לעורר את הלבבות מיד לאחר שר"א סיים את דרשתו דיבר שכל דבריו של ר"א נכונים אבל כבר בדולר אחד אפשר לזכות בכל החזקת התורה בסופו של יום ר"א יצא עם הרבה דולר אחד שאפשר לקנות בו את הכל אבל להחזיק את הישיבה הוא לא יכל (ר"א בטוב ליבו לא הקפיד עליו ואמר שחבל שחשב שהוא ישמח לעזור לו ללמוד תורה והוא הפסיד שכנראה אין לו זכות) אבל צריך את שניהם וכמו שאמרו (ירושלמי ברכות פ"ט ה"ה) עשה מאהבה ועשה מיראה עשה מאהבה שאין אוהב שונא ועשה מיראה שאם באת לבעוט אל תבעוט דהינו!¹

וכן בחרו סיים מסכת קידושין המשיגה ר' מאיר חדש זצ"ל אמר לו או אתה מספר לי שסיימת קידושין כמה זה נפלא ומצד שני אבל מה עם כל הש"ס ושוב אתה מספר לי שסיימת קידושין כמה זה נפלא ומצד שני אבל מה עם כל הש"ס ושוב אתה מספר לי שסיימת קידושין כמה זה נפלא ומצד שני אבל מה עם כל הש"ס שמאל דוחה וימין מקרבת המשיגה אמר חשבון נפש רגילים לעשות קודם החסרונות ואח"כ המעלות לך תעשה הפוך קודם תאמר מה התקדמות ואח"כ תחשוב מה לא התקדמת (שמעתי את הסיפור ממו"ר הרב יעקב בנבנשתי שליט"א).

ועוד המשילו מושל לאחד שאומר ששיר פלוני שקול אצלו כנגד מאתים חיבורים בקבלה ופרקי תהילים אלו שקולים כנגד כל התורה וכיו"ב על זה הדרך עוד מצות ופעולות קטנות ששקול כנגד הכל כשיבוא לעולם האמת הוא יקבל גן עדן קטן וכשישאל וזה כולי האי ותנו לא מידי הרי עשיתי דברים שהם שקולים כנגד כל התורה, יענו לו שגם גן עדן זה שקול כנגד כל הגן עדן...

כדי לא להגיע למצב זה צריך מצד אחד לראות את גדלות כל מצווה וחשיבותה ומצד שני את גדול התביעה שה' תובע מהאדם.

¹ והנה בספר קול מבשר (בראשית אות ט) ז"ל: "רבינו הרבי ר' בונם מפרשיסחא זי"ע אמר שצריך כל איש מישראל להיות לו שני כיסים להשתמש בהם בעת צרכו. והיינו, כאשר היצר הרע מראה לו את גדלו ורוב תורתו ועבודתו, אז צריך לומר: 'ואנכי עפר ואפר' (בראשית יח, כז) וכאין וכאפס נחשבו כל מעשיו הטובים. וכאשר היצר הרע מראה לו - חטאיו ושלמותו, אז צריך לומר: 'בשבילי נברא העולם' (סנהדרין לו ע"א) ועדיין יש לי - תקוה' וכו', עיי"ש.

למעשה על הגדה של פסח

ולכן ר"ע שראה שהם עומדים להתיימש כמו שיש שרצו שלא ליהנות כלל אמר להם את הצד החיובי שבדבר ועל זה אמרו בהאי לישנא עקיבא נחמתנו שכמו על מות נחמה לא מסירה את הכאב אל מעמידה אותו במימד הנכון.

או שר"ע כלפי עצמו היה תובע מעצמו ברה אבל כלפי אחרים שאל היו בדרגתו היה מחזק ומעודד להסתכל על הצד החיובי שבדבר.

שתמיד ישנם שני אפשרויות האיך להתבונן האם לטובה או לרעה וכל אדם מוטל עליו להשתמש בשניהם בשעה שדעתו זחה עליו או בזמן רגיל יראה למה הוא יכול להגיע יותר ויתבונן עד כמה וזה סודו של ר"ע שאיבד את כל תלמידיו ולא התיאש והתחיל הכל מחדש. (ועוד יש לבאר שיש הבדל בין ר"ע שמעצמו היה דורש הרבה משא"כ מאחרים ועוד יש הבדל בין לפני החטא לאחרי החטא).

למה לא שואלים "מה נשתנה" בחג הסוכות?

למה לא שואלים "מה נשתנה" בחג הסוכות? בחג הסוכות יוצא האדם מביטו המפואר לסוכה שהיא דירת עראי. מדוע אנו לא שואלים בחג הסוכות מה נשתנה, הרי שם השנוי גדול יותר מחג הפסח? אלא: על חג הסוכות אנו לא שואלים כיון שעם ישראל מורגל בגליות לחיות ולנדוד בדירות עראי. אבל לשיבה על יד שלחן ערוך בהסבה - לזה עם ישראל לא הורגל. ולכן שואלים מה נשתנה דווקא בפסח (קרנן פסח).

צ"ב שהרי התינוקות כבר הורגלו

את כל השינויים הללו עליהם התינוק שואל את אביו, תיקנו חכמים בלילי פסחים כדי שיראו התינוקות דבר שאינו רגיל ויכירו וישאלו (פסחים קטו): וקשה, הרי התינוקות כבר הורגלו לשינויים הללו בכל שנה ושנה בערבי פסחים, ולא עוד, אלא שהם שואלים אותן שאלות בכל שנה, ואם כן למה שואלו שוב (פחד דוד).

כולנו מסובין

לכאורה יותר מתאים לבן חורין לאכול את המצה כשהוא יושב זקוף על כסאו

יש התמהים: מפני מה תקנו לשתות את כוסות היין ולאכול את כזית המצה באופן של הסבה, הן לכאורה הרבה יותר מתאים לבן חורין לאכול את המצה ולשתות את היין כשהוא יושב זקוף על כסאו, באופן שהיין לא יישפך ולא יפלו פרוורים מהמצה.

אלא באור נפלא בעניין אמר מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל: בליל הסדר על האדם לעשות סדר בסדרי העדיפויות שלו, הקב"ה גאל אותנו ממצרים כדי שנעבוד את עבודת ה': לא כדי שנאכל מצות ונשתה יין, לכן גם בלילה הזה יש לנו אמנם 'שולחן ערוך' אוכלים סעודת חג, אבל ה'שולחן ערוך' נקבע בסוף הסדר ועל פי

למעשה על הגדה של פסח

רוב האכילה נעשית במהירות את רוב הלילה הננו משקיעים בחלק ה'מגיד', מרבים בסיפור יציאת מצרים, מדברים דברי תורה, ולא עושים עסק מהסעודה, ובמה מראה האדם שאת האוכל הוא מעריך פחות?

יש כלל: מי שמתקרב לדבר - סימן שהדבר חשוב לו ונצרך לו ביותר, אם אדם מתכופף ממקומו ומתקרב אל האוכל - בידוע שהאוכל חשוב בעיניו יותר מדברים אחרים, בתקנת ההסבה בליל הסדר רמזו חז"ל לכל יהודי: אתה אל תתקרב לאוכל, אל תשפיל את ראשך לכיוונו, אלא תשב בהסבה ואת האוכל תביא אליך. כך תדע שהנך בן חורין אמיתי בנקודה זו של קיום המצוות.

עבדים היינו לפרעה במצרים

עבדים היינו לפרעה במצרים, ויציאתנו ה' אלוֹקינו משם ביד חזקה ובזרוע נטויה. ואילו לא הוציא הקדוש ברוך הוא את אבותינו ממצרים, הרי אנו ובנינו ובני בנינו משעבדים היינו לפרעה במצרים. ואפילו כולנו חכמים, כולנו נבונים, כולנו זקנים, כולנו יודעים את התורה, מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים. וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח.

למה מודים על הגאולה הרי הקב"ה הוא זה שהגלנו לארץ מצרים?

מקשה המגיד מדובנא זצ"ל בפירושו על ההגדה, מאחר והקב"ה הוא זה שהגלנו לארץ מצרים, אם כן מה לנו לשבח על הגאולה? והמגיד מדובנא מדמה זאת לרופא שמוסיבה כלשהי שבר את ידו של חולה, וכיון שכן, חש אחריות מוסרית לרפאותה. האם גם במקרה בזה שורת הדין מחייבת שהחולה יכיר תודה לרופאו? הן כל בר דעת היה אומר: 'לא מדובשך ולא מעוקצך'. עדיף היה שלא תישבר ידו, וממילא לא היה צורך בכל הטיפול הרפואי שנגרם עקב זאת.

וכמו המעשה (הובא במעשה איש ח"א עמ' רלא) שמסופר על יהודי ישיש מהעירייה ראדין שמבלי משיח נפל לבור שבצד הדרך ונחבל בכל איבריו. חודשים הרבה נתייסר אותו אדם בייסוריו, ותקופה ארוכה זקוק היה לסיעוד מתמיד עד ששב לאיתנו. היה בראדין אדם אחד שלא מש ממיטת חוליו של הנחבל וסעד אותו ימים וליילות ללא ליאות. בראות החפץ חיים זאת התבטא כלפיו: מקנא אני כך על חלקך בעולם הבא, בשל החסד הרב שאתה גומל עם פלוני הפצוע אולם הלה השיב אל יקנא בי רבי, אני הוא זה שחפרתי את הבור וגרמתי למיפגע החמור, בכל מה שאעשה למען הנפל, עדיין לא אצא ידי חובתי...

השיעבוד נגזר - רק שיכל להיות ע"י תורה

אלא יש לומר שנגזר עליהם להיות במצרים אבל איך ישעבדו הם בחרו וכמו שבט לוי שבחרו להשתעבד ע"י שלמדו תורה.

אבל עמ"י התקלקלו וכמו שמבואר בילקוט שמעוני (ד"ה ובני ישראל) 'ותמלא הארץ אותם שנתמלאו בתי טרטיאות ובתי קרקסיות מהם'

למעשה על הגדה של פסח

וכמו שמבואר במדרש שהפרו ברית מילה. וז"ל המדרש (שמו"ר א ח) ויקום מלך חדש. רבנן פתחין פתחא להאי קרא (הושע ה, ז): בה' בגדו כי בנים זרים ילדו עתה יאכלם חדש את חלקיהם. ללמודך, כשמת יוסף הפרו ברית מילה, אמרו נהיה כמצרים. מכאן אתה למד שמושה מלך ביציאתן ממצרים, וכיון שעשו כן, הפך הקדוש ברוך הוא האהבה שהיו המצריים אוהבין אותן, לשנאה, שנאמר (תהלים קה, כה): הפך לבם לשנא עמו להתנכל בעבדיו, לקים מה שנאמר (הושע ה, ז): עתה יאכלם חדש את חלקיהם. מלך חדש, שעמד וחדש עליהם גזרותיו. אשר לא ידע את יוסף, וכי לא היה מכיר את יוסף, אמר רבי אבין משל לאחד שרגם אוהבו של המלך, אמר המלך התיזו את ראשו, כי למחר יעשה בי כך. לכך כתב עליו המקרא, כלומר היום אשר לא ידע את יוסף, למחר הוא עתיד לומר (שמות ה, ב): לא ידעתי את ה'.

וביאר הבית הלוי (עה"ת, פר' שמות ד"ה אמנם הגם) שכתב וז"ל: 'הקב"ה נתן התורה והמצווה לישראל כדי שיהיו מובדלין מהגויים כמו שאמר הכתוב 'ואבדיל אתכם מן העמים'. ואם ישראל היו מקרבים עצמם חלילה להם, אז הקב"ה היה מחדש ההבדל - עי"ז שמחדש שנאה בלבם, וכל זה היה לטובתן של ישראל כדי שלא יתערבו ביניהם. ומשום הכי אחרי שעשו ישראל מעשה ותחבולה להסתיר ההבדל שנתן הקב"ה ביניהם ובין המצריים - משכו ערלתם כדי להסתיר את ההבדל שהם מהולים כמשנ"ת שם - ורצו להתקרב להם, אזי הבדילים הקב"ה עי"ז שחידש והוסיף שנאה בלב המצריים, וכמאמר הכתוב ויקוצו מפני בני ישראל שפירושו הפשוט דכל כך היו הישראלים מאוסים בעיני המצריים עד שכשהיה המצרי רואה אותן היה קץ בעצמו כדרך מי שרואה דבר מאוס שקץ בו, והקב"ה הפיל שנאה ונתן מיאוס על ישראל כדי שלא יתערבו עמהם. עכ"ה. כלומר שנאת המצרים לישראל היתה מאת ה' שלא כדרך הטבע כדי להרחיק את ישראל מהגויים.

כדי להראות לישראל שלב המצרים ביד ה', ושנאתם וגם אהבתם הם מאתו ית', לכן ציווה ה' שישאלו מהם, ונתן את חן העם בעיני מצרים בדרך פלא והשאלום ברצון אעפ"י שידעו שבני ישראל עומדים לצאת ממצרים, ומכך נוכחו בני ישראל לדעת כי מקודם הפך השי"ת את לבם לשנא אותם, ועכשיו הוא ית' הפך לבם לחונן אותם. גם מכך שלאחר שמושה רבינו הביא על המצרים את המכות, והדעת נותנת שישנאו אותן ויבזוהו, והנה פלא ג'ם האיש משה גדול מאד בארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ובעיני העם' (שם יא ג), אלא ללמדנו בא שאהבתם ושנאתם מאת השי"ת נהייתה. (הובא בשפתי חיים מועדים ב עמ' שלז) ועי' בהערה עוד כמה דוגמאות שה' קובע היפך הסברא?

² ראיתי להוסיף מש"כ הרב יעקב חיים סופר שליט"א עוד כמה דוגמאות שה' קובע היפך הסברא (הו"ד בקונטרס מגיד דבריו ליעקב בשלח גיליון 11).

אם רואה אדם שמונותיו מצומצמות - יעשה מהן צדקה

ראיתי דבר נפלא מאד בספר רסיסי לילה (אות 1) של הגאון רבי צדוק הכהן מלובלין זצ"ל, יסוד גדול: מצוות התורה פועלות באופן סגולי. הם פועלות לחיפך ממה שאדם חושב ורואה. והוא מביא לזה כמה דוגמאות (ואני ארחיב קצת). הגמרא (גיטין ז סע"א) אומרת: אם אדם רואה שמונותיו מצומצמים מה יעשה? לפעמים קורה תקופה בחיי המסחר של האדם, שמונותיו מצומצמים. מה יעשה? (אם היו שואלים היום את 'חכמי הזמן של דורנו' מה לעשות, היו אומרים פתרון "נפלא": קיצוצים...). יעשה. וזה ה'סגולה' מהם צדקה. יתן צדקה ככפל כפליים. יגזו מהם לצדקה. תן צדקה ומעשר - ותראה ישועה וברכה. זה הדבר המעמיד שיש לאדם

למעשה על הגדה של פסח

ושבת לוי לא מאסו בתורה כמבואר במדרש (במ"ד טו, יב) קח את הלויים. זה שאמר הכתוב (תהלים יא, ה): ה' צדיק יבחן ורשע ואוהב חמס שנאה נפשו. ה' צדיק יבחן, אין הקדוש ברוך הוא מעלה את האדם לשררה עד שבוחן ובודק אותו תחלה, וכיון שהוא עומד בנסיונו הוא מעלה אותו לשררה. וכן את מוצא באברהם אבינו נסחו הקדוש ברוך עשר נסיונות ועמד בהן ואחר כך ברכו, שנאמר (בראשית כד, א): וה' ברך את אברהם בכל. וכו'. אף שבטו של לוי נתנו עצמנו על קדוש שמו של הקדוש ברוך הוא, שכשהיו ישראל במצרים מאסו בתורה ובמילה, שכן יחזקאל מוכיח (יחזקאל כ, ה): כה אמר ה' אלהים ביום בחרי בישראל ואשא ידי לזרע בית יעקב ואודע להם בארץ מצרים, מה כתיב בסוף אחריו (יחזקאל כ, ח): וימרו בי ולא אבו לשמע אלי, ואמר לשפוח חמתי עליהם. מה עשה הקדוש ברוך הוא, הביא חושך שלשה ימים והרג בהן כל רשעי ישראל, שכן הוא אומר (יחזקאל כ, לח): וברותי מכם המרדים והפושעים בי, וכן הוא אומר (שיר השירים ב, ג): התאנה חנטה פגיה, אלו הרשעים שהיו בישראל, (שיר השירים ב, ג): והגפנים סמדר נתנו ריח, הנשארים

מצוות התורה פועלות באופן סגולי היפך ממשחבת האדם כאן אנו רואים את היסוד, שמצוה פועלת שלא כפי מה שאדם מבין. אדם נמצא במצב כלכלי קשה, אומרים לו: תפריש עוד צדקה! היפך ממה שהאדם חושב. מצוות התורה פועלות היפך השל של האדם. עשירי חו"ל - בזכות לבד שבת עוד דוגמא לזה, הנמרא אומרת במסכת שבת (קט"ז). מה הסגולה של העשירי של עשירי חוץ לארץ? אמר לו כיון שהם נזהרים בכבוד שבת, מוכבדים את השבת על הצד היותר טוב, עם הוצאה מרובה לכבוד שבת. ורבותינו במדרש (איכה רבה פתיחה יז) מתארים את ה'לעג, ואת ה'צחוק, שהיו עושים אומות העולם מכלל ישראל. איך שהיו עושים 'הצגה' ב'תיאטרון' בכדי לכוון וללעוג על כלל ישראל. היו מתארים שבת של 'יהודי', שהוא לא עובד ביום השביעי, ולא רק זה ולא עובד - הוא עוד מוציא הוצאות לכבוד שבת. קונה אכילה ושתיה יתירה ומרובה לכבוד שבת. וכל מה שיעג בכל ימיה השבועי אוכל בשבת. היו עושים צחוק מזה. 'ממה אתה מתפארם? ואיך תתפארם? איזה בטלנות! יום בשבוע אתה לא עובד'. ומוציא עליו. היום כבר 11 הוצאות מרובות. כך היו צוחקים על מצוותיה של תורה נעשו כקוף בפני אדם גם הם לקחו ועשו להם איזה מועד כמו שבת. הנה לנו מצוה ההיפך משכל האדם. לכאורה באמת אם אדם יום אחד מהשבוע לא עובד, הרי שיש לו הפסד. ובמיוחד אם יש לו הוצאות יתירות על אותו יום בשבוע. (חלות' יין' 'בשר' דגים' ומיני 'מעדנים' וממתקים' לו ולבניו). ורואים ש'הנחפך הוא'. ההוצאות הללו וכבוד שבת הזה - הוא שגורם לו את העשירות. וזה היפך הסברה והשכל. מצוות לא הולכות ופועלות לפי השכל של האדם.

עיר הנדחת' ונתן לך רחמים ורחמן'

עוד ראינו במיאר רבי צדוק ליסוד הזה, וגם האור החיים' הקדוש (דברים ג יז) מזכיר את זה, מה שיש לנו פרשה בתורה של 'עיר הנדחת' (דברים ג יז) והלאה, שאם היתה עיר בישראל שנתברר שעבדו עבודה זרה, היו הסנהדרין שולחים ומכריזים על ידי עדים, ובאמת אכן נודע הדבר שהם היו עובדי עבודה זרה. מה היו עושים? יש מצוה להמית את כל אנשי העיר אנשים נשים וטף (דברים ג טז), וזאת כל שללה תקבוץ אל תוך רחובה ושרפת באש את העיר ואת כל שללה כליל לה'. אלהך, והיתה תל עולם לא תבנה עוד' (דברים ג יז), כך משאירים שוממה. ולכאורה כשאדם בא ונלחם באנשי עיר הנדחת, הרי משאירים שריד ופליט ממנה, דבר כזה מוליד בטבע האדם אכזריות. אומר לך הפסוק: אדרבא, ונתן לך רחמים ורחמן' (דברים יז יח), 'אלהים' כמה שיכולו להביא, ויהודי מאמין שיוצא הצי שעה קודם שעות (ברכות יז), 'שאו תרום' (מהדורה שניה, עמוד מ והלאה). ע"ש. גם בזה אנו רואים שהמצוות לא הולכות לפי שכל האדם. אלא אדם צריך לעשות כפי מה שנצטווה על ידי הבורא יתברך, ובוה הוא יראה את הישועה והברכה.

הקב"ה קצב ב'מון' כמה כהל אחד יקבל

ואתו יסוד אנו רואים גם אצלנו ב'פרשת המן', הקב"ה מצווה שייקחו מה'מון' איש לפי אוכלו עומר לגולגולת' (שמות טז טז), ויעשו כן בני ישראל, וילקטו, המרבה והממעיט. וימודו בעומר, ולא העדיף המרבה, והממעיט לא החסיר, איש לפי אוכלו לקטו' (שם יז-יח), וכל אחד יתאר מה שהיה שם, אחד יוצא ב'אשמורת הבוקר', רק ירד ה'מון' והוא כבר יוצא ורץ ללקט 'מון'. ולא רק הוא, אלא גם אשתו וכל הילדים שלו, כל אחד כמה סלים גדולים בידיו. אומר להם: 'עד שעה רביעית יש מן (ברכות יז), מהר תלקטו כמה שיתרו!', וכל אחד מהם אוסף, וכולם עובדים ומזיעים וממלאים את כל הסלים, (כמה שערות הסלים, כמה שיכולו להביא), ויהודי מאמין שיוצא הצי שעה קודם שעות (ברכות יז), 'שאו תרום' השמש על זה וגומס (שמות טז כא), הולך ללקט מן, לוקח שק קטן, שקית ניילון ובוה מלקט 'מון' לו ולכל בני ביתו, וכשהוא חוזר עם השקית' הזו לביתו, הוא חוזר מצד אחד, והמשפחה השניה חוזרים יחד אתו כולם, כל אחד מרים ארבעה חמשה סלים, וכולם מתנשפים, באים לבית, ומתחילים למדוד. בעלי המשפחה שעבדו ארבע שעות והזיעו וטרחו - סופרים, כמה יצא בסוף לכל אחד ואחד? עומר לגולגולת. כמה שטרחו וכמה שאספו (כמעט קיבלו 'מכת שמש'...). לכל אחד יש בדיוק שיעור של 'עומר לגולגולת'. והשני שהלך עם 'שקית' מודד לו ולכל בני ביתו, וכמה יש לו? 'עומר לגולגולת'. כך רש"י (שמות טז יז) מביא בשם רבותינו. וזה גם גדול שהיה.

אדם אומר: איני אעבוד ואשתו תעבוד, ועושה 'שעות נוספות', ואם ילילה לא ישכחתי' (בראשית ח כב), והתוצאה: 'עומר לגולגולת' (או לפעמים: בקע לגולגולת...). ה'פרנסה' לא תלויה במעשה של האדם. האדם צריך לעשות את ההשתדלות, (גם אם זה: חצי שיעור' ממה שנראה לו שהוא צריך), והקב"ה ישלח לו את הברכה, וכמה זה תלוי? ב'אמונה'. לא יחשוב שאם 'מבטל' מעבודתו לצורך עסק התורה, הוא 'נפסד'. אדרבא, כמו שכבר הזכרנו, זה עובד להיפך, אלה שעוסקים בתורה, הקב"ה עושה להם חפציהם. כמפורש במסכת עבודה זרה (ט). אלמלא מקרא כתוב אי אפשר להוציא מן הפה, בכיולו הקב"ה הוא המפרנס שלו הוא השליח שלו הוא המשיש שלו. הוא עושה לו את הכל. רק תעסוק בתורה והקב"ה ידאג לכל מחסורך. עכ"ל.

למעשה על הגדה של פסח

שעשו תשובה נתקבלו, (שיר השירים ב, יג): קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך, שהרי הגיע קץ הגאולה. אבל שבטו של לוי כולם צדיקים היו, והיו עושים את התורה, שנאמר (דברים לג, ט): כי שמרו אמרתך ובריתך ינצרו, זו המילה. ולא עוד אלא בשעה שעשו ישראל את העגל לא נשתתפו שם שבטו של לוי, שנאמר (שמות לב, כו): ויעמד משה בשער המחנה ויאספו אליו כל בני לוי, כיון שאמר להם משה (שמות לב, כו): שימו איש חרבו על ירכו, מה עשו, שמו ולא נשאו פנים, וכן משה מברכם (דברים לג, ט): האמר לאביו ולאמו לא ראיתיו, וכיון שראה הקדוש ברוך הוא שכלם צדיקים נסה אותן ועמדו בנסיון, שנאמר (דברים לג, ח): אשר נסיתו במסה. מיד אמר (במדבר ה, יד): והיו לי הלויים. לקים מה שנאמר: ה' צדיק יבחן. אבל הרשעים כתיב בהם: ורשע ואהב חמס שנאה נפשו, אמר דוד (תהלים קכה, א): אשרי כל ירא ה' ההולך בדרכיו. ומבואר שכולם היו צדיקים ונתנו נפשם על קדושת ה' (שחיו על קידוש ה') ולא עשו את העגל.

ומבואר שבלעדי זה עצם ההוות במצרים היתה נחשבת לשיעבוד כמו שנחשב הזמן שיוסף היה, כי עצם העמידה בנסיונות מצרים זה עצמו השיעבוד.

ולפי"ז מובן מה השבח לה' על שהצילים שאע"פ שהם גרמו לעצמם את צורת השיעבוד שלא תהיה כל ידי תורה אלא בשיעבוד בפועל, כיון שהתקלקלו, מ"מ הצילם ה' ועל זה אנו מודים, שלא כנהג שבועלם שאדם שגרום רעה לעצמו אף אחד לא רוצה לעזור לו לא כן ה' למרות שהאדם גורם לעצמו ה' עוזר לו.

תירוץ המגיד מדובנא

אולם המגיד מדובנא כתב ליישב לביאור הענין יש להקדים מאמר חז"ל: "חייב אדם לברך על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה" (ברכות נד). מן הראוי היה לכאורה לנקוט בלשון "חייב אדם לברך על הרעה כמו על הטובה", מדוע נאמר כאן "כשם" שמשמעו שהרעה והטובה לפניו, ודעתו לברך על הטובה ובאים חז"ל לחייבו לברך גם על הרעה? ונראה שיש בדברים כוונה עמוקה. בתהלים נאמר: "חסד ומשפט אשירה" (קא), דהיינו לא רק על החסד של ההצלה יש להודות, כי אם גם על המצב הקשה של המשפט שקדם להצלה, כי שניהם היו מוכרחים לטובתו. וזהו פשר דברי הגמ' בברכות, כשם שמברכים על הטובה, כך מן הראוי לברך גם על הרעה שקדמה לה, שכן הכל לטובתו בא. לפי זה יתבאר שהחיוב לספר על יציאת מצרים, כולל גם את סיפורי המאורעות שעברו עלינו בעת השיעבוד הקשה. ואין תכלית הסיפור לציין את גאולתנו הגופנית, שכן מאז נשתעבדנו שוב לאומות רבות. אלא עיקר הדבר הוא שבגאולת מצרים זכו ישראל לתועלת הגדולה שאין ערוך לה, והיינו זיכוד הנפש מכל זהומא, ובכך נעשו מוכשרים לקבל את התורה. נמצא שתחילת תשובתו של האב לשאלות ה"מה נשתנה" היא, שבלילה הזוה כל הדברים נעשים לאות ולזכרון על הטובה הנפלאה שהטיב עמנו הבורא יתברך וכדי שלא נטעה לומר שעל הגלות אין להודות אלא רק על ההצלה, ממשיך האב ומבאר את מהות הגלות ואת תכליתה. ואומר: "ברוך המקום" וכו' "ברוך שנתן תורה" וכו' עד "ויעקב ובניו ירדו מצרימה", כלומר, כדי לקרב אותנו לעבודתו יתברך ולתת לנו את התורה, היה צורך להגלותנו תחילה

למעשה על הגדה של פסח

למצרים. כי בנוסף לזיכוכ הגדול שנהיה על ידי סבל הגלות, הראנו ה' את כחו הגדול ואת ידו החזקה על ידי האותות והמופתים שעשה בפרעה ובכל מצרים מכוחם הגיעו ישראל להכרה האמיתית שהוא היוצר והוא השליט בעולמו. ואם כן, כשם שיש להודות לשמו יתברך על הגאולה כן עלינו להורות ולספר מעשי הגלות כי גם היא עצמה טובה עצומה עבורינו כי היא הכשירה אותנו לכל הטובות שבאו בעקבותיה. ורבינו מנוח, (פ"ז מחמץ ומצה ה"ו) כ' שע"י סיפור יציאת מצרים בליל הסדר, ילמד האדם שכשם צרת גלות מצרים היתה סיבה להטיב להם באחריתם, כן כל צרות הגלות הם סיבה לישראל להושיעם תשועת עולמים עת"ד.

אב שהחליט לישר את המסלול אימונים לבנו

וכן מסופר על אב מסור שבנו התגייס לצבא ליחידה קרבית נבחרת. יום אחד החליט האב ללכת לבקר את בנו היקר במחנה האימונים, לעמוד מקרוב על התנאים במקום. בהגיעו אל המחנה, נדהם ונחרד למראה עיניו: המחנה היה ממוקם בשטח הררי וסלעי, כולו מלא סלעים, קוצים ושיחי בר. החיילים בעת האימונים היו צריכים להתייגע עד מאוד בריצה מאומצת על גבי ההר, כשעל גבם משאות כבדים, תוך קפיצות ודילוגים מעל המכשולים הרבים. מתוך דאגה כנה לרווחת החיילים, ניגש האב הדואג אל מפקד החטיבה, ושטח בפניו את הצעתו: "מוכן אני לעזור לכם בכל האמצעים העומדים לרשותי! בשלב ראשון, אביא לכאן פועלים שיוציאו את כל הסלעים, ויעקרו את הקוצים והשיחים. שלב שני - כיסוי כל שטח המחנה באספלט. שלב שלישי - בניית מדרגות נוחות במורדות ההרים..." האב עוד התכוון להמשיך בהצעת התוכנית לקידום ושיפור תנאי המחנה, אלא שבשלב זה לא הצליח המפקד לבלום את צחוקו. הוא פנה אל האב הנבוך ואמר לו: "האמן לי, כי לא חסר לצבא שטחים ומגרשים בתנאים נוחים. אולם עבור היחידה הנבחרת הזו, נבחר בקפידה דווקא המקום הזה. המקום הזה עוד יצמיח לנו חיילים אמיצים וגיבורים לתפארת!" כן - העולם הזה הוא בעצם "מחנה אימונים", המכשיר ומאמן את האדם לעבודת ה' העולם הזה איננו מטרה בפני עצמה, אלא אמצעי להכשיר אותנו לחיי העולם הבא. כל הניסיונות, הקשיים והאתגרים שאנו נתקלים בהם בימי חיינו - הם אותם "תנאי מחנה קשים" שבאים לחשל ולחזק אותנו, להכשיר את נשמתנו לחיים רוחניים, נאצלים ונעלים. על ידי עמידה באתגרי העולם הזה, תוכל הנשמה בהגיעה אל העולם הבא לממש את תכלית קיומה - להתענג וליהנות, ברמה עילאית, שאיננו מסוגלים לתאר.

ועוד אומר הנצי"ב זצ"ל בהגדת "אמרי שפר", הוא להגדיל את ענין היציאה ממצרים. כדי שלא יבוא אדם ויאמר מה יש לי להודות על הנס של יציאת מצרים, הרי הקב"ה הביא אותנו אל הגלות הזו בגלל אברהם אבינו שאמר "במה אדע כי אירשנה"? ויוסיף הלה ויטען וכי אם אדם ששבר רגלו של חברו ואחר כך ריפא אותו ראוי להודאה והוקרה על כך? כדי לעקור טענה זו בא המגיד לבאר שירידת ישראל למצרים היתה מלכתחילה לצורך קירובם לעבודתו יתברך. שכן אילו היינו בארץ ישראל אחר מות יעקב אבינו, ומתחזקים מעט מעט בארץ לא היינו באים לעבודתו כלל. שהרי מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו ככל אומות העולם, ורק

למעשה על הגדה של פסח

אברהם יצחק ויעקב ראו והבינו בחכמתם שכל השמים וכוכביהם אינם אלא כלי ביד היוצר יתברך להנהיג בהם את עולמו. אך שאר זרע ישראל, לא כולם הגיעו לחכמה זו. ולפיכך היו עלולים לשוב לעבודה זרה כמעשי אבותיהם הראשונים, כי טבע בני האדם בזמנים ההם היה להימשך אחרי עבודה זרה ובמיוחד בארץ ישראל (כמבואר במדרש שיר השירים). רק אחרי שירדו למצרים וידעו שאין אלוהי מצרים מועילים מאומה, ובעל כורחם היו עיניהם תלויות בה' אלוקי אבותיהם, ומכל שכן אחרי שהוציאים וראו את השגחתו עליהם ביחוד, בזה קירבם המקום לעבודתו. וזוהי משמעות "ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו" שמשמעו מיד (ראה תוס' בגיטין דף ע"ב ד"ה מהיום). והיינו משעה שהביאים הקב"ה למצרים, בכך קרבם לעבודתו. ובהמשך לזה מביא המגיד את דברי יהושע שכאשר סיפר על טובת הקב"ה לישראל, כלל בזה גם שיעקב ובניו ירדו מצרים. ומהי הטובה בכך? ודאי משום שמתוך ירידתם למצרים הגיעו לעבודת ה'.

וראיתי להעתיק מש"כ הרב נח גדליה קוצקוב שליט"א (הו"ד באספקלריא שמות תש"פ)

הקב"ה הוא שהוריד אותנו למצרים

שאלה זו כותב בין השאר האברבנאל: "ועוד יקשה כי אם היה גלות מצרים גזרת השם לטובתם של ישראל מבלי חטא, לא היה נחשב לחסד אלוהי שהוציאים מהגלות ההוא, כי אם הוא ית' ברצונו היגלם למצרים על לא חמס בכפם, היה עול גדול שלא יוציאים משם".

ובאמת לפי ביאור הרמ"ק (אור יקר) זו שאלת רבי אלעזר לרשב"י אביו המובאת בתיקוני זוהר (עו, א) "וכי מאן דאית ליה עבדא ואפיק ליה לחירו משעבודה אית ליה לרבוניה לשבחא גרמיה במפקנותא לחירו לעבדיה?" ומפרש הרמ"ק: "אילו ישראל נשתעבדו מעצמן נחא, אמנם הב"ה הוא ששעבדן ומסרן לגלות, וכשגאלם תיקן את אשר הזיקן, ומה משתבח בשחרורן?"

וחמושים עלו בני ישראל - שואה וטרגדיה

שאלה נוספת קשה לכולנו. לימדונו חז"ל (מכילתא דר"י דפסחא פי"ב) על הפסוק "וחמושים עלו בני ישראל מארץ מצרים" (שמות יג, יח), "אחד מחמשה, וי"א אחד מחמישים, וי"א אחד מחמש מאות. ואימתו מתו, בשלשת ימי אפילה". והדברים מוזעזעים, לכאורה התרחשה ביציאת מצרים שואה אמיתית, רוב מוחץ של העם מת בשלושה ימים, לא ידועה טרגדיה בקנה מידה שכזה בכל ההסטוריה היהודית, ולכאורה מתו בשלושת ימי אפילה יותר יהודים משמתו בכורות למצרים במכת בכורות. ולא זו בלבד שלמעט רמז קל זה בפסוק אין התייחסות לצרה נוראה זו בכתובים, גם לא מצינו בה לעמעם את חדות וצהלת היציאה ממצרים מבית עבדים, ואף לא נקבע כל צער לדורות על טרגדיה זו?

למעשה על הגדה של פסח

מדוע אנו נקראים במצרים "גרים"?

שאלה נוספת שואל רבי שלמה אלקבץ (ברית הלוי על הגש"פ בפתחיה). בשלשה מקומות בתורה מזהירה התורה על מצות אהבת הגר, ומנמקת זאת בנימוק "כי גרים הייתם בארץ מצרים". אכן רש"י (שמות כב, כ) מבאר המילה "גר" על כל אורח שאינו ממדינה זו אלא בא ממדינה אחרת, אבל להלכה אין מצוה מיוחדת לאהוב ולא ללחוץ נתין זר או עולה חדש, אלא ע"פ הגמ' (ב"מ נח, א) פסקו כל הפוסקים (רמב"ם דעות פ"ז ה"ד והחינוך מצוה תל"א) שמצות אהבת הגר היא מיוחדת לבאים תחת כנפי השכינה והם גירי הצדק. [ובאמת אלו שוים הם שכתב רבנו בחיי (בראשית לו) שלשון "גר" הוא "גריר" היינו דבר שנתלש ממקום גידולו, וזה שייך הן בתושב זר והן בבן עם זה]. ואם כן ראוי לבאר היכן היינו במצרים "גרים" כאלו, ומה המיוחד אותנו במצרים שנעשינו שם "גרים", לכאורה גרות ישראל היתה כמעמד הר סיני ולא במצרים בזמן השיעבוד?

מתחיל בגנות - זה סיפור יציאת מצרים?

והנה במצות סיפור יציאת מצרים בליל הסדר אמרו חז"ל (פסחים קטז, א) "מתחיל בגנות ומסיים בשבח. מאי בגנות? רב אמר מתחילה עובדי ע"ז היו אבותינו. ושמואל אמר עבדים היינו". אנו נוהגים כשתי השיטות ומתחילים בשניהם כפי שנפסק ברמב"ם ובטור. על פני הדברים נראה שהאיל ויציאת מצרים מכילה בתוכה שתי גאולות גאולת הגוף וגאולת הנפש, ושורש סיבת ההתחלה בגנות היא כי מגודל תיאור החושך והצרה מתחדדת תחושת הגאולה והפדות, נחלקו האמוראים על איזה חושך וגאולה עלינו לשים את הדגש כשאנו באים לתאר את המהפך שביציאת מצרים, האם על השעבוד הגופני המתואר בכתובים והגאולה ממנו שהוא האמצעי, או על השעבוד והגאולה הרוחנית שנכללו ביציאת מצרים שהיא היתה המטרה (עי' חידושי הגרי"ז עה"ת סי' ט"ו). באבודרהם (סדר ההגדה) מפרש את המחלוקת האם עלינו להתמקד ביציאת מצרים בלבד בלילה זה ולא לסטות למטרות אחרות נעלות ככל שיהיו, או שעלינו לשבח שבח רב ונישא ככל האפשר את בוראינו, ובודאי הצלתינו הרוחנית גדולה וחשובה לאין ערוך מההצלחה הגשמית.

לכל הדעות עלינו להבין, האם כשאנו מתחילים בגנות ומאריכים בסיפורה אנו מקיימים בזה מצות סיפור יציאת מצרים, או אפשר וכל התחלה זו לא נועדה אלא כאמצעי וכלי לחדד ולהדגיש את סיפור היציאה שנספר בהמשך, ואין היא אלא כהכשר מצוה למצות סיפור יציאת מצרים שהיא מתחילה רק בחלק "השבח" של המכות הניסים והנפלאות.

במה אדע - סיבה או עלילה

לצורך כך עלינו לדעת ולבאר את מהותה של גלות מצרים והשעבוד שם כיצד נגדיר תקופה זו, האם כעונש או כזכות, כבנין או כחורבן.

למעשה על הגדה של פסח

חז"ל (נדרים לא, א) מביאים דעות שונות מפני מה נגזרה על ישראל גזירת השעבוד במצרים, "אמר רבי אבהו אמר רבי אלעזר, מפני מה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו למצרים מאתים ועשר שנים, מפני שעשה אנגרייא בת"ח, שנאמר וירק את חניכיו ילידי ביתו. ושמואל אמר מפני שהפריז על מדותיו של הקב"ה, שנאמר במה אדע כי אירשנה. ורבי יוחנן אמר שהפריש בני אדם מלהכנס תחת כנפי השכינה". לפי דברי הגמרא גלות מצרים היתה עונש, על מעשה מסוים של אבי האומה אברהם אבינו ובשלו סבלו בניו במצרים.

את התמיהה הזועקת על זה תמהו שנים מגדולי האחרונים. בכלי יקר (בראשית טו, ח) "והשכל ימאן לקבל דרוש זה שיסבלו בניו עונש גדול כזה בעבור האות ששאל אברם, ואברם עצמו לא קיבל שום עונש ושיני בניו תקהינה?" בנוסח שונה שואל זאת בעל "מעשי ה'" רבי אליעזר אשכנזי³, "עוד יפלא האיך ניתן לומר שגלות מצרים היתה לסבת חטאו של אברהם, והלא עינינו הרואות שבברית בין הבתרים בו נאמרה לאברהם גלות זו נראה השי"ת לאברהם באהבה וחיבה נודעת ומפורסמת מתחילתה ועד סופה, שבתחילתה נאמר לו שכרך הרבה מאד ואנכי מגן לך, ובסופה ביום ההוא כרת ה' ברית את אברם לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת, באופן שכל הגילוי ההוא היה דברי אהבה עצומה ויעוד על טובה מופלגת לו ולזרעו, והיאך יבשר לו במראה ההיא יעוד רע וזרעו שיעבוד ת' שנה עינוי ולחץ והשלכת בניהם ליאור וכו' לסבת חטאו שחטא נגדו ית', ואף שבשרו בהצלמתם ודין בשונאיהם ויציאה ברכוש גדול, מה נחמה היא לאותם הדורות שנולדו בשעבוד ולחץ ומתו במרירות חייהם?"

אכן, יש מן המפרשים שניסו ליישב תמיהות אלו מתוך ההנחה שלא יתכן שעבוד שכזה ללא חטא מקדים. וכך כותב הספורנו (שם) "ועם זה הגיד קורות השעבוד והענוי העתידיים אז לקצת דורות מזרעו בסבלותם. כי אמנם זה לא קרה להם בדורות הצדיקים, שכל זמן שהאחד מן השבטים קיים לא התחיל השעבוד, אבל קרה כאשר העוון את דרכם, כמו שהעיד הנביא באמרו "וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי, איש שקוצי עיניהם לא השליכו, ואת גלולי מצרים לא עזבו, ואומר לשפוך חמתי עליהם ללכות אפי בהם בתוך ארץ מצרים, ואעש למען שמו". כלומר לדעת הספורנו חטא זה של אברהם אבינו המתין להפרע עד לדור שהיה בו חטא שבגלל חטאיו ראוי היה לגלגל עליו אף את אותו חטא קדמון של אבי האומה.

בעל שיח יצחק על הגש"פ (ר' יצחק מלצאן מפיץ תורת הגר"א) מסייע דעה זו מדברי המדרש שהובאו ברש"י (שמות ב, טו) "אכן נודע הדבר, שהיה משה תמה מה חטאו ישראל שיהיו נרדין בעבודת פרך יותר מכל אומה ולשון, אלא ראה שראויין לכך שהיו בהן דילטורין.

אכן בעל מעשי ה' מבאר מתוקף קושייתו הנ"ל, שהקושיא לא היתה מדוע נשתעבדו בניו של אברהם את עצם השעבוד, אלא מדוע נשתעבדו רד"ו שנה, היינו שאם היה מפחית להם הקב"ה מחצית מענשם הואיל והוכפל עליהם עול השעבוד היו אמורים להשתעבד מאתיים שנה שהם מחצית הד' מאות שנגזרו עליהם,

³ ההעתיקה היא מתוך הלשון המעובדת בהגדת רבי אליעזר אשכנזי, שעובדה מתוך ספרו על התורה.

למעשה על הגדה של פסח

ומדוע נשתעבדו מאתיים ועשר? ועל זה מיישבת הגמרא שתוספת שנים זו הייתה כפרעון חובו של אברהם, אבל אין זה נימוק לעצם הירידה למצרים וההשתעבדות בה.

אחרים, כדוגמת האברבנאל, כתבו שעיקר העונש היה לכל השבטים על חטא מכירת יוסף. התוספות (שבת י, ב ד"ה נתגלגל) הבינו כך בדברי הגמרא שם "שבגלל משקל שתי סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף נתקנאו בו אחיו, ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים", אלא שהתוספות הקשו שכבר נגזר זאת כברית בין הבתרים, ויישבו שקושי השעבוד היה בגלל מכירת יוסף. המהר"ל (גבורות ה' פ"י) חולק על הבנה זו, וטוען כי אדרבה בגלל הגזירה גלגל הקב"ה שיאהב יעקב את יוסף ויתגלגל הדבר וירדו השבטים להשתעבד במצרים, ולא ההיפך שבגלל אהבת יעקב ליוסף נתגלגל כל השעבוד. בעל ערבי נחל (דרוש ב' לפסח) טוען גם נגד שיטה זו בשל אי השעבוד על שבט לוי על אף שהוא נטל חלק מרכזי במכירת יוסף.

בעל שיח יצחק מבאר לפי דרכו שאכן סיבת גלות מצרים היתה למטרות אחרות כמו שיבואר להלן, אכן גם גזירה בעלת מטרה צריכה להתפס על עלילה כלשהיא מעולם המעשה, והוא מבסס את דבריו על דברי המדרש תנחומא (וישב ד') "לכו חזו מפעלות אלהים נורא עלילה על בני אדם (תהלים סו). א"ר יהושע בן קרח, אף הנוראות שאתה מביא עלינו בעלילה אתה מביא, בא וראה כשברא הקב"ה את העולם מיום הראשון ברא מלאך המות, מנין, א"ר ברכיה משום שנאמר וחושך על פני תהום (בראשית א) זה מלאך המות המחשיך פניהם של בריות, ואדם נברא בששי ועלילה נתלה בו שהוא הביא את המיתה לעולם, שנאמר כי ביום אכלך ממנו מות תמות, מלה"ד למי שמבקש לגרש את אשתו, כשבקש לילך לביתו כתב גט, נכנס לביתו והגט בידו מבקש עלילה ליתנו לה, אמר לה מזוג לי את הכוס שאשתה, מזוגה לו, כיון שנטל הכוס מידה אמר לה הרי זה גיטך, אמרה לו מה פשעי, אמר לה צאי מביתי שמוגת לי כוס פשור, אמרה לו כבר היית יודע שאני עתידה למזוג לך כוס פשור שכתבת הגט והביאתו בידך. אף כך אמר אדם לפני הקב"ה רבש"ע עד שלא בראת עולמך קודם שני אלפים שנה היתה תורה אצלך אמון שכך כתיב (משלי ח) ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום ב' אלפים שנה, וכתיב בה (במדבר יט) זאת התורה אדם כי ימות באהל, אלולי שהתקנת מות לבריות היית כותב בה כך? אלא באת לתלות בי את העלילה!"

על פי דברי המדרש מבאר השיח יצחק שאכן היתה לקב"ה סיבה אחרת לירידת ישראל למצרים, אכן דרכו של הקב"ה לתלות גזירותיו במעשי בני האדם גם אם קדמה גזירתו לכך מטעם אחר. ואם כן נדע ונבין כי ודאי היתה הגזירה לרדת למצרים גזירה קדומה ומחוייבת, נותר לנו אם כן להבין אלו טעמים אחרים שאינם עונש על מעשה יכולים היו להביא עלינו את גזירת השעבוד במצרים.

שעבוד מצרים הכנה לעבדות ה'

גישה נוספת הבנויה על כך שגזירת השעבוד לא היתה בגלל עונש על חטא, גם אם נאמר כדברי השיח יצחק ע"פ המדרש שהיתה אמורה להבנות ככיכול על חטא כלשהוא. לדעה זו היה שעבוד מצרים הכנה

למעשה על הגדה של פסח

לקראת הייעוד של עם ישראל להיות עבד ה', ולצורך כך היה עליו להתרגל בקבלת מרות ואדנות. בדרך זו כתבו העקידת יצחק (פרשת שמות) מעשי ה' (על הגש"פ) ורבים מספרי החסידות, וסיכמה השל"ה (פרשת לך לך תורה אור) "רצה הקדוש ברוך הוא להטביע בלבם ענין העבדות, להרגילם בעבדות, כדי שיהיה להם נקל אחר כך לעבודת הבורא יתברך ולקיים התורה לעבדה ולשמרה. וזהו שאמר (שמות כ, ב) אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים, כלומר כדי שתהיו עבדים".

על פי רעיון זה ששעבוד מצרים אמור היה להרגיל את ישראל הכנעת נפשם לקבלת התורה בעמל וביגיעה, ניתן גם לפרש את דברי הזוהר (בהעלותך קנג, א) "דיתקיים בהו וימררו את חייהם בעבודה קשה, זו קושיא. בחומר, דא קל וחומר. ובלבנים, דא ליבון הלכה. ובכל עבודה בשדה, דא ברייתא. את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך, דא תיקו". הרי לדברי הזוהר שעבוד מצרים נשאר, אך הוחלף משעבוד גופני לשעבוד שכלי ונפשי של עסק התורה. והדברים מאירים לאור הנ"ל.

דעה זו עם שינוי קורטוב מה, מצינו בפירוש ההגדה למקובל הקדמון רבינו יוסף גיקטיליא (במהדורתו קובץ ישורון כ"ו בפסקא ברוך שומר הבטחתו) "כי מאחר שהשי"ת בחר בזרע אברהם, אילו לא יתנם בגלות אי אפשר להם לקבל התורה, כי אילו הרבה אותם והפרם והשפיעם בלי גלות, והיו מתאחזים בארץ ומצליחים עליה והם בלי תורה מקובלת מפי הגבורה, היאך היו מסכימים להוציאם למדבר ולאסור עליהם כמה דברים שהיו רגילים בהם בין במאכלות בין בעריות בין בשאר מצוות. ואילו יתעכב לאחד ממנו היום לאכול בשר או לשתות יין אנו מצטערים לרוב אחר שאנו מורגלים בהם, כל שכן באיסורי תרי"ג מצוות לדורי דורות, היש דבר קשה אצל יצרו של אדם יותר מזה. והנה הוצרך יתברך להגלותם למצרים כדי שיפרו וירבו ותהיה הבטחתו מתקיימת, הגלם למצרים ולא היו רשאים לצאת ממנה, כי כולם תחת שעבוד המלכות היו עומדים, וכל זה סיבה כדי שלא יתפזרו למקומות אחרים כדי שיהיו כולם מוכנים ומקובצים, וכששלח יתברך למשה רבינו ע"ה לך אמור להם לישראל, תרי"ג מצוות יש לכם לקבל, ואם אתם מקבלים הנני גואל אתכם, ואם לאו היו בהיותכם, וכך היתה ההסכמה במצרים".

לדבריו שתי רווחים היו בשעבוד, א', הרגלם בחיים קשים ללא פינוק, דבר שמאפשר קבלת דברים הקשים לקיום לאדם הרגיל בחי שפע ורווחה. ב', היות העם כולו מקובץ במקום אחד ללא יחיד היוצא מן הכלל, כך שכל העם יהיה מחויב למה שקיבל על עצמו.

זיכור צירוף וכיבוש

לאור הביאור הנ"ל המייסד כי גזירת שיעבוד מצרים הקדומה היתה לצורך הכנת עם ישראל לצורך תפקידו כעם ה' וכעבד ה'. מרחיב הביאור דלהלן את היריעה לכך ששעבוד מצרים היה בעצם "מכונת כביסה" של עם ישראל לקראת היותו טהור נקי וזך דיו המתאים לקבלת התורה, וזו כוונת התורה כשהיא מכנה את מצרים בתואר "כור הברזל" מלשון צירוף וזיקוק מתכת מן הפסולת.

למעשה על הגדה של פסח

אלא שלרעיון הכללי הזה נמצאו מספר צורות ניסוח בעלי הבדל משמעותי ביניהם כיצד פעל זיקוק וביורור זה.

בעל שבלי הלקט (סי' רי"ח) מבאר את פסקת ההגדה "מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו", "והנכון לפי שהוא צריך להזכיר יציאת מצרים וירידתן לשיעבוד איך היה, והנסים והנפלאות שעשה עמנו, בא להודיע כי הכל היה ממנו מרוב אהבתו אלינו. שהרי לאברהם היו כמה בנים ומכולם לא בחר אלא ביצחק, וכן ליצחק יעקב ועשו, ולא בחר אלא ביעקב כמו שמפרש והולך. וגזר עליהן שעבוד מלכות בעולם הזה כדי לזכותם בעולם הבא". ולפי דבריו שעבוד מצרים הוא חלק משעבוד מלכויות של כל הדורות שמטרתו הוא קיזוז החובות של עם ישראל כדי שיזכו בסיבת המצוות לעולם הבא.

מרחיב את הרעיון בספר צרור המור (פרשת יתרו) "ולפי שידוע שהאוצר כשיוצא מתחת הארץ בין רגבים ידובק, וכשמכניסין אותו לכור ההתכה יוצא רובו סיגים. כן היה אברהם רובו סיגים שהוליד לישמעאל וי"ב נשיאים יוליד, ומכולם לא יצא אלא יצחק הצדיק זהב מזוקק. ולכן הוצרך אברהם לנסותו ב"י נסיונות לצרפו וללבנו, וזהו לך מארצך. מה עושים אחר כך לסגולה, חוזרים להכניסה לכור הברזל להסיר הסיגים, ואז יוצא מחצה במחצה, זה כנגד יצחק שיצא ממנו יעקב ועשו, מחצה זהב ומחצה סיגים. אח"כ כשחוזרים אותו לכור ההתכה יוצא כולו זהב מזוקק. כן היה יעקב ובניו שירדו למצרים להכניסם בכור הגלויות לצרפם וללבנם, כאומרו ויוציאך מכור הברזל ממצרים. ולפי שהיה מטתו שלימה יצאו כולם בלא סיגים מזוקקים ולא שינו את שמם".

גם בעל צרור המור מתחיל עם הזיקוק של הדורות הראשונים אבל הוא עוצר במיטתו השלמה של יעקב אבינו שלא שינו את שמם, ולדבריו לא בואר מה זיקוק נוסף צריכים היו ישראל במצרים אחרי שלא כתב על הרשעים שהיו בהם, וכפי שתבואר דעה זו להלן.

דעת המקובלים - כל הטעמים אחד הם

עדיין מוטל עלינו לברר מה נשאר לנו לנקות אחרי שמיטתו של יעקב אבינו שלמה ולא היה בזרעו רשע כישמעאל ועשו, מה נותר לנו לנקות ולצחצח?

לעומת הביאורים הנראים שונים וחלוקים זה מזה כיצד זיכר "כור הברזל" את ישראל ולא יזהה מטרה נועד. דעת המקובלים משלבת את כל הפירושים שנאמרו בביאור "כור הברזל" לאחד. מי שריכוז את כל הענין לדעת המקובלים הוא האלשיך (פתיחה לחומש שמות), בשל אריכות לשינו לא נוכל לצטט את כולו, ונאליץ לבחור קטעים מתוך הפתיחה הארוכה והמרתקת שלו. אכן החפץ להשלים את כל התמונה יצטרך לעיין במקור.

האלשיך פותח את יסוד הדברים בדברי חז"ל (חגיגה יד, א) "דבר צוה לאלף דור, זו תורה שעתידה היתה לינתן לאלף דור, אלא ראה הקב"ה שהיו רשעים נתנה לעשרים וששה דורות, ותתקע"ד שתלן בכל דור ודור ואלו עזי פנים שבדור".

למעשה על הגדה של פסח

והנה הקשו המפרשים איך יתכן שהיו שישיים ריבוא בני אדם במדרגת הנבואה בהר סיני, הרי כדי להגיע למדרגה זו צריך להשקיע שנים ארוכות של הטהרות והתקדשות בלתי פוסקת, ורק מתי מספר הצליחו להעפיל למצב זה? ובעצם כשאמרו חז"ל (שבת קמו, א) שבני ישראל בהר סיני "פסקה זוהמתן", הם בעצם הניחו את היסוד שעל אף שהמעכב של אדם לזכות לנבואה הוא שיירי הזוהמה של חטא אדם הראשון שעדיין דבוקים בו מחטא עץ הדעת, כל טיהור וזיכוי משמידים עוד ועוד מתוך אותה זוהמה, וכשנטהר האדם מזוהמה זו הוא זוכה לנבואה, עם ישראל בהר סיני היו משוללי זוהמה זו מכל וכל. נשאלת השאלה, כיצד? לצורך כך פתחו והניחו הראשונים הנ"ל כולם את התהליך שעבר עם ישראל של סינון והפרדת הטוב מן הרע, כאשר אברהם נפרד מתרה, יצחק מישמעאל ואחיו בני קטורה, יעקב מעשו, ועדיין אף שמטתו של יעקב מוגדרת "שלמה" כי לא היה בזרעו רשע גמור, היו תערובות סיגים בתוך צאצאי השבטים השייכים לאותם תתקע"ד דורות שדבקו בישראל מכח התערובת של טוב ורע של חטא אדם הראשון שאף אותם היה צורך לסנן בכברה כדי להביא את ישראל במעמד הר סיני למצב של אדם הראשון לפני החטא.

אלא שכידוע לא הרי סינון אבנים מן הקמח, כסינון חרקים ממנו, ולא הרי סינון הקמח הגס מן הדק, כסינון הזהב הטהור מן הזהב הגס, ככל שהחומר דק ועדין יותר יש צורך באמצעים חזקים ומבודדים יותר כדי לבודד את החומר הזך והטהור ביותר. על כן צריכים היו לזקק מתוך עם ישראל שבעים נפש ובניהם את כל התערובות של השבעים אומות שהיו מעורבים בהם מחטא אדם הראשון, ופעולה זו צריכה להיות עד דור כ"ו כשבפרק זמן קצר זה יצורפו תתקע"ד דורות המעורבים בהם, ומשישים ריבוא המזוככים תתחיל האומה היהודית את יסודותיה. לצורך כך צריכים היו מחד לעמוד בעיני נפשי קשה ובעיני גופני קשה, וכן לעמוד בנסיונות הרוחניים הקשים ביותר לסבל, במקום בו הטומאה שולטת בריש כל חוצות ושם המקום הוא "ערות מצרים", הכישוף והחירטום מכחישים את האמונה בכוחו של הבורא, הפריצות והערוה מכחישים את קדושתו של האדם, ומתוך כל זה להתגבר ולהשאר ייחודיים זוהי הכביסה הטובה ביותר המסירה את השייכות לחלק ה"תתקע"ד" שבהם.

וכם כתב באברבנאל שם: "וכן אומר שבהיות השבטים בניהם זורעם בתוך הכנענים ותועבותם, ראתה חכמתו העליונה שקודם שיתדבק בהם הדבקות הקדוש האלהי יבואו בגלות ועיניו כדי שיצטרפו ויתבררו ויתלבנו בו, ובהיותם זכים וטהורים יוציאם משם והיה ראויים לקבל התורה והמצוות ולרשת התורה הקדושה, ולהתדבק בהם ההנהגה האלהית בלי אמצעי, ושיהיה גלותם במצרים לפי שהיו המצרים עובדים לצבא השמים וכל אחר מהם היה מעונן ומנחש ומכשף, ואם יעמדו בני יעקב בנסיונם ויתקיימו באמונתם בקרב העדה הרעה הזאת יזכו לכל הטובות המעותדות אליהם, אבל אם ימשכו אחרי גלולי מצרים ואמונתם עזבי אלהי אבותיהם ישארו שמה בעבדות נצחי ובל יראו בגאות ה' ודבקותו, וזה באמת היה סיבת גלות מצרים מפאת ישראל כפי זה הדעת".

למעשה על הגדה של פסח

לדבריו של האברבנאל היה כור ברזל המצרי בעצם "נסיון" לישראל לבדוק את מידת נאמנותם לבורא בסביבה המקשה על הדבקות בבורא, ולכן עינוי הגוף והעבודות בצירוף השהיה במקום טמא ומשוקץ היוו את הנסיון הקשה ביותר שהעמידה בו זיכתה אותם לקבל את התורה לאחר מכן.

סינון התקעדי"ם

ואכן, לא כולם זכו, אט אט נשרו רבים, כל המיותרים נדחו, מי שלא עמד בפיתוי, לא האמין בגאולה ובהבטחתה (מכילתא דפסחא יד), לא החזיק מעמד בחיי קדושת המשפחה (שוח"ט קיד), התערב באומה המצרית (שמו"ר א'), נשר... הנשירה המשיכה... והנה קרב רגע הגאולה, אך נותרו עדיין רבים מידי שלא התנערו דיים אחרי כל המכות והניסים מתקעדיות"ם. כל אלו מתו בימי אפילה, אין אפשרות להקים את העם היהודי כל עוד מעורבים סיגים אלו בתוכו...

המות ההמוני בשלושת ימי אפילה לא היה טרגדיה לעם היהודי, הוא היה "שלב הסחיטה" בכביסת העם היהודי מהחלקיקים הגויים שעדיין דבקו בו, לא היהודים מתו אז, התקעדינק"ם בני אברהם יצחק ויעקב שבו אז לתקעדיות"ם, היהודים אינם תקעדינקי"ם, היהודים הם זכים וטהורים ורק ככאלה הם ראויים לגאולה.

"כי גרים הייתם בארץ מצרים". היהודים האמיתיים היו "גרים", גרגרים בודדים בתוך מצרים הטמאה והכופרת, אבל גם הם בתוך עמם שלהם היו גרים. הם לא הרגישו בבית, רוב העם שלהם העם היהודי היה תקעדינקי"ם, הם היו באופוזיציה, הוא רוב העם מת בחשאי בשלושת ימי אפילה. רק המיעוט הגר"י הבז לתקעדינקי"ם רק הוא נגאל.

התקעדינקי"ם כיום - מבט אקטואלי

חשוב חשבנו כי אחרי הסינון הגדול, כשעמדו ישראל שישים ריבוא למרגלות הר סיני אין בנו תקעדינקי"ם עוד. אך לא, הם לא נגמרו... עם עם ישראל עלו ערב רב, גם ערב רב עלה אתם, הם הערב רב מיוצרים מחדש כל דור ודור. בהגדה של פסח אנו מוצאים את הבן הרשע השואל "מה העבודה הזאת לכם!?"

בעל בית הלוי (שמות יב) מוקיש את הרשע האקטואלי בזמנו, והדמיון לזמננו חד מאי פעם. "הנה נסביר בדמיון, כשהאב מיסב על הסדר עם כל בני ביתו ובתוך הבנים יש לו גם בן אחד רשע מלא מינות, ועכ"ז הרי בכלל בניו הוא. וכולם מסובים על השולחן ואביו נתן לכל אחד חלקו בדי' כוסות ומצה ומרור. וכמו שדרשו חז"ל בפסחים (דף כ"ח) כל ערל וכל בן נכר לא יאכל בו, בו אינו אוכל אבל אוכל הוא במצה ומרור. ובסוף הסעודה כשמגיע זמן אכילת פסח שהוא על השובע נתן לכל אחד חלקו מבשר הפסח, ולהרשע דולג ואינו נתן לו יען כי מזהה הוא שלא להאכילו למי שנתנכרו מעשיו. ואז הרשע שואל וצועק ככרוכיא מה העבודה הזאת לכם, וזה הדיוק של לכם ולא לו, הרשע בעצמו צועק כן: מדוע מצוה זו אתם בעצמכם עושים ולי אין

למעשה על הגדה של פסח

נותנים חלק בה? וכי אינני יהודי כמותכם? גם אנכי יצאתי ממצרים כמוכם ואתם מבדילים עצמכם ומרחיקים אותי? והמבין יבין כי שאלה זו מורגלה היא בפי כמה מהמשכילים".

מה עונים לו? תתקעדני"ק אתה! אילו היית שם לא היית נגאל. אכן ל"בית של גויים" אתה שייך...

ומאז לגאולה העתידה. כתב הרבינו בחיי (כד הקמח ערך נר חנוכה) "קבלה בידינו שהגאולה העתידה עתידה שתהיה בדמיון גאולת מצרים". גם לפני הגאולה העתידה יהיה תהליך דומה של סינון התתקעדניקי"ם והותרת העם טהור וזך מהם ומהמונם.

איך זה יקרה?

כיצד הבן הרשע ושאלתו החצופה הם חלק מסיפור יציאת מצרים?

התשובה היא שגילוי הרשע אל החוץ היא חלק מתהליך הגאולה!

לפניכם "קטע נבואי" של רבי אהרן הגדול מקרלין בספר בית אהרן (לפרשת החודש):

"הזכיר מענין משיח, ואמר שמהראוי שדורינו יזכה לזה ומה יוחיל עוד עד יתקון מעשינו? ואמר מאמר הכתוב יתבררו ויתלבנו ויצרפו רבים והרשיעו רשעים, ויש לדקדק מהו ענין והרשיעו רשעים, בשלמא יתבררו ויתלבנו וכו' שהצדיקים יצדיקו יותר וזו הבטחה טובה, אבל והרשיעו רשעים מה הבטחה היא זו? אלא עיקר הענין הוא כך, שיהיה קודם ביאת משיח בירור גדול שלא יהיו מעורבים טוב ברע, וזהו והרשיעו רשעים, שאותם שהם רשעים בהצנע ירשיעו יותר ויגלו רשעים כדי שיתברר הדבר ולא יהיו מעורבים כמו שהיו עד הנה".

וכשהתתקעדניקי"ם שדימוו היותם מעורבים טוב רע, מגלים רשעים ומכריזים עליו באמרים "מה העבודה הזאת לכם" ... זה חלק מהגאולה!...

אילו יהיו שם לא יהיו נגאלים... עכ"ד הרב נח גדליה קוצקוב שליט"א.

רק מתוך הגלות נראה האור של הגאולה

ועוד יש לבאר בהקדים מה שקשה כל דכפין ייתי ויכול. יש להבין אמירת 'כל דכפין' בשעה זו: וכי כל אדם פותח פתחו בליל פסח ואומר: כל מי שרעב יבוא ויאכל עמי. וכי עתה השעה להזמין אורחים. והרי שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב, ולמי איפוא פונה עכשיו הזמנה זו.

הראב"ן והאבודרהם מתרצים: דברים אלו אינם פניה לאורחים מבחוץ, שאותם צריך להזמין מבעוד יום, אלא לבני הבית המסובים, שקיימו את ההלכה שצריך אדם להרעיב עצמו בערב פסח כדי שיאכל מצה לתאבון, אלו הם ה'דכפין' כלומר הרעבים - יבואו עתה ויאכלו.

למעשה על הגדה של פסח

אך קשה מדוע צריך להכריז זאת, והרי המסובים ובני הבית יאכלו בלי הזמנה זו. וכן מדוע צריך להזכיר את ענין הרעב. ומה הקשר להכרזה זו עם גלות מצרים והגאולה העתידה, לשנה הבאה המוזכרת כאן.

אמנם בדברים אלו טמונה תשובה על כל מהות הגלות, וכל ענין ירידת נשמה לעולם הזה ירידה לצורך עליה. הדנה יש שואלים מה מקום יש לשמוח בגאולת מצרים, והרי טוב יותר שלא היו מכניסים אותנו לכתחילה בגלות הקשה, ואז לא היינו זקוקים לגאולה. ועוד מה שייד לחוג עכשיו את גאולת מצרים והלא עתה אנו שוב בגלות.

והתשובה היא, כמו שהיום הרעבנו את עצמנו מרצון כדי שנאכל מצה לתאבון כי כל עונג האכילה הוא דוקא כשאדם רעב ותאב, אבל אם היה האדם שבע תמיד, היה קץ באוכל ולא מרגיש לעולם את הטעם והעונג באכילה. כמו כן ענין הגלות הוא שהקב"ה כביכול מרעיב אותנו ומסתיר את אורו, כדי שתתעורר בנו ההשתוקקות, ונרגיש ביותר את הטעם והעונג הרב של אור הגאולה שתבוא אחריה.

וזה כל סדר החיים והבריאה - שהקב"ה הוריד את הנשמה לעולם הזה, כדי שתשוב ותעלה ותרום את הגשמייות עמה, והחיות רצוא ושוב, ולית נהורא אלא דנפיק מגו חשוכא, ויתרון האור' דווקא כאשר בא 'מן החושך'.

וזה התשובה לטעם גלות מצרים, וזה אף המענה והטעם לגלות הנוכחית, ואף זו משמעות ותכלית כל ההסתרים שעוברים על אדם בפרטות בעיני גשמיים ורוחניים, הכל הכנה כדי שנרגיש ונתענג יותר על אור הישועה והגאולה העתידה, השתא עבדי, לשנה הבאה בני חורין. ענין זה אנו רואים גם בעצם דיני הלילה, שכל סיפור יציאת מצרים הוא בדרך שאלה ותשובה - מה נשתנה, עבדים היינו, ויש מן הראשונים שאומרים שרק באופן זה סיפור יציאת מצרים הוא מדאורייתא.

והיינו כפי שכתב בספר המדות להמגיד מדובנא 'כמו שלא תערב האכילה ללא רעבון, כן לא תערב התשובה ללא הפלגת השאלה', וכן בספר 'דרך פקודיך': 'לפי שכך הדברים נקבעים בנפש האדם, כשהוא מבקש טעם לדבר שנתקשה בו'. והוא כלשון הגמ' (ב"מ פד). שרבי יוחנן אמר על ריש לקיש 'כי הוה אמינא מילתא - הוה מקשי לי עשרין וארבע קושייתא, ומפרקינא ליה עשרין וארבעה פרוקי, וממילא רווחא שמעתא' וזה גורם ל'מרבה לספר'.

והדברים נהירים ביותר על פי מה שנתבאר שזה עצומו של הלילה ובוה צפון כל סד ותכלית הגלות והגאולה בכלל ובפרט. (אתה בחרתו).

למעשה על הגדה של פסח

למה שהרי קודם אבותינו היו עבדים במצרים ואח"כ אכלו שם לחם עוני

צ"ב שהרי קודם אבותינו היו עבדים במצרים ואח"כ אכלו שם לחם עוני, ואם כן סדר ההגדה היה צריך להיות שקודם נזכיר את עצם העבדות (-עבדים היינו), ורק אח"כ נזכיר את הלחם עוני שאכלו אבותינו במצרים (-הא לחמא עניא).

כדי שהעני ירגיש בטוב

אלא נראה ביאור הדבר, כדי שהאורח ירגיש טוב בביתנו לאחר שהזמנו אותו (כל דכפין ייתי ויכול), לכן אנו לא מתחילים מיד באמירת "עבדים היינו לפרעה במצרים", אלא אנו מתחילים לדבר על הלחם עוני שאכלנו במצרים, בכך אנו מספרים לו, כי גם אנו היינו עניים במצרים, והיינו אורחים אצל פרעה במצרים, ומאורחים הפך אותנו פרעה להיות עבדים ועניים, וזהו מה שאכלנו במצרים, והקב"ה ברחמיו גאל אותנו להיות בני חורין, ואנו שייכים לו, ועתה אנו האורחים שלו בעולם הזה, והכל בא ממנו יתברך, מעתה האורח מרגיש טוב כאשר הוא שומע כיצד הבעל הבית שלו מתבטא בפיו שכל קיומו הוא בזכות זה שהוא עכשיו בן חורין, ואילו פעם אבותיו היו, רק עניים ואורחים של פרעה, וכדי להודות לה' על שלא עזב את חסדו מעמו, הוא מזמין כל אורח לבוא להתארח אצלו, שהרי אפילו הוא עצמו רק אורח בעולם הזה, ורק לאחר שבעל הבית נותן לאורח הרגשה טובה, הוא מתחיל באמירת ההגדה ואומר עבדים היינו וכו'. (פחד דוד).

ויש להוסיף בזה מש"כ הבן איש חי בדרשותיו על החיוב להרגיש את מצוקת העני משל למלך אחד שהיה לו בן יחיד ורצה המלך שבנו ילמד ויהיה בקי בכל החכמות כדי שיוכל לרשת את מקומו, ולכן מסר את בנו ביד חכם אחד שילמדו את כל החכמות, ובפרט דברים שנוגעים לתכסיסי המלוכה. החכם לימד את הבן במשך מספר שנים, ולאחר סיום הלימודים שלח אותו אצל אביו המלך כדי שיבחן אותו. בחן אותו המלך ומצא אותו שלם בכל החכמות ושמח שמחה גדולה, וציוה המלך לתת לאותו חכם מאה אלף זהובים מקופת האוצר וגם נתן לו אות כבוד והצטיינות. אמר החכם למלך נשאר עוד דבר אחד שצריך אני ללמדו, ודי לזה זמן של שעה אחת בלבד, ולכן תשלח את בנך אלי כדי שאלמדו, המלך שלח את בנו לבית החכם והחכם סגר את הדלת תפס את בן המלך והכה אותו חמישים מכות על רגליו עד כי התחיל הדם להיות שותת, והבן צועק ואין מושיע לו, לאחר מכן הניח החכם את בן המלך בעגלה אחת ושלח אותו אל אביו. כשהגיע הבן אצל אביו המלך וראה את בנו צועק וגונח והדם שותת מרגליו, שאל אותו מה קרה, והבן סיפר לאביו את כל מה שקרה, מיד נתמלא המלך חימה וגזר לתלות את החכם על העין, אך צוה שלפני התלייה יביאו את החכם אצלו שיסביר לו את פשר הענין, כשהביאו את החכם לפני המלך אמר לו המלך כבר גזרתי לתלות אותך, רק תאמר לי מה השמות הזאת שעשית להרע לבני ואיבדת בידים את השכר והכבוד שהיית מקבל. השיב לו החכם אני נאמן במלאכתי ולא אעשה רמיה, לכן השלמתי את מלאכתי, כי הרי אתה מסרת לי את בנך שאלמדו תכסיסי מלכות, ומכיון שמלך במשפט יעמיד ארץ וכל אדם שעושה דבר רע יביאו משפטו לפניו, אך העונש צריך

למעשה על הגדה של פסח

להיות כפי מדרגת החטא, ולפעמים יודמן שיביאו לפניו אדם שגנב מאה דינרים והוא יחרוץ עליו משפט להכותו אלף מכות, ומכיון שהמלך מימיו לא עקץ אותו אפילו פרעוש מחמת השמירה ששומרים עליו, לכן אינו יודע כמה הוא שיעור צער המכות, ויתכן שאם יכוהו שלש מאות מכות ימות, ואם חמש מאות יהיה גופו חתיכות חתיכות, אך כיון שגזר המלך אלף מכות דבר המלך אין להשיב, ויכו אותו וימות מיתה משונה על גניבת מאה דינרים, ויש כאן עוול במשפט, ולכן הכיית אותו מכות שיעור שיוכל לסבול, כדי שיוכל לשער צער המכות עד כמה מגיע בעשר, ועד כמה מגיע בחמישים, ועוד, ועוד, ואז ידע לגזור העונש הראוי לפי העוון. כששמע המלך את דברי החכם שמח מאד על דבריו והוסיף לו מתנה יותר על מתנתו. והנמשל הנה העשיר מימיו לא ראה הרעבון, ולכן אם יבוא עני רעב ויצעק ללחם לא ידע העשיר עד היכן מגיע צער הרעבון כדי שיחוס עליו, לכן ציוה השם יתברך לעשירים ולעניים שיצומו יום אחד בשנה ביום הכפורים, כדי שהעשיר יבין עד היכן מגיע צער הרעבון וממילא ירחם על העני, וכן קורה פעמים רבות שהעשיר זקוק לכסף בעניי מקח וממכר ומרגיש הוא דוחק וצער, וכל זה עשה השם יתברך כדי שיבין עד כמה דחוק העני, ובוהן יובן הפסוק "וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך" כאשר אחיך הגיע לדחוק וצמצום, הנה הדוחק הזה היה "עמך" דהיינו שאתה בעצמך היית פעם רעב ביום צום והיית דחוק למעות כשרצית לרכוש סחורה, ולכן עליך לרחם על העני.

וכמו שמספרים על מרן החפץ חיים זצ"ל, שיצא פעם לאסוף כסף עבור עניים שאין בידם אמצעים לחימום בחורף, כגון עצים להסקה, שמיכות ובגדים חמים. כידוע שברוסיה הקרה מי שלא מצוייד בדברים אלו הרי הוא בסכנת נפשות. הגיע הח"ח לבית אחד הגבירים דפק בדלתו והמתין, הגביר פותח את הדלת ורואה ממולו את הח"ח, קבלו בהתרגשות והתפעלות, וביקש מהח"ח שתיכף יכנס לתוך הבית המוסק להתחמם מהקור העז ששרר בחוץ. הח"ח סירב להיכנס ונימוקו עמו באומרו לגביר ומכיון שאינך סובל מקור משום שבשהותך בביתך יש תנור מוסק המחמם את הבית ובצאתך לרחוב אתה לבוש במעיל פרווה. הרי לא תרגיש סבל של קור מה הוא תבין היטב לצרכיהם של העניים וספק בידי אם תענה לבקשתי לתרום עבור העניים להציל את עצמם מהקור העז לכן מבקש אני ממך שתתעכב מספר דקות בחוץ תרגיש את קושי הקור וכך תתן לי בעין יפה למטרה.

כיצד שבט לוי אומר עבדים היינו

מסופר על אחד מגדולי זמנינו המיוחס למשפחת הלויים שביליל הסדר פתח ואמר "עבדים היינו". שאלו אחד מן המסובים במקום "והרי הלויים לא עבדו בפרך, וכיצד הרב אומר זאת?" הישיר הרב נגדו מבט אוהב אך תקיף והשיב "רק מי שאין לו לב מסוגל לשאול שאלה כזאת משום שאולי שעבוד הגוף לא היה ללויים אך הלב...! איך לב יהודי מסוגל לראות שאחיו סובלים ולהישאר אדיש ושליו? אכן הלויים לא היו חייבים בשעבוד אך משראו בצער ישראל הטו את שכמם."

למעשה על הגדה של פסח

עבדים היינו לפרעה וגו' ויוציאנו ה' - מהעבדות מגיעים לחרות

כאשר אנו יושבים בליל הסדר סביב השולחן הערוך, לפני תחילת ההגדה אנו פותחים בתזכורת שבמצרים אכולנו לחם עני ורק אחר כך מתחיל סיפור יציאת מצרים. וצ"ב מה החשיבות שבפתיחת ההגדה אנו מתחילים דווקא באזכור של לחם עני ולא בניסים ונפלאות שאירעו עם אבותינו?

אלא פתיחה זו אומרת דרשני ובאה ללמדנו יסוד גדול וחשוב בהתייחסותנו לכל הקורה אותנו וזהו גם ציון לליל הסדר כלו.

משל נפלא מובא בספר "איל המילואים":

מלך אחד יצא לציד ופגש בדרכו ברועה צעיר. משנוכח המלך לדעת כי הנער מצטיין בחכמה ובפקחות, הציע לו משרה כיועץ בבית המלוכה. הצלחתו של היועץ הצעיר היתה גדולה ולא ארכו הימים עד שנתמנה לשר האוצר. עלייתו המהירה בסולם התפקידים הבכירים עוררה את קנאת השרים הוותיקים ואלה החלו להעליל עליו שהוא גונב כספים מקפת המדינה. המלך, שסרב להאמין למקטרגים, אולץ בסופו של דבר להתלוות אל השרים בדרכם אל בית שר האוצר כדי להוכיח שהלה מתעשר מכספי הצבור.

כאשר הגיעו לבית השר הופתעו מהצניעות והפשטות ששלטו שם. כשעמדו לעזוב את המקום בבשת פנים, גלו לפתע חדר נעול שעל דלתו היה כתוב שהכניסה לזרים אסורה. עד מהרה התברר להם שגם על בני הבית אוסר השר להיכנס לשם, וזה עורר את תקוות השרים למצוא שם את האוצרות הגנובים. הפעם הצטרף גם המלך לדרישה לראות את מכמני החדר הזה.

בקול בוכים התחנן בעל-הבית ובקש לבטל את הדרישה הזו. "אני מתבייש להראות לכם מה מכיל חדר זה..." - אמר. המלך לא ותר.

הדלת נפתחה ולתדהמתם ראו הכל חדר ריק מרהיטים ובאמצעו מנחים מקל, תרמיל וחליל.

הכל צפו עתה לדברי הסבר.

פתח שר האוצר את פיו ואמר: "מיום שנלקחתי מאחורי הצאן אל בית המלכות הנני חרד שמא אפל בפח הגאווה וההתנשאות. כדי להינצל מזה קבעתי לעצמי מנהג להסתגר בכל בקר בחדר זה, טרם צאתי לבית המלוכה. כאן אני יושב שעה ארוכה, כשהתרמיל על גבי, המקל בידי ומחלל בחלילי כבימים ימימה. זאת כדי שלא אשכח כי רועה פשוט אנכי, אלא שבחמלת ה' עלי נשאתי חן בעיני המלך שהביאני אל ביתו. בכך אני משריש בקרבי את הידיעה שלא בכוחי ובעצם ידי עשית את החיל הזה, אלא רק מה' היתה זאת. אחרי ההכנה הזו אני יוצא לדרכי אל בית המלך."

בשמע המלך והשרים את הדברים בקשו את סליחת השר על שחשדו בו ועזבו את המקום בבושת פנים.

למעשה על הגדה של פסח

יתכן שלהזכרת לחם העני מיד בתחילת ליל הסדר נועד תפקיד דומה להסתגרות הרועה בחדרו. כדי שלא יעלה על דעתו של מישהו שמא יצאנו ממצרים בכוחנו ובעצם ידנו, אנו מזכירים ראשית כל את ה"לחמא עניא" כדי שהכל ידעו שהיינו עבדים חסרי אונים, ורק חסד ה' שגבר עלינו הביאנו עד הלום. ועל כן לחם עני זה מלווה אותנו בכל שעת קריאת ההגדה - להשריש בנו את ההכרה שעבדים היינו ויוציאנו ה'.

זוהי בעצם המטרה העיקרית של ליל הסדר בפרט ושל חג הפסח בכלל ומכאן ברור מדוע החג נקרא בשם "חג המצות".

נמצא על פי זה שההזכרה של בעל ההגדה כפתיחה של לחם עני באה לציין גם את זמן העבדות וגם את זמן החרות. וכך באר הרמב"ן שהמצה רומזת לעני וגם לחרות וכך אנו רואים באופן בו נערך הסדר - כולנו מסבים, אין הבדלי מעמדות, עשירים ועניים כאחד וכולנו בני חורין.

וכך אנו צריכים לחוש שהיינו בעבדות ועתה אנו בני חורין, ואנו בוטחים בקדוש ברוך הוא שיוציאנו משעבוד לחרות עולם.

אך אוי להם לאותם האנשים שהקדוש ברוך הוא הגביה מעמדם והם שוכחים ברגע אחד שלא מזמן הם היו במקום אחר, וכל המבקשים חפצם נדחים בלך ושוב.

תמיד נזכר: **עבדים היינו** וזה מה שצריך להנחות את דרכנו בכל עת ובכל שעה.

צ"ב וכי לפרעה בלבד היינו עבדים הרי עבדים היינו אף למצריים עצמם

צ"ב וכי לפרעה בלבד היינו עבדים, הרי עבדים היינו אף למצריים עצמם שהיו מושלים בנו (פחד דוד).

היו עבדים רק למלך שזה פחות ביוון

אלא יבואר עפ"י מש"כ רש"י (שמות ב,ב) על הפסוק 'אנכי ה' אלוֹקֵיךְ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים'. וכתב רש"י מבית פרעה שהייתם עבדים לו, או אינו אומר אלא מבית עבדים שהיו עבדים לעבדים, תלמוד לומר ויפדך מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים, אמור מעתה, עבדים למלך היו, ולא עבדים לעבדים ופירשו שם המפרשים שהכוונה שהייתם עבדים למלך ולא למצרים שזה בזיון להיות עבד לעבדים.

וצ"ב וכי זה מה שמטריד את עמ"י בזמן שהם עבדים למי הם יהיו עבדים.

אלא מכאן רואים שגם כאשר ה' מעניש את האדם, הכל הוא במידה ובמשורה כמו שראינו ביוסף הצדיק ג"כ וגמליהם נשאים וגו'. (בראשית לו, כה) וברש"י למה פרסם הכתוב את משאם, להודיע מתן שכרן של צדיקים, שאין דרכן של ערביים לשאת אלא נפט ועטרן שריחן רע, ולזה נודמנו בשמים, שלא יוזק מריח רע וצ"ב שאין זה נקרא מתן שכרם של צדיקים אלא שהעונש במידה ובמשורה ולא יותר.

רבים תמהו בזה מה ראתה ההשגחה העליונה למנוע ממנו דוקא צער זה של ריח רע, בשעת צרה וצוקה עבורו, ומה תועלת יש במניעת צער קל של ריח רע בשעת צער גדול כ"כ שהוא עומד לימכר לעבד למצרים.

למעשה על הגדה של פסח

בקלם הוכיחו מכאן את דקדוק הדין שגם בעת שבאה גזירה או עונש על אדם הכל מדוד בתכלית הדקדוק ואינו נענש בכי הוא זה יותר מהראוי לו והיינו שכיון שלא הגיע ליוסף סבל זה של ריח רע אף שדבר זה הוא זוטר ביחס למצבו מ"מ כיון שלא היה זה בכלל המידה שנגזרה עליו סיבבה ההשגחה שלא כדרך הטבע כדי שלא יבא לו סבל זה שלא כדין.

וכן מצינו לגבי החורבן במדרש תנחומא פרשת תזריע סימן יג: מהו ולא יגורך רע. שאין שמו של הקדוש ברוך הוא מיחל על הרעה, חוץ משני דברים שיחל הקדוש ברוך הוא שמו עליהם, ואלו הן, וישקד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' אלהינו (דניאל ט יד), משום דצדיק ה' אלהינו וישקד על הרעה? אלא צדקה עשה הקדוש ברוך הוא שהקדים והגלה גלות יכניה לבבל עם החרש והמסגר וכל גבורי התורה וירדו לבבל ועשו תרביץ לתורה, שאילולי כן היתה התורה משתכחת בגלות...ועוד טובה גדולה עשה לה לאותה גולה, כיצד בטבת היו ראויין לגלות מירושלים, שכן הוא אומר בן אדם כתוב לך את שם היום [את עצם היום] הזה וגוי (יחזקאל כד ב). מה עשה הקדוש ברוך הוא, אמר אם יוצאין עכשיו בצינה הן מתים, מה עשה להם המתין להם בקיץ והגלה אותם. (למדנו שבעצם היו צריכים לגלות כבר בעשרה בטבת, והוא היום של שורש החורבן).

וזה נועד לשמור על הנכבדות של עמ"י וכמו שהארכנו שסוד הנפילה של עמ"י היו חוסר נכבדות והגאולה באה ע"י נכבדות.

וכן בית המקדש אינו נופל אלא ביד מלך כמבואר בגיטין (נו): דאי לאו מלכא את לא מימסרא ירושלים בידיך דכתיב (ישעיה י-לד) והלבנון באדיר יפול ואין אדיר אלא מלך עד כדי כך מגיע גודל רחמי ה' גם בכזו הסתרה.

ואילו לא הוציא ה'

צ"ב שהרי בלי שעמ"י היו מקבלים את התורה היה העולם חוזר לתוהו ובוהו

צ"ב איך שייך לעולם אפשרות של 'אילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים'. הרי אם היינו נשארים עבדים ולא מקבלים את התורה לא היה קיום לעולם שכן אמר ריש לקיש (שבת פח). תנאי התנה הקב"ה עם מעשי בראשית אם יקבלו את התורה מוטב ואם לאו יהפוך את העולם לתוהו ובוהו.

אלא ב'אבני נזר' מיישב: בעל מימרא זו הוא ריש לקיש שסובר 'אונסא כמאן דעביד', וכיון שמה שלא קיבלנו את התורה הוא מחמת אונס העבדות, היה זה נחשב 'כמאן דעביד'. ולכן גם כך היה קיום לעולם. אך אוי לעולם שנוקק לתירוץ של 'כמאן דעביד' ועל זה שמחתנו בזה הלילה⁴.

⁴ כמו שאמרו בדרך צחות שמי שעושה את כל המצוות שנאמר עליהם כאילו קיים את כל התורה כולה, יכנס ג"כ לגן עדן שכאילו שווה את כל הגן עדן שבעולם..

למעשה על הגדה של פסח

ובישם משמואל' מיישב עפ"י מה שפירושו שאין כוונת ריש לקיש שבלא קבלת התורה היה העולם נחרב כפשוטו, אלא היתה נשארת בו מציאות של תוהו ובוהו. ולכן שייך זאת בפרטות בכל שנה ובכל אדם שאם אינו מקבל עליו עול תורה הריהו שרוי בתוהו ובוהו. ולאור זה מפורש ב'שיח דוד' מה שנקרא ליל זה 'ליל הסדר', שזה היפך מתוהו ובוהו, דהיינו שבלילה זה מסדרים את העולם כראוי.

וכי לא היינו משתחררים מהם במשך הדורות

ואילו לא הוציא הקדוש ברוך הוא את אבותינו ממצרים, הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים. וצ"ב וכי לא היינו משתחררים מהם במשך הדורות.

עשו כישוף שלא יוכלו לצאת

אלא יבואר עפ"י מה שאומר הרמב"ם באיגרת תימן וז"ל 'דע שמושה ע"ה בעת שעמד, היו כל האצטגנינים פה אחד אומרים שאומה זו לא תהיה לה תקומה ולא יקל מעליה השעבוד שהיא בו לעולם' ובליל שימורים (עמ' קלד) הביא מהזוהר (בא לז): שהמצרים עשו כישוף שעמ"י לא יוכלו לצאת משם לעולם. ובליל שהקב"ה כבודו ובעצמו היה מוציאנו לא היינו יוצאים משם לעולם

הלימוד מזה למעשה. גם אם האצטגנינים אומרים שאין לך שום סיכוי תאמין בה' ותיוושע, כי כל אחד יכול לגדול ולצמוח.

כל מה שיש שנויים בעולם זה רק לאחר יצי"מ

ועוד אמר הנצי"ב צ"ל בהגדת "אמרי שפר", שיש לשלול את ההנחה הפשוטה שיציאתנו ממצרים היתה צפויה באורח טבעי, הנחה מוטעית זו יסודה במציאות הנראית לעינינו ש"לא לעולם חוסן", אלא מלכות עולה ומלכות יורדת, ולפיכך נדמה כאילו גם השלטון במצרים היה מתחלף ביום מן הימים, ובני ישראל היו נגאלים על ידי זה. מציאות זו נכונה היא אמנם כיום, אך אלמולי יצאו ישראל ממצרים וקבלו את התורה, לא היו פני הדברים כך, וזאת משום שממתן תורה ואילך שינה הקב"ה את הנהגתו עם ישראל, בהשגחו עליהם בהשגחה פרטית, לשינוי זה היתה השפעה מכרעת על העולם כולו, כי מאז "אין פורענות באה לעולם אלא בשביל ישראל", ולא פורענות בלבד, אלא הכל נעשה בשביל ישראל, וזה גם הסיבה להשתנות דברים בעולם, כפי שמצינו במדרש איכה (ג, כא) על הפסוק "חדשים לבקרים רבה אמונתך" - על שאתה מחדשנו. בבקרן של מלכיות, אנו יודעין שאמונתך רבה לגאלנו", כלומר, לתמורות החלות באומות העולם יש השפעה לטובה עלינו, ומכך אנו רואים את השגחתו יתברך ואת ידו הנטויה עלינו לגאלנו.

כל זה נעשה בעולם אחרי שיצאנו ממצרים וקבלנו את התורה ונהיינו ממלכת כהנים לשמו יתברך, אבל אילו לא הוציאנו הקב"ה ממצרים, והעולם היה ממשיך להתנהג על פי דרך הטבע, לא היתה מצרים יורדת לעולם מגדולתה! ואז אנו היינו משועבדים תחתיה לעולם! (ילקוט לקח טוב).

למעשה על הגדה של פסח

אולי פרעה היה ניאות להוציאנו או שמא היו מתחדשות אחר כך סיבות אחרות להוציא אותנו משם?

מנין לנו שהיינו עדיין עבדים לפרעה במצרים, אולי פרעה היה ניאות להוציאנו, או שמא היו מתחדשות אחר כך סיבות אחרות להוציא אותנו משם? (הגר"ש הרכבי זצ"ל בספרו "מאמרי שלמה").

אילו היה משחררנו הינו משועבדים לו נפשית

אלא אילו לא הוציא אותנו הקב"ה אז בעצמו - בעל כרחו של פרעה אלא היה נותן דעת בפרעה להוציאנו ולשחררנו בלא המכות והניסיונות, אזי היינו נשארים אסירי תודה לפרעה עבור הטובה בעצם השחרור, ואז היה השחרור סיבת השעבוד - שהיינו נשארים משועבדים לפרעה מצד הכרת הטוב, לכן הוציא הקב"ה אותנו ממצרים, הוא היה המוציא בעל כרחו של פרעה, ואין לנו הכרת הטוב לפרעה עבור השחרור, אלא לה: (ילקוט לקח טוב).

הוספה משפתי חיים (מועדים ב עמ' שעג) אילו ההוצאה לא היתה ע"י הקב"ה לברו בעל כרחו של פרעה, אלא שפרעה היה נענה לבקשה להוציאם, והיה השי"ת מוציאם בשותפות כביכול עם רצונו הטוב של פרעה, א"כ היינו מחוייבים באיזושהי הכרת הטוב לפרעה, וכאשר מכירים טובה למישהו, נוצרת באופן טבעי הערכה כלפיו, וקיימת אפשרות להיות מושפעים ממנו מבחינה רוחנית נמצא, שהיתה סכנה לתלות רוחנית ולקבלת השפעה שלילית מפרעה הרשע וממצרים, שהיה בכוחה לגרום נזק לדורי דורות. וזו הכונה שאנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה - שיעבוד רוחני תמידי.

על פי יסוד זה שהשי"ת רצה שלא תהיה סיבה להכיר טובה לפרעה, אפשר ליישב מספר שאלות:

א. מדוע ביקש משה רק 'דרך שלשת ימים נלך במדבר וזבחנו לה' אלו קינו' (שמות ח כג), ולא ביקש שיחרור לתמיד? הרי בקשה זו גרמה להסתר, כי נתנה מקום לפרעה לטעות שהוא - ולא השי"ת - המשלח את ישראל לזמן קצוב, וכשלא חזרו למועד חשב כי הם מעצמם בורחים מתחת ידו, ככתוב (שם יד ה וברש"י): 'ויוגד למלך מצרים איקטורין שלח עמהם וכיון שהגיעו לשלשת ימים שקבעו לילך ולשוב וראו שאינן חוזרין למצרים, באו והגידו לפרעה כי ברח העם... מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו'.

ב. למה קיים השי"ת את הבטחת 'ואחרי כן יצאו ברכוש גדול' בדרך של השאלה כמו שנאמר 'וה' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאלום וינצלו את מצרים' (שם יב לו), ולא ע"י שהמצרים יתנו הכל במתנה? והרי גם בזה נגרם הסתר פנים, שהמצרים חשבו שהם המשאלים ברצונם הטוב, ובני ישראל נוהגים ברמאות כאשר אינם מחזירים את מה ששאלו, ולכן רדפו אחריהם כדי להחזיר לעצמם את ממונם, כמו שביאר רש"י (שם יד ה) 'ועכשיו נהפכו לרדוף אחריהם בשביל ממונם שהשאלום', ונסתר מהם שיד ה' עשתה כל זאת.

אלא התשובה לכך היא כפי היסוד האמור, שהשי"ת רצה שלא יהיו חייבים תודה כלשהי למצרים על השילוח ועל הממון, כדי שלא תהיה סכנה של השפעה רוחנית שלילית על בני ישראל, ולכן ביקשו רק שילוח

למעשה על הגדה של פסח

לג' ימים ורכוש בהשאלה. ראייה לדבר מהכתוב (דברים כג ח) 'לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו', ולא בגלל ששלחו אותנו ונתנו לנו את ממונם, כי כאמור על כך לא מגיעה להם תודה. עכ"ד השפתי חיים.

ויש להוסיף ולבאר שזה הקפידא על עבד עברי שהלך וקנה אדון לעצמו ולא שמע את 'לי בני' עבדים' שרציתי שיהיו משועבדים לי מאה אחוז ולא לעוד אדון כי אם היתי רוצה שיהיו משועבדים לאדון אחר לא היתי מוציא אותם בכח מפרעה אלא מרצונו.

מה המעלה בכך שאיננו משועבדים לפרעה במצרים והרי אנו עדיין משועבדים לאדום ולשאר העמים

הקשה השל"ה הק' מה המעלה בכך שאיננו משועבדים לפרעה במצרים והרי אנו עדיין משועבדים לאדום ולשאר העמים, ומהו איפוא ההבדל למי אנו משועבדים? עוד מוסיף ומקשה האדמו"ר מסלונים שליט"א בספרו "נתיבות שלום" (ח"ב עמי רסח) האם היה מקום למציאות כזו של "לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים", והרי כבר בברית בין הבתרים הבטיח הקב"ה שיוציא את בני ישראל ממצרים? גם הלשון "משועבדים היינו לפרעה במצרים" צריך ביאור, מדוע לא נאמר כאן עבדים כמו בפתיחה – "עבדים היינו"?

עיקר הגלות היתה גלות הנפש

אלא יש לומר שעיקר ענינה של גלות מצרים היה היותנו משועבדים שם, כלומר, המציאות שהיו ישראל משועבדים בכל מהותם ללא שום עצמאות אפילו לא במחשבה, לכן גם נקראה ארץ מצרים בשם "בית עבדים" - מקום שבו הפכו אנשים לעבדים. ומשמעות עבד היא שכל מציאות משועבדת לאדונו, ללא כל רשות עצמית. וכמו שאמרו חז"ל על הפסוק: "לקחת לו גוי מקרב גוי" - "כעובר במעי בהמה" (מדרש שו"ט תהלים קיד). עובר במעי אמו אינו מסוגל לשום דבר בכוחות עצמו, כך ישראל היו משועבדים לפרעה לגמרי ברוחם ובגופם. זהו ההבדל בין גלות מצרים לשאר גלויות. כל הגלויות שגלו ישראל התבטאו רק בכך שהגויים היו חזקים יותר מישראל ומצירים להם, אבל עם זאת לא היו ישראל משועבדים להם. רק במצרים היו "גוי בקרב גוי", משועבדים לגמרי עד שאפילו המחשבה היתה משועבדת למצרים. כמו שמצינו שראשית הגאולה היתה כאשר הגיעו ל"ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו". כלומר, משהגיע זמן הגאולה, עזר להם ה' שיוכלו כבר להיאנח. עד אז לא יכלו אפילו להיאנח, לפי שהיו משועבדים עד כדי שלילת מחשבה עצמית לכאוב ולזעוק על צרות רבות כאלו. (ילקוט לקח טוב).

לאחר הארבע מאות שנה היו יוצאים ממילא

מדוע היינו משועבדים? תמה הגאון רבי משה סופר, בעל החת"ס, והרי בתורה נאמר: 'ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה' ולאחר תום זמן זה היינו יוצאים לחירות ממילא?

אלא - תירץ החת"ס - בגמרא מסכת בבא מציעא (דף סה) מובא 'אמר רבי פרנך אמר רבי יוחנן כל שהוא תלמיד חכם ובנו תלמיד חכם ובן בנו תלמיד חכם שוב אין תורה פוסקת מזרעו לעולם!'

למעשה על הגדה של פסח

כמו בתורה הקדושה - אמר החת"ס, כך הוא גם להבדיל בכוחות הטומאה, כאשר אדם ובנו בן בנו שקועים בטומאה שוב אין הטומאה פוסקת מזרעו לעולם, על כן כאשר היו אבותינו במצרים אף שעיקר הגזירה היתה שעבוד של ארבע מאות שנה, מכל מקום כיון שהיו שקועים בטומאה לא היו יכולים להינצל ממנה לולא גאל אותנו הקב"ה משם, דבר זה, סיים החת"ס, מדויק היטב בדברי בעל ההגדה שאמר; ואילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים הרי אנו ובנינו ובני ובנינו מושועבדים היינו לפרעה במצרים; 'אנו ובנינו ובני ובנינו' - שלושה דורות דווקא, כיון שאז שוב אין יכולים להינצל בעצמם!!

ואפילו כולנו חכמים

לימוד דרכי החינוך מההגדה

ההגדה של פסח, אומר הגרא"א דסלר זצ"ל בספרו "מכתב מאלהו" (חלק ד, עמ' 249), נתייסדה על פי גדולי חכמי התורה כדי שנוכל לקיים בה מצות "והגדת לבנך". ולכן אפשר ללמוד ממנה את דרכי ההוראה לילדים וחינוכם.

לדוגמא, נוכל למצוא בה את ההוראה דרך שאלה ותשובה, ובעיקר את הצורך לעורר שאלות מצד הילד - "כדי שישאלו התינוקות".

וכן ענין ההמוחשה - "מצה זו", "מרור זה". גם ציורים חיים - "לעולם יראה אדם את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים", "אילו לא הוציאנו... היינו אנו ובנינו... מושועבדים לפרעה במצרים".

"דיינו" - היינו לפרט ענין גדול לחלקים קטנים כדי שיוכל להתרכז ולהתבונן בכל פרט בפני עצמו, כי ענין גדול שמורכב מכמה חלקים קשה להרגישו כראוי בבת אחת. ואחר-כך: "על אחת כמה וכמה" - לעשות קל וחומר מכל החלקים יחד להשפיע על הלב וכו' וכו', הרבה דברים מעין אלה. והיינו "פדגוגיה על פי התורה".

עם זאת נאמר: "ואפילו כולנו חכמים" וכו', וכן בגמרא איתא שאם אין לו בן או אשה הוא שואל לעצמו, ואפילו שני תלמידי חכמים שואלין זה לזה (פסחים קטז), וקשה איך נתנו נוסח שווה לילד ולחכם, ומה התועלת לשאול לעצמו? אבל הטעם הוא משום שמצות הלילה היא להשיב האמת של יציאת מצרים אל הלב. ואם אמנם השכל חכם הוא, הלב הוא "עם הארץ", וגם ילדות יש בו. והשבת האמת אל הלב דורשת אותו הלשון ואתו הסגנון ממש כמו הלשון והסגנון בהם מסבירים לילד. (ילקוט לקח טוב).

מה ההו"א שהת"ח יפטר מוהגדת לבנך

צ"ב מה ההו"א שהת"ח יפטר מוהגדת לבנך, הרי אדרבה הת"ח אמורים להתחייב יותר כמו שמצינו בפסחים (נד): שכתוב במשנה במקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב עושין. ובמקום שנהגו שלא לעשות אין עושין. ובכל מקום ת"ח בטליו. ומבואר בתלמוד הרשב"א שם, שהטעם שבכל מקום ת"ח בטליו,

למעשה על הגדה של פסח

לפי שיש להם לב להבין ומכירין בדבר, ולפי דרגתם בהבנה הם צרכים להתאבל יותר. (וכ"כ כיו"ב במאירי שם). וה"ה אצלינו לפי דרגתם הם חייבים לספר יותר בגודל הנס.

שבט לוי שזה הת"ח לא השתעבד

אלא ביאר השואל ומשיב בדברי שאול שהרי שבט לוי וכל מי שלמד לא השתעבד במצרים וא"כ על מה הוא צריך להודות הרי הוא לא היה משתעבד. אלא אפי' הכי הוא צריך להזכיר יצי"מ כיון שלמרות שלא עבד מ"מ היה משוקע בזהמת מצריים ואפי' מי שלומד תורה וכיון שההודאה על היציאה מזוהמת מצרים לכן הת"ח חיבין בזה "וזה לדעתי מה שנסתפקו אם מזכירין יצי"מ בלילות, עד שדרשה בן זומא משום דאי נימא דעיקר החיוב זה משום העבודה, ובלילה לא היה עבודה, עד שדרשה בן זומא דהעיקר היה משום שיצאו משם מהטומאה, ובה אין נפק"מ בין ימין ללילות. עכת"ד.

ולפי"ד מובן לשם מה הובאו דברי בן זומא למאמר הקודם שזה ג"כ מורה שעיקר ההודאה היא על מה שיצאו משיעבוד הרוחני.

וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח

למה לא נמנה בכלל הדברים שאין להם שיעור

שאל הגראי"ל שטינמן זצ"ל במשנה פאה מנו חכמים כמה דברים שאין להם שיעור - הפאה והבכורים וכו'. מדוע לא הזכירו את מצות ספור יציאת מצרים שאין לה שיעור, שהרי "כל המרבה לספר הרי זה משובח"?

אלא ביאר הגראי"ל שטינמן זצ"ל, שמה שנאמר שם במשנה: "דברים שאין להם שיעור" הכונה לדברים שכלל שיוסיף לקיימם תגדל עוד המצוה, כגון פאה, ובכורים, שכל מה שיוסיף בהם - מקיים בכך מצוה, אבל מצות ספור יציאת מצרים, אחר שסיפר אפילו מעט - כבר יצא ידי חובת המצוה, וההוספה היא רק בכלל הענין של "הרי זה משובח" ולא עצם המצוה.

רבי חיים קנייבסקי שליט"א העיר, שלכאורה יש לומר גם במצות ספור יציאת מצרים שכל ריבוי הוא כמו המצוה של הפעם הראשונה ממש, כי אין שיעור לספור. ועל עצם השאלה מדוע לא מנה התנא שם את יציאת מצרים אמר הגר"ח ליישב, שכבר כתבו המפרשים דתנא ושייר. (בצילו חמדתי).

למה רק בפסח יש ענין להרבות

צ"ב מדוע רק בפסח נאמר דבר זה שיש להרבות במצוה וזה משובח, דבר שלא מצינו אותו בשאר המקומות. (פחד דוד).

למעשה על הגדה של פסח

אלא ביאר גיסי הרב יעקב חי טויטאן שליט"א שהיות וחג הפסח הוא החג שמנחילים בו את האמונה כי כל התורה היא זכר ליצי"מ לכן מאריכים בו וכל המאריך הרי זה משובח משא"כ בכל השנה זה רק לחדד את מה שלמדנו בפסח.

ועוד נראה לומר שבפסח יש ענין מיוחד להחמיר ולהראות לה' שאנו ואוהבים אותו כמו שה' גאלנו ודאג לנו לפרטים הקטנים והוציאנו בחודש שכשר לצאת בו

כמו שאמרו היום אתם יוצאים בחדש האביב (יג ד) 'זכי לא היו יודעים באיזה חודש יצאו, אלא כך אמר להם, ראו חסד שגמלכם שהוציא אתכם בחודש שהוא כשר לצאת, ולא חמה לא גשמים, ולא צינה וכן הוא אומר 'מוציא אסירים בכושרות' חודש שהוא כשר לצאת' (רש"י).

ולא די שקרע לנו את הים אלא גם הגביה לנו את הים שיהיה לנו נוח ללכת בו.

וכמו שהבאנו לקמן על מה שאומרים אילו נתן לנו את ממונם ולא קרע לנו את הים ולכאורה קשה, מה היינו מרוויחים אלו יצאנו ממצרים ברכוש גדול, והים לא היה נקרע בפנינו, הלא היינו טובעים ביחד עם כל הרכוש? אלא מבאר הגר"א, שיש שלוש אפשרויות לעבר את הים: האחת, שהים יקרש ויעברו על גביו, אך בזה יש טורח גדול לטפס בעליה התלולה לגובהו של הים.

האפשרות השנייה, שהים יקרע עד קרקעיתו כפי שנבקע הירדן, אך גם בזה יש טורח גדול, לרדת למעמקי הים.

האפשרות השלישית, הנוחה ביותר, שעד גובה היבשה יקרשו המים, ומה שיותר גבוה מהיבשה יקרע. וכך עשה הקדוש ברוך הוא ברוב חסדיו: "והים נבקע לפנים" - המים שמעל גובה היבשה נבקעו. "ויעברו בתוך הים ביבשה" - המים שמתחת גובה היבשה נקרשו ועברו עליהם. וכן אנו מודים לקדוש ברוך הוא על זה: "לגזור ים סוף לגזרים" - גובה המים שנקרע, "והעביר ישראל בתוכו" - המים שנקרשו עד גובה היבשה ועליהם עברו בני ישראל.

לפי זה מובנים דברי בעל ההגדה:

"אלו נתן לנו את ממונם ולא קרע לנו את הים" - לא שהיינו טובעים בים, אלא שהים היה נקרש והיינו צריכים לטרוח ולטפס על גבהו כדי להינצל - "דינו". וכן: "אלו קרע לנו את הים ולא העבירנו בתוכו בחרבה" - אלא היה קורע את הים עד קרקעיתו, והיה עלינו לרדת עד לתהומותיו ואחר כך לעלות - "דינו". "על אחת כמה וכמה טובה כפולה ומכפלת למקום עלינו" - שגם קרע לנו את גובהו של הים וגם העבירנו בתוכו בחרבה על ידי שקרשו המים, וכך יכולנו להיכנס לים בדרך מישור ללא כל טרח.

למעשה על הגדה של פסח

מה השייכות בין שירת הים להידור מצוה עד שלישי

וראיתי להוסיף מש"כ בזה בלמעשה (פרשת בשלח) עה"פ עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה זה אלי ואנוהו אלקי אבי וארוממנהו (טו, ב) בגמרא (שבת קלג, ב) "זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצות עשה לפניו סוכה נאה ולולב נאה ושופר נאה וכו', אבא שאול אומר ואנוהו הוי דומה לו מה הוא חנון ורחום אף אתה היה חנון ורחום". ובמסכת בבא קמא (ט, ב) "אמר ר' זירא בהידור מצוה עד שלישי במצוה". שיש להוסיף בהידור מצוה עד שלישי משווי כל המצווה. יש להבין מה השייכות של הידור מצוה לשיירת הים, ועוד, מאי טעמא רק עד שלישי? כך הקשה בספה"ק "בני ישיכר" (מאמרי השבתות, מאמר ב)

ועוד שמעתי לבאר שהיות ובקריעת ים סוף הראה ה' עד כמה הוא עושה בשביל עמ"י וכמו שאמרו רבותינו במדרש (שמות רבה פר' כא, ובמדרש תהילים פרק קיד, ובאבות דרבי נתן פרק לג) הביאו איזה נסים היו שם, אילנות גדולים היה להם שם, כל מה שאדם היה מבקש, איזה סוג של פירות שרצה היה לו בתוך הים. והמים היו שקופים כזכוכית, כל אחד ראה את השני, שלא יחשוב: רק אני עובר, ומי יודע מה עם פלוני ומה עם אלמוני. וכן על זה הדרך. הרבה נסים. [ועיין במסכת אבות (פ"ה מ"ד) ופירוש הרמב"ם והרשב"ץ והרע"ב שם ושאר מפרשים].

לכן גם עמ"י מהדרים וכמו שמבואר במס"י שצריך לעבוד את ה' כמו בן שאוהב את אביו

וז"ל המס"י פי"ח אך מציאות החסידות עצמו הוא דבר עמוק מאד להבינו על נכון, והוא מיוסד על יסודות חכמה רבה ותיקון המעשה בתכלית אשר ראוי לכל חכם לב לרדוף אחריו, כי רק לחכמים להשיגו באמת, וכן אמרו זכרונם לברכה (אבות ב, ה) לא עם הארץ חסיד. ונבאר עתה ענין זה על הסדר, הנה שורש החסידות הוא מה שאמרו זכרונם לברכה (ברכות יז, א) אשרי אדם שעמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו. והענין הוא כי הנה המצות המוטלות על כל ישראל כבר ידועות הן וחובתן ידועה עד היכן היא מגעת, אמנם מי שאוהב את הבורא יתברך שמו אהבה אמתית לא ישתדל ויכוין לפטור עצמו במה שכבר מפורסם מן החובה אשר על כל ישראל בכלל, אלא יקרה לו כמו שיקרה אל בן אוהב אביו שאילו יגלה אביו את דעתו גילוי מעט שהוא חפץ בדבר מן הדברים, כבר ירבה הבן בדבר ההוא ובמעשה ההוא כל מה שיוכל. ואף על פי שלא אמרו אביו אלא פעם אחת ובחצי דיבור, הנה די לאותו הבן להבין היכן דעתו של אביו נוטה לעשות לו, גם את אשר לא אמר לו בפירוש, כיון שיוכל לדון בעצמו שיהיה הדבר ההוא נחת רוח לפניו ולא ימתין שיצוהו יותר בפירוש או שיאמר לו פעם אחרת.

והנה דבר זה אנחנו רואים אותו בעינינו שיוולד בכל עת ובכל שעה בין כל אוהב וריע, בין איש לאשתו, בין אב ובנו, כללו של דבר בין כל מי שהאהבה ביניהם עזה באמת. שלא יאמר לא נצטויתי יותר, די לי במה שנצטויתי בפירוש, אלא ממה שנצטוה ידון על דעת המצוה וישתדל לעשות לו מה שיוכל לדון שיהיה לו לנחת. והנה כמקרה הזה יקרה למי שאוהב את בוראו גם כן אהבה נאמנת, כי גם הוא מסוג האוהבים ותהיינה

למעשה על הגדה של פסח

לו המצות אשר צוויים גלוי ומפורסם לגילוי דעת לבד לדעת שאל הענין ההוא נוטה רצונו וחפצו יתברך שמו, ואז לא יאמר די לי במה שאמור בפירוש, או אפטור עצמי במה שמוטל עלי על כל פנים, אלא אדרבא יאמר כיון שכבר מצאתי ראיתי שחפצו יתברך שמו נוטה לזה, יהיה לי לעינים להרכות בזה הענין ולהרחיב אותו בכל הצדדין שאוכל לדון שרצונו יתברך חפץ בו, וזהו הנקרא עושה נחת רוח ליוצרו.

נמצא כלל החסידות הרחבת קיום כל המצות בכל הצדדין והתנאים שראוי ושאפשר. והנך רואה שהחסידות ממין הפרישות.

לכן אחרי שעמ"י ראו שה' עשה להם מעבר למה שהיה חייב לעשות להם, גם הם עשו מעבר למה שהם חייבים לעשות.

ולכן דווקא בפסח קיבלו עליהם להחמיר בחמץ אפי' במשהו.

למה כל כך מחמירים בחמץ בפסח

ואולי זה תוספת הסבר למש"כ ברדב"ז (ח"ג סימן תקמז) למה מחמירים בחמץ בפסח, וז"ל, שאלת ממני אודיעך דעתי מה נשתנה חמץ בפסח מכל איסורין שבתורה שהחמירה עליו תורה להצריכו בדיקה ושרוף וכלה וגם ביטול והוסיפו חכמים להצריכו בדיקה בחורין ובסדקין ולחפש אחריו ולשרש אותו מכל גבוליו ועבר עליו בבל יראה ובל ימצא ואסרוהו בכל שהוא ואינו מתבטל כלל, וחומרות כאלו לא נמצאו בכל האיסורין שבתורה דאי משום דאית ביה כרת הרי חלב ודם ואי משום דאסור בהנאה הרי כלאי הכרם ושור הנסקל וכמה איסורי הנאה שלא החמירה תורה בהם כ"כ.

ואי משום דלא בדילי מיניה כולי שתא הרי יין לנויר דלא בדיל מיניה והחדש דלא בדילי מן התבואה כולה שתא ולא חמירא כולי האי.

תשובה שני דברים נאמרו בתשובת דבר זה. אחת שלא נמצאו בכל האיסורין שבתורה שיצטרפו בו כל ג' תנאים הללו שהוא איסורי הנאה והוא בכרת ולא בדילי אינשי מיניה כולה שתא אלא חמץ בלבד וכיון שיש בו החומרות הללו החמירה עליו תורה חומרות אחרות ובאו חכמים והוסיפו חומרות על חומרות כמו שעשתה התורה. ותו דחמץ בפסח הוי כדבר שיש לו מתירין שהרי איסורו תלוי בזמן ואחר ימי הפסח יהיה החמץ מותר ואף על פי שזה החמץ שהוא מבער אי אפשר שיהיה לו היתר אלא א"כ יעבור בבל יראה ובל ימצא סוף סוף הא איכא חמץ שיהיה מותר לו דהיינו אותו שלא עבר עליו. וק"ל עליה דהאי טעמא נהי דסגי האי טעמא לענין דאפילו באלף לא בטל, כדבר שיש מתירין דאמרינן דאפילו באלף לא בטל אבל לחפש אחריו ולשרפו ולשרשו ולהוציא מרשותו לא ידענו למה. מ"מ הרי אתה רואה שלא החמירה תורה בעכו"ם כמו בחמץ הילכך עדיין צריך טעם.

למעשה על הגדה של פסח

ועל כן אני סומך על מה שאמרו רז"ל במדרשות כי חמץ בפסח רמז ל"יצה"ר והוא שאור שבעיסה ולכן ועל כן אני סומך על מה שאמרו רז"ל במדרשות כי חמץ בפסח רמז ל"יצה"ר והוא שאור שבעיסה ולכן כלה גרש יגרש אותו האדם מעליו ויחפש עליו בכל מחבואות מחשבותיו ואפילו כל שהוא לא בטיל והרי זה אמת ונכון. והנלע"ד כתבתי. עכ"ל.

איך כל השנה אוכלים חמץ

וכן הוא בזוהר הק' פרשת אמור ברע"מ שחמץ ושאור הוא היצה"ר.

והשאלה המתעוררת בזה, שאם חמץ הוא היצה"ר א"כ בכל השנה איך אוכלים חמץ? אלא הביאור הוא, שודאי היצה"ר קיים והאדם צריך ללמוד איך לחיות עמו, ואדרבה זהו כל הקיום של אדם, שאדם שהוא נטול יצה"ר אין לו מה לחפש בעוה"ז, ורק ע"י היצה"ר קיבלנו את התורה, וכתשובת משה רבינו אל המלאכים שרצו להחזיק את התורה "יצה"ר יש ביניכם"?! (שבת פט.). ולכן בשבועות מקריבים שתי הלחם שהם חמץ ופירש המהר"ל הטעם כי היצה"ר שהוא חמץ גרם לנו לזכות בתורה, ואמנם אם לא היה החטא של עץ הדעת היה אחרת, אך עתה אחרי עץ הדעת זהו המצב לכתחילה לחיות עם היצה"ר.

אך כל זה בשאר השנה, אבל בפסח, בזמן יציאת מצרים, בתחילה הבנין שמתקדשים להיות עם ה', צריכים לעשות בירור היטב מהו היצה"ר, כי רק עי"ז יתברר לו באיזה אופן יוכל להשתמש בו ומתי צריכים להרחיקו. ובזכות חג הפסח ידע אח"כ באיזה אופן ישתמש עם היצה"ר. אבל ח"ו לא לקחת היצה"ר כתכלית עצי ועיקרי ולעשות ממנו תכלית בחיים כי עי"ז יכשל באיסורים ממש והאדם צריך להסתדר עם היצה"ר אבל לא לחפש אותו ולגרות אותו בעצמו.

והגר"א היה אוכל מצה כל שבעה והיה מרבה באכילת מצה והוסיף ביו"ט אחרון סעודה שלישית כדי לזכות במצה עוד פעם, אבל במוצאי פסח פסק שוב ולא הוסיף לאכול וגם הבדיל על שכו, כי אין ענין במצה אחרי הפסח, דכל ענינה דוקא בזמן המסוים.

וחג הפסח הוא ביטול היצה"ר, וכדאמרינן מדאור' בביטול בעלמא סגי, שמבטל חשיבות היצה"ר, וכך גם בשעת יצי"מ הוצרכו לדם פסח ודם מילה, דם פסח בא לתקן היצה"ר של ע"ז, ודם מילה בא לתקן היצה"ר של מילה, כמוש"כ הרמב"ם שטעם מצות מילה כדי להחליש התאוה.

וזו תכלית אכילת מצה וכמו שפירש המהר"ל שמצה היא הפשטות של הדבק, משא"כ החמץ שהוא מורכב מחומרים וכן עור שאינו מעובד נקרא 'מצה'. וזו מידת הפשטות, שלא יחפש המורכב, העולם הזה. רק מי שצריך את העוה"ז עובר אותו בצורה הכי פשוטה שיש, הוא משוחרר מעניני כבוד ועוה"ז, אוכל מה שמזדמן לו, מתלבש מה שמזדמן לו, וכו'. אבל מי שמאוד חשוב לו מה יאכל מה ילבש וכהנה וכהנה, להיות משוכלל זהו חמץ.

למעשה על הגדה של פסח

והנה בליל הסדר אנו חוגגים חירות, וצ"ב בצורת חירות זו שהרי הרבה דברים בכלל אי אפשר לאכול בפסח, ומה שכן אוכלים הוא קמח עם מים בלבד, והדבר הכי פשוט שקיים, וכי לזה יקרא חירות?! וכשמתבוננים בעצם ליל הסדר פשוט כל הלילה מסתובבים מסביב דברים שבקדושה, ואפילו היין ששותים אסור להוסיף בכוס שלישי ורביעי שמא ישתכר, וגם בין כוס ראשון לשני יש שסוברים שאסור להוסיף. ואוכלים כרפס פחות מכזית. אח"כ אוכלים כזית מצה שהוא קמח עם מים, ואחריו מרור. ואפילו בשולחן עורך צריך זהירות שלא למלאות כריסו כי הרי צריכים להשאיר מקום בשביל האפיקומן, ולקינוח- שוב מצה! וכי זוהי חירות?

אלא החירות שאנו חוגגין היא חירות רוחנית, אדם גשמי שנוטה רק לגשמיות באמת אין לו הרבה מליל הסדר. אבל יהודי שיש לו רוחניות מרגיש את היו"ט, הרגשה של שמחת יו"ט! וכל מי שמשתחרר מהגשמיות ויכול לשמוח בהרוחניות הוא בן חורין אמיתי! וכעין שכי"ה השל"ה שענין סעודת לויתן הוא תענוג רוחני עם קצת גשמיות.

ובאמת על ידי הרוחניות גם נהנה מגשמיות אבל הגשמיות אינה עיקר, אלא היא רק ביטוי קטן של השמחה, ומשל למה הדבר דומה להחתונה שעיקר השמחה אינו האוכל והשתיה, ודוקא החתן והכלה הם אלו שהכי פחות אוכלים בחתונה, כי האוכל הוא רק ביטוי קטן של השמחה, אבל השמחה האמיתית היא משהו אחר!

ויש לבאר בזה בשאלת מה נשתנה, שבכל הלילות אנו אוכלים חמץ ומצה, ותימה, וכי מי אוכל מצה כל השנה. אלא הוקשה לבן איך אסור לנו חמץ בפסח, ומה כבר יזיק לנו החמץ בפסח, והרי בשאר לילות אוכלים גם החמץ הרע וגם המצה, ואינו מזיק לנו. וע"ז עונים לו עבדים היינו, שבשביל לצאת מטומאת מצרים צריך קודם כל חיסון, וע"י החיסון כבר ניתן לאכול חמץ כל השנה. ובאמת כל מה שאפשר לנו לאכול חמץ במשך השנה הוא רק מכח המצה שמלווה אותנו כל השנה. שנשאר טעם מצה בפה.

אבל הלילה הזה כולו מצה, שכל כולו הוא נשמה, שכידוע גם הנשמה כשהיא בתוך הגוף מורכבת מגוף ונשמה, שהנשמה מחוברת ביחד עם הגוף, ורק בשעת יציאת הנשמה תהיה הנשמה לבד, ובפסח אנו מתרוממים מהגשמיות שאין עוד חמץ, אבל לחיות כך כל השנה לא שייך.

ובזה מתורצת הערה חזקה, שבברכת גאלנו אנו מזכירים "והגיענו הלילה הזה לאכול מצה ומרור" ובכל שאר הברכות אנו מזכירים הגאולה וכדו', אבל אין מזכירים מצות היום, וכאן מזכירים האכילות, כי בשביל זה הוציאנו ה' ממצרים, כדי לקדש הגוף בפסח, וע"י בשבת יב: שאין הקב"ה מביא תקלה לצדיקים, ופי' התוס' דדוקא במידי דאכילה, דאכילת איסור הוא גנאי ביותר, ובאותה מידה, אכילה של מצוה זה הדבר שמקדש את הגוף ביותר! (הגר"ם ארלנר)

למעשה על הגדה של פסח

למה אין את החשש שסיימתניהו לכולהו שבחי דמרך

צ"ב האיך אפשר להרבות לספר בשבחי יצי"מ ולמה אין את החשש שסיימתניהו לכולהו שבחי דמרך, כמו שמבואר בגמ' (ברכות לג): 'ההוא דנחית קמיה דר' חנינא אמר האל הגדול הגבור והנורא והאדיר והעוז והיראוי החזק והאמיץ והודאי והנכבד המתין לו עד דסיים כי סיים א"ל סיימתניהו לכולהו שבחי דמרך למה לי כולי האי אנן הני תלת דאמרינן אי לאו דאמריננהו משה רבינו באורייתא ואתו אנשי כנסת הגדולה ותקניננהו בתפלה לא הוינן יכולין למימר להו ואת אמרת כולי האי ואזלת משל למלך בשר ודם שהיו לו אלף אלפים דינרי זהב והיו מקלסין אותו בשל כסף והלא גנאי הוא לוי'.

מדוע הדגיש ואמר "וכל"

צ"ב מדוע הדגיש ואמר "וכל" הלא די היה לומר: והמרבה לספר הרי זה משובה.

אלא יש לפרש שבא לרבות אף את הכהנים והלויים, שאף שאמרו חז"ל ששבט לוי לא היו בכלל השעבוד, והיה אם כן מקום לומר שאינם בכלל חובת הסיפור, לפיכך אמר "וכל המרבה" - לרבות כהנים ולויים. והטעם הוא, שאף שאמנם לא היו בקושי העינוי והשעבוד, מכל מקום גם הם לא יכלו לצאת ממצרים, זאת ועוד שבדאי במשך הזמן היה הפגם הרוחני פוגע גם בהם.

ויש לפרש שזה כלול בראיה שהביא בעל ההגדה בה"מעשה", שהרי רוב אותם תנאים היו משבט לוי, שהרי רבי יהושע בן חנניא היה לוי, ורבי אלעזר ורבי טרפון היו כהנים, ומכאן שאף הם חייבים בסיפור יציאת מצרים.

ואף רמז לדבר יש כאן: ו"כל" - ראשי תיבות: כהנים ולויים. (החיד"א, שמחת הרגל)

ועוד יש לבאר לפי מש"כ במק"א שהיו מצרים בליבם עם ישראל ועוזרים להם במה שיכלו לכן שפיר מודים על שנאלו.

למה אמר משובה ולא ישובח

צ"ב למה אמר משובה ולא ישובח וכיו"ב מקשה הבן יהודע (פסחים כב) על מה ששמעון העמסוני אמר כשם שקיבלתי שכר על הדרישה כך אקבל שכר על הפרישה. והקשה היכן קיבל שכר על הדרישה והלא הוא חי בעוה"ז וקבלת השכר הוא בעוה"ב.

כבר עכשיו שמודה הוא יותר טוב

אלא תירץ ונ"ל בס"ד דאמרו חז"ל שכר מצוה מצוה, ולזה השכר מצפים הצדיקים לכן הוא חושב כאשר טרח לדרוש תיבת את הראשונה נתן לו ה' שכרו שזיכהו לדרוש את השנית, וכן על זה הדרך, ועל זה השכר קאמר קבלתי שכר על הדרישה, ומקווה שיקבל ג"כ על הפרישה שזיכהו השי"ת לדרוש דברים אחרים בדברי תורה.

למעשה על הגדה של פסח

ולפי"ז אפשר לבאר שה"ה אצלינו כבר עכשיו הוא התעלה והתחזק באמונה והרי זה משובח. כמו שאומרים האמנתי כי אדבר שע"י הדיבורים באמונה האדם מתחזק באמונתו.

והג"ר יצחק אלחנן ספקטור זצ"ל תירץ, מכאן, שכוונת בעל ההגדה לומר שריבוי הסיפור הינו סימן שהמספר הינו משובח. הדברים יתבארו על פי משל לספינה שנטרפה בים והיתה נתונה בסכנה גדולה. על הסיפון היו שתי קבוצות אנשים: עניים ועשירים. לפתע נשלחה ישועה מן השמים והספינה ניצלה מן הסכנה. כאשר הגיעו לחוף מבטחים נשא כל אחד מהניצולים דברי הלל ותודה לה' יתברך על הישועה הגדולה. נקל לשער שאין להשוות את דברי השבח וההלל שנשמעו מפי העניים, לדברים שנשמעו מפי העשירים. העניים אשר חייהם מלאי צער ומכאובים, בוודאי לא הודו באותה התלהבות ושמחה כאחיהם העשירים, ששמחו מאד על כך שיוכלו להמשיך לחיות חיי אושר ותענוגות. כך גם על יציאת מצרים אפשר להשקיף משתי נקודות מבט שונות. האחת, פשוטה ביותר- הגאולה מעבדות ומסבל גופני. הנקודה השניה, נעלה יותר - הגאולה מטומאת מצרים ומשעבוד הרוח, שבהמשכה זכו לקבל את התורה ולהיות ממלכת כהנים וגוי קדוש. אדם פשוט שכל הבנתו אינה משגת אלא את התפיסה שיש להודות ולהלל על החירות הגופנית, אין לו מה להאריך ולהרבות בסיפור יציאת מצרים. לפיכך, זה שמרבה לספר ביציאת מצרים, מעיד על עצמו שהוא איש נעלה יותר בעל הבנה עמוקה בתורה וביהדות, עד שהבנתו מביאה אותו להודות ולהלל במיוחד על הישועה הרוחנית. מידת ההערכה לישועה הרוחנית תלויה במידת חלקו של האדם בהבנת התורה. מובן אם כן שכל המרבה לספר ביציאת מצרים, מעיד על עצמו כי משובח הוא.

ובספר "דברי שאול" מוסבר רעיון זה במשל אחר איש עני ואביון שהיה גם בור ונבער מדעת, עלה לפתע לגדולה והתעשר. אחר שרכש לעצמו נכסים ושאר הפצים, פנה לקנות השכלה. הוא שכר לעצמו מורים פרטיים שבעזרתם נעשה גם למלומד ואיש מדע. לימים, התהפך הגלגל והאיש ירד מנכסיו ושב להיות עני ואביון כבתחילה. אף על פי כן היה מציין מידי שנה בשנה את היום שבו התעשר, ביום טוב שהיה עושה לעצמו. לשאלת הבריות: לשמחה זו מה עושה, והרי חזרת להיות עני? היה משיב: אמנם את הממון הפסדתי, אולם הידיעות וההשכלה שרכשתי לעצמי הודות לעשירות, נשארו עמי לצמיתות. לפיכך אני מוצא לנכון לחוג את היום שבו התעשרתי. אם אנו שמחים ביציאת מצרים, חוגגים ומספרים בשבח של מקום גם כיום, למרות שחזרנו לגלות ונשתעבדנו שוב תחת עול זרים, הרי זה סימן שעיקר שמחתנו ביציאת מצרים היא על כך שזכינו על ידה להיות עם סגולה ולקבל את התורה הקדושה אשר נשארה עמנו גם בהיותנו בגלות. שמחים אנו בעיקר על כך, שהמעלות הרוחניות אשר הותירה לנו יציאת מצרים, לא תאבדנה מאתנו עד עולם. לפיכך "כל המרבה לספר ביציאת מצרים" - אפילו בחשכת הגלות, סימן הוא ש"הרי זה משובח". (ילקוט לקח טוב).

למעשה על הגדה של פסח

ימי חיך הימים

בגדרי חיוב זכירת יצי"מ שבכל יום

בכל יום חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים כתב בספר "חרדים" (פרק ט, כד): לזכור בכל יום בלבנו כי עבדים היינו לפרעה כמצרים בעבודת פרך בחומר ובלבנים. ואילו לא הוציאנו, עדיין אנו ובנינו היינו עבדים, שנאמר: "זכור את היום הזה אשר יצאתם מארץ מצרים" (שמות יג). וכתוב, "ואותנו הוציא משם". וכדתניא בהגדה דפסח: "בכל דור ודור חייב אדם להראות עצמן כאילו הוא עצמו יצא ממצרים. (כמו שכתב הרמב"ם בפ"ז ממצה ה"ו). [בספר "עולת תמיד", פרק ט, כתב "וכשמברך שלא עשני עבד, מלבד שמודה שנתחייב במצוות, עוד יש לו לכוון להודות שהצילו היום ה' יתברך מלעבוד עבודת פרך במצרים"]]. ופרי המחשבה הזאת, כדי שלא יחזיק האדם עצמו כבן חורין, כדתנן באבות (פרק ב, כא): "ואין אתה בן חורין". ובזוהר פרשת בהר (קיא): כתב: "לאשתדל בתר פקודי אורייתא, דכלא איקרי עבודה, כעבד דאשתדל בתר מאריה בכל מה דאצטרך, בגין דישאל אקרין ליה עבדים. דכתיב כי לי בני ישראל עבדים הם. מאי טעמא אינון עבדים? בגין אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים. ובגין כך כתיב בעשר אמירן לבתר דכתיב אנכי הי אלוךך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, למפלח לי כעבדא דפלח למאריה דפרק ליה מן מותה ודפרק ליה מכל מרעין בישין עלמא. תרגום: לעסוק בכל מצוות התורה שכולן נחשבות עבודה, כעבד שעוסק בצרכי אדוניו בכל מה שיצטרך. בגלל שישאל נקראים עבדים לו ככתוב כי לי בני ישראל עבדים הם, מה הטעם שהם עבדים? בגלל אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים. ולכן בעשרת הדברות, לאחר שכתוב אנכי הי אלוךך נאמר, אשר הוצאתיך מארץ מצרים, לעבוד לו כעבד שעובד לאדוניו שהצילו ממוות והצילו מכל הפגעים הרעים שבעולם. סתם זכירה בלב כדאיתא בספרא ובספרי, ומקרא יתירא דכתיב למען תזכור את יום צאתך ממצרים, דרשו חז"ל דחיובא נמי להזכיר יציאת מצרים בפה. (ילקוט לקח טוב).

מה נשתנתה מצות סיפור יציאת מצרים מכל המצוות

מה נשתנתה מצות סיפור יציאת מצרים מכל המצוות, מקשה הגר"א ארלנגר שליט"א ב"קונטרס על הגדה של פסח", שבכל המצוות לא מצאנו תשובות לשאלות הבנים כפי שאנו מוצאים במצוה זו?

כיון שהיא עיקר האמונה לכן צריך לומר לו

אלא מתרץ שבפשטות ניתן לומר שכיוון שהמצוה היא "והגדת לבנך", אם כן, חובת האב לספר לכל בן באופן שמבין. וכל זמן שעדיין נותרו לבן שאלות, על האב לשמוע אותן ולהשיב לו לפי דעתו. כי עיקר המצוה הוא, להעביר העדות על יציאת מצרים לבנים ולאחרים. ונראה לומר עוד, שכיוון שיציאת מצרים היא יסוד האמונה, כי מכוחה בא כלל ישראל לאמונה צרופה ושליומה, לכן יש להקפיד מאד שביסודות לא יישארו קושיות ופקפוקים ח"ו! כי כאשר היסוד אינו איתן, הבניין כולו מתערער. מאידך גיסא אם היסוד מבורר ומלובן והאמונה חזקה, אזי גם יתעוררו אלפי קושיות לא יהא בכוחם להזיק ולפגום את האמונה. וההסבר לכך

למעשה על הגדה של פסח

פשוט: היסוד החזק באמונה כולל את הידיעה הפשוטה שאין האדם מסוגל לרדת לסוף דעת עליון, כי התורה אלוקית ואין האדם מגיע לתכליתה וכל החיים עליו ללמוד עוד ועוד כדי להבין ולדעת. וכאשר ידיעה זו מקוננת בלב האדם, אין הקושיות יכולות להסיטו ולו במשהו מאמונתו הזכה והטהורה. בזה מבואר עיקרה של מצוות "והגדת לבנך". ואכן כך מבואר בספר החינוך (מצות סיפור יציאת מצרים - כ"א): "ואין מן התימה אם בא לנו מצוות רבות על זה, מצוות עשה ומצוות לא תעשה, כי הוא יסוד גדול ועמוד חזק בתורתנו ואמונתנו. ועל כן אנו אומרים לעולם בברכותינו ובתפילותינו זכר ליציאת מצרים, לפי שהוא לנו אות ומופת גמור בחידוש העולם, וכי יש אלוך קדמון חפץ ויכול פועל כל הנמצאות הוא, ובידו לשנות, כפי שיחפון בכל זמן מהזמנים, כמו שעשה במצרים ששינה טבעי העולם בשבילנו, ועשה אותות מחודשים גדולים ועצומים. הלא זה משתק כל כופר בחידוש העולם ומקיים האמונה בידיעת ה' יתברך, וכי השגחתו ויכולתו בכללים בפרטים כולם." (ילקוט לקח טוב).

מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע

מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא ורבי טרפון שהיו מסבין בבני ברק, והיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם: רבותינו, הגיע זמן קריאת שמע של שחרית.

למה רק עכשיו באו התלמידים ולא נכנסו לשמוע את רבותיהם

צ"ב למה רק עכשיו באו התלמידים ולא נכנסו לשמוע את רבותיהם, ובוודאי היתה להם רשות להיכנס, שהרי אמרו כל דכפין יתי ויכול וכו'.

יש ענין מיוחד לשמוע יצי"מ מהאב ומתוך רחמי אב

אלא ביאר הרב אליהו ברוך פינקל זצ"ל, שנראה, שכל אחד מהתלמידים היה בליל הסדר אצל אביו, כי סיפור יציאת מצרים צריך לשמוע מהאבא דווקא, כמו שאמרה תורה והגדת לבנך, ורק בבוקר, כשנגמר זמן המצוה, באו אצל רבותיהם, ואמרו להם הגיע זמן ק"ש של שחרית. וזכינו בזה לסמך מההגדה למעשה שהבאנו (בחלק ההלכה - עניני סיפור יצי"מ) מהמשגיח דמיר רבי ירוחם זצ"ל, שהיה פעם בחור מהישיבה שהיתה לו הזדמנות לשבת בליל הסדר אצל החפץ חיים זי"ע, ונסתפק אם עדיף לו להסתופף בצילו או ללכת לביתו להיות אצל אביו בליל הסדר, ובא לשאול את המשגיח רבי ירוחם זצ"ל, ורבי ירוחם הכריע לו שילך אצל אביו. והביא ראיה מגדעון שהיה רב ושופט בישראל, ומ"מ אמר בשופטים (ו, יג) ואיה כל נפלאותיו אשר ספרו לנו אבותינו לאמר הלא ממצרים העלנו ד' וגו', ופרש רש"י 'פסח היה, אמר לו אמש הקרני אבא את ההלל ושמעתיו שהיה אמר בצאת ישראל ממצרים' עכ"ל, ולכאורה למה היה צריך לומר אמש הקרני אבא, וכי לא שמע עד אז ולא למד בעצמו מעשה יצי"מ, אלא מבואר שיש ענין מיוחד לשמוע סיפור יצי"מ דווקא מהאבא. ועוד למדנו משם, שלא די בסיפור שישמע מאביו בשנה שעברה, אלא אמש הקרני אבא, שיש מעלה

למעשה על הגדה של פסח

בשמיעה כל שנה מהאבא מחדש. ויש להמשיל ענין זה לחלב אם, שכידוע מהרופאים שהתחליף חלב הטוב בעולם לא מגיע לכדי חלב אם, וכמו כן סיפור יצי"מ צריך לבא עם אהבה וחיבה אפילו מלהיות בעריכת סדר של קדוש ד' החפץ חיים זיע"א, ואף שהחפץ חיים היה נחשב בשמים "תנא קטן" (קליינע תנא, כידוע המעשה עם הדיבוק שאמר עליו כן), אבל כאן חזינו בהגדה שאפילו אצל "גדולי התנאים" העדיפו התלמידים לשמוע כל אחד סיפור יציאת מצרים מאביו, ורק בבוקר באו אצל רבותיהם, כי אין תחליף לסיפור ששומעים מאבא. ומצינו בבעל הטורים (שמות) על הפסוק ולמען תספר באזני בנך ובן בנך וגו', שעד כאן רחמי האב על הבן עכ"ל, וחזינו שסיפור יצי"מ צריך לספר מתוך רחמים ואהבה של אב לבנו. וכן משמע ברמב"ם (פ"ז מחמין ומצה ה"ב) שהקדים לתשובת האב לבן לשון חיבה של 'בני', ובפרט שגדעון היה שופט ואילו אביו יואש היה עובד ע"ז שפיטם שבע שנים פר לע"ז [ע"י שופטים ו שם ובתמורה כח, ב] ובכל זאת גדעון שומע את הסיפור יצי"מ מאביו.

ויש להוסיף בזה שמה שאב מוסר מאמין לו הבן יותר שיש חזקה שלא מוריש איניש שיקרא לבריה, לכן יש ענין גדול מאוד במסירתו של האב לבן.

כמו שכתב כיו"ב הרמב"ן (דברים ד ט) ופירש הטעם, כי השם עשה המעמד ההוא כדי שתלמדו ליראה אותו כל הימים ואת בניכם תלמדון לדורות עולם, אם כן עשו אתם ככה ואל תשכחו אותו.

והנה, קודם שייכיר הדברות שנאמרו שם, הזהיר במצות לא תעשה שלא נשכח דבר מן המעמד ההוא ולא נסירהו מלבנו לעולם, וצוה במצות עשה שנודיע בו לכל זרענו מדור לדור כל מה שהיה שם בראיה ובשמיעה.

והתועלת במצוה הזאת גדולה מאד, שאם היו דברי התורה באים אלינו מפי משה בלבד, אע"פ שנבואתו נתאמתה באותות ובמופתים, אם יקום בקרבנו נביא או חולם חלום ויצונו בהפך מן התורה ונתן אלינו אות או מופת יכנס ספק בלב האנשים; אבל כשתגיע אלינו התורה מפי הגבורה לאזנינו ועינינו הרואות אין שם אמצעי, נכחיש כל חולק וכל מספק, ונשקר אותה, לא יועילה אות ולא יצילהו מופת מן המיתה בידנו, כי אנחנו היודעים בשקרנות.

זהו שאמר שם (שמות יט ט): "וגם כך יאמינו לעולם", כי כשנעתיק גם כן הדבר לבנינו, ידעו שהיה הדבר אמת בלא ספק כאלו ראוהו כל הדורות, כי לא נעיד שקר לבנינו ולא ננחיל אותם דבר הבל ואין בס מועיל, והם לא יסתפקו כלל בעדותנו שנעיד להם אבל יאמינו בודאי שראינו כולנו בעינינו וכל מה שספרנו להם.

למה הובא דווקא המעשה הזה ולא הובא מעשה אחר מהתוספתא

צ"ב מה התחדש במעשה זה? וכי תנאים אחרים לא הרבו לספר ביציאת מצרים? והאמוראים, כדוגמת אביו ורבא לא ספרו, והגאונים, והראשונים, והאחרונים? הלא כל יודי מספר ביציאת מצרים כל הלילה! מה הרבותא במעשה זה?

למעשה על הגדה של פסח

ועוד מדוע בעל ההגדה הביא רק את המעשה הזה ולא הביא את המעשה שכתוב בתוספתא מסכת פסחים (פרק י הלכה י"ב); מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו מסובין בבית ביתוס בן זונין בלוד והיו עסוקים בהלכות פסח כל הלילה עד שקרא הגבר, הגביהו מלפניהם ונועדו והלכו להם לבית המדרש.

לא להתייאש גם ממי שנמצא בשער המ"ט של שערי טומאה

אלא ביאר מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל: הנה כשנתבונן מעט בגאולת מצרים נראה, שכלל ישראל במצרים היו שקועים במ"ט שערי טומאה, עוד רגע קט והיו נכנסים לשער הני, כמעט אבודים. אם כיום היינו רואים יהודי השקוע במ"ט שערי טומאה, ודאי היינו מתייאשים ממנו ואומרים: רשע מרושע הוא זה, אין לו כלל סיכוי להינצל. אבל את בני ישראל במצרים הציל הקב"ה מתוך מ"ט שערי טומאה, והעלם לדרגה עילאית של מתן תורה, שם פסקה זוהמתם.

היכן מצוי בפסח אותו כח מופלא ההופך את האדם ומשנה אותו מן הקצה אל הקצה?

אומר בעל ההגדה: התבונן נא במעשה עם אותם תנאים ותראה כיצד יכול יהודי להשתנות מן הקצה אל הקצה!

התנא הראשון המוזכר כאן הוא רבי אליעזר. רבי אליעזר היה בן עשירים. עד גיל עשרים ושמונה לא למד מאומה ולא ידע אפילו קריאת שמע וברכת המזון, וממזב כזה צמח והיה ל"רבי אליעזר הגדול".

התנא השני הוא רבי טרפון. במסכת כלה (א, בא) מסופר שהיה עשיר גדול, בעל נכסים מרובים, שבדרך הטבע אמורים לגרום לבעליהם טרדה מרובה. אך למרות רכושו הרב, לא חשב על כלום מלבד תורה, וצמח להיות רבי טרפון.

התנא השלישי - רבי יהושע בן חנניה. הגמרא (ברכות ח ע"א) מספרת שרבן גמליאל נכנס לבקרו וראה שקירות ביתו שחורים. אמר לו: "מכתלי ביתך ניכר שפחמי אתה" העניות היתה זועקת מהקירות. קירות שחורים!! היום אפילו עני מרוד. קירות ביתו צבועים בצבע לבן עם מעט לכלוכים אבל קירות ביתו של רבי יהושע בן חנניה היו שחורים מרוב עוני. ומתוך ניסיון העוני הוא צמח להיות רבי יהושע בן חנניה.

התנא הרביעי - רבי עקיבא. עד גיל ארבעים לא קרא ולא שנה. כולם לעגו לו. אשתו הציעה לו ללכת לחיידר ללמוד א"ב, אך הוא אמר - "אני מתבייש ללמוד עם ילדים קטנים".

מה עשתה אשתו? לקחה חמור שהיה לו שקע בגב, שמה עליו אדמה וזרעה צמחים, הוציאה את החמור עם הצמחים לרחוב, וכולם התפעלו -ראית פעם חמור עם גינה מהלכת? ביום הראשון יצאו כל תושבי האזור לראות את הפלא הגדול. ביום השני יצאו חצי, ביום השלישי אף אחד לא יצא. אמרה לו: "כך יהיה גם אתך כשתלך ללמוד בחיידר: ביום הראשון כולם יצחקו עליך. ביום השני פחות ביום השלישי פחות, ולאחר שבוע יתרגלו ושוב לא יצחקו".

למעשה על הגדה של פסח

והנה, גם אדם שמתחיל ללמוד תורה בהיותו ילד. בקושי גומר אך הש"ס, אבל לדעת את כל הש"ס, בבלי וירושלמי, כשבגיל ארבעים הוא לא יודע לקרוא ולכתוב - כלום יש לו סיכוי? אבל רבי עקיבא - כנגד כל הסיכויים - צמח והתעלה, עד שהגיע למדרגה שמישה רבנו היה מתקנא בו!

האחרון - רבי אלעזר בן עזריה. בימינו, כדי להיות חבר מועצת גדולי התורה צריך להיות מינימום בגיל שבעים וחמש. פחות מגיל שבעים וחמש - הוא בכלל לא מועמד.

והנה יושבים גדולי הדור, התנאים הקדושים, ענקי הרוח - רבי יהושע רבי עקיבא, רבן גמליאל, כולם יכולים להיות נשיאים, אולם אף אחד מהם אינו זוכה שימנהו לנשיא ישראל. את מי לוקחים כנשיא? בחור בן שמונה עשרה - רבי אלעזר בן עזריה. כנגד כל הסיכויים, כנגד כל ההסתברויות רבי אלעזר בן עזריה מקבל את המינוי המכובד.

זהו הלימוד שבא בעל ההגדה ללמדנו: רצונך לראות "מעשה"? הבט בכל התנאים האלה, איך עליך להרבות בסיפור יציאת מצרים. ואם תשאל, היכן מצאנו את הכח הזה לצאת ממ"ט שערי טומאה ותוך חמישים יום לפני מתן תורה? זה תלמד מה "מעשה" עם אותם תנאים, אשר ממצב הנורא ובלתי אפשרי צמחו והגיעו למדרגת המופלאה. זה לא סתם מעשה. טמון בו מוסר השכל עבורנו, אודות כח הפסיחה והדילוג שיש לכל יהודי בכל מצב שהוא נמצא. אין יהודי - אפילו כזה הנמצא בשפל המדרגה - שאינו יכול לצאת ממ"ט שערי טומאה ולהגיע למ"ט שערי קדושה. (לעבדו בלבב שלם).

גם בעמ"י היו כאלה שלא האמינו שבכוחם לצאת מגשמויות ולהיות עבדי ה' ולכן הם מתו במכת חושך, שקשה לומר שלא רצו להיגאל ולצאת שמי לא יחפוץ בחירות.

אלא יש לומר שלא האמינו שיש בכוחם לצאת מזה, ומי שאינו מאמין בעצמו אין לו סיכוי להצליח ולכן המיתם ה'.

הם גדלו כי האמינו בהם - לימוד לחינוך לדורות

ועוד ביאור כתב הרב יחיאל מיכל מונדרוביץ שליט"א (הו"ד באספקלקריא פסח תשע"ח מדור חינוך בפרשה).

וז"ל סמוך לפתיחת 'מגיד' מספרים מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא ורבי טרפון שהיו מסבין בבני ברק, והיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה. במפרשים תהו מה החידוש במעשה זה? הרי נפסק בשו"ע (תפ"א ב') "חייב אדם לעסוק בהל' הפסח וביציאת מצרים, ולספר בניסים ובנפלאות שעשה הקב"ה לאבותינו, עד שתחטפנו שינה". הרי כל אדם חייב במצוה זו, ומה מלמד מעשה זה? אלא, לקראת פסקת 'ארבעת הבנים', בה דורש 'בעל ההגדה' שנאחד סביב שולחננו את כל הבנים בליל התקדש חג, לטשטש את ההבדלים ולהעניק 'מקום' לכל אחד, פותח בעל ההגדה בהוכחה שהדבר אפשרי!

למעשה על הגדה של פסח

לא דורשים מאתנו דבר שלא בוצע – ולא הוכח בהצלחה! הבה נעייין ב'חמשת הרבנים' נגלה את הרקע השונה, הקושי, והמאחד! נלמד כיצד מגבשים את השונים כאיש אחד.

רבי אלעזר בן עזריה ורבי טרפון היו כהנים, וראב"ע אף היה 'מיוחס' במיוחד, בהיותו 'דור עשירי' לעזרא הסופר. שניהם היו גם עשירים מופלגים. 'עידית שבעידית', כאלה שמתקבלים לכל 'חידר'. מהם נלמד כי מעלתם לא הביאה אותם לגאוה! ר' טרפון היה מופלג בדורו בעזרה כלכלית לעניים, אלמנות ויתומים. מרום מעלתו השפיל לראות והקים מעפר דל, עד שכונה 'אביהם של ישראל'. סיפורים רבים מסרו חז"ל על הפלגתו בצדקה. ר' אלעזר בן עזריה, למרות מעמדו ה'משופר', ועלייתו לנשיאות בגיל צעיר ביותר, לא ניכר בו 'וישמן ישורון...! הוא דרש לסלק את שומר ביהמ"ד ולהכניס כל מבקשי ה', אף אלה שאין תוכם כפרם. אין לומר כי 'טעה' חלילה בהנהגה זו, שהרי בזכות יום זה מכובד, בו נוספו 400 או 700 ספסלים לביהמ"ד, יש בידינו את אחת המיוחדים במסכתות המשנה, מסכת עדיות, שחבורה 'בו ביום'. התנאים הללו מהווים תמרוך הנחיה לכל בנש"ק, עשיר, שדרך כוכבו בס"ד!

נביט ביתר רשימת 'תלמידי הכיתה' ונשתומם! ר' אליעזר בן הורקנוס – הרי עד גיל 28 עבד בשדה וכלל לא זכה לחלק בתורה! כאשר בחר לעמול בתורה – אביו נידהו כבעס! איך עלה והתעלה עד שנעשה ל'ראש' רשימת החבורה? ר' יהושע, עני מרוד היה! קירות ביתו שחורים! איך גבר על קושי בפרנסה להעפיל בתורה? ר' עקיבא! בן גרים! רועה צאן עם הארץ עד גיל 40! איך טיפס עד רום המעלה שעיקר תורה שבע"פ נמסרה על ידו ונערכה ע"י תלמידיו? ר' אליעזר, ר' יהושע ור' עקיבא – כיצד השתלבו בחבורת המיוחסים והעשירים? תורה היא וללמוד אנו צריכים!

הם זכו כי האמינו בהם! אכן, עם 'נתוני פתיחה' כה ירודים כמעט ואי אפשר לעלות – לולא אדם שיעמוד לימינך, ליבו מלא אהבה ואמונה, ובידו מקל נועם, כמלאך שאומר 'גדל!'. ר' אליעזר זכה לדמותו המאירה של רבן יוחנן בן זכאי רבו, שתמך בו בצעדיו הראשונים, הצמיד לו חברותות, ואף דאג למזונותיו. הוא המשיך לקרבו במילים מעודדות, כמו "אשריכם אברהם יצחק ויעקב שיצא מכם בן זה!" אף ר' יהושע עלה והתעלה בזכות אמו הצדיקה, זו שהוליכה אותו בינקותו לכל בתי המדרשות שבעיר כדי שאזניו יקלטו דברי תורה. עליה הכריז רבם ריב"ז "אשרי יולדתו". דמות-אם זו נוסכת כוחות להתגבר על כל הקשיים שבהמשך! ורבי עקיבא גדול החבורה, זכה לרחל אשתו עור-כנגדו, שהצילתו מחומריותו ותמכה בהתקדמותו תוך הקרבה עצמית. לימוד עצום יש כאן, הלכה למעשה!

'כיתה מגובשת' זו מנחילה לימוד לדורות! 'אין חבוש מתיר עצמו' – הבה נפתח דלתות הצלחה, איננו וידעים מאיזו דלת יצא גדול הדור! כולם נעזרים באמון והערכה, מהורה, מרב, מרעייה. הבט לעבר העתיד ואל תתן לעבר להגביל את שאיפותיך. נזכה להיות בני-חורין אמיתיים, וזאת כאשר נזכור כי חרו"ת ראשי-

למעשה על הגדה של פסח

תיבות חכם רשע תם ושאינו יודע לשאול! שולחן שמכיל את כולם – רק הוא שלחן מלכים. חג כשר שמח, נחת מכולם!. עכ"ל הרב יחיאל מיכל מונדרוביץ שליט"א

איך היו ערים כל הלילה והרי יש מצוה להתענג ביו"ט

ועוד יש לבאר מה המיוחד במעשה של ר"א בהקדים מה שצ"ב איך היו ערים כל הלילה והרי יש מצוה להתענג ביו"ט.

אלא מבאר המהר"ל בגבורת ה' (פרק נג) שמחביבות המצווה לא הרגישו כיצד הזמן עובר ונראה שלכן הביא את הסיפור הזה להראות עד כמה הם היו שקועים בהגדה ולא שמו לב לכלום. משא"כ בתוספתא הנ"ל לא מודגש דבר זה. (וע"ע בספר כמוצא שלל רב עמ' קלג קלד).

ויש להוסיף מעשה דומה שסיפר הרב פינקוס זצ"ל בספרו נפש שמשון (התורה וקניניה עמ' לד) הכרתי יהודי צדיק ות"ח גדול: ר' נחום לסמון זצ"ל, פעם אחת הוא הוצרך לגשת לבעל בית אחד לאיזה ענין, ומשלא מצאו בביתו - הלך לביהמ"ד תעש ללמוד ועם עד הבוקר!

נכון ישנם אנשים שיושבים ולומדים עד הבוקר, אך אצלם הדבר נעשה מתוך תכנון מוקדם. אבל הוא בכלל לא תיכנן לשבת וללמוד כל הלילה, אלא היתה זו מבחינתו תגובה טבעית ומובנת מאליה לאור המצב שאליו הוא נקלע!

קורה שאדם מסתובב בעולם ואינו מוצא מקום לישון. מה הוא עושה? - הולך לכאן, מחפש שם, נכנס לבית המדרש, מנסה לשכב על הספסל, וכשהספסל קשה ולא נוח הוא מנסה לפרוס עליו את המעיל. וכו' גם אותו יהודי היה צריך לישון, אלא שכשהיתה לו אפשרות - הוא הלך לישון. אבל כשהוא לא מצא מיטה - הוא פשוט ישב ולמד עד הבוקר!...

אלו הם דברים שפשוט צריך לקנותם. יתכן אמנם שלימוד כל הלילה הוא מההשגות הגבוהות, אך מי שמתרגל להיות מונח בלימוד, לחשוב בלימוד, לא לבטל את הזמן, יזכה עם הזמן להידבק בתורה, וממילא ירגיש את עריבותה באופן נפלא ביותר, וכלשון התנא (אבדר"נ פכ"ח מ"א) 'אין לך אהבה כאהבה של תורה'.

ועוד בא לומר שצריך האדם להכין את ההגדה בצורה מרתקת כדי שיוכל לבארה לשומעים, בצורה שלא ישימו לב כיצד עבר הזמן כמו ר"א.

הרי אני כבן שבעים שנה

אמר אלעזר בן עזריה: הרי אני כבן שבעים שנה, ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן זומא: שנאמר, למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך ימי חיך - הימים, כל ימי חיך - הלילות. וחכמים אומרים: ימי חיך - העולם הזה, כל ימי חיך - להביא לימות המשיח.

למעשה על הגדה של פסח

מה השייכות בין מחלקותם בכל השנה לליל הסדר שבו? מודים שצריך להזכיר

המחלוקת בין רבי אלעזר בן עזריה לחכמים היא על הזכרת יציאת מצרים בלילות כל השנה. לפי זה צריך להבין לשם מה הובאה משנה זו כאן בהגדה? וכי יש מישהו הסובר שבליל הסדר אין מצוה לספר ביציאת מצרים? הרי בזה אין מחלוקת כי כתוב מפורש "והגדת לבנך ביום ההוא"?

תירוץ אחד, כתב רבינו יעקב מליסא בהגדת 'מעשה נסים', שהנה יש להבין, אם יש מצוה כל לילה להזכיר את יציאת מצרים, מהו, אם כן, המצוה המיוחדת בליל הסדר? התשובה היא: בליל הסדר לא די בהזכרה בעלמא, לקרוא לבן ולומר לו: דע לך, היינו משעבדים במצרים, וה' הוציאנו משם - וזהו. לא ולא! בכל לילות השנה המצוה היא להזכיר, אבל בליל הסדר יש מצוה מיוחדת לספר ביציאת מצרים, ולספר פירושו באריכות, עם כל הפרטים. לכן הובאה המשנה הזו כאן.

תירוץ נוסף נאמר בשם הגאון רבי יעקב קמינצקי זצ"ל, שהרי נאמר בפסוק: "הנה ימים באים נאום ה' ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים, כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפונה ומכל הארצות אשר הדחתים שם וישבו על אדמתם" (ירמיה כג, ז-ח), כלומר, הגאולה העתידה תאפיל על יציאת מצרים. ואף על פי כן אומרים חכמים "ימי חיך - העולם הזה, כל ימי חיך - להביא לימות המשיח" - גאולת מצרים תסופר גם בימות המשיח, אף שיהיו נסים יותר גדולים. לכן הובאה משנה זו כאן בהגדה, ללמדנו על גדלות נסי יציאת מצרים.

מה נפק"מ גילו של ר' אלעזר בן עזריה

צ"ב מה נפק"מ בן כמה היה ר' אלעזר בן עזריה באותה שעה. ועוד, מהו שאמר הרי אני כבן שבעים שנה, הרי כולם ידעו שהוא רק בן שמונה עשרה שנים ולא בן שבעים.

אלא תירץ הגאון רבי יוסף שלום אלישיב זצ"ל, הרי מהות ההגדה הוא ללמדנו שהקב"ה, הוא המנהיג והמנהל את העולם.

ועל זה מביא בעל ההגדה את דברי רבי אלעזר בן עזריה, מדוע?

בגמרא (במכות טז, א) מסופר. שפעם הלכו רבי עקיבא רבי אלעזר בן עזריה ורבי יהושע בן חנניה לבקר את רבי דוסא בן הרכינס.,

"הלכו ועמדו על פתח ביתו, נכנסה שפחתו, אמרה לו: רבי, חכמי ישראל באין אצלך אמר לה: יכנסו, ונכנסו, תפסו לרבי יהושע והושיבוהו על מטה של זהב, אמר לו [-רבי יהושע בן דוסא]: רבי, אמור לתלמידך אחר וישב אמר לו: מי הוא? רבי אלעזר בן עזריה, אמר: ויש לו בן לעזריה חברנו? קרא עליו המקרא הזה: נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם: תפסו והושיבו על מטה של זהב".

למעשה על הגדה של פסח

ממשיך רבי יהושע ואומר: "רבי, אמור לתלמידך אחר וישב. אמר לו: ומי הוא: עקיבא בן יוסף, אמר לו: אתה הוא עקיבא בן יוסף, ששמך הולך מסוף העולם ועד סופו? שב, בני, שב, כמותך ירבו בישראל".

וכבר עמדו המפרשים על השאלה, מדוע דווקא על רבי עקיבא אמר "כמותך ירבו בישראל", וכי כמו רבי אלעזר בן עזריה, לא טוב שירבו?

ובארו כן: רבי אלעזר בן עזריה היה דור עשירי לעזרא הסופר, ממילא, כל אחד שהיו אומרים לו: נו, תהיה כמו רבי אלעזר בן עזריה: היה טוען: מה, אני?! כיצד יתכן? הרי לי לא היה סבא גדול כעזרא הסופר, אבי היה בן אדם רגיל מן השורה.

לכן, אמר רבי דוסא בן הרכינס, על רבי אלעזר בן עזריה אי אפשר לומר כמותך ירבו בישראל: כי מה לעשות, לא לכולם יש יחוס, אבל רבי עקיבא, איזה יחוס היה לו? אביו היה גר, אם כן, כמותך ירבו בישראל: כי רבי עקיבא יראה לכולם: מי שלומד יודע, ומי שלא לומד לא יודע, אין פרוטקציה!

וזה שאומר כאן ר' אלעזר בן עזריה: הרי אני - בא ואומר לך מי אני דבר ראשון: אני בנם של קדושים, הסבא הגדול שלי היה עזרא הסופר. עליו אמרו חז"ל (סנהדרין כא, ב): "ראוי היה עזרא שתינתן תורה על ידו לישראל, אלמלא קדמו משה".

דבר שני: הנני עשיר גדול, הגמרא בשבת מספרת. שכל שנה היה רבי אלעזר בן עזריה נותן מעשר בהמה שנים עשר אלף בהמות, כלומר. נולדו לו מאה ועשרים אלף בהמות מדי שנה!

דבר שלישי: כשהורידו את רבן גמליאל מהנשיאות וחפשו לו מחליף, את מי מצאו? את ר' אלעזר בן עזריה שהיה אז בחור בן שמונה עשרה, רק הוא היה הראוי להיות המחליף, לא פחות ולא יותר! כנראה שהיה תלמיד חכם גדול מאד.

ולא עוד. אומר רבי אלעזר בן עזריה, אלא גם 'הרי אני כבן שבעים שנה' - גם מן השמים הסכימו על המוני שלי, והקדוש ברוך הוא עשה גם שזקנו ילבין כדי שיראה מבוגר!

ולמרות הכל - "לא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות!" עם כל זה שאני כה גדול, לא זכיתי!

"עד שדרשה בן זומא". מה היה בן זומא?

בגמרא (סנהדרין יז, ב) מבואר, שבן זומא היה יושב לפני החכמים, הוא לא היה רבי. כי לא זכה להיסמך, קראו לו בן זומא, על שם אביו, וממנו כן קבלו.

אומר רבי אלעזר בן עזריה: מכאן עלינו ללמוד מהקדוש ברוך הוא הוא זה שמנהל את העולם, הצלחתו של אדם אינה תלויה בקשרים שיש לו ובייחוס המשפחתי שלו, הכל תלוי רק ברצון הקדוש ברוך הוא!.

למעשה על הגדה של פסח

מה השייכות של להביא לימות המשיח אלינו

בהגדת "מנחת אהרן" ביאר השייכות של להביא לימות המשיח אלינו על פי משל עני אחד חלה חולי מעיים ולא היתה לו שום תאווה לאכילה, ויחמול עליו רופא אחד חכם ומומחה, וירפא אותו בחינם עד שחזר לבריאותו ולאיתנו, להתאוות לכל מאכל אשר יאכל. אך ע"י שהיה עני גדול היה מתאוה למאכל, ואין לו למלאות חשקו ולשבור רעבונו, ולכך אף כשהיה פוגע בדרך הילוכו באותו הרופא שרפא אותו, והיה מוכרח ליתן לו תשואת חן על מה שרפא אותו בחנם, אך לבו לא היה עמו, מגודל הרעבון אשר החל לסבול מעת שנתרפא.

לימים קרה שנתעשר אותו העני, וזכה להתענג על רוב טובה, ואז הכיר למפרע גודל טובת הרופא שפעל עמו, ומיד הלך לביתו של הרופא ונתן לו הודאה כפולה וברכה מרובה על רפואתו למפרע ואמר לו: דע אדוני הרופא, הנה כל הימים שהייתי שקוע בעניי, לא היתה לי הרגשה נאמנה בכל הטובה הגדולה שעשית עמדי, במה שהחזרתני לבריאותי, שתהיה לי תשוקת האכילה, כי מה בצע לי בזה אחר שלא היה לי מה לאכול, ולכך לא היה לי אפשרות ליתן לך בלב שמח תשואת חן כראוי לך לפי גודל מעלתך. אך עתה שזכיתי לרוב עושר מכיר אני בטובתך מאד למפרע, כי לולא רפואתך כבר הייתי מת ועבר ובטל מהעולם, ולא הייתי זוכה לעושר ולהתענג על כל הטוב אשר ברכני הקב"ה.

כך ישראל כל זמן שהמה מעונים בחיי צער ועניות, קשה להם לספר הנסים של יציאת מצרים בלב שמח, ולהרגיש בשמחת הגאולה ולכך היו מקיימים מצות הסיפור בדרך חוק וגזירת מלך. וכמו שאומרים "חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים". אבל לעתיד שנוכה לחיי עולם ועונג נצחי, אז נכיר ונרגיש מאד גודל הטוב ורב החסד שעשה עמנו הקב"ה למפרע במה שהוציאנו ממצרים שמוזה זכינו שנתן לנו את התורה, וקרבתו לעבודתו וזכינו להיות עמו ונחלתו ובני בחירו שכל זה הוא שורש לכל הטוב שנוכה לעתיד. ולכן כל ימי חיך להביא לימות המשיח. עכ"ד. דהינו שאנו מתנצלים בפני ה' שגם אם אין אנו מכירים טובה ומרחיבים עד כדי כך אין זה מכפיות טובה, רק מחוסר הבנה בעומק הנס.

ברוך המקום, ברוך הוא.

ברוך המקום, ברוך הוא. ברוך שנתן תורה לעמו ישראל, ברוך הוא.

מה השייכות בין ברוך שנתן תורה לעמו ישראל לכנגד ארבעה

הקשה הרב חיים פיינשטיין שליט"א מה השייכות בין ברוך שנתן תורה לעמו ישראל לבין הכנגד ארבעה בנים דיברה תורה. עכ"ד.

אלא יש לומר שבא לומר שהתורה היא מה שהיא תורה תכלין ורק בזכותה יכולים אנו לדעת כיצד לחנך את כל אחד מהארבעה בנים.

למעשה על הגדה של פסח

וכמו שהרחבנו בזה בלמעשה (אהבת תורה) ידוע שעם ישראל ולימוד התורה נמשלו לדג שיוצא מן המים כמו שדג מחוץ למים אין לו חיים כך עמ"י בלי התורה אין להם חיים. וצ"ב למה נמשלו דווקא לדג והרי בלי תורה אין בכלל חיים ודג יכול לחיות כמה שעות בלי מים, וידוע מה שכתב בתשובת הריב"ש (קעא בד"ה ומה שאמרת בנד"מ ח"א עמ"י סי קצ) שדרך חז"ל להגזים בדבריהם כדי להרחיק את האדם מן העבירה וא"כ למה בתורה שהיא יסוד הכל חז"ל לא הגזימו ולא אמרו שזה דומה לאדם שלא נושם שתוך כמה שניות הוא מת

ונראה שבדיוק גדול נמשל האדם לדג מפני שאם האדם היה מרגיש שבלי תורה אין לו חיים והיה שוכח מיד את כל התורה ויורד מדרגתו היה יותר סיכויים שיחזור לתלמודו רק שמדרכי היצר שהאדם יורד לאט לאט ואז הוא מתרגל מצבו ומנחם את עצמו שלפחות את זה הוא יודע עד שלבסוף הוא מאבד את הכל ונשאר בלי כלום

וז"ל החפץ חיים בשמירת הלשון (שער התורה פרק י) "כי כבר היה מוכח ממה שאמרו חז"ל בברכות (סא ע"ב) וכו' שאיש הישראלי שלקח מן התורה הוא כמו דג שנלקח מן המים אף שיש לו קצת חיות עדיין מ"מ ברור הדבר שוודאי ימות לבסוף ואי אפשר לדג לחיות כי אם איזה שעות כל זמן שלחלוחית המים יש עדיין על הגוף אבל כשמתייבשת תכף מת כי נפסק לגמרי החיות וכו' ושבני אדם פורשים עצמם מן התורה כל זמן שלחלוחית התורה יש עדיין עליהם הם עסוקים קצת בקיום מצוותיה אשר הורגלו בה" וכו' ע"ש (מעובד עפ"י שמירת הלשון שער התורה פרק י למעשה)

איך יתכן שמאזרה על אהבת ה' עוברים להזהירו שלא לעבוד ע"ז שהוא כנופר בעיקר

ובזה פרשתי מה שאנו אומרים בכל יום בפרשה שניה דקריאת שמע (דברים י"א י"ג): "והיה אם שמע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם. וכו' השמרו לכם וגו' ועבדתם אלהים אחרים" וכו'. וצ"ב שהרי מודבר באנשים יראי ה' ואוהבי שמו בכל לב ונפש, כמו דכתיב: "לאהבה אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם" וכו', ומה שיק להזהירם "פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחיתם להם." וכו', וצ"ב שהרי מבואר בגמ' בשבת (קה:): שכך אומנתו של יצה"ר היום אומר לו עשה כך ולמחר אומר לו עשה כך עד שאומר לו עבוד ע"ז, והולך ועובד. אבל אינו יכול להפילו מיד, א"כ קשה איך יתכן להזהירו שיפלו עד כדי כך מאהבת ה' לעבוד עבודה זרה שהוא כנופר בעיקר⁵

⁵ ובענין זה מקשה ר' חיים שמואלביץ, (מאמר נה) לגבי חטא העגל איך סרו מהר מן הדרך אשר צויתם עשו להם עגל מסכה (שמות לב,ח) איך יתכן שעמ"י, שהיו דור דעה שאפי' שפחה ראתה על הים מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי, והצביעו על הקב"ה כביכול ואמרו זה קלי ואנחנו (רש"י שמות טו,ב), עשו את העגל ולא עוד אלא שחטאו כל כך מהר והוגדרו כעלובה כלה שזינתה תחת חופתה (גיטין לו:). (ועי' מש"כ בזה בלמעשה פרשת כי תשא)

למעשה על הגדה של פסח

ועוד תבת "וסרתם" לכאורה יתר היא? ועוד דלכאורה הלא הדרך הוא כשאדם מצוה לבנו שיתנהג בדרך הישר, מצוה לו לפי ענינו. אם הוא הולך בדרך תמים, מצוהו שיוסיף אומץ, ולא יסור מזו הדרך, ואם הוא הולך שובב בדרך לבו ורוצה לנסע מאתו, הוא מצוהו שעל כל פנים לא יסור מדרך השם לגמרי, חס ושלום, ואם יחליף הענינים, שייצוה לבנו ההולך בדרך הישר, שלא יסור מדרך ה' להמיר דתו, חס ושלום, לא לכבוד יהיה לו וגם לבנו בצווי הזה

אלא מי שסר מן התורה בסופו של יעבוד אלוקים אחרים

אבל האמת הוא כפשוטו, דמתחלה כתיב בפרשה: "ולעבדו בכל לבבכם", ואמרו חז"ל (תענית ב'): איזו עבודה שהיא בלב? הוי אומר: זו תפלה. ולזה אמר הכתוב: "השמרו לכם פן יפתה לבבכם", הינו שהיצר יפתה לבכם לאמר: למה לי תו ללמד תורה, מאחר שיש לי אהבת ה', וברוך השם אני מתפלל בכל יום, די בכך, ומה בכך אפלו אם אסור מעתה לגמרי מן התורה, או שאסיר את בני מהתורה, הלא הוא מתפלל בכל יום? ולזה בא הכתוב והודיע לנו, שסוף דבר יהיה על ידי הסרה מהתורה "ועבדתם אלהים אחרים".

למה מה שסר מהתורה גורם לעבוד אלוקים אחרים

יבואר עפ"י המס"י (פרק ה') בביאור מפסידי הזהירות וההרחקה מהם, שכתב וז"ל הנה מפסידי המידה הזאת ומרחיקיה הם שלשה: האחד הוא הטיפול והטרדה העולמית. השני השחוק והלצון. השלישי החברה הרעה. ונדבר בהם אחד לאחד. הנה הטיפול והטרדה כבר דברנו מהם למעלה, כי בהיות האדם טרוד בעניני עולמו, הנה מחשבותיו אסורות בזיקי המשא אשר עליהם, ואי אפשר להם לתת לב אל המעשה. והחכמים עליהם השלום, בראותם זה אמרו (אבות ד, י) הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה. כי הנה העסק מוכרח הוא לאדם לצורך פרנסתו, אך ריבוי העסק אינו מוכרח שיהיה כל כך גדול עד שלא יניח לו מקום אל עבודתו

על כן נצטוינו לקבוע עתים לתורה, וכבר זכרנו שהיא המצטרכת יותר לאדם לשיגיע אל הזהירות, וכמאמר רבי פינחס (עבודה זרה כ, ב): תורה מביאה לידי זהירות, וזולתה לא יגיע אליו כלל, והוא מה שאמרו זכרונם לברכה (אבות ב, ה) ולא עם הארץ חסיד.

מבואר בדבריו שהדבר שנצרך ביותר אל הזהירות זה התורה שמביאה לידי זהירות, ולא די בזה שזה נצרך ביותר אלא וזולתה לא יגיע אליו כלל,

ומה הטעם לכך מבאר המס"י כי הבורא יתברך שמו שברא היצר הרע באדם, הוא שברא התורה תבלין לו, וכמו שאמרו זכרונם לברכה (קידושין ל, ב) בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין.

והנה פשוט הוא, שאם הבורא לא ברא למכה זו אלא רפואה זו, אי אפשר בשום פנים שירפא האדם מזאת המכה בלתי זאת הרפואה, ומי שיחשבו להנצל זולתה, אינו אלא טועה, ויראה טעותו לבסוף כשימות בחטאו.

אומר המס"י מתי הוא יראה טעותו רק לבסוף שימות מחטאו

למעשה על הגדה של פסח

כי הנה היצר הרע באמת חזק הוא באדם מאד, ומבלי ידיעתו של האדם הולך הוא ומתגבר בו ושולט עליו. ואם יעשה כל התחבולות שבעולם ולא יקח הרפואה שנבראה לו שהיא התורה, כמו שכתבתי, לא ידע ולא ירגיש בתגבורת חליו אלא כשימות בחטאו ותאבד נשמתו. הא, למה זה דומה. לחולה שדרש ברופאים והכירו חוליו ואמרו לו שיקח סם זה. והוא, מבלתי שתקדם לו ידיעה במלאכת הרפואה, יניח הסם ההוא ויקח מה שיעלה במחשבתו מן הסמים, הלא ימות החולה ההוא ודאי, כן הדבר הזה. ובמדרש תהלים במזמור תמניא אפי בלכי צפנתי אמרתך למען לא אחטא לך אין יצ"הר שולט אל התורה ומי שהתורה בלבו אין יצר הרע שולט בו ולא נוגע בו.

אין מי שמכיר בחולי היצר הרע ובכוחו המוטבע בו אלא בוראו שבראו

כי אין מי שמכיר בחולי היצר הרע ובכוחו המוטבע בו אלא בוראו שבראו, והוא הזהירנו שהרפואה לו היא התורה. מי איפוא יניחה ויקח מה שיקח זולתה ויחיה, ודאי שחושך החומריות ילך ויגבר עליו מדרגה אחר מדרגה והוא לא יבין עד שימצא שקוע ברעה ורחוק מן האמת הרחק גדול שאפילו הרהורי דברים לא יעלו על לבו לבקש האמת. –

כמו שאנו רואים הרבה אנשים שבאנשים שבטוחים שהאמת איתם אך אם הוא עוסק בתורה בראותו דרכיה, ציוויה ואזהרותיה, הגה סוף סוף מאליו יתחדש בו התעוררות שיביאהו אל הדרך הטוב. והוא מה שאמרו זכרונם לברכה (ירושלמי חגיגה א, ז; איכה רבה פתיחות; ילקוט שמעוני ירמיהו רמז רפב) הלואי, אותי עזבו ותורתי שמרו, שהמאור שבה מחזירו למוטב.⁶

⁶ פרק ב' - בביאור מדת הזהירות הנה ענין הזהירות הוא שיהיה האדם נוהר במעשיו ובעניניו, כלומר, מתבונן ומפקח על מעשיו ודרכיו, הטובים הם אם לא, לבלתי עזוב נפשו לסכנת האבדון חס וחלילה ולא ילך במהלך הרגלו כעור באפלה. והנה זה דבר שהשכל יחייבהו ודאי. כי אחרי שיש לאדם דעה והשכל להציל את עצמו ולברוח מאבדון נשמתו, איך יתכן שירצה להעלים עינו מהצלתו, אין לך פתיחות והוללות רע מזה ודאי. והעושה כן הנה הוא פחות מהבהמות ומהחיות אשר בטבעם לשמור את עצמם ועל כן יברחו וינסו מכל מה שיראה להם היותו מזיק להם. וההולך בעולמו בלי התבוננות אם טובה דרכו או רעה, הנה הוא כסומא ההולך על שפת הנהר אשר סכנתו ודאי עצומה ורעתו קרובה מהצלתו. כי אולם חסרון השמירה מפני העוררן הטבעי או מפני העוררן הרצוני הדיינו סתימת העינים בבחירה, וחפץ, אחד הוא. והנה ירמיהו היה מתאונן על רוע בני דורו מפני היותם ננועים בנגע המדה הזאת, שהיו מעלימים עיניהם ממעשיהם בלי שישומו לב לראות מה הם: הלהעשות אם להעזוב? ואמר עליהם (ירמיהו ח, ו) אין איש נחם על רעתו לאמר וגו' כלה שב במרוצתם כסוס שוטף במלחמה. והיינו, שהיו רודפים והולכים במרוצת הרגלים ודרכיהם מבלי שיניחו זמן לעצמם לדקדק על המעשים והדרכים, ונמצא שהם נופלים ברעה בלי ראות אותה.

ואולם הנה זאת באמת אחת מתחבולות היצר הרע וערמתו להכביר עבודתו בתמידות על לבות בני האדם עד שלא יאשר להם ריוח להתבונן ולהסתכל באיזה דרך הם הולכים, כי יודע הוא שאלולי היו שמים לבם כמעט קט על דרכיהם, ודאי שמיד היו מתחילים להנחם ממעשיהם, והיתה החרטה הולכת ומתגברת בהם עד שהיו עוזבים החטא לגמרי. והרי זו מעין עצת פרעה הרשע שאמר (שמות ה, ט) תכבד העבודה על האנשים וגו', שהיה מתכוין שלא להניח להם ריוח כלל לבלתי יתנו לב או ישימו עצה נגדו, אלא היה משתדל להפריע לבם מכל התבוננות בכך התמדת העבודה הבלתי מפקסת כן היא עצת היצר הרע ממש על בני האדם, כי איש מלחמה הוא ומלמד בערמימות, ואי אפשר למלט ממנו אלא בחכמה רבה והשקפה גדולה.

הוא מה שהנביא צווח ואומר (חגי א, ה-ה) שימו לבבכם על דרכיכם. ושלמה אמר בחכמתו (משלי ו, ד-ה) אלה תתן שנה לעיניך ותנומה לפעפעיך, הנצל כצבי מיד וגו'. וחכמתו זכרונם לברכה אמרו (מועד קטן ה, א; סוטה ה, ב) כל השם ארחותיו בעולם הזה, וזהו רואה בישועתו של הקדוש ברוך הוא. ופשוט הוא שאפילו אם יפקח האדם על עצמו, אין בכחו לינצל אלולי הקדוש ברוך הוא עוזרו, כי היצר הרע תקיף מאד, וכמאמר הכתוב (תהלים לז, לב-לג) צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו, ה' לא יעזובו וגו'. אך אם האדם מפקח על עצמו, אז הקדוש ברוך הוא עוזרו וניצול מן היצר הרע, אבל אם אינו מפקח הוא על עצמו, ודאי שהקדוש ברוך הוא לא יפקח עליו. כי אם הוא אינו חס, מי יחוס עליו. והוא כענין מה שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (ברכות לג, א) כל מי שאין בו דעה אסור לרחם עליו. והוא מה שאמרו (אבות א, יד) אם אין אני לי מי לי.

למעשה על הגדה של פסח

בזכות השמחה במצוות יזכה שבנו יהיה ת"ח

ועוד יבואר עפ"י מה שכתב בשבלי הלקט (ס' ריח) בשם רבינו ישעיה בטעם הדבר שאומר ברוך המקום ברוך הוא כיון שמתחיל לדרוש המקראות לפיכך פתח בברכה מעין ברכת התורה ברוך שנתן תורה לעמ"י. וצ"ב מה השייכות דווקא עכשיו להודות על דבר זה.

אלא היות ובגלל ברכות התורה האדם הזוכה שיהיה מבניו ת"ח כמבואר במ"ב סי' מז והכוונה שאם מרגיש ושמח על הזכות שיש לו ללמוד אז זוכה ובנו יהיה ת"ח

לפי"ז באה התורה ללמדך אם אתה רוצה שלא יהיה לך בנים כמו הבן הרשע זה תלוי במידת השמחה שלך במצוות.

מסירות נפש שיבה או גנאי

וכמו המעשה שמובא בספר אגרות משה (תשובה ע"ז) מיסד הגאון ר' משה פיינשטיין זצ"ל יסוד בחינוך הבנים, ומחדש שאף שאדם ירא שמים, ואף ששומר הוא על קשר הדוק עם בניו עלול להיכשל בחינוכם.

ראשיתם של דברים, בשני יהודים שמסרו את נפשם לשמירת ש"ק בארה"ב.

היה זה עם תום מלחמת העולם השנייה, שנות ההגירה היהודית הגדולה לארה"ב, כאשר תנאי בל יעבור בהשגת פרנסה היה עבודה רצופה ששה ימים בשבוע כולל שבת.

יהודי ששמר שבת ולא הופיע בה במקום עבודתו, היה מקבל ביום שני מכתב פיטורין. רבים, אף שומרי תורה ומצוות לא עמדו בפיתוי האדיר ועבדו בשבת, ר"ל. הם חיפשו היתרים לעבוד בשינוי, לנסוע לעבודה בשינוי עם גוי, שהרי הדבר נוגע לפרנסה ולפיקוח נפש.

יהודים אלו מצאו להם 'פוסק' שמתיר עבודה בשבת בשינוי.

הפוסק הגדול 'יצר הרע'.

שני יהודים חריגים בלמו על רקע העזובה, שניים שמסרו את נפשם על קדושת השבת ולא באו לעבוד בשבת. מידי יום שני קבלו מכתב פיטורין.

מה שכר קבלו יהודים אלו על עמידתם בנסיון הגדול?

האחד, 'זכה' בבנים הלוחמים בא"י נגד הדת בכלל, ונגד שמירת שבת בפרט.

והאחר זכה בבנים גדולי תורה וכמוכן שומרי שבת.

וכל הרואה תמה מה בין איש לרעהו?

את ההבדל ביאר הגאון ר' משה פיינשטיין:

נציץ מבעד חלון ביתם של משפחות אלו, כליל שבת קדש.

הראשון, חוזר מביהכ"נ ומקדש על היין. לאחר הקידוש שואלו בנו:

האם יפטרו אותך מהעבודה ביום שני?

למעשה על הגדה של פסח

ה' ירחם משיב האב.

ולא יהיה לנו מה לאכול??

כאן פותח האב בהרצאה נפלאה על אמונה, מספר הוא לכל בני המשפחה על המתנה הנפלאה שעם ישראל קבל, ששמה שבת. מספר הוא להם על השכר הגדול שמקבל יהודי המוסר נפש עבור השבת. ובקול חנוק מדמעות מסיים האב את דרשתו: 'נמסור את נפשנו עבור השבת!'

הבן היקר שומע דברים אלו היוצאים מקירות לבו של אביו, מידי שבת בשבתו. כל יום שני מקבל אביו מכתב פיטורין והשבוע עובר על המשפחה ברעב ובצמצום. ש"ק עוברת כיום של סיוט לבני המשפחה. יום שיש למסור בו נפש, לזוטר על כל תענוגות עוה"ז.

אומר הבן בלבו:

'אבא מהדור שעבר, דור שעבר את השואה האיומה.

יש לו הרבה כח לסבול.

השבת מאמללת אותו.

כשאגדל, אנקום בשבת הזו, שמיררה את חיי אבי היקר.

אני לא אהיה כמו אבא, לא אנהג בטפשות ואמסור את נפשי עבור השבת.

אין לי כח לזה.

עכשיו העולם שונה צריכים להיות מאושרים.

לא אסבול כמו ההורים.'

סיים הבן את לימודיו בישיבה, פרש בבת אחת מעולם התורה, והקים תנועה הנלחמת בדת, בפרט בשבת קדש.

נפנה עתה אל הרחוב הסמוך, בית המשפחה השניה.

אף כאן חוזר האב מביהכ"נ ומקדש על היין.

אף כאן קם הבן ושואל:

'אבא, האם יפטר אותך מהעבודה ביום שני?'

'אם ירצה ה" עונה האב בחיוך.

ולא יהיה לנו מה לאכול? מוסיף הבן ושואל בקול בוכים.

גם לילדים של דוד יוסי אין מה לאכול, והם אינם בוכים עונה האב.

'דוד יוסי קנה שלש דירות וחמש מכוניות מפוארות, ממילא הוא קצת נדחק. אך הלא הוא מיליונר! תמה הבן.

גם אנחנו מיליונרים.

אמנם לא השקענו את כספנו בקניית דירות ומכוניות כדוד יוסי.

למעשה על הגדה של פסח

אבל קנינו שבת קדש.

שוויה של השבת עולה הרבה על שווי דירות ומכוניות. מציאה ממש! משיב האב בחיוך.

וביום שני מקבלים הילדים הודעה טלפונית דחופה לשוב מבית הספר הביתה.

מה קרה? שאלו הילדים בתדהמה.

קבלתי 'מכתב פיטורין', מנפנף האב בשמחה במכתב הפיטורין, המשפחה כולה מצטרפת למעגל גדול

וחמים, כולם שרים זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו, אשרינו שנענתה תפילתנו קורן האב באושר זכינו

לקנות ש"ק.

רואים בני המשפחה, כי יום ש"ק הוא יום נעים ויקר. לומדים כי אין דבר יקר יותר משמירת שבת.

כששמירת שבת מושרשת היטב, אין צורך למסור נפש עבורה. אין צורך להיות חזק כדי לשמור שבת.

שהרי אין דבר חשוב ממנה.

ועוד יש לומר שבא לומר עד איך תחנך ע"י שתראה לו שהוא חכם וכמו שאמרו הוכח לחכם ויאהבך אבל

אם תאמר לו שהוא טיפש הוא ישנאך ואז הוא לא ירצה אפילו לשמוע אותך.

ויש סיפור מדהים שהיה עם הממציא הנודע תומס אדיסון, שבהיותו ילד צעיר חזר יום אחד מביה"ס עם

מכתב עבור אמו (הוא היה יתום מאב). אמו פתחה את המכתב, והוא ראה שהיא מאוד נסערת מן המכתב.

הוא ניגש אליה וביקש ממנה שתספר לו בבקשה מה כתוב במכתב (כי לא ידע קרוא וכתוב בעצמו). מייד

התיישבה אמו לקרוא לו את המכתב וכך הקריאה לו: "לאמא של תומס. בנך תומס חכם וגאון, ולא מתאים

ללמוד בבית ספרנו. עליכם למצוא לו מסגרת מתאימה. באיחולי הצלחה הנהלת בית הספר"

מכוח מכתב זה, והתרגשותה של אמי בקוראה מכתב זה, ומורה פרטי ששכרה לי בעקבותיו - היה לי כל

חיי דחף עצום להתקדם עוד ועוד, למרות כל מגבלותיי (היה לו נכות וכו'), כי הלא אני "חכם וגאון" ... בגיל

מבוגר, כאשר ערך יום אחד חיפוש בבית אמו לאחר פטירתה, מצא תומס מוחבא היטב את מכתבו המקורי

של ביה"ס בו למד, והחל לקרוא בו בשקיקה, כי הלא זה המנוע של חייו. לתדהמתו גילה שבמכתב היה כתוב

משהוא אחר לגמרי, ואמו שינתה את המכתב. אמנם רק בשתי מילים, אבל הן היו כל משמעותו... וכך במקום

לקרוא כנוסח המקורי: "בנך תומס טיפש וחוצפן, ולא מתאים ללמוד בבית ספרנו", קראה האם המסורה

והרגישה: "בנך תומס חכם וגאון", בשינוי אמיץ זה הצילה את חיי בנה, ואת כל המצאותיו לדורות... תפקידנו

כהורים תמיד להאמין בבנינו, ולשדר להם את האמונה הזו. אין ספק שהורים המקבלים את בניהם השבים

הביתה בחמימות ובהערכה, ומתייחסים אליהם כאל חיילים החוזרים לבסיס מן הקרב, עטורי מדליות

ניצחון, מלבד מה שזה באמת מגיע לבחורים - להרגיש את החיבוק החם והנעים של הבית, שאין לו תחליף

בעולם, בנוסף מובטחת להורים אלו גם תקופה מרוממת יותר, כאשר הבחורים יתאמצו להראות להם שיש

כיסוי להערכה שמורעת עליהם...

למעשה על הגדה של פסח

מעשה היה בבחור שהיה מתפלל בחדרו ביחידות כל יום

ונוסף מש"כ בזה בלמעשה (פרשת קדושים) מעשה היה בבחור שלא הגיע הרבה זמן לתפילות בישיבה והיה מתפלל ביחידות בחדרו לימים קרא לו המשגיח הגה"צ ר' מאיר חדש זצ"ל ואמר לו הרבה זמן אתה חסר לנו לא זוכים לשמוע אותך בתפילה הבחור ביאר למשגיח שלאחרונה הוא התחיל להתפלל בכותל (ובליבו הוא התכוון לכותל של החדר כדי שלא יהיה שקר גמור) במשך שעה שלימה המשגיח הגה"צ ר' מאיר חדש זצ"ל מבאר לו כמה זה חשוב להתפלל בישיבה שזה מקום תורה וזה יותר חשוב אפי' מבית המקדש ומהכותל הבחור שמע אך לבסוף המשגיח סיים וכ"ש כשזה בכותל של החדר וכשנשאל המשגיח אם ידע שזה בכותל של החדר למה מעיקרא לא אמר לו ענה המשגיח אם הייתי אומר לו מעיקרא הוא לא היה שומע לי עכשיו שעשיתי עצמי כתמים הוא שמע את השיחה במשך שעה ארוכה וקיבל (שמעתי ממנו"ר הרה"ג יעקב בנבנישתי שליט"א).

עוד מעשה היה בילדה כבת שלוש שבכל יום שישי מחלקים בגן ממתקים ומי שלא הגיעה מניחים לה במגירה שלו שנמצאת במקום נמוך כדי לתת לה כשיגיע את הממתק כשתגיע ביום ראשון הילדה היתה עוקבת מי לא בא וביום ראשון היא היתה חוזרת עם ממתק ההורים שידעו שזה מחוסר ידיעה (ולא נבע ח"ו ממחסור בבית שאז הפיתרון הוא שונה) החליטו לעשות עצמם כאילו הם לא יודעים שזה היא אלא חברות אחרות שמות להם את הממתק והסבירו לילדה שאסור לקחת בלי רשות וה' עצוב ושתגיד לחברות שאסור להשים לה דברים של ילדים אחרים. וכך כל יום שהיו יוצאים מהגן היו בודקים מה החברות שלה שמו לה לימים היא עברה להחביא בכיסים שלה וכאן הסבירו לה עד כמה החברות שלה חכמות שגם לכיס שלה הם מצליחים להגיע והכל בצחוק ושמחה ושתסביר להם שאסור וכו' לא עברו הימים עד שהיא הפסיקה לחלוטין אם היו אומרים לב שהיא גנבת היא היתה נפגעת והצלקת היתה נשארת לה לכל החיים. את היסוד הזה ראינו ברבינו החיד"א

כשמוכחים לא יאמר לו כמה גדול חטאתך כמה כבד עוונך

ולא תשא עליי חטא שלא יגביה לו החטא ויאמר לו כמה גדול חטאתך כמה כבד עוונך, כי יכבדו עליו דבריך ויטעון נגדך. אבל יאמר לו דרך אהבה אחי כמדומני ששגית בזה, וכיוצא דברים רכים ולשון קלה כדי שיתקבל. (נחל קדומים בשם פירוש התורה כת"י להקדוש רבינו שלמה אסתרק)

כשמוכחים יאמר לו שלא ודאי שעשה עבירה רק כדאי שיתרחק מפני החשד

הוכח תוכיח את עמיתך. פירש מהר"ש אוזידא לדרכו, כי המוכיח צריך אופן להוכיח כדי שיכנסו דבריו, כמו שאמרו ז"ל שהיה עושה אהרן הכהן ע"ה, וכמו שפירשו הוכח לחכם ויאהבך. שהכוונה הוכח באמור אליו שהוא חכם, ויאהבך, כי תאמר אליו ידעתך בשם חכים יתקרי וריח שמניך טובים, ואיך תעשה כך וכיוצא. ולי יראה על דרך זה, כמה שכתב וכפי זה נבין הכתוב אל תוכח אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך (משלי ט', ח'),

למעשה על הגדה של פסח

וצ"ב למה פתח בלשון תוכח וסיים בלשון הוכח שיסיים אל תוכח לץ פן ישנאך אלא תוכח לחכם ויאהבך ומבאר רבינו החיד"א עפ"י מש"כ הריב"ש בתשובותיו (סימן תל"א). שיש הבדל בין לשון הוכחה ללשון תוכחה. שלשון הוכחה הוא כשיש מחלוקת בדבר בין שנים ובא השלישי והכריע ביניהם, כמו שאמר יעקב ללבן ויוכיחו בין שנינו. ואמר איוב לו יש בינינו מוכיח ישית ידו, משא"כ לשון תוכחה הוא כשמוכיח לחבירו על מעשיו, כמו הוכח תוכיח את עמיתך, והוכיח לרשע מומו, ורבים. ויוכח אמש אינו מענין תוכחה, שהרי השי"ת לא הוכיח ללבן על מעשיו, אלא שציווה השמר לך מדבר עם יעקב מטוב עד רע, ויש בזה הוכחה שהדין עם יעקב ולא עם לבן, עכ"ל. ולפי"ז יובן שבא לומר יסוד כאשר אתה בא להוכיח אדם, אל תאמר לו שמעשיו רעים ואתה מוכיחו. שאם אתה עושה כן, ישנאך. רק יהיו דבריך בדרך הוכחה, כלומר, מעשה זה שעשית יש צדדים לכאן ולכאן כי יש כף זכות לטעון כך, אבל חדל לך מזה כי אין הכל יודעים טובתך, ואני מכריע להתרחק מזה, ובדרך זה (הלץ) לא ישנאך ודי בזה אף שלא יאהבך. אמנם, הוכח לחכם, אם לחכם תאמר בדרך הוכחה, אז ויאהבך ודאי, שהוא מרגיש בכבוד שעשית לו לומר לו בדרך הוכחה ולא תוכחה. (דברים אחדים דרוש יב)

כנגד ארבעה בנים דברה תורה

כנגד ארבעה בנים דברה תורה. אחד חכם, ואחד רשע, ואחד תם, ואחד שאינו יודע לשאול.

כנגד ארבעה בנים דיברה תורה עלינו לדעת, אמר הגאון רבי אלחנן בונים ווסרמן - כי לא כל הבנים ולא כל בני האדם שווים בדעותיהם ובהבנתם ולכך לכל אחד ואחד יש לדבר בשפה המובנת לו ובהסבר הראוי לו, שאם לא כן...

משל למה הדבר דומה? לכפרי אחד שפתח בכפרו חנות בגדים ובתמימותו הרבה הביא לשם בגדים מסוגים שונים אולם במידה אחת... לא גדולים וקטנים צרים ועבים אלא מידה אחת!...

ומה אתם חושבים - אמר רבי אלחנן בבת צחוק - איך נראו בני אותו כפר מכאן ואילך? ... מי שהיה גבה קומה הגיעו השרוולים למרפקו והמכנסיים אל ברכיו... ומי שהיה נמוך נשרך סרח העודף אחריו על הארץ והעלה ענן אבק בהליכתו...

מי שהיה רחב מותניים ובעל בשר לא הצליח לרכוס את כפתוריו ומי שהיה רזה יכל להקיף עצמו בסודר פעמיים!...

ממש כך - סיים רבי אלחנן - צריכה להיות הנהגותינו עם הבנים איש ואיש כהבנתו, איש ואיש כרום ערכו!

למעשה על הגדה של פסח

אחד חכם ואחד רשע ואחד תם ואחד שאינו יודע לשאול

מדוע חזר בעל ההגדה על המילה 'אחד' בפרטו את סוגי הבנים?

צ"ב מדוע חזר בעל ההגדה על המילה 'אחד' בפרטו את סוגי הבנים? והרי יכול היה לכתוב "כנגד ארבעה בנים. חכם, רשע, תם ושאינו יודע לשאול" - מדוע נצרכה התוספת 'אחד' לפני פרוט הבנים?

אלא ביאר הגה"צ רבי סנדר ארלנגר זצ"ל, כי למעשה התורה דברה כנגד כל אחד ואחד מבני ישראל, שבתוכו הוא אוגד את ארבעת סוגי הבנים! הארבעה בעצם אחד הם, כל אחד צריך לומר לעצמו 'ארבעה בנים אלו, כולם הם 'אני'! כיצד?! כי בכל אחד מאתנו נמצאים הבן החכם והרשע, התם וזה שאינו יודע לשאול! ומתי הם מתגלים? יש שמגלים את הבנים האלו פעם בחודש, יש כאלה שבכל יום ישנן שעות בהן 'הבן החכם' הוא הפעיל, וישנם זמנים שמתהלך בקרבם ה'בן הרשע'.

וכל אדם צריך לחדד ולבאר לעצמו את האמונה בכל זמן לפי מה שהוא בזמן שהוא צדיק כמו שמדברים אל צדיק ובמצב של רשע יקהה את שיניו כרשע.

ועוד יש לבאר שכונת התורה לומר שכל אחד מיוחד והוא חשוב כעולם מלא וחובה לטרוח וללמדו ואפי' הרשע חשוב כעולם מלא, וכמו שמבואר בגמ' בסנהדרין (לו א): "כיצד מאיימין את העדים שלא יעידו שקר? על עידי נפשות וכו' לפיכך נברא אדם יחידי, וללמדך בזה: שכל המאבד נפש אחת מישראל, מעלה עליו הכתוב כאילו איבד עולם מלא, וכל המקיים נפש אחת מישראל, מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא. לפיכך כל אחד ואחד חייב לומר "בשבילי נברא העולם", ומבואר בלשון הרמב"ם [סנהדרין יב ג] שזה חלק מהאיום שמאיימים על העדים שכתב זו"ל "וכיצד מאיימין על דיני נפשות, היו יודעין שלא כדיני ממונות דיני נפשות, לפיכך נברא אדם יחידי בעולם ללמד שכל המאבד, וכל המקיים, כאילו קיים עולם מלא. הרי כל באי העולם בצורת אדם הראשון, לפיכך כל אחד ואחד יכול לומר בשבילי נברא העולם". ופרש"י שם כלומר: חשוב אני כעולם מלא, לא אטריד את עצמי מן העולם בעבירה 'אחת' וימשוך ממנה. הרי שהרגשת הגדלות של האדם שבשבילי נברא העולם "וחשוב אני כעולם מלא", תגרום לו שלא לרדת ממדרגתו, ואף העדים הללו שהגיעו לדרגה פחותה כזו שעומדים להעיד עדות שקר ולשפוך דם נקי, כיון שיתבוננו בגדלות האדם ימנעו מן החטא ויחזרו בהם מלהעיד שקר.

לכאן התשובות שעונים לו הם לא כתובות בתורה

צ"ב שהתשובות שעונים לו הם לא כתובות בתורה.

אלא כתב בספר דביר קדשו, שארבעה הבנים אינו מדבר על ארבעה בנים שונים, אלא מדבר על בן אחד שיש בו מכל הדברים, מן החכמה, קצת רשעות, תמימות, ואף במקצת איננו יודע לשאול, אדיש למה שקורה. ומיושב לפי"ז מה שהקשו שסדר הפסוקים שכתב בעל ההגדה אינם לפי הסדר שנאמרו בתורה, כי בתורה

למעשה על הגדה של פסח

הם ארבעה בנים ולכן נאמר בסדר שונה, ואילו כאן מדבר על בן אחד, ולכן מסדרם בעל ההגדה בדרך של חכם רשע תם ושאינו יודע לשאול.

חכם מה הוא אומר?

חכם מה הוא אומר? מה העדות והחוקים והמשפטים אשר צווה ה' אלוקינו אתכם? ואף אתה אמר לו כהלכות הפסח: אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן.

ביאור שאלת הבן החכם

ולפע"ד זה שאלת בן החכם ותשובתנו אליו, כי קטן פטור מהמצות, ומ"מ בליל פסח ממש כל המצות תלויים בו, ועוד שה לבית אבות אעפ"י שאינו מחויב בפסח מן התורה אבל מותר למנותו, ואינו שלא למנויו. ועל זה תמה הבן החכם מה היום מיומים, והיינו מה העדות והחוקים והמשפטים אשר צוה ה' אלוקינו אתכם, הנה באומרו צוה אלוקינו כולל עצמו עמהם, ובאומרו אתכם מוציא עצמו מן הכלל, כלומר צוה אתכם להכניס גם אותי בכלל מצותיכם. וממ"נ אם אני בר חיוב אהיה חייב כמוכם, ואם אינני בר חיוב מה לי ולכם.

והתשובה על זה, באשר אנחנו עבדים נמכרים להקב"ה באשר הוציאנו מעבודת והתשובה פרעה והיינו עבדים מוכרחים לעבדו ולעשות כרצונו, ואין זה עבודה בשלימות, ובמה ידע איפוא אהבתנו את ה' וחפצנו לעשות רצונו, כי אם הוא ית' ביקש מעט ואנחנו עושים הרבה, ואפילו הקטנים שאינם בר חיובא אנחנו ביקש מעט ואנחנו עושים הרבה ואפילו הקטנים שאינם בר חיובא אנחנו מלמדים ומעוררים לבותם לעבודתו ויראתו, ומעוררים לבותם לעבודתו ויראתו, ועבודתנו אשר ציוונו אלוקינו היא בכלל אחרי ה' אלוקיכם תלכו (דברים יג ה). ואמנם מה שאנו מוסיפים גם הקטנים שלא נצטוו הוא בחינת לפני ה', כדכתיב באבותינו אשר התהלכו אבותי לפניו (בראשית מ"ח ט"ו). וזו היא תשובה לבן החכם עבדים היינו לפרעה במצרים (דברים ו' כ"א), וגם ויצונו ה' לעשות כל החוקים האלה לטוב לנו כל הימים (שם פסוק כ"ד) וזה התחייבות מטעם שהיינו עבדים לפרעה נהיה עבדים לו ית"ש, אך וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות כל המצוה הזאת לפני ה' אלוקינו דייקא (שם פסוק כ"ה), היינו מה שלא צוה נשמור לעשות כאשר ציונו. (דרשות לשבחה"ג דף רנ"ד טו"ג)

לפי"ז מובן למה בחמץ אנו מחמירים כי ה' עשה לנו לפני משורת הדין וכדרך העושים מאהבה ולפי"ז מובן מה זה ברוך שומר הבטחתו לישראל שה' חישב את הקץ. שבאמת לא הינו זכאים להיגאל כי נטמאנו בגילולי מצרים, רק ה' בגודל אהבתו גאלנו לפני משורת הדין.

למה לא כתב אחד צדיק

צ"ב דראוי היה לבעל ההגדה לומר "אחד צדיק ואחד רשע" שזה דבר והפוכו.

למעשה על הגדה של פסח

כנגד הרשע לא מספיק צדיק אלא צריך גם חכם.

אלא ביאר רבנו יואל מסאטמר זצ"ל שרצה להשיענו שלעומת הרשע הבא לנגדנו לא תועיל מדרגת צדיק לבדה, כי הרשע לוחם בערמוניות בשקר ובמרמה נגד הצדיק, אשר בלבו התמים אינו מעלה על הדעת כי בהתנהגותו של הרשע טמון שורש רע. לפיכך צריך האדם להיות ערום ביראה, כמבאר ברבותינו ז"ל (ברכות יז.), ובנוסף למדרגת צדיק, עליו להיות גם חכם, כדי שישכיל להסיר את המסוה מעל כוונותיו הרעות של הרשע.

ועוד פירש הרב וזאנר נראה לפרש בעזה"י כי ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר, ואדם המעמיק עצמו בתרי"ג מצוות יראה כי אין אחד מהן ח"ו למותר (ועיין חולין ס' ע"ב אמר ר"ש בן לקיש הרבה מקראות שראויין לשרוף והן הן גופי תורה עיי"ש) כי יש מצוות עדות המורה על עדות הקב"ה ששורה בישראל וכדומה בכל אחת ואחת טעמים מתוקים מדבש, ואחר שהחכם מוצא הוא את כולם על מכונם ומקומם הראוי להם, אבל אם מתרחק מלהבין, א"כ רואה ריבוי שלא לצורך וכפילות וכל רבוי נחשב לעבודת משה וממילא יוצא לתרבות רעה ח"ו, והיינו חכם [ע"כ קורא אותו 'חכם' ולא 'צדיק'] שהשכיל בתורה, שואל על עדות חקים ומשפטים כי בכל מצוה ומצוה רואה טעם נכון ומסתבר, וממילא מצדיק דרכיו אבל רשע שלא יצא לחלק בזה ראה רק כפילות וממילא היא עבודה לו.

עוד יש לפרש את ההבדל שבין שאלת החכם לשאלת הרשע במשל לאדם הנכנס לתוך הבית שאם רוצה להתבונן בכל דבר אזי הוא מבין ומרגיש את מה שראו עיניו, ויכול אה"כ לספר ולהסביר את השינויים בין הדברים השונים שראה, משא"כ מי שנכנס בלי כונה להסתכל ולהבין, אם ישאלוהו אה"כ מה ראה לא ידע להשיב, רק שנכנס, ולא תפס מה שראה, כך מי שהוא רוצה להכנס לפני ולפנים מתורתנו הק', והוא אצלו בבחינת 'מילתא דרמיא עליה דאיניש' מרגיש את ההבדלים המתוקים, שיש עדות, חוקים ומשפטים וכו' אבל הרשע שאינו רוצה לשים לב אינו רואה שום דבר רק "עבודה אחת גדולה" כי לבו בל עמו. (הגר"ש הלוי וזאנר זצ"ל - מבית לוי).

רשע מה הוא אומר?

רשע מה הוא אומר? מה העבודה הזאת לכם? לכם - ולא לו. ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל כפר בעקר. ואף אתה הקהה את שניו ואמר לו: בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים. לי - ולא לו. אילו היה שם, לא היה נגאל.

אולי אינו רשע רק עצלן

צ"ב מנין לנו כי כה רשע הוא הבן לזה? אולי אינו כופר בעיקר, ואינו חפץ להוציא עצמו מהכלל, ורק העצלות היא זו המדברת בתוך גרונו וגורמת לו לשאול את שאלתו בצורה בה היא נשאלת?

למעשה על הגדה של פסח

אלא התשובה היא פשוטה...

שכן אילו היה קם הבן הרשע הלזה בליל תשעה באב, פנה אל אביו ואומר לו: "אבא, מה העבודה הזאת לכם? מדוע צריכים אתם לחלוץ נעליכם, ולצום, ולבכות ולהתאבל? מדוע אינם יכולים לחיות חיים רגועים של שמחה?", אזי אמנם יכולים היינו לטעון כי מטען המצוות מכביד על כתפיו, ועצלותו או תאוותו היא המדברת מתוך גרונו.

אולם מתי שואל הרשע את שאלתו?

הרשע שואל את שאלתו המחוצפת בליל הסדר, בלילה המרומם ביותר, בלילה בו יושבים להם כל היהודים כשהם מסובים סביב שולחנות ערוכים בבשר ודגים כבני מלכים, בלילה בו ערוך שולחנו של- האיש הישראלי בפאר והדר כאילו היה משועי ארץ! בדיוק בלילה הזה - מוצא לו הרשע מקום לבוא ולהקשות: "מדוע עובדים אתם כל כך - קשה?"... לפיכך ברור כי לא עצלות היא המניעה אותו לבעוט ולמרוד, ואף לא תאוה, אלא רשעות לשמה! שכן איזו 'עבודה' בדיוק מטרידה אותו? באיזה קושי הוא מואס? הלא לילה זה רצוף הוא תענוג רוחני וגשמי! אם דוחה הוא הבן הלזה את מצוותיו של יום, את המצוות הללו אשר אינן עומדת כלל בסתירה לתאוותיו ולעצלותו אות היא ומופת - גמור לכך שאינו מדבר דברים של טעם, ואף אין הוא מוצא כל קושי בקיום המצוות, אלא כל רצונו רק למרוד באלוקיו ולהוציא את עצמו מן הכלל! מעתה, עבור "להכעיסני" שכזה ישנה תשובה אחת ויחידה: - "הקהה את שיניו!"

ולפי"ז מיושבת גם הקושיא הבאה למה דווקא את שני ישי להכות כיון שהוא לא רוצה לאכול.

מה קודם הכפירה או הוציא עצמו מן הכלל

ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל כפר בעיקר, צ"ב שלכאורה היה צריך לכתוב הפוך, ולפי שכפר בעיקר הוציא עצמו מן הכלל.

אלא מבאר בעל 'אבן האזל' עפ"י הסיפור הנודע על אפיקורוס שבא לפני רבי חיים מברסק ושתח לפניו את שאלותיו באמונה, השיב לו רבי חיים, אין לי תשובות על זה. תמה הלה, השיבו ר' חיים אני יכול לענות תשובות על שאלות, ולא על תשובות. והרי אכן שאלות בפי - הקשה הלה. ענה רבי חיים: אם היית שומר תורה ומצוות כדת, ומסוגל להתגבר על תאוות העוה"ז ותוך כדי לימוד ועיון היו מתעוררים לך קושיות, הייתי מגדיר זאת כשאלות, אבל סדר הדברים הרי לא היה כך, יצרך תקף אותך ולא היית מסוגל להתגבר על תאוותיך, והתמכרת לתענוגי העולם האסורים, ומתוך כך חשת נקיפות מצפון על הסתירה שבאורח חייד מול ציווי התורה והאמונה, וכדי להרגיע את הסתירות והניגודים שהתעוררו בך, מצאת תירוצים שבעיניך הם קושיות על התורה והאמונה. אין הם קושיות אלא תירוצים, ואם אפריך לך אותם ישארו לך גורמי הקושיות ושוב תמצא תירוצים - קושיות אחרות, ולכן אין טעם שאענה לך עליהם.

למעשה על הגדה של פסח

וזו איפוא כונת בעל ההגדה, ולפי שהרשע הוציא עצמו מן הכלל, מכלל ציווי התורה ואיסוריה, כתוצאה מכך כפר בעיקר.

כאשר היה חתנו הגר"א קוטלר חוזר על כך בליל הסדר היה דורש זאת לשבחם של ישראל, שבלבם מאמינים בהקב"ה ואין כופרים באמת, אלא שיצר ההנאות גורם לכפירתם. ואין זו כפירה באמת.

כיוצא בזה - פירש הגרב"ד פוברסקי: מצאנו בחז"ל (בר"ר ח) שהקב"ה אמר למלאכים נעשה אדם, ואף שיש מקום לטעות שהקב"ה עשה את האדם בשיתוף עם המלאכים, עם זאת 'הרוצה לטעות יטעה'. וצריך להבין ביטוי זה וכי יש אדם שרוצה לטעות. ובפרט שבדרך כלל התורה כתבה באופן שמונע טעות.

אלא בעיני אמונה, הרי פשוט שהאמונה מוכרחת, ומה שאדם כופר הוא מחמת שרוצה לטעות. לאדם כזה לא יועיל מאומה כאמור, ולכן הרוצה לטעות יטעה.

וזה ביאור האמירה ההחלטית לרשע 'אילו היה שם לא היה נגאל' ולכאורה אולי אם היה במצרים והיה רואה את המכות והניסים והנפלאות ושידוד מערכות הטבע בעשר המכות היה מתעורר ומתחזק באמונה.

והתשובה ברורה, לאיש כופר חלילה המשוחד בתאוותיו לא יועילו האותות והמופתים, וראיה מליציני הדור שלא התפעלו מלידת יצחק לאחר תשעים שנה, וכן מלבן הארמו שדיבר עם הקב"ה בלילה ובכל זאת זמם להתנכל ליעקב. וכפי שכתב המסילת ישרים שיש באדם כח ליצנות שהיא כמגן המשוח בשמן הדוחה כל תוכחות והוכחות.

וכן היה ה'ברכת אברהם' חוזר בשם צדיקים שגם אם יפקחו לאדם את העינים ויראה לשעה את הגיהנום הקשה המוכן לרשעים עוברי רצונו, וגן העדן המוכן לצדיקים ושומרי מצוותיו, אפילו הכי ישפיע הדבר עליו לשבועיים בלבד, ואחר כך יפוג רושם הראיה, ורק היגיעה העקבית בפועל לשבר כח התאוה משנה את האדם. (אבן האזל).

למה להכות את הרשע דווקא בשיניים ולא בראשו

צ"ב, למה להכות את הרשע דווקא בשיניים ולא בראשו.

אלא הביאור הוא, כי השיניים למרות שהן מעט בפנים ואינן נראים בכל עת בחוץ הם נותנות תאור לפנים, ואדם עם שיניים שבורות יש לו מראה לא טוב בכל הפנים. והנה לכאורה כבר שאלו רבים מה בין החכם לרשע, הלוא גם החכם שואל העדות והחוקים וכו'. אלא שהרשע במילה אחת קלקל את הכל, בזה שאמר 'לכם' שבזה הוציא את עצמו מן הכלל וכפר בעיקר. וזהו כדוגמת השיניים שאמרנו, שאף אם כל הפנים נראים טוב יש בכח מראה השיניים לקלקלם. (פחד דוד).

וזה בא ללמד את האדם עד כמה צריך להזהר שלא להפסיד במילה אחת את הכל.

למעשה על הגדה של פסח

והמעשה דהלן ימחיש לנו את זה. בגן חיות מתו האריה והלביאה, גן חיות ללא אריה ולביאה, העיקר חסר מן הספר, חשבו מה לעשות, והציעו להם להביא אריה ולביאה מחוץ לארץ, אבל מה יעשו עד שיביאו את האריה, הרי בינתיים אנשים לא יבואו.

חכם אחד הציע להם הצעה גאונית, בא נוריד את העור של האריה והלביאה שמתו, נלביש אותם לאדם מחוסר עבודה, וכך גם הוא ירויח את לחמו, וגם אנחנו נרויח.

פרסמו מודעה הצעת עבודה אטרקטיבית, הגיע אדם מובטל, אמרו לו, אתה צריך לעבוד מהשעה שמונה, עד חמש אחר הצהרים, מה העבודה התעניין האיש, אמרו לו, האריה שלנו מת, ואנחנו הזמנו אריה, אבל עד שהאריה יבוא, נלביש אותך עם העור של האריה, כל עשר דקות אתה צריך להשמיע קולות כמו אריה, בחמש אחר הצהרים אתה משוחרר והולך הביתה.

הרבה ברירות לא היו לו, זה עדיף מלשבת בבית מובטל, והסכים. הלבישו את עור האריה המצחין, אבל מה לא עושים בשביל פרנסה, והוא עמד בהסכם, כל עשר דקות השמיע קולות של אריה, וכולם היו מרוצים, הוא קיבל משכורת שמנה, אנשים פקדו את גן החיות, והכסף זרם להנהלת הגן.

באחד הימים בשעה חמש אחר הצהרים, נכנס אדם זועף למנהל הגן, והתחיל לצעוק, רמאים, גנבים מרמים את האנשים, אריה הוא לא אמיתי, זה אדם מחופש בעור של אריה.

המנהל הרגיע אותו, ואמר לו לשבת, שאל אותו מה פתאום אתה חושב שזה לא אריה אמיתי, השיב, שמעתי איך שהאריה שואל את הלביאה, נו, מה יהיה כבר חמש אחר הצהרים, ועדיין יש מבקרים.

אמר לו המנהל, אני לא מבין אותך, כל היום אני שומע קולות של אריה מחרישות אזנים, והנה גם עכשיו תקשיב יש קול של אריה, אז מה אם פעם אחת השמיע קול של אדם, וכי בגלל זה הוא כבר לא אריה.

אבל התשובה מצחיקה, אם האריה משמיע קול אדם, אז הוא אדם ולא אריה, אין כזה דבר להיות גם אדם וגם אריה. כך אפשר לחטוא ולהיקרא צדיק, ואפי' חטא קטן עד שישוב בתשובה.

ויש להוסיף עוד משל שכתב הרב חיים רוטשטיין שליט"א (הו"ד באספקלריא צו תשע"ח במדור הדרש והנדרש) המלך קומניאוס השבע, מלכה של ממלכת אנטיסוליה הקדומה, נודע בקרב באי הדור ההוא לא משום מלכותו האיתנה והמושגת, לא בשל אוצרותיו הנדירים, ואף לא בשל פקחותו, חכמתו, וכישוריו הרבים - כי אם בשל אצילותו והדר הנפש המלכותי בהם התברך והתעטר.

ייחודיותה של ממלכת אנטיסוליה בראי הימים ההם, התאפיין בכך שאף שהמילה 'דמוקרטיה' טרם ונהגתה בזמני קדם אלו, נתונה הייתה מלכותו של המלך במבחן תפקודו, שכן סמכות ניתנה בידי מועצת השרים העליונה להורידו מכסאו באם יחפצו, ולהושיב שם את אשר יראו לנכון. אולם קומניאוס השביעי

למעשה על הגדה של פסח

באופן אישי לא היה מוטרד כלל מעובדה זו, שכן יושרו, חזקו, ובעיקר אצילותו, רוממהו אלי דרגת 'אהוב העם', שלו יצויר והיה עומד לבחירת נתיניו, אין ספק כי היה נבחר כמעט פה אחד.

יהי היום, וכמין רוח עוועים פקדה את ישותו של קומניאוס הנערץ. רוחו הרוממה כמו השתוקקה להתפלש בעפר, ולשחוק בחול כמנהג התינוקות העושיין ארמונות ו'קובבות' באדמה, ונפשו איתה ויעש. הוא קרא את משנהו אל לשכתו, תחב אל ידו מגילת התפטרות, שכן על פי חוקת אנטיסוליה הוא האמון ליטול כתב זה מאת המלך, וביקש את הבטחתו הנאמנה כי למחרת היום ישיב הוא את מלכו על כסאו בשנית. אחר נטל את מרכבתו ההדורה, ופנה בדחירה אל אחד מחופייה הציוריים של אנטיסוליה, והתפלש בעפר להנאתו כי רבה.

אחר הדברים האלה, ומרכבתו של אחד מנכבדי השרים חלפה במקום. השר ששפשף את עיניו שוב ושוב משום שהתקשה להאמין למראה עיניו, היאך המלך הנודע באצילותו נוהג כפחות מן הפחות שבפחותים, לא אצר ברוחו, וחיש מהרה שלח את שליטו לכנס את מועצת השרים העליונה. זו שהתכנסה עד מהרה, קבעה פה אחד כי יש להדיח את קומניאוס מתפקידו לאלתר. כשמוע קומניאוס את רוע הגזירה צווח ככרוכיה, באמרו 'הלא אצילותי ונכבדותי היו לסמל, וכי מה לכם כי סרחתי לרגע קל, הביטו נא אל יתר ימי, ולא אל רגע עולב זה!'. אך השרים אטמו את אוזנם משמוע וליבם מהבין, באומרם 'אצילות ונכבדות - מהות הנפש הן, די ברגע קל לגלות את הנסתר משך שנים רבות!'.
מדוע נוקט כלפי הרשע לשון קשה

צ"ב מדוע נוקט כלפי הרשע לשון קשה.

אלא יש לבאר שכיון שגם בלילה גדול כזה נשאר באוטם לבבו הריהו זקוק לזעזוע גדול במיוחד. כפי שפירשו הטעם שבינוני בעשרת ימי תשובה תלוי ועומד ורק אם ישוב בתשובה יחיה. והקשו דכיון שבינוני היינו מחצה מצוות על מחצה עבירות, מדוע לא די במה שיקיים מצוה אחת כדי להכריע את הכף. ותירצו: כיון שנמצא עתה בימים של 'דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב' ולא מנצל את הזמן להתעורר ולעשות שינוי מהותי, הרי זה נחשב כעבירה גדולה כל כך עד ששום מצוה פרטית אינה יכולה להכריע אותה.

כיוצא בזה מפרש ה'תפארת שלמה' בשפת להבים מדוע החמירו חז"ל (נזיר כג.) באחד שאוכל מקרבן הפסח בלי כונה ראויה. עד שקראו עליו את הכתוב 'ופושעים יכשלו בם'. וכך לשונו: נאמר בגמ' 'שנים שאכלו פסחיהן אחד אכלו לשם אכילה גסה ואחד לשם פסח ע"ז הכתוב אומר וכו' ע"ש. ולמה נקטו זה באכילת פסח דוקא ולא באכילת קדשים ומעשר שני וכיוצא בהם. אך זהו באמת להיות (זוהר ח"ב מ:) כי בלילה זה המלך והשכינה וכל משרתי עליון וצדיקים שבג"ע כולם באים לעוה"ז להשתעשע עם ישראל. לכן האוכל לשם אכילה גסה הוא נבזה מאוד לפני המלך בעומרו לפני ה' ומלאכיו אשר לפניו ויתנהג כאחד הריקים לכך צריך לירא ולרגוז בלילה הזה מפני פחד ה' ומהדר גאונו.

למעשה על הגדה של פסח

על דרך זה מפרשים מה שמסופר במסכת פסחים (ג:) על גוי שבא לירושלים לאכול מן הפסחים, ועל פי עצת רבי יהודה בן בתירא שאל מדוע אין נותנים לו לאכול מן האליה, והבינו שהוא גוי וקטלוהו. ולכאורה קשה מנין היו בטוחים שהוא גוי, אולי אינו אלא עם הארץ שאינו יודע שהאליה לגבוה.

ומיישבים, כאשר אדם עולה לירושלים לבית המקדש ורואה ישראל דולין פסחיהם, כהנים בעבודתם ולויים בשירם, קול המון רוגש, הלילא פקע איגרא, אם בשעה מרוממת כזו הוא חושב ודורש חתיכת בשר משובחת יותר, בודאי אינו יהודי.

גם האיבי עזריי מבאר הטעם שעונים לרשע בלשון חריפה וחד משמעית, כדי שלא יהא השפעה על אחרים, וזאת עפ"י מעשה שהיה בבעל איטלוי שבא לרב שיתן לו כתב הכשר על אטליו, אמר לו הרב: והרי אתה מוכר נבילות וטריפות, השיב הלה: אמנם כן מבקש אני שהרב יכתוב שחנות זו מוכרת רק נבילות וטריפות ואין להיכנס אליה ואני אתלה זאת בפתח חנותי. שמח הרב על כך ונתן לו כתב איסור.

כיון שתלה זאת על פתחו התחילו אנשים כשרים לפקוד את חנותו ולקנות בשר. ונתברר שהאנשים ראו את כתב הרב מתנוסס בפתח החנות לא בדקו מה שכתב ונכנסו וקנו. אף כאן, אם יענו לרשע בלחש ובנימוקים בדרך נעימה יחשבו הסובבים שיש ממש בדבריו, ולא ישמעו שבאמת כל דבריו מופרכים בלי אחיזה והוא ניתק עצמו מענף היהדות. ולכן צריך לענות לו בנחרצות לעין כל - הקהה את שיניו ואמור לו.

מדוע נאמרה התשובה על שאלת הרשע בלשון נסתר

צ"ב מדוע נאמרה התשובה על שאלת הרשע בלשון נסתר, הלא מן הראוי היה שייאמר ולא לך, אילו היית שם לא היית נגאל?

הדרכה בחינוך הבנים

אלא מבארים את דברי בעל ההגדה (שמקורם בירושלמי פסחים ט, ד) על פי משל לכבאים שהוזעקו לכבות דליקה שפרצה בבית. כאשר הגיעו הכבאים למקום הדליקה החלו להתיז מים לעבר הבתים שמסביב לבית הבווער, ולא שתו לבם כלל לבית העולה בלהבות. הציבור שהתקהל במקום תמה לפשר הדבר, ומחה על פעולת הכבאים לאמור: "לא הוזעקתם לכאן על מנת להתיז מים על בתים אשר לא נתפסה בהם איש כלל אלא כדי לכבות את האש שאחזה בבית הבווער!" השיבו להם הכבאים: "שוטים שכמותכם! וכי אינכם רואים שמצב הבית הבווער קשה ביותר, וספק רב אם ניתן להציל ממנו משהו?! לעומת זאת כל זמן שהאש לא התפשטה לעבר הבתים האחרים, יש עדיין אפשרות להגן עליהם לבל תיתפס בהם האש לפיכך הננו מזדרזים להתיז עליהם מים". בדומה לכך יש לנהוג כאשר בן אחד בין הבנים קם ומשמיע דברי לעג וכפירה. עוד לפני שמנסים לישר את דרכו, יש לפנות תחילה אל כל שאר בני הבית ובפרט לקט נים ו"להזות" עליהם מים - ואין מים אלא תורה - כדי לחזק ולחסן אותם לבל תפגע בהם איש הכפירה. זוהי גם הסיבה מדוע מוזכר כאן הפסוק של ה"שאינו יודע לשאול". כי אין פונים כאן אל הרשע, כי איש הכפירה כבר אחזה בו. את תשומת הלב מפנים

למעשה על הגדה של פסח

אל אלה שעוד לא נפגעו ומלמדים אותם את יסודות יציאת מצרים. ואומרים להם על הרשע – "אילו הוא היה שם לא היה נגאל". (ילקוט לקח טוב עמ' לו בשם אביו).

וזה ההסבר למה לא החזירו בתשובה את כל מי שמת במכת חושך.

אלא הביאור שהרי כולם היו עובדי ע"ז ולא היה זמן להתעסק עם כולם, והעדיפו להשקיע במי שיש סיכוי יותר שישמע.

מה ההבדל בין הרשע לעמ"י שעבדו ע"ז במצרים

צ"ב למה צועקים על הרשע הרי גם עמ"י היו עובדי ע"ז במצרים, ומה ההבדל ביניהם לבין אותו רשע, ולמה אילו היה שם לא היה נגאל הרי כולנו עובדי ע"ז הינו.

למה בכל הבנים למעט הבן הרשע נזכרה לשון "שאלה"

ועוד מקשים המלבי"ם ובעל "משך חכמה": בכל הבנים, למעט הבן הרשע, נזכרה לשון "שאלה" בשאלת הבן החכם: "כי ישאלך בנך מחר לאמר מזה העדת והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלוקינו אתכם" (דברים ו, כ).

בשאלת הבן החכם: "והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מזה זאת" (שמות יג, יד).

ואלו אצל שאלת הבן הרשע לא נזכרה לשון שאלה: "והיה כי יאמרו אליכם בניכם".

מפני מה לא נזכרה גם כאן לשון של שאלה?

(שאלת הבן שאינו יודע לשאול לא נזכרת, שכן אין הוא יודע לשאול וישנה מצוה לספר לו גם בלי ששאל).

זאת ועוד: אצל שאר הבנים נזכרה לשון "לאמר", דבר שאינו נזכר אצל הבן הרשע.

אלא: החכם והתם אכן שואלים ומצפים לתשובה. משום כך מופיעה שם המלה "לאמר", אשר מלמדת כי צפו לתשובה אשר תאמר להם, וכמו שדרשו חז"ל במקומות אחרים את מובנה של מלה זו.

לא כן הבן הרשע, אשר לא בא לשאל שאלה ואשר אינו מצפה לתשובה כלשהי. באמרו "מה העבדה הזאת לכם" אין כוונתו אלא ללעג לעבודה, אשר לדעתו היא דבר בטל ומיתר, ואין רצונו בתשובה כלשהי. כל רצונו שתישאר קשיתו בחלל העולם, כדי שיהיה הלעג חזק, ומשום כך לא הזכירו אצלו בטוי השאלה והמלה "לאמר".

וזה גם התשובה מה ההבדל בין עמ"י שעבדו ע"ז במצרים, לאותו רשע. כי עמ"י היה להם אוזן שומעת, והיו מוכנים לקבל מרות ולשמוע אבל רשע זה כלל אינו מעוניין לשמוע.

ועד היכן מגיע כוחו של מי שלא רוצה לשמוע. ראיתי להביא מש"כ בלמעשה (פרשת קורח)

למעשה על הגדה של פסח

הסיפור הנודע על אפיקורוס שבא לפני רבי חיים מברסק ושמח לפניו את שאלותיו באמונה, השיב לו רבי חיים, אין לי תשובות על זה. תמה הלה, השיבו ר' חיים אני יכול לענות תשובות על שאלות, ולא על תשובות. והרי אכן שאלות בפי - הקשה הלה. ענה רבי חיים: אם היית שומר תורה ומצוות כדת, ומסוגל להתגבר על תאוות העוה"ז ותוך כדי לימוד ועיון היו מתעוררים לך קושיות, הייתי מגדיר זאת כשאלות, אבל סדר הדברים הרי לא היה כך, יצרך תקף אותך ולא היית מסוגל להתגבר על תאוותך, והתמכרת לתענוגי העולם האסורים, ומתוך כך חשת נקיפות מצפון על הסתירה שבאורח חייך מול ציווי התורה והאמונה, וכדי להרגיע את הסתירות והניגודים שהתעוררו בך, מצאת תירוצים שבעיניך הם קושיות על התורה והאמונה. אין הם קושיות אלא תירוצים, ואם אפריך לך אותם ישארו לך גורמי הקושיות ושוב תמצא תירוצים - קושיות אחרות, ולכן אין טעם שאענה לך עליהם.

וכן קורח והסנהדראות לא רצו לשמוע את משה וכבר פסקו ושמו טלית שכולה תכלת ואח"כ שואלים את משה טלית זו חייבת בציצית או פטורה ואם כוונתם באמת לברר כדת של תורה לא היו שמים מעיקרא אלא שואלים ואח"כ עושים מעשה וכן בהדיא במדרש (במד"ר יח, ט) שאומר שקורח היה פקח ערום וז"ל ויאמר משה אל קרח (במדבר טז, ח), מי שילך ומדבר עם יוסף אומר לשמעון שמע. יש אומרים שהיה מבקש ממנו שיחזר בו ואומר לפניו דברים רכים, כיון שראה שלא שמע אמר עד שלא ישתתפו אחרים עמו, התחיל לדבר להם (במדבר טז, ח): שמעו נא בני לוי, הקטן הוא הכבוד שבידכם, (במדבר טז, ט): המעט מכם כי הבדיל אלהי ישראל וגו', חזר על קרח (במדבר טז, י): ויקרב אתך ואת כל אחיך בני לוי, לפי שהיה גדול שבשבט נעשו אחיו טפלה לו, (במדבר טז, יא): לכן אתה וכל עדתך הנעדים על ה', המחלקת הזו אינה כנגדנו אלא כנגד הקדוש ברוך הוא. משל למלך שהיו לו עבדים הרבה ורצה לעשות אחד מהן בן חורין ולתן לו מזורה, חזר ועשה אותו סנקליטיקוס, עמדו חבריו כנגדו, אמרו אם הוא עצמו בא ונטל לעצמו אותה גדלה יפה עשו שעמדו כנגדו, עכשו שרבו הוא שעשה לו, כל מי שעומד כנגדו לא כנגד רבו הוא עומד. אף כך אמר להם משה, אלו אהרן אחי נטל לעצמו את הכהנה יפה עשיתם שנתרעמתם עליו, עכשו הקדוש ברוך הוא נתן לו שהגדלה והגבורה והמלכות שלו, כל מי שעומד על אהרן לא על הקדוש ברוך הוא הוא עומד, לכך כתיב (במדבר טז, יא): ואהרן מה הוא כי תלינו עליו. בוא וראה חסידותו של אהרן הצדיק, בשעה שהציק משה שמן המשחה על ראשו נודעו אהרן ונבעת, אמר למשה, אחי, שמא לא הייתי ראוי להמשח בשמן הקדש ומעלתי ונתחייבתי כרת, שאמר הקדוש ברוך הוא (שמות ל, לב): על בשר אדם לא ייסך, לפיכך העיד הכתוב עליו (תהלים קלג, א ג): הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד, כשמן הטוב על הראש ירד על הזקן וזקן אהרן, כטל חרמון, הקיש שמן המשחה לטל חרמון, מה טל חרמון אין בו מעילה, כך שמן היורד על אהרן אין בו מעילה, לפיכך הנעדים על ה'. כל הדברים האלו פיס משה לקרח, ואין את מוצא שהשיבו דבר, לפי שהיה פקח ברשעו, אמר אם אני משיבו יודע אני בו שהוא חכם גדול ועכשו יקפחני בדבריו ואני מתרצה לו בעל כרחי, מוטב שלא אוקק לו. כשראה משה שאין בו תועלת פרש הימנו. ומוכח שטענותיו לא היו באמת רק שרצה להשיג מה שרצה

למעשה על הגדה של פסח

בכח מה שרצה ועל תירוצים אין תירוצים ולכן לא ביקש עליו רחמים כי כל מה שמבקשים רחמים זה רק כשיש סיכוי שיחזור בתשובה משא"כ בקורה.

דברי רבינו יונה בשערי תשובה שונא תוכחות אין לו תקוה ותקנה במוסר רע אבל אחת דתו למות

וכתב רבינו יונה בשערי תשובה (שער שני אות יא) ואשר לא יתעורר לקול המוכיחים יוכפל עונו כי הזהירוהו והקשה את לבו ולא נזהר כמו שנאמר (משלי יז יא) תחת גערה במבין מהכות כסיל מאה אך מרי יבקש רע ומלאך אכזרי ישלח בו פירוש האיש הרע לא יכנע לקול המוכיחים אך יבקש להמרות ותחת כי לא נחת מדברי המלאך המוכיח מלאך אכזרי ישולח בו מדה כנגד מרה כי המוכיחים נקראו מלאכים שנאמר דה"ב לו טז ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים ובתים דבריו ומתעתעים בנביאיו ועוד אמר שלמה עליו השלום משלי טו י מוסר רע לעזב ארח שונא תוכחת ימות פירוש אמת כי ראוי מוסר רע לעזוב אורח ועובר על דברי תורה אכן יש תקוה כי יווסר וישוב מדרכו הרעה אך רע ממנו שונא תוכחות כי אין לו תקוה ותקנה במוסר רע אבל אחת דתו למוות כי העובר עבירה שתקפהו התאוה והיצר השיאו ויתכן כי נפשו מרה לו על אשר לא עצר כח מפני יצרו ואולי יכסוף לתוכחה ויקוה למוסר אבל שונא התוכחת כבר נואש מנפשו ושנאת התוכחה תהיה לו לעדה כי הוא שונא דברי ה' יתברך ולכן כיון שראה משה רבינו את עוצם שנעתם וכמו שמבאר רבינו

וכן מבואר באור החיים הקדוש (טז, יד) 'העיני וגו' לא נעלה. פירוש בחרים ניקור עיניהם ממעלה אשר יובטחו בה ממנו, בזה גילוי עוצם הפלגת השנאה אשר שנואה טובת הצדיק אצלם יותר מניקור עיניהם, לזה חרה אפו של משה מאוד'.

למה נמשלו האמוראים לדבורים בדווקא

ונראה לבאר את עומק כוונתו עפ"י הפסוק (דברים א, מד) ויצא האמורי היושב בהר ההוא לקראתכם וירדפו אתכם כאשר תעשינה הדבורים ויכתו אתכם בשעיר עד חרמה וצ"ב למה המשילם לדבורים הרי מכתם של הדבורים אינה קשה כל כך בעוד שהכתוב אומר ויכתו אתכם בשעיר עד חרמה והיה צריך להמשילם לאריה או למכתו של שועל שאין רפואה למכתו

(ובדעת זקנים כתב כאשר תעשינה הדבורים. פ"י שעוקצין מכאן ומכאן ואין ממייתין כך ויכוס ויכתום שרדפו אחריהם בהכה ופצועו אבל לא הרגום כדי שלא יגדילו פיהם ונמצא שם שמים מתחלל. ותדע שלא מנה בכאן הנופלים במלחמה כדרך בשאר מלחמות ונראה שזו המלחמה דוישמע הכנעני מלך ערד דכתיב שם וישב ממנו שבי אבל לא הרגו אחד מהם והקב"ה לקח אחר כך נקמתם מהם שני וישמע ה' בקול ישראל ויך את הכנעני')

ועל זה רש"י מתרגם 'כאשר תעשינה הדבורים מה הדבורה הזאת כשהיא מכה את האדם מיד מתה אף הם כשהיו נוגעים בהם מיד מתים עכ"ל והקשה הרב מברסק עדין מה זה מיישב שלכאו' אין זה עד חרמה שכמו

למעשה על הגדה של פסח

שדבורה כשמכניסה את הארס מיד מתה, כך האמורים מיד שהיו נוגעים בהם מיד מתים הרי כח המכה חלש שאינו יכול להכות בחזקה כי בנגיעה בלבד מת המכה וזה היפוך המשך הכתוב ויכתו אתכם בשעיר עד חרמה אלא תי' הרב מבריסק הסכנה גדולה היא אם הרודף אותך ומוכן למות ולהתאבד מיד אחרי ההכאה שאז אין שום דרך איך להינצל ממנו כי כל מה שתעשה להגן על עצמך לא יעזור מכיון שהוא מוכן להכנס באש ובמים וזה מדגיש הכתוב וירדפו אתכם כאשר תעשינה הדבורים וכמו שהדבורה מכה ומתה כך האמוראים על אף שנוכחו לדעת כי כשהם נוגעים בכם מתים אעפ"י כ"ז זה לא מרתיע אותם לבלי להילחם אלא הם מתים ואחרים באים אחריהם ויכתו אתכם בשעיר עד חרמה א"כ אין סתירה בין תחלת הפסוק לסופו הכל להדגיש גודל השנאה ורצון הנקמה ותאות הרצח שלהם וזה הפירוש בתהלים קי"ח י' י"ב כל גויים סבבוני וכו' סבוני כדבורים שהשוואים סבבוני גם סבבוני להתנפל עלי וללחום עמדי ולא עוד אלא סבוני כדבורים וכמו הדבורה כשהיא מכה היא מתה כך הם אפילו שיודעים שיהיה להם סוף מר והשי"ת ישלם להם כגמולם ובכל הגויים אעשה כלה בכל זאת הם מומשיכים לרדוף לשאיפת רצח

למה קורח לא שב בתשובה לפני שהאדמה בלעה אותו שהרי יכל לטעון בפני ה' שאם אינו מקבל הוא נועל דלת בפני השבים וכמו שטען מנשה

אלא לקורח חסרה מידת ההודאה וכמו שמביא בשמירת הלשון (שער הזכירה פרק טז) עוד בא אחי ואראך גדל כח היצר שיש במדת הנצחון, שכשנכנס בעמק המחלקת, אז אף אם יראה בעיניו שהולך בדרך חשך ואפלה וירד לגיהנם על ידי זה, אף על פי כן הוא מתרצה יותר לילך בעמק שאול לא יחשך מן המחלקת. וירשה היא להם מין יצר הרע הזה מאביהן דתן ואבירם, הם הם אביהן של כל בעלי המחלקת, והם אמרו כן בפרוש כדאיתא במדרש רבה פרשת קרח, שאמרו: הרי אנו מעמידין דברינו, ואין אנו עולין מדינה של גיהנם [פרוש: אף שאין אנו עולין אף על פי כן אנו מעמידין דברינו]. על כן חוס, אחי, וחמול על נפשך ונפש בניך ובנותיך ומנע עצמך מהמחלקת. לא די שהו מוכנים להפסיד את העוה"ז אלא היו מוכנים להפסיד את העוה"ז שזה נצח נצחים.

אפילו מנשה בצר לו הסכים להודות שיש ה' ולא העדיף למות

אמרו חז"ל (ילקוט"ש מלכים ב' כא') וכי תעלה על דעתך שחזקיהו מלך יהודה לכל העולם למד תורה ולמנשה בנו לא למד אלא מכל טורח שטרח בו וכל עמל שעמל בו לא החזירוהו למוטב אלא יסורים שני וידבר אל מנשה וילכדו את מנשה בחחים וכתוב כהצר לו חלה את פני אלוקיו וינגע מאוד הא למדת שחביבין יסורין מאי ויאסרוהו בנחושתיים עשה לו כמין מולייאר של נחושתי ועשה אותו נקבים נקבים ונתנוהו לתוכה והתחילו מסיקין תחתיו וכיון שראה צרתו צרה לא הניח עבודת אלילים בעולם שלא הזכירה צלמא פלן איתי שזיב וכיון שלא הועיל לו כלום אמר זכור אני שהיה אבי מקרא הפסוק הוה בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה ושבת עד ד' אלוהיך הרי אני קורא אותה אם יענני מוטב ואם לאו כל אפיא שוין והיו מלאכי השרת סותמין

למעשה על הגדה של פסח

החלונות של רקיע שלא תעלה תפילתו לפני המקום ואומרים לפניו רבון העולמים אדם שהעמיד צלם בהיכל כלום יש בו תשובה א"ל הקב"ה אם איני מקבלו בתשובה הרי הדלת נעול בפני כל בעלי תשובה מה עשה הקב"ה חתר לו כמין חתירה אחת תחת כסא הכבוד שלו ושמע תחינתו עיי"ש

והדברים צ"ב מה טענת הקב"ה שאם אינו מקבלו בתשובה הריני נועל דלת בפני כל בעלי תשובה הלזה בעל תשובה יקרא הרי גם בשעה שהוא כבר מסכים לקרוא אל ד' הוא עושה תנאי שאם הקב"ה לא יענה אותו אז ח"ו כל אפיא שוין ואין לך כפירה גדולה מזו ומדוע זה נכלל בגדר בעל תשובה והיו המלאכים צריכים לענות שבאי קבלתו את מנשה לא סוגרים דלתות תשובה כי כאשר יבואו בעלי תשובה כמו יקום איש צרורות ויוסף משייתא ור' אלעזר בן דורדיא וכדו' שהם בע"ת אמיתיים בודאי שהקב"ה יקבלם אבל מנשה לא עשה כאן תשובה ועוד הלזה יקרא ויכנע מאוד איה הכניעה ואיה המאודיות שבה ועוד צ"ב מה כונתם במה שטענו אדם שהעמיד צלם בהיכל כלום תקנה יש לו הרי תשובה יש לכל העבירות וגם למעמיד צלם בהיכל יש תשובה

אלא הביאור כי יסוד התשובה הוא ההודאה ואף שבודאי התנאי שהוסיף מנשה הוא כפירה מ"מ יש כאן כניעה וביחס למצבו הקודם היה אפשר להגדירו גם כויכנע מאוד דבמצבו הקודם הוא העמיד צלם בהיכל דהיינו שלא הכיר כלל באלוקותו יתברך משום דצלם בהיכל משמעו הוא שח"ו לא קיים בעולם הקב"ה וזוהי היתה טענת המלאכים דגם עכשיו הוא עדיין כופר והוא עדיין אותו אדם שהכניס צלם בהיכל ולא נשתנה אבל הקב"ה שהוא היחיד שמבין ענין התשובה גילה כאן שהיתה כאן כניעה משום שעד היום גם בתנאים מפליגים הוא לא היה מוכן להכנס למשא ומתן בדבר הכרה בד' וכעת אף שעשה תנאים מ"מ באם יתקיימו התנאים הוא מוכן להכיר זה נקרא בלשון הקב"ה ויכנע מאוד ולכן חתר לו חתירה וקבלו כי כל כניעה היא שלב ודרגה במעלות התשובה ומהלשון שחתר לו חתירה תחת כסא הכבוד משמע שתשובתו הגיעה עד כסא הכבוד (החלק האחרון הוא עפ"י מה שראיתי בספר עלי באר ח"א עמוד ב)

את הכח להודות שטעינו קיבלנו מיהודה ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני יהודה שקידש שם שמים בפרהסיא זכה ונקרא כולו על שמו של הקב"ה הויה כיון שהודה ואמר צדקה ממני יצאה בת קול ואמרה אתה הצלת תמר ושני בניה מן האור חיך שאני מציל בזכותך שלשה מבניך מן האור מאן ניהו חנניה מישאל ועזריה: (סוטה י')

וצ"ב הרי מה שחנניה ניצלו זה בזכות שקידשו שם שמים אלא ה' לא עושה נס למי שמיחס אליו את ההצלחות.

ועמרם מודה לדברי בתו הקטנה וכן משה מודה שמעתי ושכחתי שכתוב וישמע משה וייטב בעיניו (ויקרא י כא) הודה ולא בוש לומר לא שמעתי אלא אמר שמעתי ושכחתי. (זבחים קא).

למעשה על הגדה של פסח

למה אף אתה הקהה את שיניו ולא נסביר לו בצורה מאירת פנים

צ"ב למה אף אתה הקהה את שיניו ולא נסביר לו בצורה מאירת פנים, ועוד למה אילו היה שם לא היה נגאל, ומה תשובה היא מה שענו לו.

אלא מבאר הבא"ח שהרשע מציג עצמנו כדואג לנו שואל מה העבודה הקשה הזו לכם לכך אף אתה הקהה את שיניו שתאמר לו שבמצרים היה הרבה יותר קשה ויצאנו מעבודת מצרים לעבודת ה' ובאמת אילו היה שם לא היה נגאל כמו כל הרשעים שחשבו שיותר טוב במצרים.

ועוד פירוש הרשע מגיע כדואג ואומר למה עובדים קשה הרי העיקר שיחשבו בלב (עי' בדברי הפילוסוף שהובאו בספר העיקרים מאמר ג ספ"ד) על עבודת ה' על זה עונים לו שאילו היה שם לא היה נגאל כי היו גואלים אותו בלב אבל לא במציאות כי העיקר אצלו הלב זה.

למה לא אומרים לרשע ואילו היה שם לא היה נגאל

צ"ב למה לא אומרים לרשע ואילו היה שם לא היה נגאל, ולא ואילו היית שם לא היית נגאל.

אלא מפני שלשון אתה שזה לשון גוף ישיר ומקשר קצת, ואילו היית זה לשון גוף שלישי שמורה על פחות קשר ובה לומר שעם כזה רשע אסור לעשות שום קשר.

תם מה הוא אומר? מה זאת? ואמרת אליו: בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים, מבית עבדים.

מנין שזה שאלת התם

תם מה הוא אומר. מה זאת. יש להבין מנין ששאלת 'מה זאת' היא שאלת התם.

אלא מתרץ הכלי יקר' באופן מיוחד: מה זאת מופיעה בפרשת 'פדיון בכורות' ולא בפרשת מצוות אכילת פסח מצה ומרור, וזו הראיה שמדובר בשאלת תם, כי 'תם' - 'כל זמן שאביו נותן לו פסח מצה ומרור אינו שואל כלום. כי הלזואי שיאכילוהו כל היום פטומות צלי אש ומצות מסולת נקיה, על מרורים שדרכם לסבב תאוות המאכל, ולמה יבקש התם טעם לכל אלו, ואינו חסר לנפשו מאומה. אבל בפדיון הבן שאין נותנים לו כלום אלא מבקשים ממנו שיתן הוא דמי פדיון, אז הוא שואל - מה זאת. כי אפילו תם ופתי גמור הרי הוא חכם לענין זה להחזיק ממון שלו, שלא ליתן ממון לשום אדם בחינם.

וכן מעשה באדם שהיה לו 17.000 ₪ ועלה למגדלי עזריאלי תוך כדי שהוא עולה במדרגות ומציץ, קומה 18, 19, 20. הכל מאוכלס ויפה. הוא מגיע לקומה העליונה יותר, שם דליל יותר, ופחות מפואר. עד שהוא מגיע לקומת הגג, ושם הכל עדיין מוזנת. אין טיח. לא סיימו את עבודות החשמל. הרבה אבנים וצינורות. ישנה שם דלת פלדה, שהוא פותח אותה ונכנס. הוא מביט הנה והנה, מסייר בקומה בחדריה ומבואותיה ולפתע הדלת נטרקת. הוא מנסה לפותחה. שומכלום. ננעלה. הוא דוחף, בועט, מזיז. הבל ורעות רוח. תקוע לו בקומה ה- 40 בלי פלאפון, עם שטרות גדולים בכיס, שעה ארוכה הוא מחפש רעיון להיחלץ. הוא ניגש למעקה

למעשה על הגדה של פסח

המרפסת וצועק "אני תקוע כאן, קיראו לטכנאי שייחלץ אותי". העוברים ושבים למטה נראים כמו חגבים. לא שומעים לא רואים. לפתע נצנץ רעיון במוחו. הוא שלף השטרות, הוציא שטר בן 100 ₪ וזרקו מטה, ועקב אחריו. השטר נחת. חייל בבגדי זית התכופף, הרים והכניסו לכיס. זרק עוד שתי שטרות. סבתא עם עגלת תינוק הרימה אחד, ואיש עסקים עם תיק ג'ימס בונד הרים את השני. אף לא אחד הרים עיניו השמימה. הוא זרק עוד 10 שטרות שנאספו. העוברים והשבים אספום, אך לא הרימו עיניים למעלה לראות מי דואג לרפדם בממון. בייאושו כי רב החליט שלומקו שולץ לזרוק את כל השטרות למטה, אולי אם יבחינו במטר הכסף, יקוף מישהו ראשו וישלח לו ישועה. לא מיניה ולא מיקצתיה. עשרות השטרות האדומים פוזרו לכל עבר ונאספו בשמחה ע"י ילדים, נערות, קשישים וחיילים, ואלה המשיכו לנוע מבסוטים ומאושרים הלאה, מבלי להציץ אל על... שולץ היה מיואש, וכמעט בכה. "אני עוד עלול למות פה מרעב וגם הלך כל הכסף שאני צריך להחזיר לחונקים ולשלטונות..." הרהר בעצבות. ולפתע נצנץ עוד רעיון במוחו. הוא הרים כמה אבני חצץ והטיחם ארצה. אחת פגעה בראשו של עובר אורח. הלה אחז בראשו הפצוע הרים עיניו, והפליט קללה עסיסית. שולץ החליט להמשיך בידוי האבנים מטח אחר מטח. מהר מאד הרבה עיניים תמהות ופיות מחרפים ומגדפים התגודדו סמוך לכניסה לבניין. כולם הצביעו כלפי מעלה ואמרו "יש שם מטורף רשע בקומת הגג שזורק אבנים. צריך לעצור אותו לפני שיתחיל להטיח בלוקים ויהרוג בן אדם".

צוות טכנאי התחזוקה בלווי שוטר פרצו לקומת הגג, רצו לעברו של שלומקו שולץ הסתערו עליו בכמה חבטות עסיסיות וקשרו ידיו באזיקים. שולץ בכה בדמעות והסביר לשוטר את פשר ידוי האבנים. "אני לא מטורף. פשוט נקלעתי לצרה. זרקתי 17,000 ₪ בשטרות ואף אחד לא הביט לעברי. זרקתי אבנים ונחלצתי..."

"תשמע טוב מר לוי, השוטר האמין לו ושיחרר אותו. שולץ ירד עמם במעלית שקט ונעלב. בלובי הבניין הוא חיפש כורסא, התיישב עגום ומרוסק ועשה חשבון נפש. "אני אומנם חילוני, אבל תכלים, יש אלוקים בשמים. כאשר האלוקים נתן לי המון כסף לא הסתכלתי לעברו, לא הרמתי עיניים לשמיים. אספתי, והמשכתי הלאה, בלי להגיד תודה. וגם שנפלתי מטה, והאלוקים זרק עלי אבנים, עדיין הייתי רחוק מלהבין מי זרק עלי אבנים, אבל האבן האחרונה שיידה בי, והשאיר אותי על גג הבניין מושפל וזנוח, עוררה אותי. שלומקו שולץ, תביט למעלה זה האבא שבשמים, שעורר אותך על ידי אבנים-יסורים, זה הוא ורק הוא". שולץ ישב ובכה על הכורסא ושיחזר בדמיונו את הצלחותיו המסעירות ונפילתו הכואבת. "ריבוננו של עולם" הרהר בדרכו לביתו "תודה על ההצלחות של העבר, ותודה על אבני החצץ שבהווה, אני מכיר את מקומי בעולם".

למעשה על הגדה של פסח

ושאינו יודע לשאל – את פתח לו, שנאמר: והגדת לבנך ביום ההוא לאמר, בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים.

אבל לכאורה קשה, בשביל מה יש להגיד למי שאינו יודע לשאול את כל הדינים הללו "יכול מבעוד יום" "יכול ביום ההוא". וכי לא די להסביר לו רק את מהות ליל הסדר. (פחד דוד)

"והגדת לבנך ביום ההוא לאמר" – עיין באור החיים הקדוש שכבר תמה מה תיבת לאמר שייך הכא?

אלא ביאר הגר"מ שטרנבוך שליט"א שעיקר היוצא ידי חובה של האב להגיד סיפור יציאת מצרים כל אותו הלילה, הוא רק אם לאחר אותו אמירה יוכל הבן בעצמו לומר דברים אלו לאחרים, דהיינו שיכנסו הדברים בלב הבן כ"כ עד שהוא עצמו יוכל להנחיל את האמונה בצורה חושית לדורות הבאים, ואם אין הבן יכול לעשות כן לא יצא יד"ח!!

יכול מראש חדש, תלמוד לומר ביום ההוא, אי ביום ההוא יכול מבעוד יום, תלמוד לומר בעבור זה – בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מנחים לפניך.

יכול מראש חודש מה ההו"א להתחיל מר"ח – הודאה על סמך הביטחון

מה הטעם והסברא להתחיל מראש חודש, והרי עדיין לא היתה הגאולה עד ליל פסח שהוא ט"ו.

הגר"מ פיינשטיין מבאר: הצד להתחיל מראש חודש הוא לפי שאז כבר נאמרה ההבטחה (שמות יב, יב) 'ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה והכיתי כל בכור בארץ מצרים'. והייתי סבור לאמר שכבר מאז אפשר להתחיל לספר ביציאת מצרים מכוח האמונה בהבטחה. וכפי שמצאנו ביהושפט שכאשר קיבל הבטחה על נצחונו לפני צאתו למלחמה הוציא משוררים לפני חלוצי הצבא היוצאים למלחמה וכמו שנאמר (דה"י ב, כ) 'ויעמד משוררים לה' ומהללים להדרת קודש בצאת לפני החלוץ ואומרים הודו לה' כי לעולם חסדו'.

יש לציין דהנה ידוע מה שייסד הגר"ח מבריסק (מובא ב'עמק ברכה') שאף שלפני הגאולה והישועה צריך להחזיק במדת הבטחון אך שירה אינה נאמרת אלא לאחר הגאולה בפועל. ודייק זאת מן הפסוק (תהילים יג, ו) 'ואני בחסדך בטחי יגל ליבי בישועתך אשירה לה' כי גמל עלי'. שאמנם בחסדך בטחתי קודם, אך אשירה לה' רק כאשר גמל עליו. וכפי שביארו שאדם שיש לו בטחון שיקבל מהקב"ה לחם, אם בירך על כך 'המוציא' הוה ברכתו לבטלה. וכן שירה צריך על מציאות קיימת.

והקשו לפני בנו הגרי"ז מיהושפט שהעמיד משוררים ואמר הלל עוד לפני צאתם לקרב המלחמה. והשיב הגרי"ז: שאני יהושפט שהיה לו הבטחה של נביא שיצליח במלחמתו. והיינו שנבואה היא כדבר מוחשי. ואף בעניינינו הצד להתחיל בהלל והודאה מראש חודש הוא מכח ההבטחה שנאמרה כבר בראש חודש 'ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה והכיתי כל בכור בארץ מצרים'.

למעשה על הגדה של פסח

מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו

מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו, ועכשיו קרבנו המקום לעבדתו, שנאמר: ויאמר יהושע אל כל העם, כה אמר ה' אלוקי ישראל: בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם, תרח אבי אברהם ואבי נחור, ויעבדו אלוקים אחרים. ואקה את אביכם את אברהם מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען, וארבה את זרעו ואתן לו את יצחק, ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו. ואתן לעשו את הר שעים לרשת אותו, ויעקב ובניו ירדו מצרים.

למה מתחיל שהיו עובדי ע"ז

צ"ב למה מתחיל לומר שמתחילה היו עובדי ע"ז.

כל אחד יכול

אלא שמעתי ליישב שאל תאמר שאין בידך אפשרות להתעלות ולהאמין כי אפילו אברהם אבינו מתחילה היה עובד ע"ז ומעצמו הכיר את ברואו וכמו שכתב רשב"א בפירושו להגדה של פסח על הפסוק (יהושע כד-ד) "ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו" כותב: ודע, כי לכן יצא עשו הרשע תאום עם יעקב, כדי שייבנו כל העולם שצדקת יעקב לא באה לו במערכת המזל, ולא בטבע אב ואם, ולא מכוח אחר, שהרי בבטן אחד נולדו יעקב ועשו, ובאותו המזל, ואצל אותם הורים, ובאותו חינוך, ועם זאת יעקב איש תם יושב אוהלים, צדיק, בחיר האבות, לעומתו עשו רשע, איש יודע ציד איש שדה.

נמצא שלא יוכל האדם להסתתר מאחרי טענות גדלתי במשפחה.... אצל הורים.... בשכונה.... נולדתי במזל.... ואם יטען כך, נשלח אותו לאברהם שגדל בבית תרח, ויצא אברהם, ליצחק, שגדל בחברת ישמעאל, ויצא יצחק, ליעקב שגדל עם עשו, ובמחיצת לבן, ונשאר יעקב.

הכל בעזר ה'

ועוד נראה שבא לומר שהרי בדרך הטבע מי שנולד עובד ע"ז קשה לו להשתנות ומוגדר לתינוק שנשבה ורק בחסד ה' על אברהם הציץ עליו בעל הבירה וכל זה מגודל חסדו שאלמלי ה' עוזרו אינו יכול לו ולמה רק אברהם זכה מפני שהוא פתח פתחו של מחט משא"כ השאר לא פתחו שום פתח, ומזה ילמד האדם עד כמה חשוב שהוא יפתח לה' פתח כפתחו של מחט.

"מתחיל בגנות" - מעמיק את ההכרה בחסדי ה'

וכן מבואר בהגדה של פסח שבסידור הגר"א "ענין המאמר 'מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו', כי אנו חייבים להכיר הטוב והגמול שהטיב ה' אתנו. וכדי להגדיל ענין הגמול צריכין אנו להתחיל בגנותינו, כדי לסיים בכי טוב בשבח ה' יתברך.

וענין גנותינו הוא שעיקר ויסוד תולדותינו עובדי עבודה זרה היו אבותינו תרח ונחור. ואף אברהם עצמו נלוה עמהם בראשיתו, עד שעמד על האמת והכיר את ברואו הוא זרעו אחריו. ואף כי בעת שהיינו במצרים

למעשה על הגדה של פסח

והיה לנו לשמור עצמנו בקדושה, ובטהרה ולהיזקק שם ככסף מזוקק ואנחנו לא כן עשינו, אלא הוספנו טומאה על טומאותינו. ומשורת הדין היה להרחיק אותנו מעליו. ועל כל זה מאהבתו ומחמתו ומשמרו הבטחתו: 'ואחר כן יצאו ברכוש גדול', הוציאנו ממצרים מבית עבדים. על כן יאמר המאמר בשמחה עצומה ויכוון כנ"ל". וזה בא להראות שגם לאחר מה שהאדם עושה הכל רק בכח חסדי ה'.

חשוב להרחיב כשמכירים טובה

מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו במשנה מסכת פסחים (פ"י מ"ד) מבואר כי באמירת ההגדה וסיפור נפלאות הבורא בניסי יציאת מצרים יש להתחיל בגנות ואחר כך לסיים בשבח.

נחלקו רב ושמואל בגמרא (שם דף קטז). מה היא אותה "גנות" ו"שבח". רב סובר כי "מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו" זו הגנות, "ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו" זה השבח. ואילו שמואל סובר ש"עבדים היינו לפרעה במצרים" זו הגנות, "ויוציאנו ה' אלוקינו משם ביד חזקה וזרוע נטויה" זה השבח.

למעשה, אנו נוהגים כיום לומר את שני הדברים גם כרב וגם כשמואל, אלא שיש להבין את עיקר טעם הדבר מדוע יש להזכיר בלילה נשגב זה את גנותנו שהיינו מתחילה עובדי עבודה זרה? הסבר נפלא לכך אמר הגאון רבי שלמה ברעוודה על פי משל. לאחר מלחמת העולם השנייה יצא אדם אחד ניצול ממחנות ההשמדה לחופשי. השואה האיומה הותירה אותו בעוני ובמחסור ללא כל קרוב או גואל וללא קורת גג.

כעבור זמן קצר קיבל האיש מכתב מדודו שגר בארצות הברית ובו הוא מזמין אותו לכוא אליו להתגורר בביתו, ואף שלח לו כסף כדי שיוכל לרכוש לעצמו כרטיס נסיעה.

בהגיעו, נבהל הדוד ממראה פניו של אחיינו, והבין כי מצבו הבריאותי אינו כראוי לכן לקח אותו מיד אל בית חולים סמוך כדי שיעבור סדרת בדיקות וטיפולים כדי לאושש את מצבו, ואף שכר את טובי הרופאים לשם כך. דבר שעלה ממון רב.

כאשר התרפא לקחו הדוד אל ביתו כמובטח ואף סידר לו עבודה במפעל שהיה בבעלותו. לאחר כמה שנים התבסס אותו אדם, נשא אשה והקים משפחה לתפארת. כעבור כעשרים שנה השיא האיש את בנו ברוב פאר והדר ובראש שלחן הכבוד ישב הדוד הטוב והמיטיב שכבר היה זקן בא בימים.

דודי היקר - פנה האיש ואמר - ברצוני כעת לומר לך תודה!

אם ברצונך להודות לי - אמר הדוד - עליך לפרט ולספר כך: לפני עשרים שנה הייתי פליט ממחנות ההשמדה... נותרתי בודד מכל משפחתי... ללא קורת גג... דודי הזמין אותי אל ביתו וריפא אותי במיטב כספו ממחלותיי...

אבל דודי היקר - מחה האיש - מדוע אתה מזכיר לי את כל הצרות ביום חתונת בני?!

כאשר תיזכר מאין באת ומה עבר עליך - השיב הדוד - תוכל להודות כראוי!

למעשה על הגדה של פסח

כן הוא גם הנמשל - אמר רבי שלמה -

כאשר אנו באים להודות ולהלל את הקדוש ברוך הוא אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים ואילו לא היה מציל אותנו משם הרי אנו ובנינו ובני בנינו היינו משועבדים לפרעה במצרים והוציאנו ה' משם ביד חזקה ובזרוע נטויה והביא אותנו אל א"י ונתן לנו את בית הבחירה. כאשר אנו מבקשים להודות על כל אלה ועל כל חסדיו שגומל אתנו בכל עת ובכל שעה עלינו להיזכר מה היה בתחילה ולאן הגענו כיום בחסדו!

כאשר ניזכר בכל זה נוכל להודות כראוי!

אהבת ה' לישראל אינה תלויה בשום דבר

מהו טעם הענין של מתחיל בגנות, שואל האדמו"ר מסלונים זצ"ל בספרו "נתיבות שלום" (חלק ב עמ' רנב) מדוע לא להתחיל מיד מהשבח של "ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו"? כמו כן יש להבין מדוע נחשב גם "עבדים היינו" לגנות (לפי שמואל, פסחים קטז), והרי זו היתה גזירה מהקב"ה בברית בין הבתרים, ולא בגלל חטאי ישראל?

שאלות אלו יוצאות מן ההנחה שעיקר מצות סיפור יציאת מצרים הוא סיפור האותות והמופתים שעשה עמנו ה' בשידוד המערכות. אולם האמת היא שעיקר הסיפור הוא על שנבחרנו ביציאת מצרים להיות העם הנבחר. ולכן מתחיל בגנות, להורות שזה שבחר בנו לא היה מתוך שהיינו ראויים לכך, אלא רק באהבתו בחר בנו, בחינת רצון ולמעלה מכל הטובות, שאין טעם ברצון. אילו היתה הבחירה בעת שהיו ראויים לכך כן היה זה בבחינת אהבה התלויה בדבר, שאם בטל הדבר בטלה האהבה ואין האהבה נצחית. מה שאין כן כשבחר בנו בהיותנו בשפל המצב בתכלית, הרי זו בחירה לנצח. כי "אהבת עולם אהבתנו" - אהבה שאינה תלויה בשום דבר!

איתא בזוהר הקדוש (ח"ב ה:): "אלמלי הוו ידעין בני נשא רחמותא דרחים קודשא בריך הוא לישראל, הוו שאגין ככפריא למרדף אבתריה". תרגום, אילו היו בני אדם יודעים עד כמה גדולה אהבת ה' לישראל, היו שואגים ככפירים לרדוף אחריו. (ילקוט לקח טוב).

למה מתחילים לפרט מתרח

מתחילה עובדי עבודה זרה... תרח אבי אברהם בהגדה של פסח כתוב "מתחילה עובדי עבודה זרה"..." תרח אבי אברהם" ... ויש להתבונן למה אנו מדגישים שתרח היה אבי אברהם הלא בכדי להתחיל בגנות די לומר מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו ותו לא, שהרי אברהם מתחילה היה עובד ע"ז עד שהכיר בוראו, כמבואר ברמב"ם פ"א מהל' ע"ז ה"ג, וא"כ מדוע חוזרים אנו להדגיש שתרח אבי אברהם עבד ע"ז.

אלא מבאר הרב יהודה אריה דינר שליט"א בשם אביו הרב יוסף צבי הלוי דינר זצ"ל, שהיה מסביר בליל הסדר, שהרי ידוע שברא כרעיא דאבוה, וכל מה שיש לו לאדם הוא מוריש לבניו, וכמו שתרח היה אבי נחור,

למעשה על הגדה של פסח

והשריש בו לעבוד ע"ז, כך גם השריש באברהם וזה מה שבעל ההגדה בא ללמד אותנו שתרח הוא זה שהשריש באברהם אבינו את הע"ז. ובליל הסדר שזה הזמן לחנך את בנינו שני "והגדת לבנך" וגו', צריכים אנו לשים אל ליבנו שאם לא נחנך את עצמינו, לא נוכל לחנך את בנינו שהרי הם מורשיים לבניהם אחריהם כל אשר בתוכינו. והוסיף ששמע פעם ע"פ דרך דרש על הפסוק "והגדת לבנך" וגו' "בעבור זה עשה ה'" וגו', ודרשו חז"ל בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך, ר"ל שבכדי לקיים "והגדת לבנך" ולזכות לחנך הילדים כראוי בקיום המצוות, צריכים להיות "מונחים לפניך" דהיינו שגם אתה בעצמך אוהו בעשיית המצוות, אבל אם אתה בעצמך אינך מחונך איך תצליח בחינוך הילדים, עכת"ד.

מדוע מזכיר הכתוב את עשו והרי כתוב (מלאכי א' ג') ואת עשו שנאתי

קשה, מדוע מזכיר הכתוב ואתן את עשו, והרי כתוב (מלאכי א' ג') ואת עשו שנאתי, וכמו שלא מזכיר הכתוב את ישמעאל כך לא היה צריך הכתוב להזכיר את עשו.

אלא אפשר לבאר שבא לרמוז הכל תלוי בחינוך וכמו שכתוב במדרש שמו"ר (א, א) ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב איש וביתו באו, הדא הוא דכתיב (משלי יג, כד): חושך שבטו שונא בנו ואהבו שחרו מוסר, בנוהג שבעולם אדם שאומר לו חברו פלוני הכה לבנך יורד עמו עד לחייו, ומה תלמוד לומר: חושך שבטו שונא בנו, ללמדך שכל המונע בנו מן המרדות סוף בא לתרבות רעה ושונאהו, שכן מצינו בישמעאל שהיו לו געגועים על אברהם אביו ולא רדהו ויצא לתרבות רעה ושנאהו והוציא מביתו ריקם. מה עשה ישמעאל כשהיה בן חמש עשרה שנה, התחיל להביא צלם מן השוק והיה מצחק בו ועובדו, כמו שראה מאחרים. מיד (בראשית כא, ט): ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק וגו', ואין מצחק אלא עבודת כוכבים, כמה דאת אמר (שמות לב, ו): ויקמו לצחק, מיד (בראשית כא, ז): ותאמר לאברהם גרש האמה הזאת ואת בנה, שמא ילמד בני ארחותיו, מיד (בראשית כא, יא): וירע הדבר מאד בעיני אברהם וגו' על שיצא לתרבות רעה, (בראשית כא, יב): ויאמר אלוקים אל אברהם אל ירע בעיניך וגו', מכאן אתה למד שהיה אברהם טפל לשרה בנביאות. מיד (בראשית כא, יד): וישכם אברהם בבקר ויקח לחם וחמת מים, ללמדך שהיה שונא לישמעאל על שיצא לתרבות רעה, ושלחו הוא ואמו הגר ריקם וטרדו מביתו על כך. וכי תעלה על דעתך שאברהם שכתוב בו (בראשית יג, ב): ואברם כבד מאד במקנה וגו', היה משלח אשתו ובנו מביתו ריקם בלא כסות ובלא מחיה. אלא ללמדך כיון שיצא לתרבות רעה לא נפנה עליו. מה היה סופו, כשגרשו ישב בפרשת דרכים והיה מלסטם את הבריות, שנאמר (בראשית טז, יב): והוא יהיה פרא אדם. כיוצא בו (בראשית כה, כח): ויאהב יצחק את עשו, לפיכך יצא לתרבות רעה על אשר לא רדהו, כמו ששינינו חמש עברות עבר עשו הרשע באותו היום, בא על נערה המארסה, והרג את הנפש, וכפר בתחית המתים, וכפר בעקר, ובזה את הבכורה. ועוד, שתאב מיתת אביו, ובקש להרג את אחיו, שנאמר (בראשית כז, מא): יקרבו ימי אבל אבי וגו'. וגרם ליעקב לברח מאבותיו, והלך אף הוא אצל ישמעאל ללמד ממנו תרבות רעה ולהוסיף על נשיו, שנאמר

למעשה על הגדה של פסח

(בראשית כח, ט): וילך עשו אל ישמעאל. ומבואר שהיה איזה תביעה על חינוך ילדיהם לכן בליל הסדר מזכירים דבר זה שהאדם ילמד להנך את בניו שלא יהיו כמו עשיו.

ועוד אפשר לפרש בהקדים מה שכתוב ויתרוצצו הבנים בקרבה ותאמר אם כן למה זה אנכי ותלך לדרוש את ה' (בראשית כח, כג) וברש"י ותאמר א"כ – גדול צער העיבור ומבואר שהלכה לשאול למה היא צריכה את זה אם יש בזה צער גדול

ובהמשך מבואר שה' ענה לה שני גוים בבטנך ושני לאומים ממעיך יפרדו – דהיינו שבשביל דבר גדול צריך להצטער – אין כזה דבר לקבל דבר גדול בחינם

אבל לפי"ז צ"ב מה התשובה שה' עונה לה שלאום מלאום יאמץ ורב יעבוד צעיר ופרש"י לא ישוו בגדולה כשזה נופל זה קם וכן הוא אומר אמלאה החרבה לא נתמלאה צור אלא מחרבנה של ירושלים וצ"ב מה הוצרך להגיד לה את הדבר הזה ומה זה יוסיף לה

והנראה בזה עפ"י מה ששמעתי מסבי הרה"ג יונתן זרביב זצ"ל ששמע מהרב כדיר צבאן זצ"ל ששאל על מה שכתוב ואתן לי צחק את יעקב ואת עשו והקשה שואתן זה משמע לשון מתנה ובשלמא לקבל את יעקב מובן איזה מתנה זה אלא לקבל את עשו איזה מתנה יש בזה לקבל כזה רשע

וביאר היות והמעמוד של כלל ישראל זה עשו שהרי כאשר יעקב מתרפה אז עשו יכה בו ומימלא יעקב מוכרח ללמוד. ע"כ דבריו. ולכן אמרו לה ששואה לך הצער היות ותלדי את יעקב וגם עשו שיהיה רשע הוא יהיה הלאום מלאום יאמץ שכאשר זה נופל זה קם ולפי"ז מובן ג"כ מה שקרה בסוף שביום שמת יעקב מת עשו היות וכל סיבת קיומו של עשו זה רק בשביל יעקב לכן כשמת יעקב אין לעשו זכות קיום. (קטע זה מלמעשה תולדות).

ברוך שומר הבטחתו לישראל, ברוך הוא. שהקדוש ברוך הוא חשב את הקץ, לעשות כמו שאמר לאברהם אבינו בברית בין הבתרים, שנאמר: ויאמר לאברהם, ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם, ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה. וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכש גדול.

ברוך שומר הבטחתו לישראל

מה הוסיף במה שאמר "שהקב"ה מחשב את הקץ לעשות" ומה ביאור המלים "חשב את הקץ לעשות" שתי תמיהות תמה כאן הגר"י מליסא זצ"ל בעל "מעשה ניסים" על ההגדה: (א) מה הוסיף מסדר ההגדה במה שאמר "שהקב"ה מחשב את הקץ לעשות" וכו', על מה שאמר כבר "ברוך שומר הבטחתו לישראל", הרי לכאורה כוונה אחת לשניהם? (ב) מה ביאור המלים "חשב את הקץ לעשות"?

אלא הביאור אם אחד יבטיח לחברו דבר שקשה לו לבצעו תוך זמן מסוים, ובכל זאת הוא רוצה לעמוד בדבורו ולעמוד בהתחייבות בזמן שנקבע, יש להניח שבמשך כל הזמן הוא יחפש תחבולות ואמצעים כיצד

למעשה על הגדה של פסח

לעשות את אשר אמר, כמו כן הוא יחשב כל יום כמה זמן כבר חלף מעת התחייבותו, וכמה עוד נשאר לו, לעומת זאת אם מלך יבטיח לאהובו דבר שבאפשרותו לבצע, הוא בוודאי לא יהיה מוטרד כלל מהדבר, כיון שבנקל יוכל לקיים הבטחתו, אולם לפעמים כאשר המלך רוצה להראות את חיבת אהובו לעיני שריו ועבדיו, הוא מחשב בקול רם את הזמן שנותר לו, ומפרט את התחבולות שעליו לנקוט כדי לעמוד בהבטחתו, כאשר אהובו של מלך זה מקבל ממנו את מה שהובטח לו, הוא חייב להודות לו בכפליים; הודאה אחת הוא חייב לו על עצם קיום ההבטחה, והודאה נוספת על החיבה שהוא הראה בחשבו את הזמן ואת התחבולות, אף על פי שלא היה לו צורך בזה, כמו"כ ההבטחות שמבטיח הקב"ה לישראל, בוודאי אינן גורמות שום קושי לפניו יתברך, ואם אף על פי כן הוא מעלה במחשבתו את הקץ ומחשב בכל יום אימתי יכלה הקץ ומסבב סיבות לקיים הבטחתו, בוודאי ובוודאי שיש לנו חיוב כפול להודות לו, הודאה על קיום ההבטחה, והודאה על אשר מעלה אותנו במחשבתו, כי מחשבתו מצד עצמה עושה רושם ויש לזה השפעה עלינו עד בלי תכלית. ומכאן זה אין שום אדם יכול לכלותינו.

מה החידוש שהקב"ה שומר את הבטחתו

צ"ב מה החידוש שהקב"ה שומר את הבטחתו לבני ישראל, וכי לרגע נחשוב שהשי"ת ח"ו לא ישמור את מה שהבטיח לאבות הקדושים לתת לבניהם אחריהם.

מדוע לא אמר ברוך שומר הבטחתו לאברהם

מדוע לא אמר ברוך שומר הבטחתו לאברהם, שהרי לו ה' הבטיח שיקרה הנס כמו שכתוב בברית בין הבתרים שאמר לאברהם אבינו, ולא לישראל.

למה נענש פרעה

וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי מקשים הראשונים מדוע הקב"ה ידון את אותו הגוי אשר השתעבד בעם ישראל, הרי הם מקימים את מצות ה' שאמר "כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה"?

אלא ה"אור החיים" מתרץ שמטרת המצרים שהשתעבדו בבני ישראל לא מפני שרצו לקיים מצוות ה', אלא כיון שבני ישראל שומרים את התורה ושונים מחוקיהם, ולו היו בני ישראל עובדים עבודה זרה כמותם לא היו משתעבדים עמהם כלל, לכן הענישם הקב"ה.

והגאון ר' ראובן בנגיס זצ"ל (בעמ"ס "לפלגות ראובן" אב"ד בירושלים) אמר שלדעתו הקושיא מופרכת מעיקרא. וביאר ע"פ משל לאדם שביקש לבנות בנין, והיה עליו להביא למקום לבנים רבות. מה עשה, הכריז ואמר כל הרוצה יבוא לביתי ויאכל וישתה בלא הגבלה כאות נפשו, אך בתנאי שלאחר מכן יקח מכסת לבנים עד למגרש הבניה, היו אנשים עניים ורעבים, שמיהרו ועלו לביתו ואכלו כדי שובעם. משכילו לאכול, לקחם

למעשה על הגדה של פסח

בעל הבית אל מחסן הלבנים, וביקש מהם לשאתם, פתח אחד מהם ואמר, אמנם גמלת עמי חסד ואני מכיר על כך טובה, אבל מדוע תשתעבד בי עתה כעבד נרצע? נפגע בעה"ב ואמר מה תלין עלי, הלא כך התניתי מראש, הכרזתי ואמרתי שכן המוכן לעבוד מוזמן לסעודה, בעלותך לביתי לאכול הבעת את הסכמתך לשאת גם בתוצאות. הוא הדין כאן - הקב"ה הודיע מראש "ועבדום וענו אותם... וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי", מי שהשתעבד בעם ישראל קבל על עצמו גם את התוצאות ובדין שיטול את עונשו.

והיא שעמדה

והיא שעמדה לאבותינו ולנו, שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותנו, אלא שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו, והקדוש ברוך הוא מצילנו מידם.

צ"ב לשם מה צריך לומר שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו.

אלא אמר הגאון רבי משה סופר, בעל ה'חתם סופר': "כאשר יסופר השעבוד שנשתעבדו ישראל במצרים, על כל הנוראות שעברו אבותינו שם, יכול לבוא מי ולפקפק באמינות הדברים ולטעון: 'היתכן?! אומה כה גדולה כמצרים, אומה בעלת תרבות עשירה, האם 'הגיוני' שכך תנהג כלפי עם שבא להתארח בארצה?...' "כלפי מפקקים אלה" - אמר ה'חתם סופר' - "אומר לנו בעל ההגדה: 'שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו', בכל דור ודור רואים אנו בחוש לאיזו שפלות ואכזריות יכולות להגיע אומות העולם, ברצונם לעקור ולשרש את האומה היהודית. "כאשר רואים כך" - סיים ה'חתם סופר' - "כבר אין כל פקפוק ותמיהה!"... (מתוך הגדה של פסח 'אספרה כבודך').

צא ולמד מה בקש לבן הארמי לעשות ליעקב

צא ולמד מה בקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו. שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ולבן בקש לעקור את הכל, שנאמר: ארמי אבד אבי וירד מצרימה ויגר שם במתי מעט, ויהי שם לגוי גדול, עצום ורב.

צ"ב למה בעל ההגדה ייסד את כל ההגדה על פרשת כי תבוא ולא על פרשיות מפורשות בחומש שמות

צ"ב למה בעל ההגדה ייסד את כל ההגדה על פסוקים בפרשת כי תבוא, מ"ארמי אובד אבי" עד סוף פרשת קריאת הבכורים, וטרח לדרוש שם כל פסוק וכל מילה, וללמוד סיפור יציאת מצרים ע"י תלי תלים של דרשות על כל קוץ וקוץ ועל כל תג ותג, בשעה שמקרא מלא דיבר הכתוב בספר שמות, ופרשיות שלימות בתורה - שמות, וארא, בא, בשלח - ערוכות בעניין, ולמה מיאן בעל ההגדה בזה ויצא לדרוש דווקא בפרשת כי תבוא, וביותר, שבעל ההגדה אמנם דקדק מפרשת כי תבוא כל הדקדוקים, אבל רובא דרובא דדרשותיו תמך מהפסוקים של ספר שמות, דוק ותשכח, וא"כ לכאורה היה לו לייסד לכתחילה את ההגדה על פרשיות ספר שמות, ופרשת כי תבוא למה לי, אתמהה.

למעשה על הגדה של פסח

כי זו הפרשה היחידה בתורה שמעשה יציאת מצרים מובא שם בתורת הודאה

אלא ביאר ר' אליהו ברוך פינקל זצ"ל שפרשת כי תבוא זו הפרשה היחידה בתורה שמעשה יציאת מצרים מובא שם בתורת הודאה, שזה ענינה של הכרת הטובה בעת הבאת הבכורים, ולכן דרש בעל ההגדה בפרשת בכורים דייקא, ועדיפא ליה מכל המקראות המפורשים בתחילת ספר שמות. (משולחן ר' אליהו ברוך עמ' קלח).

ועוד יש לומר הואיל ונזכר הצלתו של יעקב מלבן שהיה יעקב אבינו בא לבית לבן בבורחו מפני עשו אחיו כדי למצוא בו מקלט, לבסוף היה זה מקום בנינו והגם שלא היה נראה לבן כאויב מ"מ היה איוב ורק ה' הצילנו מידו לכן בא לומר צא ולמד מה ביקש ומזה תבין שהלכה היא שעשו שונא לישראל.

והגם שהכל היה נראה כבורח מפני עשו ולבן ניצלו מ"מ גם שם למרות כל הרמאויות של לבן ה' הציל את יעקב ולמרות שהחליף את משוכתו עשרת מונים ניצחו יעקב.

אין אדם נוגע במוכן לחברו

ועוד אפשר לבאר עפ"י דברי החפץ חיים שביאר עה"פ ויאמר אלי מלאך האלקים בחלום יעקב וגו' (בראשית לא יא) וכתב רש"י בשם מדרש רבה 'אע"פ שהבדילם לבן כולם שלא יתעברו הצאן דוגמתן, היו המלאכים מביאים אותן מעדר המסור ביד לבן לעדר שביד יעקב'.

והחפץ חיים (עה"ת) הקשה איך הביאו המלאכים צאן מעדר לבן לעדר יעקב, ונטלו את הרכוש של בני לבן ומסרו ליד יעקב?

ומבאר שהדבר דומה, לאיש שחילק מנות לכל אחד מבניו, שהיו מסובים על שולחנו, וחטף אחד מיד אחיו. הלך הבן הנגול אצל אביו ויאמר לו: 'אב, ביקשתי מאחי שיחזיר לי את חלקי ולא רצה, ואני יודע שאין רצונך שנכה איש את אחיו, אף לא נריב יחד. ע"כ בבקשה ממך, תן לי מנה אחרת'. כשמוע אביו את דברי בנו נשק לו על ראשו ונתן לו מנה אחרת גדולה. ויאמר לו: 'מצאת בני חן בעיני עבור מידתך הטובה. אחיך השוטה יחזיק את חלקו, ובסעודה אחרת אתן לך כפליים ולו לא אתן כלל'.

כן הדבר ממש בענין זה. הקב"ה שהוא מחלק מזון לכל בוראיו, כדכתיב 'נותן לחם לכל בשר' - הוא אביהן של ישראל והם בניו, כדכתיב בנים אתם וגו' - רוצה בשלומם ואינו רוצה במחלוקותם. וכמו דאיתא בתנא דברי אליהו (פכ"ח) 'אמר להם הקב"ה לישראל, בני אהובי כלום חסרתי דבר שאבקש מכם? ומה אני מבקש מכם, אלא שתהיו אוהבים זה את זה ומכבדין זה לזה וכו'. ולא ימצא בכם עבירה וגזל וכו'. לכן כשאחד נוגע בעסק חבירו, וביקש מאתו שימנע מזה ולא רצה, ובא לפני השי"ת ומתחנן לפניו שיתן לו מנה אחרת ולא יצטרך לריב עם חברו, בוודאי ימצא חן בעיני השי"ת עבור מידתו הקדושה. כמאמרם ז"ל (חולין פט א) על

למעשה על הגדה של פסח

הכתוב 'תולה ארץ על בלימה' - אין העולם מתקיים אלא בשביל מי שבולם את עצמו בשעת מריבה. ועבור בטחוננו בה' יתן לו מנה כפולה. וללמדנו בא שאין אחד נוגע במה שמוכן לחברו.

ומוסיף בזה בעל הח"ח זצ"ל ואומר: שמאחר ומוזנותיו של אדם קצובין לו מר"ה עד ר"ה, ואין אדם נוגע במוכן לחברו הרי שהעושק את חברו ונטל את ממונו שלא כדין, אינו רק רשע אלא גם טיפש. ברישעותו ובטיפשותו עלול הוא לאבד מידי גם את הממון שהוקצב לו ע"י הבורא וכמאמרם ז"ל בסוכה (דף כט) 'מפני ה' דברים נכסי בעלי בתים יורדים למינן'. ואחד הדברים הוא: 'שפורקין עול מעל עצמם ונותנים על חבריהם'. וכן איתא במסכת דרך ארץ זוטא (פ"ג) 'אם נטלת את שאינו שלך את שלך יטלו ממך'. כל זאת מעבר לדין וחשבון שיצטרך לתת על כל פרוטה ופרוטה. (ילקוט לקח טוב בראשית עמ' קפא).

צ"ב למה הוזכר דווקא לבן הרי גם עשו רצה להרוג את יעקב אבינו

ועוד יבואר עפ"י מש"כ הגר"א שצ"ב למה הוזכר דווקא לבן הרי גם עשו רצה להרוג את יעקב אבינו.

אלא ביאר הגר"א שעשו שרצה להרוג אין זה חידוש משא"כ בלבן שהיה נראה כצדיק. וביאור הענין הוא, כי אף על פי שאין אנו מרגישים בניסיו של הקדוש ברוך הוא עמנו, מכל מקום, אין זה אלא חסרון הרגשה מצידנו, ואולם, בכל עת ורגע הקדוש ברוך הוא עושה לנו ניסים ונפלאות, והראיה מלבן הארמי, שבהשקפה ראשונה אי אפשר לידע ולהבחין עד כמה ביקש להרע ליעקב אבינו ואין אנו יודעים מה זמם בליבו, ובכל זאת הכתוב מעיד עליו בפה מלא, "ארמי אובד אבי", כלומר, ביקש לבן לעקור את הכל ולגדוע את זרעו של יעקב אבינו עד גמירא ח"ו, ואם כן, כיצד לא עלתה מחשבתו בידו? אלא ודאי שהקדוש ברוך הוא הפך את מחשבתו הרעה לטובה והרבה את זרעו של יעקב אבינו, ואם כן, ראוי לנו להקיש מכך על כל עת וזמן, שהגויים מבקשים לאבדנו ולהשמידנו, והקדוש ברוך הוא עושה עמנו תדיר ניסים ונפלאות, והופך עלינו גזרות רעות לגזרות טובות ומבורכות, אלא שאנו איננו מכירים בכך.

ורואים שלבן היה יותר גרוע ממה שהיה פרעה שהאזן לביקש לעקור את הכל, וה' הצילנו מידם כך צריך לחשוב שבכל דור ודור זה מה

ויש להרחיב כמה שהביאו בסטנסיל עה"ת הביאו משמו של מרן זצ"ל שהוסיף בזה שידוע מה שהשיב ר' איצעלעל מוולאז'ין לשר רוסים ששאלו על מה שכתוב, "הללו את ה' כל גויים שבחוהו כל האומים כי גבר עלינו חסדו", וכי הגויים צריכים להלל את ה' על החסדים שעושה עם ישראל השיב לו ר' איצעלעל: הלא עם ישראל אינו יודע על המזימות שחורשים להם השרים בפטרבורג אשר לכסוף אינו מתבצעות, כי ה' מפיר את עצתכם הרעה, רק אתם יודעים על החסדים האלה שה' עושה עמנו, בראותכם שאינכם יכולים מחשבותיכם הרעות אל הפועל, לכן אתם המחויבים להלל ולשבח את ה' על זה נמצא לפי זה שכאשר אנו מודים לקב"ה על הניסים הגלויים שעשה ועושה לנו בכלל וביציאת מצרים בפרט, אנו חייבים להודות גם על הניסים הרבים הנסתרים מעינינו, ועל זה נאמר "לעושה נפלאות גדולות לבדו כי לעולם חסדו"

למעשה על הגדה של פסח

דרכי ההשגחה נסתרים מעין האדם – שדווקא מהשיעבוד נהיה הגאולה

כתב הגר"א זצ"ל: "יעקב ולבן דוגמת ישראל במצרים, כמו שאמרו האבות הן סימן לבנים. גלות יעקב ואחר כך לקח את כל רכושו, וכן וינצלו את מצרים וכו'. ולכן אמרו בסיפור יציאת מצרים ודורש מארמי אובד אבי".

הגר"י לוינשטיין זצ"ל (מובא בספר "תפלת חנה") הביא דברים אלה של הגר"א וביארם, יעקב אבינו בא לבית לבן בבורחו מפני עשו אחיו כדי למצוא בו מקלט, לבסוף היה זה מקום בנינו. שם בנה את כלל ישראל על ידי ד' אימהות, ויצא משם ברכוש גדול. כך גם ישראל במצרים, תחילה היו במצב של "וימררו את חייהם" ולבסוף זכו לטובות הנשגבות ביותר. דווקא במצרים נבנה כלל ישראל! וכן מתוך חשכת גלות בבל זכינו לאור הגדול של תלמוד בבלי. כך נאמר גם על תקופתנו. אף שלכאורה כלפי חוץ נראה שעם ישראל במצב של חורבן, האמת היא שעכשיו האומה נבנית, אמנם בבחינה נסתרת. ומכאן, שלעולם אין אדם יכול לדעת היכן הוא מקום הצלחתו האמיתית.

רעיון זה כלול במה שנאמר כאן "והקב"ה מצילנו מידם - צא ולמד מה ביקש לבן הארמי". הצלת ה' נסתרת מאתנו במקרים רבים, ואת זאת למדנו כאמור מירידת יעקב אצל לבן. וזהו אחד הלימודים מיציאת מצרים הנוגעים לענין השקפה הכללית ואף לגבי הדרך בעבודת ה'. כי כל חיי האדם רצופים נסיונות והוא נדרש לעמוד בהם. וכל בנינו של האדם הוא דווקא על ידי ההתמודדות עם הקשיים וההתגברות עליהם, מתוך עמל של בחירה וכבישת הנטיה הטבעית. "לעושה נפלאות גדולות לבדו" הלימוד שאנו צריכים ללמוד מהענין של לבן הארמי, לדעת הגר"א זצ"ל בביאורו להגדה של פסח, הוא שעלינו לדעת שהקב"ה עושה עמנו תמיד נפלאות גדולות, גם כשאין אנו מבחינים בהם. והארכנו בזה במאמר בנפרד על פורים שכן היה הנס שדווקא ממשותה היין צמח הנס, וכן בפסח התברר שכל הגלות נהפכה לסיבת הגאולה.

מהו לשון צא ולמד ועוד שמשמע שפרעה שאפילו שהיה רשע אבל עדיין היה לבן רשע גדול ממנו

הקשה ר' אליהו ברוך פינקל זצ"ל צ"ב מהו לשון צא ולמד שמשמעותו התבונות מיוחדת מה יש להתבונן פה במיוחד ועוד וכי זה העיתוי והמקום בליל הסדר, לשבח (לתת קומפלימנט בלע"ז) לפרעה ולהפחית מרשעותו, שאפילו שהיה רשע, אבל עדיין היה לבן רשע גדול ממנו, שפרעה לא גזר אלא על הזכרים, ואילו לבן ביקש לעקור את הכל, והרי כל ליל הסדר אנו יושבים ומספרים על גודל הגאולה וההצלה מפרעה ומצרים, ומה ראה על ככה בעל ההגדה, דווקא בסיפור ההגדה להוריד מרשעותו של פרעה. (וכצחות לשונו של רבינו היה רגיל לומר: והרי ליל הסדר הוא האופרוף של פרעה (כלשון סגי-נהור), והגע עצמך אם יעמוד דרשן בשמחת אופרוף וידבר בשבח החתן, ולפתע יאמר, דעו לכם רבותי, כמה שהחתן הוא מצוין, אכל אין הוא מגיע לאחיו שעולה עליו כמה מונים, הרי מיד ירגמוהו כל העם באבנים שתחת להרבות שבח החתן בא למעט שבחו, והיאך כאן אנו ממעיטים בשבח החתן הלא הוא פרעה הרשע).

למעשה על הגדה של פסח

אלא הביאור בזה [וכן מטו משמיה דהגר"ח], שאדרבה זה לימוד גדול על עומק ההתחכמות והרשעות של פרעה, וזה ענין "צא ולמד", שלבן אמנם ביקש לעקור את הכל, שח"ו יהיה זרעו של אברהם אבינו כלה, אבל לא עלתה בידו, שהרי הקב"ה הבטיח לאברהם שזרעו אינו כלה, ולכן פרעה הרשע נתחכם, כמו שאמר "הבה נתחכמה לו", ולא גזר אלא על הזכרים, להשאיר את זרעו של אברהם, שישארו יהודים, אבל לטמאות אותם שיחיו ככל הגויים, ולהפקיע את כל יחוסם, ולכן בדווקא גזר להרוג כל הזכרים, ולהחיות הנקבות, ועיי"ז בהכרח ינשאו למצריים, וכ"ה להדיא בשמות רבה (א, יח), ואף שהנולדים יהיו יהודים, שהרי גוי הבא על בת ישראל הולד כשר (יבמות מה, ב), אבל כולם יהיו טמאים בטומאת מצרים, בלא זכר ליהדות, (וראה בגמרא שלהי חזקת הבתים שכאשר המלכות הרשעה גזרה על ישראל ואינה מנחת אותם להיכנס למילה ולעסוק בתורה ומצות, אז עדיף לישראל שזרעו של אברהם אבינו יהיה כלה מאליו, ולא יחיו היהודים ככל הגויים, עיי"ש).

והדברים מדוקדקים מאד בגזירת פרעה, שציוה למילדות (שמות א, טז) וראיתן על האבנים אם בן הוא והמתן אותו אם בת היא וחייה, ולכאורה למה היה צריך להדגיש ואם בת היא וחייה, וכן חוזר הדבר כשציוה פרעה ואמר (שמות א, כב) 'כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו וכל הבת תחיון', למה לא סגי ליה במה שציוה להרוג כל הבן הילוד, ומדוע היה צריך להדגיש וכל הבת תחיון, וכי אכפת לפרעה אם היו הורגים גם את הנקבות, אלא משמע שכל זה היה מעצם הגזירה וההתחכמות של פרעה, אשר יצא ולמד מה ביקש לבן הארמי לעשות, שביקש לעקור את הכל ולא עלתה בידו, ולכך הקפיד פרעה בדווקא שכל הבת תחיון, וסבר שע"י הריגת הזכרים יצליח לטמאות את ישראל ויהיו ככל הגויים בית ישראל, עד שבא הקב"ה והצילנו מידו. ובזה מבואר הטעם שהמיילדות שהחיו את הילדים זכו לבתי כהונה ובתי לוייה ובתי מלכות, דיש בזה מדה כנגד מדה, שהרי בגזירת פרעה לא היה בטל קיום העם, אלא שבא לבטל לגמרי טהרת היוחסין, שכולם ח"ו יהיו בני איש מצרי, ולכן המיילדות שהצילו את היוחסין, זכו שעשה להם הקב"ה בתי כהונה לוייה ומלכות, שזה ממעלות יוחסין, בן אחר אביו. (משולחן ר' אליהו ברוך עמ' קנט – קס).

לבן שנא את יעקב למרות שהיה התנו

ועוד יש לבאר עפ"י מה שביאר הגאון רבי אברהם הכהן זצ"ל, רבה של ספאקס שבתונים רוב שכונת תלפיות בירושלים בסוף ימיו, שרבים מבני עמנו חושבים כי רק בגלל שהתרחקנו מהגויים והתנורנו מיינם ובנותיהם, בשביל זה שנאו אותנו ורדפנו עד צואר בגלות "שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותינו", ואם נשליך מנהגים אלה מאחריו ונהיה כאחד העם עם הגוים מיד יאהבנו... לזה אמר בעל ההגדה: תניח הכוס על השלחן, ותעזוב טענתך האוילית הזו. כי - "צא ולמד מה ביקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו וכו' ולבן ביקש לעקור את הכל", הנה ראה נא - כי יעקב אכל ושתה עם לבן והתחתן עם בנותיו, ועם כל זה "לבן ביקש לעקור את הכל". ללמדך, שנאת הגוים אלינו בלי טעם וסיבה... (קרית ארבע).

למעשה על הגדה של פסח

ועוד יש לבאר עפ"י מה שמקשים שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו כמה הם שנות דור? בין עשרים לארבעים שנה. ולכאורה איך אפשר לומר, שבכל דור ודור עמדו עלינו לכלותנו, הרי לא בכל הדורות חשים אנו כי עומדים עלינו לכלותנו, וכי לא היו פעם ארבעים שנה של שקט, וכפי שמצינו בפסוק (שופטים ג, יא) "ותשקט הארץ ארבעים שנה"? אלא שאף שהיו זמנים שלא היה נראה לנו שרוצים לכלותנו - האמת היא שלא תמיד אנחנו יודעים מה שהם רוצים. הם מצדם תמיד רוצים לכלותנו, והקב"ה מפר עצתם. רק שלפעמים אנו זוכים לראות זאת בעינינו, כמו שהיה בזמן פרעה ובזמן המן, אבל ברוב הפעמים הקדוש ברוך הוא מצילנו מידם אף מבלי שנדע מזאת! והראיה, ממשיך בעל ההגדה ואומר: "צא ולמד" - עליך ללמוד היטב מה היה עם לבן הארמי. הרי בעצם מבחינת יעקב אבינו, עשרים השנים שהיה אצל לבן היו שנים טובות עבורו. בזמן הזה הוא נשא ארבע נשים, נולדו לו רב ילדיו, וגם התעשר עושר גדול. לזאת מגלה לנו בעל ההגדה שהאמת היא "שפרעה לא גזר אלא על הזכרים, ולבן בקש לעקר את הכל!" והיכן רואים שלבן בקש לעקר את הכל? בשעה שיעקב ובניו ביתו ברחו מבית לבן, כתוב שהוא רדף אחריהם להרגם, אלא שבדרך נגלה אליו הקדוש ברוך הוא בחלום הלילה והזהירו: "השמר לך פן תדבר עם יעקב מטוב עד רע" (בראשית לא, כד), ואם הקב"ה לא היה מסכל את עצתו - היה משמיד חלילה את כולם. "צא ולמד" - מהמעשה עם לבן הארמי עלינו ללמוד שאין דור בו אומות העולם אינם רוצים להשמידנו, גם כאשר לנו נדמה שהכל טוב ויפה. אין דור כזה!

ועוד יש לומר שהמצרים אין חידוש מה שיכלו להזיק לעמ"י מכיון שעמ"י למדו ממועשהים הרעים התערבו בהם, משא"כ עמ"י
אבל בלבן החידוש שלמרות שיעקב אבינו היה צדיק הוא התנכל אליו, ומראה שבכח הרשעים להזיק גם לצדיקים והקב"ה מצילנו מידם.

וירד מצרימה

וירד מצרימה - אנוס על פי הדבור.

צ"ב איך קשור שבח זה למצות מגיד

צ"ב מה שייכות שבח זה למצות מגיד.

אלא מתחילה נגזר כך על יעקב אבינו, שירד למצרים. וכמו שאמרו רבותינו: "ראוי היה יעקב אבינו לירד למצרים בשלשלאות של ברזל, אלא זכותו גרמה לו". וזהו: "אנוס, על פי הדיבור". כלומר, מלכתחילה אנוס היה לירד, על כרחו שלא בטובתו, אלא שהקדוש ברוך הוא נהג עמו לפי זמיותו, והורידו למצרים על פי הדיבור, שלא באנוס. (פירוש הגר"א) מבואר גדול חסדו של ה' עלינו.

למעשה על הגדה של פסח

ויגור שם

ויגור שם - מלמד שלא ירד יעקב אבינו להשתקע במצרים אלא לגור שם, שנאמר: ויאמרו אל פרעה, לגור בארץ באנו, כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך, כי כבד הרעב בארץ כנען. ועתה ישבו נא עבדיך בארץ גושן.

צ"ב איך קשור שבח זה למצות מגיד

צ"ב איך קשור שבח זה למצות מגיד.

אלא פירש הגר"א לא ירד יעקב אבינו למצרים בכדי להשתקע בה, אלא בכדי לגור בה לפי שעה בלבד. ואילו היה יורד למצרים בכדי להשתקע בה - לא היו יכולים בניו להיגאל ולעלות ממנה. ומאת ה' היתה זאת, שלא היה בכוננתו לרדת אלא לפי שעה בלבד, כי רצה הקדוש ברוך הוא את טובתם של ישראל וביקש להעלותם ולגואלם.

גם אדם שיודע שצריך לרדת למקום טומאה לא יעשה ברצון רק באונס

ועוד נראה שבא ללמד שגם אם נראה שצריך עפ"י התורה לגלות וללכת למקום טומאה, אל לו לאדם לעשות, מעשים לקרב דבר זה אם נאסרו על פי התורה.

כי אנו צריכים לעשות הנהגותינו רק עפ"י התורה.

וזה עומק הנסיון של מצרים שלמרות שידעו שירדו ויטמאו, הם יעשו מה שהם צריכים לעשות ובהדי כבשי דרחמנא למה לך וה' יעשה את שלו.

וזה שאמר שאונס היה לרדת מצרים

אל יתהלל בחסד שכוך בו שקר

ויש להוסיף בזה מעשה שכתב בספר מידות והנהגות טובות (עמי תקמג) מרן הגרש"ז אויערבאך התקשר אלי בערב שבת אחה"צ וביקש ממני לסדר חולה זקן בבית החולים, כי בזמנו בתי החולים לא רצו לקבל, חולה זקן שהיה כרוך בהרבה ימי אישפוז והקופ"ח לא אישרו מהר, ולכן כשהיה מגיע חולה זקן היו עושים כל הפעולות לא לקבלו, אמרתי להגרש"ז ומה אוכל לעשות, אמר לי אם הייתי יכול לא הייתי מתקשר אליך.

נטלתי יוזמה ולקחתי מונית והבאתי אותו לביה"ח שערי צדק מיד התנפלו עלי הרופאים ואמרו לי כאן לא תורנות, וקח אותו לבית חולים אחר, אמרתי להם אדם אינו קרובי אלא מצאתי מוטל בשוק מחנה יהודה, ואתם חייבים בדבר בדיוק כמוני, אם אתם לא יכולים לטפל בו קחו אותו לבית חולים אחר, וכששאלו אותי מה יש לחולה אמרתי מהיכן יודע הרי מצאתי אותו בשוק, ומיד ברחתי מחדר מיוון, והתחבאתי באחת הפינות בבית החולים.

למעשה על הגדה של פסח

השארתי שם אדם אחר שהצטרף לפעולה והוא עמד מרחוק לראות מה יהיה עם החולה ולאחר חצי שעה אמר לי שמעתי שהרופא התורן אמר לחולים חולה שנכנס לשטח חדר מיון אנו אחראים עליו, אין ברירה וצריכים לטפל, לאחר חצי שעה בא אלי ואמר הכניסו את החולה לצילומים, ואח"כ עלו על בעיית רפואתו ומכניסים אותו לחדר הניתוח.

עזבתי את בית החולים, וחזרתי לביתי והתקשרתי להגרש"ז שהענין מסודר וכבר נמצא בחדר הניתוח, שאל אותי איך הצלחת לסדר, אמרתי לו עשית עצמי 'כתם' וכאילו מצאתיו בשוק, חיך הגרש"ז ואמר עשית עצמך 'כתם' אבל נגחת 'כמועד' והוסיף אח"כ לומר אבל אבל אל תההלל במעשה זה, שהרי סוף היה קשור באמירת שקר.

וזה הזכות בסמיכות גאולה לתפילה שחזקיהו שחטא הזכיר חטא זה (ע' מש"כ בזה בשמן תורק)

כי עמ"י יצאו למרות שידעו שירדוף אחרים ועצרו למרות שההיגיון אומר שלא לעצור מול בעל צפון אלא אני עבדך ואין לי שום דעה

וראיתי להעתיק מה שכתב בספר דולה ומשקה קובץ שיחות של הרב יעקב הורביץ (עמ' 139), על דברי הגמ' בברכות (י). "בימים ההם חלה חזקיהו למות ויבא אליו ישעיהו בן אמוץ הנביא ויאמר אליו כה אמר ה' צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה" (מלכים ב' כ, א). ונאמר על זה בגמרא (ברכות י): אמר ליה (חזקיהו) מאי כולי האי (מה עשיתי שנגזר עלי עונש חמור כל כך)? אמר ליה: משום דלא עסקת בפריה ורביה! (חזקיהו לא נשא אשה). אמר לו: משום דחזאי לי ברוח הקודש, דנפקי מינאי בנין דלא מעלו (היתה לי סיבה טובה שלא לישא אשה, משום שראיתי ברוח הקודש, שיצאו ממני בנים שאינם הגונים). אמר ליה ישעיהו: בהדי כבשי דרחמנא למה לך? (מה לך לעסוק בדברי נסתרות של הקב"ה) מאי דמפקדת - איבעי לך למעבד (מה שהצטווית בו הינך חייב לקיימו) ומה דניחא קמיה קודשא בריך הוא - לעביד! (והקב"ה יעשה מה שנוח לו).

אמר ליה השתא הב לי ברתך אפשר דגרמא זכותא דידי ודידך ונפקי מנאי בנין דמעלו א"ל כבר נגזרה עליך גזירה א"ל בן אמוץ כלה נבואתך וצא כך מקובלני מבית אבי אבא אפי' חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים אתמר נמי רבי יוחנן ורבי (אליעזר) דאמרי תרווייהו אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים שנא' (איוב יג-טו) הן יקטלני לו איחל.

א"ר חנן אפי' בעל החלומות אומר לו לאדם למחר הוא מת אל ימנע עצמו מן הרחמים שנאמר (קהלת ה-ו) כי ברוב חלומות והבלים ודברים הרבה כי את האלהים ירא מיד (ישעיה לח-ב) ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל אל ה' מאי קיר אמר רשב"ל מקירות לבו שנא' (ירמיה ד-ט) מעי מעי אוחילה קירות לבי וגו' ר' לוי אמר על עסקי הקיר אמר לפניו רבונו של עולם ומה שונמית שלא עשתה אלא קיר אחת קטנה החיית את בנה אבי אבא שחפה את ההיכל כולו בכסף ובזהב על אחת כמה וכמה (ישעיה לח-ג) זכר נא את אשר

למעשה על הגדה של פסח

התהלכתי לפניך באמת ובלב שלם והטוב בעיניך עשיתי מאי והטוב בעיניך עשיתי א"ר יהודה אמר רב שסמך גאולה לתפלה ר' לוי אמר שגנו ספר רפואות.

צ"ב וכי מי שלא עסק בפריה ורביה חייב מיתה אלא התביעה עליו שלא לעשות חשבונות

ודברי גמ' אלו אומרים דרשני. ישעיהו אמר לחזקיהו שהוא מת בעולם הזה ובעולם הבא משום שלא עסק בפריה ורביה, ולאחר שקיבל חזקיהו את דבריו התפלל אל ה' שיקל מעליו את הגזירה, ולא יעשה עימו כלה. וכדרכה של תפילה, הזכיר חזקיהו את זכויותיו, שבגללן רוצה לזכות לרחמי שמים. והיה נראה שחזקיהו יזכיר את כל מפעליו הרוחניים העצומים, שהרי קיבל את עם ישראל מאחוזו אביו בשפל המדרגה, והצליח להעלותם עד למדרגה אחת לפני ימות המשיח, ומדן ועד באר שבע לא נמצאו תינוק או תינוקת שלא ידעו הל' טומאה וטהרה! בזמנו של חזקיהו נתעלה עם ישראל למדרגה היותר גבוהה שלו אי פעם מאז מתן תורה, וכמו שאמרו חז"ל (סנהדרין כ.) 'שקר החן זה דורו של משה, והבל היופי זה דורו של יהושע, יראה ה' היא תתהלל זה דורו של חזקיהו' - שלא נמצאו בו מדן ועד באר שבע עם הארץ (עיין פרש"י זוהי הייתה תפארת עטרת עם ישראל בכל הדורות מאז חטא העגל, ולכאורה היה נראה להזכיר זכות זו בתפילת רחמים על חייו.

אולם הגמ' אומרת שסמך גאולה לתפילה, וצ"ע מהו המעלה הגדולה שבזה? הרי כולם סומכים גאולה לתפילה, וכיצד יש בזה משום סייעתא לרחמי שמים? ונסה לעמוד בהמשך על עומק הבנת העניין.

והנה ביארו רבותינו שעניינה של סמיכת גאולה לתפילה הוא להורות שעם ישראל הינו עם של עבדים. אלא שבתחילה הייתה העבדות לפרעה ולבסוף לקב"ה, אך מעולם לא פסקה עבדות מעם ישראל מיום היותו לאומה.

ואם כן כשנגיש איש ישראל לתפילה, תפילת עבד בפיו, ולא עבד בעלמא, אלא עבד ה', דלא ראי זה כראי זה כמבואר לעיל.

ועל פי דיבורים אלו תתבאר תפילת חזקיהו כמין חומר. ישעיהו תבע את חזקיהו על כך שלא עסק בפריה ורביה, ועונשו על כך היה כרת מב' עולמות. ודבר זה איננו אלא פלא, דפריה ורביה איננה אלא מצות עשה, ולא שמענו עונש כרת על מצוה זו, ומדוע נענש חזקיהו באופן חמור שכזה? וגדלה הפליאה שהרי חזקיהו לא עשה זאת מתוך עצלות וכדו', אלא משום שראה ברוח הקודש שעתיד לצאת ממנו מנשה שיחריב את כלל ישראל, ויהרוס את כל אשר עמל חזקיהו לבנות ולרומם!

אלא שהקושיא הראשונה מתורצת בשניה. חזקיהו ביטל מצוות פריה ורביה מתוך אידיאולוגיה ולא 'סתם', הוא עשה חשבונות ופעל על פיהם. חשבונות אלו אינם נחשבים חשבונות של מצוה, כי אין לנבואה ורוח הקודש דריסת רגל בבחירה להעדפת מצוה כזו או אחרת על פני רעותה (למעט הוראת שעה ואין זה הנידון בענייננו). ולפי האמור, מי שככלות הבל עושה חשבונות שכאלו, נחשב כפורק מעצמו על עבדות ה',

למעשה על הגדה של פסח

שהרי את המצוות עושה לא מחמת ציווי ה', אלא משום שכך נראה בעיניו לעשות, מכוח הבנתו בשורשי הבריאה או סברות אחרות במצוות, וברגע שהמצוה סותרת את הבנתו וסברתו, דוחה הוא את המצוה מכוח הסברא. וממילא כשחזקוהו ביטל מצוות פריה ורביה מתוך שראה שיצא ממנו מנשה, נחשב כאילו פרק מעליו עול עבדות ה', ונראה שפועל מתוך חשבונות עצמאיים.

על עבירה שכזו ראוי להיות העונש 'מת אתה ולא תחיה' – מת אתה בעולם הזה ולא תחיה לעולם הבא. וזו הייתה תשובת ישעיהו לחזקיהו 'בהדי כבשי דרחמנא למה לך, מאי דמפקדת איבעי לך למעבד'. דהיינו שאין לאדם לעשות חשבונות, אלא לקיים מצוות כעבד, וה' יעשה את מה שראוי בעיניו לעשות.

וחזקיהו, שקיבל את דברי ישעיהו, פנה אל הקב"ה בתפילה, ורצה להוכיח לו שאין דברי ישעיהו נכונים, ושהוא מקיים מצוות כעבד, כשמקור הציווי היחיד שלו הוא דברי ה', ולא סברותיו הפרטיות. ודבר שכזה אי אפשר להוכיח מתוך מפעליו הרוחניים העצומים של חזקיהו, שהרי יתכן שאת הכל עשה משום שכך היה נראה בעיניו ולא משום שהיה כעבד לקונו. ורק בזכות דבר אחד יכול היה להוכיח טענתו – 'והטוב בעיניך עשיתי... שסמך גאולה לתפילה'. חזקיהו אמר לקב"ה שגלוי וידוע לפניו שאת כל מעשיו הטובים עשה כעבד לרבו, וכל בקשותיו ורצונותיו היו משועבדים לרצון ה' ומילוי תכליתו בעולם. ואמנם חזקיהו הודה שטעה בכך שחשב שרוח הקודש אכן מכריעה בקיום מצוות ואופן חיובן, ומענה לחשוב שאפשר לבטל מצות פריה ורביה משום שראה ברוח הקודש מה שראה. נקודת טעותו הייתה שחשב שכך הוא רצון ה'. דהיינו, חזקיהו טעה והחשיב את רוח הקודש כגורם בקיום המצוות, ומדבר זה הוא חזר בו, והבין שאין לקיים מצוות על פי רוח הקודש. אך מכל מקום אין בטעות זו משום פריקת עול עבדות ה', אלא טעות ושגגה בהבנת רצון ה'.

וריבון העולמים החוקר כליות ולב ידע שאמנם כך הם פני הדברים, וכל מעשיו של חזקיהו אכן נבעו מתוך עבדות על טעות שכזו שייכת סליחה ומחילה, ואמנם זכה חזקיהו בחמש עשרה שנות חיים נוספות. עכ"ד הרב יעקב הורביץ זצ"ל.

והארכנו בזה בלמעשה על מגילת אסתר (ב י')

שביארנו שם שמרדכי ידע שמאסתר תבוא הישועה כמבואר ברש"י (אסתר ב יא) 'ומה יעשה בה'. זה אחד משני צדיקים שניתן להם רמז ישועה דוד ומרדכי דוד שנאמר (שמואל א יז) גם את הארי גם הדוב הכה עבדך אמר לא בא לידי דבר זה אלא לסמוך עליו להלחם עם זה וכן מרדכי אמר לא אירע לצדקת זו שתלקח למשכב ערל אלא שעתידיה לקום להושיע לישראל לפיכך היה מחזר לדעת מה יהא בסופה.

וצ"ב א"כ למה אמר לאסתר, לא להגיד את עמה ומולדתה. והרי כל הטעם שלא לומר זה מפני כדי שאחשוורוש לא יקח אותה ועכשיו אין את הסיבה הזו.

אלא האדם צריך לעשות מה שהתורה אומרת וה' יעשה את שלו.

למעשה על הגדה של פסח

וזה לימוד גדול שגם אם האדם יודע עתידות אל לו לעשות לפי"ו שום דבר שסותר את דיני התורה וה' יעשה את שלו.

וכן ראינו עה"פ "ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה" (א' - א) משמעות הכתוב "הבאים" הוא לשון הווה, וקשה, והרי הם כבר היו במצרים עשרות שנים?

אלא מבאר בספר "אוהל יהושע", בני ישראל ראו את עצמם כאילו רק עכשיו הגיעו, שהם נמצאים כאן לשעה, ואין זו ארצם ואין זו ביתם.

וה"כתב סופר" מפרש בדרך אחרת, התורה באה ללמד בזכותם של השבטים, גם כשירדו למצרים, לא התערבו בגויים ולא למדו ממעשיהם, בצדקותם ובתומם נשארו עד ליום מותם, ושלמים היו ביום צאתם מארץ מצרים כמו שהגיעו למצרים. הדבר גם רמוז בפסוקים "ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה וכו' כל הנפש הבאה ליעקב וכו' שישים ושש", (בראשית מ"ו - כ"ד), ומפרש רש"י שהתורה כתבה "נפש" בלשון יחיד, כי הם היו עובדים לא-ל אחד, בניגוד למשפחת עשיו שהזכרה כנפשות כיון שהיו עובדים לאלוהות הרבה. גם כאן חזרה התורה "ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש כדי ללמדנו כי היו שלמים באמונתם כמו בעת ביאת למצרים וכל הזמן נשארו בגדר "באים".

במתי מעט

במתי מעט - כמה שנאמר: בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה, ועתה שמך ה' אלוהיך ככוכבי השמים לרב.

בשבעים נפש

הריבוי המהיר של ישראל במצרים מורה על השגחת ה'

אם נתבונן בראשית צמיחת עם ישראל, אומר מרן הגר"י קניבסקי זצ"ל בספרו "חיי עולם" (חלק א. יד). נראה בעליל כי נתיחדנו בהשגחה מיוחדת מה' יתברך ונבחרנו לעם סגולתו, שהרי בשבעים נפש ירדו אבותינו למצרים. ובמשך מאתיים ועשר שנים בלבד פרצו ורבו והיו לעם גדול, לפי החשבון נראה שתוך פרק הזמן הזה מנו בני ישראל כשני מיליון נפש, שהרי גברים מבני עשרים ועד ששים. היו שש מאות אלף, וניתן לשער כי אותם הגברים שמתחת לגיל עשרים שנה ואלה שמעל ששים היוו ארבעים אחוז נוספים, נמצא שהמנין הכולל של הגברים הגיע למיליון נפש בערך. וכנגדם כמספר הזה נקבות (כל זה מלבד רשעי ישראל שלא רצו לצאת ממצרים ומתו בג' ימי אפילה - ואלה היו לפי חז"ל חלקים גדולים מעם ישראל - ומלבד בני אפרים שיצאו לפני הקץ ונפלו בדרך), והנה באותם שבעים נפש שירדו למצרים נכללו גם יעקב ובניו אשר לא ילדו עוד בנים לאחר כניסתם למצרים (שהרי כשנמנו בני השבטים בזמן יציאת מצרים, לא הזכירו אלא אלה שנמנו בשעת כניסתם למצרים), כמו כן היו בכלל אותם שבעים נפש שלוש נשים דינה סרח ויובד, מכל זה נשארו רק נ"ד איש, ומהם נולדו במשך רד"ו שנים כשני מיליון נפש, נמצא, אם כן. שכל אחד מהיורדים למצרים העמיד בממוצע כארבעים אלף צאצאים תוך מאתיים ועשר שנים בלבד! עובדה זו הינה הרבה הרבה למעלה

למעשה על הגדה של פסח

מדרך הטבע אפילו באישי אחד, קל וחומר כאשר מדובר בזה שכל אחד ואחד מבני השבטים העמיד כמספר הזה. (ילקוט לקח טוב).

וימות מלך מצרים ויאנחו בני ישראל

מדוע לא שמחו כשמת פרעה

"ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבודה הקשה"

וצ"ב מדוע כשמת פרעה נאנחו בני ישראל, והרי היו צריכים לשמוח?

אלא ידוע מה שאמרו חז"ל שהוא לא מת אלא נחלה ורחץ בשרו בדם תינוקות ישראל.

ועוד מתרץ השל"ה הקדוש: כשמלך מת, כל העם בוכים ומספידים אותו, ומי שלא בוכה עליו ולא משתתף בצער העם, מראה שמזלזל במלכותו. והנה כשפרעה מת בכו כל המצרים על מיתתו וגם בני ישראל היו חייבים לבכות – כדי שלא יראו כמזלזלים במלכותו ויענשו על כך. אבל בני ישראל בכו על משהו אחר לגמרי – הם בכו על העבודה הקשה, וכל המצרים חשבו שהם בוכים על פרעה... אבל התורה אומרת: "וידע אלוקים" – ה' ידע שבני ישראל לא בוכים על מיתת פרעה הרשע אלא על עבודתם הקשה ואז הושיע אותם ה'... ואם כן מובן מדוע בכו בני ישראל כשפרעה מת, כי היו חייבים לבכות עם כולם, אבל הם בכו בכי אחר – בכי על העבודה הקשה...

רואים עד כמה המצריים ידעו מכח התפילה ולכן לא נתנו להם להתפלל. ומי יודע כמה יותר מוקדם היו משתחררים אם היו מתפללים, ועוד רואים שאותו פרעה שאינו יודע מי ה' מפחד מהתפילה.

וכן בזמן החורבן לא נתנו להתפלל, וכמו שכתוב במדרש איכה רבא (פ"ה) 'על צוארנו נרדפנו, יגענו ולא הונח לנו, דאיתא שם שנבוכדנצר צוה לנבוזראדן וא"ל, אלקיהם של ישראל מקבל בעלי תשובה, וידו פשוטה לקבל שבים, לכן מיד כשתכבוש אותם לא תניח אותם שיתפללו, כדי שלא ישוּבו לך' ואלקיהם ירחם עליהם כו', כיון שכבש אותם (והכריחם ללכת מירושלים לבבל, מהלך ט"ו יום) כשהי' אחד מהם עומד (מרוב עיפות) הי' לוקח אותו ומחתכו אברים אברים כו' והמה הולכים בעל כורחם כו' כיון שהגיעו לפרת (פי' נכנסו לבבל) נתנו להם רשות לנוח. הה"ד (תהלים קל"ז) על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו עד לשם לא ישבנו עכת"ד המדרש הרי לנו מפורש שנמנעה מהן התשובה הרחמן יצילנו (יבנה המקדש עמ פא) רואים עד כמה הבינו שונאי ישראל את כוחה של התפילה.

ויועקו ותעל שוועתם אל האלוקים מן העבודה' (שמות ב, כג) שאע"פ שהקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו הבטיח לאברהם אבינו בברית בין הבתרים ואמר לו, "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" וא"כ

למעשה על הגדה של פסח

נשאלת השאלה מה להם לישראל לזעוק, לצעוק, להתפלל ולבקש מאת ה' שיוציאם ממצרים והרי בין כה וכה חייב הוא לקיים את הבטחתו שהבטיח לאברהם אבינו?

קושיה זו הביא בספר שי לתורה שהקשה ראש ישיבת בריסק הגאון רבי משולם דוד סולובייצ'יק שליט"א,

וכך היתה תשובתו: תשובה ברורה ומוצקה על שאלה זו איני יודע, אך יסוד גדול ומבהיל טמון בזה! ללא "ותעל שועתם אל האלקים" לא יועילו אפילו הבטחות בכדי להינצל מגזירות קשות וחמורות!! צריכים להגיע למצב של צעקת בני ישראל באה אלי. מכאן אנו למדים עד כמה מוטלת החובה על כל יחיד ויחיד לזעוק ולבקש מה' על כל צרה שלא תבוא, בפרט על צרת רבים שאם לא כן איננו מובטחים שניוושע.

ויסוד זה מפורש בדברי הרמב"ן (שמות ב, כה): והאריך הכתוב להזכיר טענות רבות בגאולתן וישמע אלקים את נאקתם ויזכור אלקים ויזכור אלקים ויזכור אלקים וכו', כי אף על פי שנשלם הזמן שנגזר עליהם, לא היו ראויים להגאל כמו שמפורש על ידי יחזקאל, אלא מפני הצעקה קיבל תפילתם ברחמים.

ויש להוסיף מש"כ בזה למעשה (וארא) למרות שהאדם רוצה למענך אלוקים חיים בלי תפילה אינו יכול לקבל דבר וכמו שרואים על הפסוק וגם אני שמעתי את נאקת מי ישראל אשר מצרים מעבידים אותם ואזכר את בריתי (שמות ו ה) ופירש רש"י וגם אני כמו שהצבתי והעמדתי הברית יש עלי לקיים, לפיכך שמעתי את נאקת בני ישראל הנואקים.

וצ"ב מאחר שהקב"ה העמיד ברית וצריך לקיימה, א"כ למה הוצרך לשמוע את נאקת בני ישראל הנואקים שהוא ענין תפילה.

[ועיין ברמב"ן לעיל (ב כה) שאע"פ שנשלם הזמן שנגזר עליהם לא היו ראויים להגאל, כמו שמפורש על ידי יחזקאל (יחזקאל כ ח) שהיו עובדי ע"ז, אלא מפני הצעקה קבל תפילתם ברחמיו]

אלא כתב בספר משולחן ר' אליהו ברוך (פרשת וארא) ונראה מבואר כאן דבר חידוש, שאף במקום שהקב"ה מבטיח בברית, מכל מקום אין הדבר מתקיים בלא תפילה. ובעין זה אישכנח בדברי הרמב"ן בפרשת שמות (לעיל ד י) שהטעם הקב"ה לא ריפא את משה מהיות ערל שפתים, הוא משום שמישה מרוב חפצו שלא ילך לא התפלל לפניו יתברך שיסיר כבודות פיו כי לא יתכן לאדון הכל לשלוח שליח ערל שפתים למלך עמים וכיון שלא התפלל בכך הקב"ה לא רצה לרפאותו ע"י"ש. הרי מבואר שאף שמן הדין היה הקב"ה צריך לרפאותו, וכלשון הרמב"ן כי לא יתכן לאדון הכל לשלוח שליח ערל שפתים למלך עמים, אבל עכ"ז כיון שמישה לא התפלל על כך, לא רצה הקב"ה לרפאותו, והוא יסוד גדול שאף דברים שצריכים לבא מן הדין, מ"מ אין זוכים לזה בלא תפילה. וכאן נתחדש עוד דאף דבר שהבטיחו הקב"ה בתנאי ובברית, עכ"ז הדרך לזכות לזה הוא רק ע"י תפילה.

למעשה על הגדה של פסח

ובזה מובן הטעם שיש צורך להתפלל על זיווג הגון, ואף שאמרו בגמ' סוטה (ב א) ארבעים יום קודם יצירת הולד בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני, אבל מ"מ אין האדם זוכ בדבר אלא ע"י תפילה. (ע"כ מלמעשה וארא ועי"ש עוד)

ויש להוסיף מש"כ בפרשת בשלח

הקשה בעיון הפרשה (גליון קע"ד בשלח ב) 'ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו וגו' ויסע מלאך האלקים ההלך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם (יד, טו;יט) מה תצעק אלי, למדנו שהיה משה עומד ומתפלל. אמר לו הקב"ה לא עת עתה להאריך בתפלה, שישראל נתונין בצרה. דבר אחר מה תצעק אלי, עלי הדבר תלוי ולא עליך, כמ"ש להלן, על בני ועל פועל ידי תצוני (ישעיהו מה, יא). וילך מאחריהם, להבדיל בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ולקבל הצים ובליסטראות של מצרים. בכל מקום הוא אומר מלאך ה' וכאן מלאך האלקים, אין אלקים בכל מקום אלא דין, מלמד שהיו ישראל נתונין בדין באותה שעה, אם להנצל אם להאבד עם מצרים (רש"י)

הנה מה שפירש"י (פסוק טו) 'לא עת עתה להאריך בתפלה, שישראל נתונין בצרה, צ"ב, מהא דכתיב (לעיל פסוק יג-יד) שמושה אמר לישראל: 'אל תיראו התיצבו וראו את ישועת ה' וזגו ה' ילחם לכם ואתם תחראו', ואיך אחרי הבטחות נפלאות כאלה עדיין זה נחשב לעת צרה. אמנם הא גופא צ"ב, מפני מה באמת משה האריך בתפילה אחרי שכבר הובטח הכל] ובפסיקתא כאן איתא: אמר להם, אפילו אתם שותקין ה' ילחם לכם וכו'.

ומאיך צ"ע, מאחר שישראל אכן נתונים בצרה, אדרבה כ"ש שצריך להתפלל ולהאריך בתפילה בעת סכנה, ואם לא עכשיו אימתי. וכדמצינו שכן עשה משה במלחמת עמלק, ויהי ידיו אמונה עד בא השמש (להלן יז, יב) שהאריך בתפילה עד גמר המלחמה.

ותו, אהא דכתיב: ויסע מלאך האלקים ההלך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם, 'פירש"י: אין' אלקים בכל מקום אלא דין, מלמד שהיו ישראל נתונין בדין באותה שעה אם להנצל אם להאבד עם מצרים, ע"כ, וצ"ב, מה ארע דווקא עכשיו, אחרי שכבר נצטוו דבר אל בני ישראל ויסעו' ואחרי שהובטח להם ה' ילחם לכם וגו' ואכבדה בפרעה, 'שאז נתעורר דין על ישראל אם להנצל אם להאבד עם מצרים. וכן צריך לבאר, מה שפירש"י בפירושו השני' עלי הדבר תלוי ולא עליך, 'משמע שאין מה לדאוג כלל. וזה לכאורה סותר לגמרי הפירוש הראשון שאומר שישראל נתונים בצרה, ויל"ע בכל זה.

אלא כל אלה זה רק עם התפילה ולכן התעורר הדין שאם אל יתפלל לא יקבלו וכמו שראינו המצרים

למעשה על הגדה של פסח

כשמת עד שהיה מלך חדש בלא מורא מלכות סבלו ביותר

והגר"א אומר שעד שמת מלך מצרים היו ישראל עובדים אותו לבדו, והיתה עבודתם מוגבלת. אולם מכיון שמת מלך מצרים, החלו הכל משתעבדים בהם ורודים בהם, ועבודתם קשתה עליהם פי כמה וכמה. ולכן נאנחו בני ישראל. אכן, מתחילה נאנחו ישראל בליבם ולא גילו את צערם כלפי חוץ, אולם לאחר מכן לא עמד להם כוחם, והם זעקו אל ה' אלוקיהם בקול גדול: "ויאנחו בני ישראל מן העבודה, ויזעקו".

והגר"א בקול אליהו הוסיף בזה דברים וזת"ד צריכים אנו להבין, מדוע נאנחו בני ישראל דווקא כאשר מת מלך מצרים? האם כאב ליבם על המלך שהלך לעולמו?! אכן, הביאור בזה הוא, כי מדרכי המלוכה והנהגת השלטון, הגם שהמלך הינו אכזר ורע לב, מכל מקום, אין בידו וברשותו לצאת מחוק המשפט ולעשות עולה מפורסמת ובגלוי. ומדוע? משום שאם כך יעשה, ימרדו בו המון העם ויערערו את שלטונו. ועל כן, שומה על המלך להנהיג את בני עמו במשפט ובצדק, וכמאמר הכתוב (משלי כ"ט ד') "מלך כמשפט יעמיד ארץ". על פי זה יובן ענין תמוה במאמר המלך למיילדות העבריות, וכך אמרו רבותינו על דברי הכתוב "וראיתן על האבניים, אם בן הוא והמיתן אותו, ואם בת היא וחייה" "סימן מסר להם פרעה למיילדות, להבחין בין זכר לנקבה, זכר - פניו למטה, נקבה - פניה למעלה". ולכאורה הדבר תמוה, מדוע הוצרך פרעה ליתן למיילדות סימן זה? מדוע לא ציזה עליהן בפשטות, להרוג את הזכרים לאחר הלידה?! וביותר צריכים אנו להבין את תשובתן של המיילדות לפרעה "כי לא כנשים המצריות העבריות, בטרם תבוא אליהן המיילדת וילדו", הלא לכאורה גם בבואן אל הנשים היולדות לאחר הלידה - היה בידן להמית את התינוקות הנולדים?! אכן, על פי דברינו יובן היטב, כי מכיוון שאין בידו של המלך לעשות עוול בעמו בפרהסיא ובגלוי, לא היה ביכולתו של פרעה להורות למיילדות להרוג את סתם כך את הזכרים לאחר לידתם, כי אילו היו עושות המיילדות כן בגזירת המלך, היו המון העם נקהלים על ארמון המלוכה ועל השרים והרוזנים וזעקתם בפייהם "מה גזירה היא זו, להרוג כך סתם את בנינו"?! ועל כן, התחכם פרעה ומסר למיילדות סימן להבחין בין זכר לנקבה, כדי שכבר בעת הלידה יוכלו המיילדות להבחין במינו של הנולד, ולהמיתן בלא שיורגש הדבר. ביקש פרעה מן המיילדות בלשון רכה, שעוד בהיות העובר במעי אמו, מיד בצאתו לאויר העולם - ימיתוהו, כך שאם הילד תחשוב שבנה מת מחמת הלידה ולא בידי המיילדות. ובזה תובן תשובת המיילדות לפרעה: "בטרם תבוא אליהן המיילדת וילדו". כלומר, ומכיון שכך, אין אנו יכולות להרוג את הוולדות. שכן, אם כך נעשה, הכל יזעקו כנגד מלכותך ויערערו את שלטונו, עתה נבין היטב מדוע כאשר מת מלך מצרים נאנחו בני ישראל מן העבודה, שכן, כל עוד שמלך מצרים היה חי, עדיין היו הגזירות באות על ראשם במסווה של משפט וצדק, אולם מכיון שמת מלך מצרים ועדיין לא הוכתר מלך חדש, בטלה אימת המלכות ואיש הישר בעיניו יעשה, ובאותו פרק הכבידו המצרים את עולם על ישראל ושעבדום באכזריות יתירה.

למעשה על הגדה של פסח

האמינו שכאשר ימות המלך שוב לא ישתעבדו בהם

או שהאמינו שכאשר ימות המלך שוב לא ישתעבדו בהם ושכשראו שזה לא התקיים והמשיכו להשתעבד בהם הם זעקו ביותר (ויגד משה) וה' סיבב שיהיה כך כדי שידעו שלא להאמין לאף אחד.

מראה את המרור למסבים ואומר:

מרור זה שאנו אוכלים, על שום מה? על שום שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים, שנאמר: וימררו את חייהם בעבדה קשה, בחמר ובלבנים ובכל עבדה בשדה את כל עבדתם אשר עבדו בהם בפרך. וירעו אתנו המצרים - כמו שנאמר: הבה נתחכמה לו פן ירבה, והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שנאינו ונלחם בנו, גדול, עצום - כמו שנאמר: ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד, ותמלא הארץ אתם.

ורב - כמה שנאמר: רבבה כצמח השדה נתתיך, ותרבי ותגדלי ותבאי בעדי עדיים, שדים נכנו ושערך צמח, ואת ערם ועריה. ואעבר עליך ואראך מתבוססת בדמך, ואמר לך בדמך חיי, ואמר לך בדמך חיי, וירעו אתנו המצרים ויענונו, ויתנו עלינו עבדה קשה.

וירעו אתנו המצרים

וירעו אתנו המצרים - כמו שנאמר: הבה נתחכמה לו פן ירבה, והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שנאינו ונלחם בנו, ועלה מן הארץ.

צ"ב הרי זה שבחם של ישראל ומה זה שייך להגדה

אלא הכל מה' כי אלמלי ה' עוזרו אינו יכול לו

ובארבעה דברים אומה ניכרת בין חברותיה: בלשון, בארץ, במשפחות ובנימוסים. וכמאמר הכתוב: "ללשוניהם, בארצותם, למשפחותם, בגוייהם". וגוי הוא הנהגות נימוסים. וכך למד בעל הגדה כי אבותינו היו מצוינים במצרים, מכך שנאמר: "ויהי שם לגוי". כיצד היו ישראל לגוי ולאומה נפרדת בין בני האומה המצרית? על כרחינו לומר ששמרו על נימוסיהם ועל חוקיהם, חוקי התורה והמצוות. ובכך ניכר היה כי בני יעקב הם וכי אינם בני מצרים. (פירוש הגר"א).

צ"ב כפל הלשון וירעו, ויענונו, ויתנו עלינו עבודה קשה

צ"ב כפל הלשון וירעו, ויענונו, ויתנו עלינו עבודה קשה שלכאן הכל ענין אחד.

אלא מפרש הגר"א מהו "וירעו"? הכוונה היא, שהמצרים בכל מעשיהם לא נתכוונו אלא להרע לנו, וזו היתה כל מטרתם, וכמאמר הכתוב "הבה נתחכמה לו". ומהו "ויענונו"? הכוונה היא, שהמצרים נתנו עלינו עבודות חמורות וקשות, וכמאמר הכתוב: "למען ענותו בסבלותם". כלומר, מתחילה נתנו המצרים על ישראל

למעשה על הגדה של פסח

שרי מסים לגבות מהם ממון רב ולעשותם עניים ואביונים, ומכיוון שכך, נעשו ישראל זקוקים עד מאוד למלאכה ולעבודה, והיו מוכנים גם לשעבד עצמם בעבודת פרך לפרעה ועבדיו.

ונראה שעמ"י לא היו עובדים רק הם הקשו עליהם ואז הגיע פרעה ורימה אותם בפה רך ורק אז עמ"י נפלד והלקח מזה תדחה את הקושי ואל תכנע ליצר ואז תנצחו, כי אם כולם היו כמו שבט לוי שלא היו עובדים בהתחלה בשביל כסף הם לא היו צריכים לעבוד ג"כ אח"כ, ורק בגלל שנכנעו ועבדו בשביל קושי הם הוצרכו לעבוד אח"כ.

מה הדגש בהבה נתחכמה לו

אלא בא להראות גודל חסדי ה' שמצייל אותנו מכל מיני חכמות שהם חושבים עלינו ואפי' אנחנו לא יודעים כלל שניצלנו

אחר כך נתפרסמה הגזירה לכל העולם, והיו המצרים נכנסים לבתי ישראל כדי לחפש את ילדיהם, כל ההתחכמויות שעשו המצרים בנסתר ובנגלה, לא הועילו להם, הברכה נשתלחה בזרע ישראל בריבוי גדול כצמח השדה, ואף על פי שהושלכו ליאור ניצל מושיעם של ישראל, כי לה' התשועה וההצלחה וכל הסיבות מאתו יתברך, והוא יתברך הפר עצתם והאביד חכמתם, כמו שנאמר "משיב חכמים אחור ודעתם יסכל" (ישעיה מד), וכך הם פני הדברים בגלותנו הארוכה, בכל דור ודור חורשים עלינו רעות ומתחכמים להאבידנו מן העולם, ואין לאל ידם, ואמרו במדרש תהלים (מזמור ט): "למנצח על מות לבן, האויב תמו חרבות לנצח, שאל פיליפוס את רבי אלעשא, לא כך אמר הנביא (מלאכי א) 'כי תאמר אדום רוששו ונשוב ונבנה חרבות, כה אמר ה' אלוקים, המה יבנו ואני אהרוס', וכל מה שבנינו קיים, אמר לו: לא דיבר הכתוב כנגד הבניין, אלא כנגד העצות, שכל זמן שאתם יושבים בכל שנה ושנה וחושבים לכלותינו, הוא הורס עצתכם, אמר לו: חייך כך הוא, **אנו יושבים בכל שנה ושנה לכלותכם, ואתי חד סבמנטל לך**", וכשם שהרעו המצרים לישראל תחילה בממונם ואחר כך בגופם, כך מדד להם הקב"ה מדה כנגד מדה, ונפרע להם תחילה בממונם - במכת דבר - ואחר כך נפרע מגופם - מכת שחין, ולבסוף נפרע להם במיתה שנאמר: "כי אין בית אשר אין שם מות", בא להראות ע"י הנסים הנסתרים אלו גזירות זממו המצרים לגזור עלינו כאשר אמרו "הבה נתחכמה לו", איננו יודעים, אך מתוך דברי יתרו, שהיה לדברי הגמ' במסכת סוטה (דף יא): בין השלשה שהיו באותה עצה של "הבה נתחכמה לו" (עיין רש"י שם), יכולים אנו לעמוד על גודל המזימה מחד, ועל עוצם ישועת ה' מאידך, מרן רי"ז הלוי זצ"ל בספרו על התורה מעורר אותנו לדברים אלה בדבריו על הפסוק "ויאמר יתרו ברוך ה' וגו' כי בדבר אשר זדו עליהם" (שמות יח), רש"י מפרש זדו - הרשיעו, בתרגום אונקלוס תרגם "ארי בפתגמא די חשיבו" וגו', לדבריו מתפרש זדו מלשון מחשבה, מה ביאור הדבר באמת המצרים חשבו להרע לישראל הרבה יותר ממה שהרעו, אלא שלא עלה בידם להוציא זממם לפועל, מכל מקום הקב"ה נפרע מהם על הכל בכמיהה כנגד מידה, בין על מה שהרעו, ובין על הדברים שחשבו להרע ולא הרעו, ואין לתמוה על כך, שהרי אצל

למעשה על הגדה של פסח

הנכרים הקב"ה מצרף מחשבה רעה למעשה (ראה תוס' בקידושין לט), מה שעוללו המצרים בפועל לבני ישראל, ידוע לכל, אבל מה שעדיין לא עשו, לא היה ידוע רק לאלה שהיו באותה עצה, כי רק הם ידעו מחשבותיהם שהזידו לעשות לישראל, מהגמ' בסוטה הנ"ל למדנו שבלעם איוב ויתרו היו באותה עצה, מכאן שיתרו ידע מכל מזימות המצרים להרע לישראל, בין את הדברים שעשו בפועל ובין את הדברים שלא עשו וזה מה שאמר יתרו "עתה ידעתי כי גדול ה' וגו' כי בדבר אשר זדו עליהם", כי נפר במידה כנגד מידה גם על הדברים שרק חשבו לעשות לישראל ועדיין לא עשו, בסטנסייל עה"ת הביאו משמו של מרן זצ"ל שהוסיף בזה שידוע מה שהשיב ר' איצעלע מוולאזין לשר רוסי ששאלו על מה שכתוב, "הללו את ה' כל גויים שבחוהו כל האומים כי גבר עלינו חסדו", וכי הגויים צריכים להלל את ה' על החסדים שעושה עם ישראל השיב לו ר' איצעלע: הלא עם ישראל אינו יודע על המזימות שחורשים להם השרים בפטרבורג אשר לבסוף אינן מתבצעות, כי ה' מפיר את עצתכם הרעה, רק אתם יודעים על החסדים האלה שה' עושה עמנו, בראותכם שאינכם יכולים מחשבותיכם הרעות אל הפועל, לכן אתם המחויבים להלל ולשבח את ה' על זה נמצא לפי זה שכאשר אנו מודים לקב"ה על הניסים הגלויים שעשה ועושה לנו בכלל וביציאת מצרים בפרט, אנו חייבים להודות גם על הניסים הרבים הנסתרים מעינינו, ועל זה נאמר "לעושה נפלאות גדולות לבדו כי לעולם חסדו"

למה המצרים פחדו שיעלו מן הארץ אדרבה עוד יותר טוב שיעלו

צ"ב אם עמ"י כזה מסוכן אז מה מפחיד שיעלה מן הארץ אדרבה זה טוב יותר

רצו שעמ"י יישארו בארץ וירוויחו מהם

אלא המצריים רצו שעמ"י יישארו בארץ (ויגד משה) וירוויחו מהם רק שלא יוכלו להילחם בנו או שידעו שעמ"י שאיפתם לחזור לארץ ישראל ולא רצו להפסידם לכן אמרו תכבד העבודה על האנשים ואל ישעו בדברי שקר וכמו שביאר המס"י בפ"ב 'ואולם הנה זאת באמת אחת מתחבולות היצר הרע וערמתו להכביד עבודתו בתמידות על לבות בני האדם עד שלא יישאר להם ריווח להתבונן ולהסתכל באיזה דרך הם הולכים, כי יודע הוא שאילולי היו שמים לבם כמעט קט על דרכיהם, ודאי שמיד היו מתחילים להינחם ממעשיהם, והיתה החרטה הולכת ומתגברת בהם עד שהיו עוזבים החטא לגמרי. והרי זו מעין עצת פרעה הרשע שאמר (שמות ה, ט) תכבד העבודה על האנשים וגו', שהיה מתכוין שלא להניח להם ריווח כלל לבלתי יתנו לב או ישימו עצה נגדו, אלא היה משתדל להפריע לבם מכל התבוננות בכח התמדת העבודה הבלתי מפקסת כן היא עצת היצר הרע ממש על בני האדם, כי איש מלחמה הוא ומלמד בערמימות, ואי אפשר למלט ממנו אלא בחכמה רבה והשקפה גדולה.

הוא מה שהנביא צווח ואומר (חגי א, ה-ז) שימו לבבכם על דרכיכם. ושלמה אמר בחכמתו (משלי ו, ד-ה) אל תיתן שנה לעיניך ותנומה לעפעפיך, הינצל כצבי מיד וגו'. וחכמינו זיכרונם לברכה אמרו (מועד קטן ה, א; סוטה ה, ב) כל השם אורחותיו בעולם הזה, זוכה ורואה בישועתו של הקדוש ברוך הוא. ופשוט הוא שאפילו

למעשה על הגדה של פסח

אם יפקח האדם על עצמו, אין בכוחו להינצל אילולי הקדוש ברוך הוא עוזרו, כי היצר הרע תקיף מאד, וכמאמר הכתוב (תהלים לז, לב-לג) צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו, ה' לא יעזבנו וגו'. אך אם האדם מפקח על עצמו, אז הקדוש ברוך הוא עוזרו וניצול מן היצר הרע, אבל אם אינו מפקח הוא על עצמו, ודאי שהקדוש ברוך הוא לא יפקח עליו. כי אם הוא אינו חס, מי יחוס עליו. והוא כענין מה שאמרו רבותינו זיכרונם לברכה (ברכות לג, א) כל מי שאין בו דעה אסור לרחם עליו. והוא מה שאמרו (אבות א, יד) אם אין אני לי מי לי:

צ"ב מהו לשון ועלה ולמה לא אמר ויצא

ויענונו

ויענונו - כמה שנאמר: וישימו עליו שרי מסים למען ענותו בסבלותם. ויבן ערי מסכנות לפרעה. את פתם ואת רעמסס.

מה הדגש בלמען ענותו

צ"ב מה הדגש בלמען ענותו, מה איכפת לי מה המטרה העיקר זה התוצאה שזה מכאיב.

אלא בדרך כלל מטרת המיסים היא ליצור הכנסה למלוכה לא כן אצל המצרים היה לזה מטרה למען ענותו בסבלותם. (ויגד משה).

ויתנו עלינו עבודה קשה

ויתנו עלינו עבודה קשה - כמו שנאמר: ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך.

ונצעק אל ה' אלוקי אבותינו, וישמע ה' את קלנו, וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו

למה עמ"י הוצרכו להתפלל הרי ה' הבטיח שאחרי כן יצאו ברכוש גדול

הנה יש לעיין, הקשה הגרמ"ד סולוביצקי שליט"א, הרי הקב"ה בכבודו ובעצמו הבטיח לאברהם אבינו "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה. וגם את הגוי אשר יעבדו הן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" (בראשית טו), ואם כן הרי מוכרח הקב"ה לקיים הבטחתו להוציא את בני ישראל מארץ מצרים, ואם כן, מה להם לישראל לחשוש, לזעוק ולבקש מאת הקב"ה שיוציאם ממצרים, והרי הקב"ה חייב לקיים הבטחתו לאברהם אבינו?

כדי להינצל מגזירות קשות וחמורות צריכים להגיע למצב של "צעקת בני ישראל באה אלי"

תשובה ברורה ומוצקה על שאלה זו איני יודע! אמר הגרמ"ד שליט"א, והוסיף ואמר שמכל מקום רואים אנו כאן יסוד גדול ומבהיל ללא "ותעל שוועתם אל האלוקים" אין מועילות אפילו הבטחות! וכדי להינצל מגזירות קשות וחמורות צריכים להגיע למצב של "צעקת בני ישראל באה אלי", ללא זה, אין בטחון בישועת הבורא, יש להתבונן וללמוד מיסוד זה עד כמה מוטלת החובה על כל יחיד ויחיד לזעוק ולבקש מה' על כל

למעשה על הגדה של פסח

צרה, ובפרט על צרת רבים, שאם לא כן איננו מובטחים שניוושע, הדברים מפורשים בילקוט שמעוני תהלים (ק"י רמז תתסח): "א"ר אלעזר אין ישראל נגאלים אלא מתוך חמישה דברים מתוך צרה, מתוך תפילה, מתוך זכות אבות, מתוך תשובה, מתוך הקץ וכו'. וכן אתה מוצא כשנגאלו ישראל ממצרים מתוך חמישה דברים נגאלו" וכו'. עכ"ד, ויעויין ברמב"ן (שמות ב, כה) שכתב, "והאריך הכתוב להזכיר טענות רבות בגאולתן, וישמע אלוקים את נאקתם, ויזכור אלוקים, וירא אלוקים וכו'. כי אף על פי שנשלם הזמן שנגזר עליהם לא היו ראויים להיגאל כמו שמפורש על ידי יהוהאל, אלא מפני הצעקה קיבל תפילתם ברחמים", מפורש איפוא ברמב"ן כהיסוד דלעיל, (מובא בספר "שי לתורה" פרשת שמות). עכ"ד.

ועוד יש לומר שמא יגרום החטא שלא יהיו ראויים שהרי היו עובדי ע"ז, ורק התפילה הראתה שבאמת הם מאמינים וכל מה שהם עובדים זה רק מהשפה ולחוץ. כמו שפירושו כיו"ב על ברוך שומר הבטחתו לישראל שלכאן מה החידוש.

אלא פירשו שהחידוש שלמרות שלא יהיו ראויים ה' משמר ומוציא אותם בזמן שהם ראויים. וע"ע בלמעשה פרשת שמות

וראתי להוסיף מש"כ הרב ישראל חיים בלומנטל (הו"ד באספקלריא שמות תשעו)

רבנו בחיי עומד על השאלה, מה צורך היה בתפלה וזעקה זו, הרי מראש הבטיח הקדוש ברוך הוא לאברהם אבינו שיוציא אותם ברכוש גדול (בראשית טו, יג-יד), ואם כן ברגע שיגיע הזמן בתום ארבע מאות שנה, יגאלו ממילא, גם בלי תפילה?

אלא, אומר רבנו בחיי, באותה עת היו ישראל במצב בו אין הם ראויים לגאולה, ורק התפילה והזעקה עמדו להם להגאל, גם בהיותם במצב זה! הרי לך כוחה של תפלה!

הגמרא (נדה ע:): מספרת ששאלו אנשי אלכסנדריה את רבי יהושע בן חנניא, מה יעשה אדם ויחכם? אמר להם: ירבה ביישיבה וימעט בסחורה. אמרו לו: הרבה עשו כן ולא הועיל להם! אמר להם: יבקשו רחמים ממי שהחכמה שלו. מה יעשה אדם ויתעשר? אמר להם: ירבה בסחורה וישא ויתן באמונה. אמרו לו: הרבה עשו כן ולא הועילו! אמר להם: יבקשו רחמים ממי שהעושר שלו.

טעם התפילה – שיכיר ויזכור שהוא תלוי בבוראו

ידועה השאלה: מדוע יש צורך להתפלל, הרי ה' יתברך יודע מה חסר לי, אם מגיע לי – יתן לי את שמגיע לי, ואם לאו – מה תועיל תפילתי?

בעל חובות הלבבות עונה על כך בקצרה, שמטרת התפילה להביא את האדם לידי הכנעה, שלא יחשוב שיכוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה, אלא יווכח שאין לו כלום בלי שמתפלל ומתחנן על נפשו. כך יכיר ויזכור תמיד שהוא תלוי בבוראו.

למעשה על הגדה של פסח

הסבא מקלם הרחיב את תשובתו זו, ואמר: אדם סבור שהתרופה שנטל – ריפאה אותו, הסחורה שעסק בה – העשירה אותו, זרע תבואה – והנה צומחת. תפילה באה לשבור את כל ההנחות הללו! שום דבר אינו מובן מאליו. אם ה' יתברך ירצה – תתעשר גם בלי לעסוק בסחורה, ואם ירצה להיפך – גם מי שיעסוק בסחורה, יפסיד את כספו ויתרושש. יבקש ממי שהעושר שלו – זו הדרך הבטוחה להצלחה.

תפילה – רק זו הדרך להשגת חפצינו

כשאברהם אבינו שלח את אליעזר לחפש אשה ליצחק, נעמד אליעזר ליד הבאר, והתפלל. ונשאלת השאלה – האם לא סמך על אברהם אבינו שיתפלל להצלחתו?

ענה על כך הגאון רבי יהודה עדס שליט"א: אליעזר התחנך בביתו של אברהם אבינו, שאין כל דרך להשגת דבר בעולם הזה – בלי תפילה. כל ההשתדלויות לא תועלנה לאדם כלל, אלא רק עזר שמים. לכן כששלחו אברהם לחפש אשה, היה ברור לו שהדבר שהוא צריך לעשות, הוא להתפלל לה' שישלח לו את האשה המתאימה. הוא לא הכיר דרך אחרת.

התפילה – מזון לנפש

רבי יהודה הלוי, בספר הכוזרי (מאמר ג, אות ה) כותב, שזמן התפילה הוא ה"פרי" של היום, כל שאר הזמן מוגדר "קליפה", לכן יראה האדם שיהיו כל עייתותיו כדרכים המובילות אל העת ההיא.

ומסיים רבי יהודה הלוי – שלושת התפילות הם מזון לנפש, כמו ששלושת הארוחות הם מזון לגוף!!!

המשגיח של ישיבת באר יעקב, הרב שלמה וולבה זצ"ל, נהג להתפלל מנחה גדולה מידי יום. כשנשאל לפרש הדבר, ענה: אם אמתין עד מנחה קטנה, נמצא שיחלוף עלי הרבה זמן מבלי לדבר עם הקדוש ברוך הוא, משחרית עד מנחה קטנה, איני מסוגל להסתדר עם הפסקה כה ארוכה בין התפילות...

נסיים בדברי המאירי (בית הבחירה, יומא כט.): "ואפילו רואה עצמו שאין תפלתו נשמעת, אל יתייאש הימנה, כי ברוב הימים ימצאנה". ואם ישאל השואל – מה "מספר הטלפון" של הקדוש ברוך הוא, בו אוכל להשיג אותו "בלי בעיות"? עונה לו דוד המלך (תהלים קמה, יח): "קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת"!!! עכ"ד של הרב ישראל חיים בלומנטל שליט"א.

ונצעק אל ה'

ונצעק אל ה' אלוקי אבותינו – כמה שנאמר: ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים, ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויצעקו, ותעל שועתם אל האלוקים מן העבדה.

למעשה על הגדה של פסח

צ"ב למה כפל הלשון וכתב ב' פעמים מן העבודה (ויגד משה)

וישמע ה'

וישמע ה' את קלנו - כמה שנאמר: וישמע אלוקים את נאקתם, ויזכור אלוקים את בריתו את אברהם, את יצחק ואת יעקב.

למה בשמייעה לא הזכיר אלוקי אבותינו

בצעקה מזכר "ונצעק אל ה' אלוקי אבותינו" ובשמייעה נאמר "וישמע ה'" ולא מזכיר "אלוקי אבותינו". מה הסיבה?

אלא מבאר בעל המתוק מדבש, נאמר בגמרא, שמי שמבקש בזכות אחרים תולין לו בזכות עצמו, והמבקש בגלל זכות עצמו - תולין בזכות אחרים. ישראל היו בשפל המדרגה ולא היו להם זכיות, משום כך זעקו בזכות אבותיהם, לכן הקדוש ברוך הוא ענה להם בזכותם - "וישמע ה' את קלנו".

וירא את ענינו - זו פרישות דרך ארץ, כמה שנאמר: וירא אלוקים את בני ישראל וידע אלוקים.

ואת עמלנו - אלו הבנים. כמה שנאמר: כל הבן הילוד היארה תשליכוהו וכל הבת תחיון.

למה נקט לשון עמל

צ"ב למה נקט לשון עמל.

אלא יש לבאר ע"פ דברי הרמב"ן (במדבר כג, כא) שהדבר שלא יהיה ולא יבא כי שקר הוא יקרא און ועמל, בעבור שלא יגיע לאדם ממנו רק העמל. עכ"ל. ולפי"ז מבואר ענין עמלנו אלו הבנים, דבדרך כלל כשמגדלים בנים ורואים שהם גדלים לתפארת, אין זה נחשב עמל כל כך, אבל כשמגדלים אותם, ואחר כך רח"ל משליכים אותם לים, זהו העמל. ועפ"י ענין זה יש לבאר חובת עמל התורה, שאינו רק היכי תמצוי להבנתה, אלא עצם היגיעה והעמל הרי היא תכלית לעצמה, רק שיש לנו הבטחה יגיעת ולא מצאת אל תאמין, וגם לפעמים היגיעה במקום אחד, והמצויאה במקום אחר. ומעשה אבות סימן לבנים, ואיתא במדרש פרשת לך לך (ב"ר מ, י) שירידת אברהם למצרים מפני הרעב הוא סימן לירידת זרעו יעקב ובניו לגלות מצרים, וז"ל, באברהם כתיב "והרגו אותי ואותך יחיו" ובישראל כתיב "כל הבן הילוד היארה תשליכוהו", ע"ש, וא"כ כמו ששם ודאי היתה התכלית להחיות את שרה לטמאות אותה, גם כאן פרעה גזר על הזכרים כדי לטמאות בנות ישראל [ויזמתק לפי"ז שאברהם אמר על ענין זה של הריגת הזכר לטמאות את האישה "רק אין יראת אלוקים במקום הזה וההרגו על דבר אשתי", לרמז שאם יהיה יראת אלוקים ינצלו מגזירה זו, וכנגד זה כתוב בגלות מצרים ותיראנה המילדות את האלוקים ותחייין את הילדים].

למעשה על הגדה של פסח

צ"ב כפל הלשון

לכאורה אינו מובן כאן כפל הלשון: אם כבר נאמר בתחילה "כל הבן... היאורה תשליכוהו" - הרי כבר מובן מכך שעל הבנות אין גזרה והן תחיינה, ומדוע יש צורך לכפול אחר כך ולומר שוב "וכל הבת תחיון"? אלא שמכאן מובן שפרעה גזר אף על הבנות; הוא ציוה לכל עמו "וכל הבת תחיון" - עליכם "להחיות" אותן הינו לגדל ולחנך אותן בדרך שלכם - ב"חיות" שלכם ולנטע בהן דעות קלוקלות שמנוגדות להשקפה תורנית טהורה. ומכאן נלמד את חשיבות החינוך הטהור וההשקפה הרוחנית הקדושה שצריכה להיות לילדים.

אותן פעולות שאדם עושה למען השגת רצונו יכולות להיות הסיבה לתוצאה הפוכה לגמרי אם רק יגזור

הבורא כך

הגמ' במסכת סוטה (דף יב) אומרת שגזירת "כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו" שגזר פרעה, היתה בעקבות דברי אצטגניניו שאמרו לו שמושיעין של ישראל עתיד ללקות במים. ומתוך הפחד הגדול מאיש זה שעתיד להציל את ישראל, גזר פרעה להשליך את כל הבנים ליאור. חששו של פרעה הביא לכך שגזר גם על זכרי בני עמו, כדאיתא שם בגמ'. בסופו של דבר התברר, אומר מרן הגרי"י קניבסקי זצ"ל בספרו "ברכת פריץ", שלא זו בלבד שאת משה לא השליכו ליאור, אלא בת פרעה בעצמה הצילה אותו. ולא די בזה, אלא פרעה בכבודו ובעצמו גידלו בתוך ביתו. ועל ידי משה הגיע משה לבית המלך! על ידי אותה גזירה עצמה שגזר "היאורה תשליכוהו". שכן מכח גזירה זו החביאתו אמו, ועל ידי זה מצאה אותו בת פרעה ולקחה אותו לביתה וגידלה אותו כבן: ללמדנו את הדבר שכל מעשה אנוש ותחבולותיו, לא יועילו להזיז אפילו זיז כלשהו ממה שנגזר בשמים, הדרך היחידה שבאמצעותה יכול אדם לשנות גזירה, זו הדרך של תשובה, תפילה וצדקה שמעבירין רוע הגזירה. יתירה מזאת למדנו כאן, שאותן פעולות שאדם עושה למען השגת רצונו, יכולות להיות הסיבה לתוצאה הפוכה לגמרי אם רק יגזור הבורא כך.

למה הביא את ההמשך של כל הבת תחיון

הקשה ה"בן איש חי" (בהגדת "אור החיים"), למה הוצרך המגיד להביא את סוף הפסוק - וכל הבת תחיון; לכאורה די היה להביא את תחילת הפסוק 'כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו'?

אלא ביאר, יש להבין למה גזר פרעה להחיות את הבנות ולא גזר להשליך גם אותן? הן אמת כי עשה הגזירה בשביל שאמרו לו "מושיעין של ישראל לוקה במים", ולכן כל מגמתו היתה על הזכרים, אך הוא שהיה רע ושוונא ישראל, מה מפסיד אם יעשה הגזירה על כולם?

אלא ביאר, בכוונה תחילה עשה זאת פרעה, כי חשש שאם יגזור על הבנות, אז יפרשו מנשותיהם ולא יולידו לא זכרים ולא נקבות, כי יאמרו לשוא הם עמלים, כמו שטען כן עמרם ועמד ופירש מאשתו ופירשו הכל, אך

למעשה על הגדה של פסח

בתו החזירתו מדעתו בטענה זו כי "גורתך קשה יותר מפרעה, כי פרעה לא גזר אלא על הזכרים, ואתה גזרת - בפרישות - על הזכרים והנקבות". וסברה זו חשב פרעה שאם יגזור על הכל ודאי יפרשו, אך עתה לא יפרשו, כי אינם עמלם לשוא בפריה ורביה, כי הם מרויחים הבנות, ונמצא כי על ידי כן אינם פורשים, ובה ימצאו המצריים זכרים להטביעם, וחשב בזה - ממילא יפגעו גם במושיען. נמצא זו הגזירה של הבת תחיון היא חזקה וקיימה גזירה של הבנים. לפי זה מובן למה מביאים כאן גם את סוף הפסוק.

ואת לחצנו - זה הדחק, כמה שנאמר: וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לחצים אתם.

ויוצאנו ה' ממצרים ביד חזקה ובזרע נטויה, ובמרא גדל, ובאתות ובמפתים.

ויוצאנו ה' ממצרים - לא על ידי מלאך, ולא על ידי שרף, ולא על ידי שליח, אלא הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו, שנאמר: ועברתי בארץ מצרים כליליה הזה, והכיתי כל בכור בארץ מצרים מאדם ועד בהמה, ובכל אלוקי מצרים אעשה שפטים. אני ה'.

ועברתי בארץ מצרים כליליה הזה - אני ולא מלאך

והכיתי כל בכור בארץ מצרים - אני ולא שרף

ובכל אלוקי מצרים אעשה שפטים - אני ולא השליח.

אני ה' - אני הוא ולא אחר.

ביד חזקה - זו הדבר, כמה שנאמר: הנה יד ה' הויה במקנך אשר בשדה, בסוסים, בחמרים, בגמלים, בבקר ובצאן, דבר כבד מאד.

ובזרע נטויה - זו החרב, כמה שנאמר: וחרבו שלופה בידו, נטויה על ירושלים.

ובמרא גדל - זו גלוי שכינה, כמה שנאמר: או הנסה אלוקים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי במסת באתת ובמפתים, ובמלחמה וביד חזקה ובזרוע נטויה, ובמוראים גדלים, ככל אשר עשה לכם ה' אלוקיכם במצרים לעיניך.

ובאתות - זה המטה, כמה שנאמר: ואת המטה הזה תקח בידך, אשר תעשה בו את האתת.

ובמפתים - זה הדרם, כמה שנאמר: ונתתי מופתים בשמים ובארץ.

נוהגין להטיף טפה מן הכוס באמירת דם ואש..., עשר המכות דצ"ך עד"ש באח"ב, ביחד, ט"ו פעם.

דם ואש ותימרות עשן.

דבר אחר: ביד חזקה - שמים, ובזרע נטויה - שמים, ובמרא גדל - שמים, ובאתות - שמים, ובמפתים - שמים.

למעשה על הגדה של פסח

אלו עשר מכות שהביא הקדוש ברוך הוא על המצרים במצרים, ואלו הן:
דם, צפרדע, כנים, ערוב, דבר, שחין, ברד, ארבה, חשך, מכת בכורות
רבי יהודה היה גותן בהם סמנים:
דצ"ך עד"ש באח"ב.

מדוע לא שלח ה' מלאך או שרף

מדוע לא שלח ה' מלאך או שרף, אלא עבר בעצמו לגאול את ישראל ממכת בכורות, להכות את מצרים?
אלא בספר "ירושלים במועדי ה'" מבאר הרב אביגדור נבנצאל שליט"א ומביא את דברי הזהר הקדוש,
שטומאת מצרים כה גדולה היתה, עד שאפילו מלאך, אם היה עובר במצרים, לא יכול היה להישאר במדרגתו,
עד שרק הקדוש ברוך הוא בעצמו היה צריך לעבר במצרים.

ועוד יש לבאר בדרך שכתב האריז"ל, שישאל שיהיו במצרים היו משקעים במ"ט שערי טמאה, עד
שאפילו מלאך לא יכול היה להבחין בין ישראל לנוכרי - להכות את מצרים, ולהציל את בכורות ישראל, ולכך
רק הקדוש ברוך הוא בעצמו, הכל יכול, היה מבחין בין ישראל למצרים.

ואף שסימן היה בפתח הבית, שהרי היה דם על המשקוף, אף על פי כן הרי כתב רש"י שגם בכורות מצרים
שהיו בביתו של ישראל נהרגו, והיות שלא נתן היה להבחין בין ישראל למצרים, לכך הצורך הקדוש ברוך הוא
לעבר במצרים להציל בכורות ישראל.

צא ולמד, שאף אחרי שקיימו מצוות פסח ומילה, והלכו שבעה ימים, כשלפניהם הולך ה' בעמוד אש וענן,
עם כל זה, כשעמדו על הים לא הבחינו המלאכים בין ישראל למצריים, עד ששאלו "מה נשתנו אלו מאלו".
כל שכן בליל פסח, בהיותם עדין במצרים - משקעים במ"ט שערי טמאה - שלא הבחינו המלאכים בין ישראל
למצרים, ולכן עבר הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו, שהוא יודע להבחין בין ישראל למצרים.

עוד הסבירו חז"ל מדוע עבר הקדוש ברוך הוא בעצמו ואמרו (סנהדרין צד.): **פרעה שחרף בעצמו, נפרע
ממנו הקדוש ברוך הוא בעצמו. סנחריב שחרף על ידי שליח, נפרע ממנו הקדוש ברוך הוא על ידי שליח.**

ופרש רש"י שם, שהמחרף על ידי שליח, נחשב הבזוי והחירוף שלו כחירוף יותר גדול, ולכך ענשו רב יותר,
שנענש על ידי שליח, שכך צערו גדול יותר. כלומר, שאינו ראוי להתייחסות מהקדוש ברוך הוא, אלא נענש
על ידי שליח. אבל פרעה, שחרף בעצמו - אף שלעונש גדול ראוי הוא, מכל מקום, נענש על ידי הקדוש ברוך
הוא בעצמו, כיון שבכל אופן אין חמור חירוף זה כחירוף על ידי שליח, אף כי זה וזה לוקים.

מדה כנגד מדה בעשר המכות

מדוע הטיל הקדוש ברוך הוא על המצרים דווקא מכות אלו?

למעשה על הגדה של פסח

בספר "עוללות הגפן" על ההגדה הביא בשם פירוש "יציאת מצרים" לבאר את המידה כנגד מידה באלו עשר המכות:

דם

מכת דם – הטעם הוא, לפי שהיה פרעה רוחץ בדם של ילדי ישראל כדי להתרפא מצרעתו. לכך לקו במכת דם, לפי שהם היו שתפים ברצח ילדי ישראל.

צפרדע

מכת צפרדע – הטעם הוא, בהקדים מה שמוכא ברבותינו ז"ל (תדא"ר ז): אמר רבי עקיבא: צפרדע אחת גדולה מאד עלתה מן היאור, והמצרים החלו להכותה ובכל מכה יצאו ממנה הרבה צפרדעים, עד שמלאו את ארץ מצרים. ועלו הצפרדעים על השולחנות ועל המאכלים ועל המטות, ונכנסו לתוך מעיהם, והיו מקרקרות וצורחות. ולא נחו ולא שקטו אף לרגע אחד עד שהמצריים היו מוטלים על הארץ בלי לעשות דבר. ולא יכל אחד לדבר עם חברו מגדל צעקותיהן של הצפרדעים.

וקנה-המידה הוא, לפי שבשעה שהיו בנות ישראל יולדות, היו פוחדות לצעק מחמת צירי-לדה שתקפון, כדי שלא ישמעו שכניהם המצריים את זעקותיהן וישליכו בניהם ליאור. וכאשר אדם רוצה לצעק ולא יכול, צערו גדל פי כמה וכמה, משום שהצעקות מחליפות את כוחו של האדם ויש בו כח לסבל הכאב.

כנים

מכת כנים – הטעם הוא, בהקדים מה שאמרו רבותינו ז"ל (ילקו"ש, קפב), שהיו י"ד סוגי כנים, והקטנה שביניהם היה גדלה כביצת תרנגולת.

ובתחילת המכה הכה אהרן את עפר הארץ, וכל המצריים שעמדו לידו נתכסו בכנים, ומהם נדבקו כל אנשי מצרים. ובכלה לא ראו את עפר הארץ כלל שהיתה מכסה כנים.

ומרב צער וגרוד היו המצריים הולכים ברחובות ומתגרדים בכתלים עד שהיה דמם זורם ועורם היה יורד מבשרם.

וקנה-המידה הוא, כנגד מה שהיה זב דמם של ישראל בשעה שהיו יוצאים למדבר לקושש קש לתבן.

ערוב

מכת ערב – הטעם הוא, כי המצריים היו שולחים את בני ישראל ליערות כדי שיצודו עבורם חיות רעות, וכוונתם היתה להכניסם בסכנה ולהטיל בהם פחד גדול.

למעשה על הגדה של פסח

וזה קנה-המידה, שהקדוש ברוך הוא שלח בהם כל מיני חיות רעות. ולכן נקרא "ערב" מלשון "מערב", שהיו שם אריות, נמרים, דובים וזאבים, וכן נחשים ועקרבים ושאר חיות רעות המצויות בעולם, וכלם באו למצרים וקפצו על המצריים וטרפו אותם.

דבר

מכת דבר – הטעם הוא, שהמצריים היו מכריחים את בני ישראל שירעו את בהמתם ומקניהם של המצריים, וכוונתם היתה שיעדרו כמה שיותר מבתיהם ויתבטלו מפריה ורביה.

וכן כשהיו המצריים חורשים שדותיהם, היתה מלאכתם נעשית על ידי בני ישראל, ואפילו לא נתנו להם לאחר שבהמותיהם, כדי לשמר על איכות בהמותיהם.

וזה קנה-המידה, שהמכה הזאת המיתה את כל המקנה של הצאן והבקר, מה ששייך למצריים, ואלו ממקנה בני ישראל לא מתו אפילו מהבהמות החלשות והחולות שעומדות למות בזמן מכה זו, והטעם הוא, שלא יאמרו שגם אצל בני ישראל יש מכת דבר.

שחין

מכת שחין – הטעם הוא, מפני שהמצריים היו משתעבדים בעם ישראל תשמיש של בזיון, שהיו כופין אותם שירחצו את המצריים וינקו את גופם.

וזה הקנה-מדה, שהביא עליהם את השחין, דהיינו אפר חם מאד, על ידי שלקח משה אפר זורקו השמימה, וקבל האפר חם מהשמש, והיה גורם למצריים פצעים ומגלה ולא יכלו לרחוץ גופם לא בחמים ולא בקרים.

וחפן של משה ואהרן, כסה את כל ארץ מצרים, שהיתה עם אוכלוסייה גדולה מאד, וזה היה נס בתוך נס.

ברד

מכת ברד – הטעם הוא, כפי הידוע מה שהמצריים היו רודים ומכים את בני ישראל, כדי שישלימו מכסת העבודה, ולכך הביא הקדוש ברוך הוא את מכת הברד.

והקנה-מדה הוא, שהיה הברד מכה בראשיהם בכח גדול. ועוד, ידוע שהמצריים היו צועקים על בני ישראל שיעבדו יותר מהר, והקדוש ברוך הוא הביא עליהם רעש גדול של רעמים חזקים מאד.

ואמרו רבותינו ז"ל (שיר השירים ג, א), שהברד שירד במצרים היה בתוכו אש ומבחוץ מים קפואים, והמים והאש עשו שלום ביניהם כדי להכות במצרים. והיה הברד דומה לעששית מלאה מים ושמן, והלהבה מבפנים. והיה הברד חד כסכין, והיה חותך עצים כמו במסור.

ואלה שהיו ברחוב נפגעו מהברד ומתו, והאש שבתוך הברד היתה שורפת אותם. ואף על פי שבמקום אחד עמד מקנה ישראל יחד עם מקנה מצרים, לא הזיק הברד למקנה ישראל כלל.

למעשה על הגדה של פסח

וכשהתפלל משה לה' שיפסק הברד, מיד נפסק ואף ברד שכבר ירד משמים נשאר תלוי באוויר, וחלק ממנו ירד בימי יהושע וחלק שני נשאר עדין תלוי ועומד באוויר. ובזמן שהקדוש ברוך הוא יגאל את בני ישראל יבוא ברד זה על אמות העולם במלחמת גוג ומגוג.

ארבה

מכת ארבה – הטעם הוא, כי המצריים אלצו את בני ישראל לחרש בשדותיהם, ולזרע תבואה וליטע כל מיני עצים.

וזה קנה-המידה, שהביא הקדוש ברוך הוא עליהם את הארבה ואכל את הכל, ולא נהנו מכל מה שישאל עבדו להם.

חשך

מכת חשך – הטעם הוא, מפני שהיו מעבידים את ישראל בעבודת פרך, והיו עובדים כל היום עד מאחר בלילה. וכן היו קמים בבקר עוד לפני שהאיר היום, כדי לאסוף תבן ללבנים. וכן היו כופין את בני ישראל לשאת לפניהם אבוקות בלילה כדי להאיר להם.

ובאותו הדור היו רשעים שלא רצו לצאת ממצרים, לפי שהיו עשירים גדולים ולא רצה הקדוש ברוך הוא להרגם בפרהסיה, שלא יאמרו המצריים שגם בני ישראל נענשים, ולכך הביא מכת חשך כדי שלא יראו המצריים כיצד קוברים את הרשעים הללו, כי רשעים אלו מתו ונקברו בימי החשך.

בכורות

מכת בכורות – הטעם הוא, שבשעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא למשה "ואמרת אל פרעה כה אמר ה' בני בכרי ישראל. ואמר אליך שלח את בני ויעבדני ותמאן לשלחו הנה אנכי הרג את בנך בכרך" (שמות ד, כב-כג). והיינו, כנגד מה שהעבידו את בני ישראל, שהם בכורי הקדוש ברוך הוא, כנגד זה הכה בהם כל בכור ובאלוקיהם עשה שפטים.

ומכה זו היתה חמורה שבכולן, לכן נקראת "מכת בכורות", מה שאין כן בשאר המכות שנאמר בסתמא - דם, צפרדע, כנים וכו'.

ובמכה זו מתו כל הבכורות, אף בכור שאינו מצרי שבא ממקום אחר למצרים, כיון שהגיע למצרים מת במכה זו.

ובאותו לילה קם פרעה והחל לסבב בבתי עבדיו, וברחובות העיר, וחפש את משה ואהרן וצעק בקול גדול: "משה ואהרן! היכן אתם?" כי באותו לילה נשארו משה ואהרן ללון בתוך מצרים, וכששמעו בני ישראל את קולו של פרעה, פתחו את חלונותיהם והיו אומרים לפרעה: מה תבקש? לפי שאסור היה לשום ישראל לצאת מפתח ביתו עד בקר.

למעשה על הגדה של פסח

ואמר להם פרעה: אני מחפש את משה ואהרן!

אמרו לו: לך באותה סמטה שהוא גר שם.

והוא הולך וצועק: משה ואהרן היכן אתם?

והיו בני ישראל משיבין לו: לא כאן גרים משה ואהרן. לך לחצר אחרת ותמצא אותם שם.

וכך היו משחקים עליו. והיה מהלך מחצר לחצר ומייבב כמו קוף וצועק: "קומו צאו מתוך עמי וגו', גם צאנכם גם בקרכם קחו ולכו" (שמות יב, לא-לב). דהיינו, משום שירא פרעה לנפשו כי היה בכור.

וכשמצא את משה, בא פרעה והתחנן לרגליו שיצא עם ישראל תכף ומיד, כי אמרו כולנו מתים.

אמר לו משה: אנו מצווים שלא לצאת מפתח הבית עד הבקר, ולא נצא כגנבים בלילה, אלא נמתין עד

הבקר לעיני כל מצרים!

בא פרעה והתחנן לפניו שישאיר אותו בחיים כי הוא בכור.

השיב לו משה: אל תירא, אתה לא תמות כי הקדוש ברוך הוא ישאיר אותך בחיים כדי שתראה את הניסים

והנפלאות ותדע גדולתו של הקדוש ברוך הוא!

ושוב אמר לו פרעה: אף על פי כן אני מבקש שתצאו מיד, כי כל רגע שאתם נשארים, המצריים ממשיכים למות.

ענה לו משה: אם אתה רוצה שהמכה תפסק, עליך לומר בקול רם שישמעו כל המצרים: "הרי אתם בני

חורין ואתם עבדי הקדוש ברוך הוא!"

פרעה אמר דברים אלו, ושמעו כל מצרים, כי הקדוש ברוך הוא הגביה קולו של פרעה בכל מצרים.

וטעם של מכה זו, שהיתה בלילה ולא ביום לעיני כלם, כי בכל המכות נענשו מדה כנגד מדה, ובעניין הזמן

עדין לא נענשו, כי ידוע שפרעה גזר עליהם שיעבדו ביום ובלילה, והיו המצריים מעוררים אותם באמצע הלילה

לעבודה, לכן הביא הקדוש ברוך הוא את מכת בכורות דווקא בחצות הלילה.

מניין אתה אומר שלקו המצרים במצרים

רבי יוסי הגלילי אומר: מניין אתה אומר שלקו המצרים במצרים עשר מכות ועל הים לקו חמשים מכות?

במצרים מה הוא אומר? ויאמרו החרטומים אל פרעה: אצבע אלוקים הוא, ועל הים מה הוא אומר? וירא ישראל

את הים הגדולה אשר עשה ה' במצרים, וייראו העם את ה', ויאמינו בה' ובמשה עבדו. כמה לקו באצבע? עשר

מכות. אמור מעתה: במצרים לקו עשר מכות ועל הים לקו חמשים מכות.

למעשה על הגדה של פסח

רבי אליעזר אומר: מגין שכל מכה ומכה שהביא הקדוש ברוך הוא על המצרים במצרים היתה של ארבע מכות? שנאמר: ישלח בם חרון אפו, עברה וזעם וצרה, משלחת מלאכי רעים. עברה - אחת, וזעם - שתיים, וצרה - שלש, משלחת מלאכי רעים - ארבע. אמור מעתה: במצרים לקו ארבעים מכות ועל הים לקו מאתיים מכות. רבי עקיבא אומר: מגין שכל מכה ומכה שהביא הקדוש ברוך הוא על המצרים במצרים היתה של חמש מכות? שנאמר: ישלח בם חרון אפו, עברה וזעם וצרה, משלחת מלאכי רעים. חרון אפו - אחת, עברה - שתיים, וזעם - שלוש, וצרה - ארבע, משלחת מלאכי רעים - חמש. אמור מעתה: במצרים לקו חמשים מכות ועל הים לקו חמשים ומאתים מכות.

כמה מעלות טובות למקום עלינו!

אלו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים, דיינו.

אלו עשה בהם שפטים, ולא עשה באלוהיהם, דיינו.

אלו עשה באלוהיהם, ולא הרג את בכוריהם, דיינו.

אלו הרג את בכוריהם ולא נתן לנו את ממונם, דיינו.

אלו נתן לנו את ממונם ולא קרע לנו את הים, דיינו.

אלו קרע לנו את הים ולא העבירנו בתוכו בחרבה, דיינו.

אלו העבירנו בתוכו בחרבה ולא שקע צרנו בתוכו דיינו.

אלו שקע צרנו בתוכו ולא ספק צרכנו במדבר ארבעים שנה דיינו.

אלו ספק צרכנו במדבר ארבעים שנה ולא האכילנו את המן דיינו.

אלו האכילנו את המן ולא נתן לנו את השבת, דיינו.

אלו נתן לנו את השבת, ולא קרבנו לפני הר סיני, דיינו.

אלו קרבנו לפני הר סיני, ולא נתן לנו את התורה. דיינו.

אלו נתן לנו את התורה ולא הכניסנו לארץ ישראל, דיינו.

אלו הכניסנו לארץ ישראל ולא בנה לנו את בית הבחירה דיינו.

אילו קרבנו לפני הר סיני דיינו

וראיתי להעתיק מש"כ בזה הרה"ג ר"י צברי שליט"א (הו"ד באספקלריא יתרו תשע"ו)

ויתיצבו בתחתית ההר (יט, יז) ומדרשו שנתלש ההר ממקומו ונכפה עליהם הר כגיגית (רש"י)

למעשה על הגדה של פסח

רבינו המשך חכמה פירש בזה, כי: "שהראה להם כבוד ה' בהקיץ ובהתגלות נפלאה, עד כי ממש בטלה בחירתם הטבעית, והיו מוכרחים כמלאכים בלא הבדל וראו כי כל הנבראים תלוי בקבלת התורה" עכ"ל.

וכן ביאר הגרא"א דסלר זצ"ל, שהכונה בזה שהיה גילוי גמור והכרה ברורה שא"א בלא תורה כלל ובטלה בחירתם והרי הם כאנוסים.

ויש להקשות, שלפי זה צריך עיון מדוע אומרים אנו בסדר ההגדה של פסח: 'אילו קירבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה דיינו', והלא הגיעו להכרה אמיתית שאי אפשר בלא תורה כלל, ואיך יתכן שגם אם לא נתן לנו את התורה דיינו?

ונראה לתרץ שאלה זו, בהקדים את דברי המלבי"ם [בפירושו להגש"פ "מדרש הגדה"], שביאר את ענין ה"דיינו" בדרכו, וז"ל: "במתחילה מכל המחברים והמבארים שהגו מן המסילה להבין ביאור מילת "דיינו" על הטובה, ועל כן נתלבטו בקושיות ותמיהות הרבה. האמת עד לעצמו, כי ביאור מילת "דיינו", היא על התודה וההודאה שהטובה היחידית מספקת לנו, לעלה ולקלם להקב"ה כמה שיש בכוחנו, על דרך נוסח התפילה "אילו פינו מלא שירה כים, ולשונינו רינה כהמון גליו וכו' אין אנחנו מספיקים להודות לך ה'", דיינו, לעלה ולקלם להקב"ה בעדה כמה שאפשר בכוחנו" עכ"ל.

מעלת ישראל בתחית ההר

לפי דבריו, יוצא שביאור ענין ה"דיינו" אין הכוונה שבאמת דיינו היה להישאר במצב זה כל החיים, ולא להתקדם לשלב הבא, ולפי עניינינו, להיות במצב של לפני הר סיני כל החיים, ולא להתקדם לשלב של קבלת התורה. אלא ביאור ה"דיינו" הוא, שיש לנו להודות לה' על כל פרט ופרט באופן נפרד, ויש לנו להודות הודאה עצומה, על עצם מה ש"קרבנו לפני הר סיני", ואין לכלול הודאה זו בהודאה על קבלת התורה, לפי שענין אחר היא.

לפי דבריו, קושיא מעיקרא ליתא, דבאמת אדרבה, לפי ביאורם הנפלא של המשך חכמה והרב דסלר, מובנת ביתר שאת הודאת ה"דיינו" על ענין "קרבנו לפני הר סיני", לפי שבמעמד נורא ההוד ונשגב זה, הגיעו ישראל לדרגה גבוהה מאוד, ונחרט בליבם ענין זה שאי אפשר בלא התורה, ולפיכך רק על ענין זה לחוד יש להודות לה' באופן נפרד, גם בלא לכוללו עם ההודאה על נתנת התורה.

אם נישאר עם ההבנה שאי אפשר בלי התורה - דיינו

אמנם אפשר לתרץ שאלה זו גם לולי דברי המלבי"ם, שכן הלא ידוע שישראל למדו את התורה או לפחות חלקים ממנה גם לפני קבלת התורה, וכמו שידוע שישבט לוי עסקו בתורה במצרים כל ימי חייהם, ומעולם לא פסקה ישיבה מאובותינו, עוד מיימי שם ועבר עד ליעקב יהודה וצאצאיהם במצרים, שקבעו שם ישיבה. וכן

למעשה על הגדה של פסח

משה רבינו הלא תיקן לישראל במרה שלא ילכו שלושה ימים בלא תורה, ועל כרחך שהיה להם מה ללמוד בתורה אז.

מעתה אמור, שגם אם פירוש ה"דיינו" יהיה לפי ההבנה בשאלה, שדיינו שהיינו נשארים במצב זה כל הזמן, א"כ לפי דברי המושך חכמה יקבלו הדברים משנה תוקף, שכן אדרבה, אם באמת במעמד הר סיני הגיעו ישראל להבנה עמוקה זו שאי אפשר בלא התורה, אם כן אף אם ישארו במצב זה ובדרגה זו כל ימי חייהם, הרי הם ילמדו כל הזמן את התורה שהיתה בידיהם [אולי ללא כל כללותיה ופרטותיה שירדו מסיני], אמנם ברור, שגם בתורה כפי שהיתה ישנו עומק גדול שיוכלו לעיין בו כל ימי חייהם, ונמצא שגם אם פירוש ה"דיינו" יהא שדיינו להישאר במצב זה, הדברים מתבארים שפיר לפי"ד המושך חכמה. עכ"ד בזה הרה"ג ר"י צברי שליט"א "אילו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה דיינו" - צ"ב מה הנאה יש לנו מלבוא להר סיני בלי לקבל עליו את התורה.

אלא ביאר בתוס' חכמי אנגליה (ע"ז כב): ע"פ דברי הגמ' שם ובשבת קמו. "בשעה שעמדו ישראל על הר סיני פסקה זוהמתן, וכשחטאו בעגל חזרה זוהמתן". וא"כ אנו מודים על עצם שפסקה הזוהמה אצלנו למושך כמה שבועות עד חטא העגל

ט"ו מעלות - ט"ו אופני השגחה

חמש עשרה מעלות נמנו כאן, ואומר הגר"ח ברלין זצ"ל בקונטרס "אמרי חיים", ובהם ט"ו עניני השגחה: "שעשה בהם שפטים": להודיע לנו את השגחתו, כדי שנוכל לספר לבנינו. "ועשה באלוקיהם": שהוא בעל יכולת גם על כל אלוקים. "והרג את בכוריהם": גם על בעלי בחירה הגרועים ביותר, כאשר רוצה להענישם אינם יכולים להימלט ממנו.

"ונתן לנו את ממונם": היה לישראל פחד גדול שלא יבינו מצרים מלקיחת ממונם שאין בדעתם לשוב ולא יניחום לצאת, והיה בזה השגחה יתירה כשלא נודע למצרים).

"וקרע לנו את הים": וראו אז השגחה, אפילו במקרה שנראה לכאורה חסר מפלט והצלה שהרי יכול היה הקב"ה שלא לחזק את לב פרעה והמצרים לרדוף אחריהם, אלא שכדי להראות השגחה זו עשה זאת, "והעבירו בתוכו בחרבה": בעוד קריעת ים סוף מהווה הוכחה להשגחת ה' על קיום כלל ישראל, הרי שכאן היתה ההשגחה לא רק הצלה מאבדון, אלא להצילם אפילו מצער כלשהו של לכלוך הרגלים והבגדים. "ושקע צרינו בתוכו": נגרם לבני ישראל חיזוק האמונה והבטחון, על ידי שראה כל אחד את צוררו.

למעשה על הגדה של פסח

"וספק צרכנו במדבר": לכאורה היה נראה שלא יוכלו להתקיים ארבעים שנה במדבר גדול ונורא כזה ללא מחסור בבגדים ונעלים, והנה ה' סיפק צרכיהם ובכך לימדנו שלא לדאוג על העתיד.

"והאכילני את המן": שראו השגחה לכל אחד ואחד דבר יום ביומו, לפי אכלו ולפי מדרגתו, "ונתן לנו את השבת": דזהו ביאור הפסוק "ועשית כל מלאכתך" - בלי מחסור, כל זה בתנאי ש"ויום השביעי שבת לה' אלוֹקֵיךְ", "וקרבנו לפני הר סיני": לראות שאין עוד מלבדו.

"ונתן לנו את התורה": המלמדת אותנו דעת ושכל להאמין ולבטוח בה'.

"והכניסנו לארץ ישראל": שעיני ה' אלוֹקֵיךְ בה, וראו הבדל בין שכנים בשדות, שאחד שמר שביעית ונתקיים בו "וצוית את ברכתי לשלוש השנים", וחברו נענש במארה.

"ובנה לנו את בית הבחירה": לראות בכל רגל את התקשרותו אלינו בחיבה יתירה וכל אלה מועילים ביותר שיברך כל אחד ואחד מישראל בכל יום באמת, את הברכות: "המכין מצעדי גבר", "שעשה לי כל צרכי". (עיין בהגדת "אמרי שפר" להנצי"ב ביתר הרחבה). (ילקוט לקח טוב).

על אחת, כמה וכמה

על אחת, כמה וכמה, טובה כפולה ומכופלת למקום עלינו: שהוציאנו ממצרים, ועשה בהם שפטים, ועשה באלוֹקֵיהֶם, והרג את בכוריהם, ונתן לנו את ממונם, וקרע לנו את הים, והעבירנו בתוכו בחרבה, ושקע צרנו בתוכו, וספק צרכנו במדבר ארבעים שנה, והאכילנו את המן, ונתן לנו את השבת, וקרבו לפני הר סיני, ונתן לנו את התורה, והכניסנו לארץ ישראל, ובנה לנו את בית הבחירה לכפר על כל עונותינו.

למה רק מכת בכורות נקראת מכה

בכל המכות נאמר רק שם המכה: דם, צפרדע וכו', ורק במכת בכורות נאמרה המלה "מכת" שלא נאמרה בשאר המכות. מדוע? ועוד, שרבי יהודה לא הכניס את המלה "מכת" בראשי תבות? אלא כל עוד לא שלח ה' ידו בנפשם אין זה נקרא מכה שכל אשר לו יתן האדם בעד חייו.

מה החידוש של רבי יהודה בסימנים שנתן?

אלא מתרץ הגר"א, שרבי יהודה סובר שראשי התיבות הללו היו כתובים על מטהו של משה דצ"ך, עד"ש, באח"ב. וכן מפרש במכילתא.

מדוע לקו על הים מכות רבות יותר מאשר לקו במצרים?

אלא מבאר הבן איש חי זיע"א שהקדוש ברוך הוא נהג כאן במדה כנגד מדה. מכות מצרים היו כנגד השעבוד שהשתעבדו המצרים בבני ישראל. אבל לקראת סוף הגלות, ב"קנח סעודה", גבר השעבוד עד מאד, כאשר גזר פרעה שלא יתנו להם קש לתבן, ועם זאת יתבעו מהם להשלים את מכסת הלבנים. גזרה זאת היתה

למעשה על הגדה של פסח

קשה להם יותר מכל שנות השעבוד, ולכן גם המצרים לקו על הים ב"קנוח סעודה" של מכותיהם, מכות קשות פי כמה יותר מכל המכות שספגו עד כה.

והנה שוטרי בני ישראל באו לפני פרעה לבטל את הגזרה החדשה לקושש קש לתבן ואמרו: "למה תעשה כה לעבדיך" כ"ה בגימטריא 25. כלומר, גזרה קשה 25 מונים מן השעבוד הרגיל, ומדה כנגד מדה לקו המצרים במצרים 10 מכות, ועל הים 250, כלומר פי 25!

מדוע דחקו רבותינו התנאים את עצמם להרבות את מכות מצרים

צריכים אנו להבין, מדוע דחקו רבותינו התנאים את עצמם להרבות את מכות מצרים, איש איש כפי דרשתו?!

אלא מבאר הגר"א בספרו קול אליהו שהנה בפרשת בשלח הובטחנו מאת הקדוש ברוך הוא כך (שמות ט"ו כ"ו): "ויאמר, אם שמעו תשמעו לקול ה' אלוקיך, והישר בעיניו תעשה, והאזנת למצוותיו, ושמרת כל חוקיו, כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך, כי אני ה' רופאך". ובפרשת עקב הובטחנו כך (דברים ז' ט"ו): "והסיר ה' ממך כל חולי וכל מדוי מצרים הרעים אשר ידעת, לא ישימם בך, ונתנם בכל שונאיך". ובזוה יובן היטב מדוע התאמצו רבותינו להגדיל את מכות מצרים ואת תחלואיה. זאת, כדי שמכות רבות ככל האפשר "כללו בהבטחת הבורא: "כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך", ובהבטחתו: "וכל מדוי מצרים הרעים אשר ידעת לא ישימם בך", וככל שנתלה מכות רבות ונאמנות במצרים - כך נהיה מובטחים להינצל ממכות רבות יותר.

לכאורה קשה, מה היינו מרוויחים אלו יצאנו ממצרים ברכוש גדול והים לא היה נקרע בפנינו

לכאורה קשה, מה היינו מרוויחים אלו יצאנו ממצרים ברכוש גדול, והים לא היה נקרע בפנינו, הלא היינו טובעים ביחד עם כל הרכוש?

אלא: מבאר הגר"א, שיש שלוש אפשרויות לעבר את הים: האחת, שהים יקרש ויעברו על גביו, אך בזה יש טורח גדול לטפס בעליה התלולה לגובהו של הים.

האפשרות השנייה, שהים יקרע עד קרקעיתו כפי שנבקע הירדן, אך גם בזה יש טורח גדול, לרדת למעמקי הים.

האפשרות השלישית, הנוחה ביותר, שעד גובה היבשה יקראו המים, ומה שיותר גבוה מהיבשה יקרע. וכך עשה הקדוש ברוך הוא ברוב חסדיו: "והים נבקע לפניהם" - המים שמעל גובה היבשה נבקעו. "ויעברו בתוך הים ביבשה" - המים שמתחת גובה היבשה נקראו ועברו עליהם. וכן אנו מודים לקדוש ברוך הוא על זה: "לגזור ים סוף לגזרים" - גובה המים שנקרע, "והעביר ישראל בתוכו" - המים שנקראו עד גובה היבשה ועליהם עברו בני ישראל.

למעשה על הגדה של פסח

לפי זה מובנים דברי בעל ההגדה:

"אלו נתן לנו את ממונם ולא קרע לנו את הים" - לא שהיינו טובעים בים, אלא שהים היה נקרש והיינו צריכים לטרוח ולטפס על גבהו כדי להינצל - "דינו". וכן: "אלו קרע לנו את הים ולא העבירנו בתוכו בחרבה" - אלא היה קורע את הים עד קרקעיתו, והיה עלינו לרדת עד לתהומוותיו ואחר כך לעלות - "דינו". "על אחת כמה וכמה טובה כפולה ומכפלת למקום עלינו" - שגם קרע לנו את גובהו של הים וגם העבירנו בתוכו בחרבה על ידי שקרשו המים, וכך יכולנו להיכנס לים בדרך מישור ללא כל טורח.

ורואים שעד כדי כך ה' חושב איך להועיל לעמ"י עד הפרטים הקטנים. והארכנו בזה במק"א איך ה' הוציאם בחודש האביב.

ועוד יש לבאר שגם למות בהרגשה שהצדק נעשה עמי ושהמצרים נענשו זה גם חשוב לאדם.

וכי לא יכול היה לשפוך את מי הים על המצרים ולהטביעם

צ"ב לאיזה צורך נבקע הים? היד ה' תקצר, וכי לא יכול היה לשפוך את מי הים על המצרים ולהטביעם (אמנם עיקר המטרה בניסים היה כדי לחזק את האמונה בלב ישראל, כמו שנאמר "ולמען תספר", מכל מקום, כתוב גם "וידעו מצרים כי אני ה'" ואין מקרא יוצא מידי פשוטו, ולגביהם מאי נפקא מנה באיזו דרך היו נטבעים)?

אלא ביאר רבי חיים קניבסקי שליט"א, בספרו טעמא דקרא, (הוספות בשלח) שהקדוש ברוך הוא ביקש להראותם: שכאשר הוא מחליט להעניש אדם, אינו צריך לילך אליו, אלא האדם בעצמו רץ למקום העונש, כמו שנאמר "ויבאו אחריהם כל סוס פרעה וגו' ומצרים נסים לקראתו.

למה מאריכים לפרט כל פרט ופרט

צ"ב למה מאריכים לפרט כל פרט ופרט "אילו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים דיינו, ואילו עשה בהם שפטים ולא עשה באלוקיהם דיינו".

בהודאה מודים על של דבר

אלא יש לבאר עפ"י יסוד שהיה אומר הגר"ח שמואלביץ זצ"ל על דברי רש"י בפ' ויצא (בראשית ל, כג) שרחל קראה ליוסף על שם אסף ד' את חרפתי, ופרש"י שהייתי לחרפה שכל זמן שאין לאשה בן, אין לה במי לתלות סרחונה, משיש לה בן תולה בו, מי שבר כלי זה, בנך, מי אכל תאנים אלו, בנך, עכ"ל, ותמוה דאטו זה היה סיבת השאיפה של האמהות להעמיד שבטים, שעל זה באה להודות, אלא דמכאן למדנו יסוד זה שבהכרת הטוב אין לשכוח להודות אפילו על הפרט הפעוט ביותר, ולכן בהגדה של פסח אנו מאריכים "אילו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים דינו, ואילו עשה בהם שפטים ולא עשה באלוקיהם דינו" וכו', וכי כי בהכרת הטוב צריך להודות על כל פרט ופרט בפ"ע, וא"כ מבואר היטב שגם לעת"ל שיהיו ניסים גדולים

למעשה על הגדה של פסח

יותר מייצ"מ, ותתבטל מצות זכירת יצי"מ בכל יום, אבל עדיין לא תתבטל המצוה של ההודאה וההלל על יציאת מצרים בליל הסדר.

צ"ב מה החשיבות של קרבנו לפני הר סיני בלי תורה

צ"ב מה החשיבות של קרבנו לפני הר סיני בלי תורה.

אלא הביאור שבשעת מתן תורה נהיו ישראל בדרגת עבדים להקב"ה כמו שכתוב ברש"י (שמות כא,ו) אוזן ששמעה בהר סיני כי לי בני"ע עבדים ולא עבדים לעבדים וכו' וכמו שביאר הבית הלוי בדרשותיו (דרוש יז) שמה שבן נח אינו מצוה ביהרג ועל יעבור משא"כ ישראל מצוה ביהרג ואל יעבור (עי' סנהדרין עד:). שמשום שב"נ זה רק חיובים לעשות כן ולא שגופו קנוי ולכן אינו מצווה למסור נפשו על המצוות משא"כ ישראל שגופו קנוי למצוות ולכן הצטוונו למסור את גופינו על המצוות וזה מה שהרוחנו במעמד הר סיני את ההדרגה שאנו יכולים למסור את גופינו על המצוות.

מדוע הוסיף את המלים ואת בתינו הציל

צ"ב הרי אמר בתחלה "אשר פסח על בתי בני ישראל", אם כן מדוע הוסיף את המלים "ואת בתינו הציל"?

הרי אם פסח על בתי בני ישראל, ודאי ש"את בתינו הציל"!

אלא בספר "עוללות אפרים" מבאר על פי הספר "דובר שלום" לפי מה שאמרו רבותינו ז"ל (שיר השירים רבה א, יד), שהמצרים היו מוליכים בניהם לבני ישראל כדי להצילם מן המכה, כי חשבו שכך הם ינצלו, אך לא הועיל להם גם זאת והם מתו אף בבתי ישראל. זהו "אשר פסח על בתי בני ישראל", הינו אותם הבתים שהיו בהם רק ישראלים לבדם, ומה שנאמר "ואת בתינו הציל", הינו גם באותם הבתים שהיו בהם בכורי מצרים, שנכנס המשחית לתוך הבית אך גם שם הציל את בכורי ישראל.

"פסח שהיו אבותינו אוכלים"

כך עושים תשובה

כתוב בתורה: "והיה הדם לכם לאת על הבתים אשר אתם שם וראיתי את הדם ופסחתי עלכם ולא יהיה בכם נגף למושחית בהכתי בארץ מצרים" (שמות יב, ג).

המעין בפסוק ישאל: וכי הקדוש ברוך הוא צריך "סימן" לדעת היכן גר ישראל והיכן גר מצרי?!

אלא ידוע הוא שמדת אהבת איש לרעהו יכולה להמדד עד כמה האוהב מוכן לסבל ולסכן את עצמו למען הנאהב. משימה שיש בה סכנה ממשית למען הנאהב, יש בה כדי להוכיח את מדת הקשר והחבור של האוהב לנאהב.

למעשה על הגדה של פסח

בני ישראל נמצאים כעת בשער המי"ט של טמאה, שקועים בעבודה זרה ובכל שקוצי מצרים. כדי להוכיח את אהבתם לבורא עולם, הם חייבים לעשות פעולות שיסכנו אותם עד כדי כך שיעיד עליהם בוחן כליות ולב כי חזרו בתשובה וכל מגמתם היא לעשות רצון קונם.

הטיל עליהם הבורא יתברך שרשרת של פעולות (שלוש במספר) שאם יעשו אותן, יוכח לכל על שלמות התשובה ועל היותם כופרים בעבודה זרה.

משימה ראשונה: לקיחת שה. זה שמשמש למצרים לאלוה, לקחת אותו למטרת שחיטה. אם בני ישראל אודהים את ה' הרי שיוכיחו את אהבתם אליו בכך שלא יפחדו מאימת המצרים, יסתובבו בשוקים, יקחו לעיני הכל שה, יביאוהו לביתם וישמרו עליו ארבעה ימים טרם ישחטו אותו, ויוכיחו שפחדו של משה באמרו לפרעה "הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו" (שמות ה, כב) היה לשוא.

משימה שנייה: לא שכל אחד ילך לשחט לבדו לעצמו את אותה עבודה זרה של המצרים. השחיטה תהיה רק לאחר שהיה מנויות עליה מספר משפחות. "ואם ימעט הבית מהיות משה ולקח הוא ושכנו הקרב אל ביתו במכסת נפשת איש לפי אכלו תכסו על השה" (שם יב, ד). באופן זה, יהיה לפעלת השחיטה פרסום ודבור בכל ארץ מצרים. כן, הדבר נעשה, ועוד בארץ שאסור לעשות זאת, וזו הוכחה נוספת שעם ישראל עושה השתדלות גדולה כדי למלא רצונו.

משימה שלישית: "והיה הדם לכם לאת על הבתים אשר אתם שם" (שם יב, יג). דם על המשקוף ושתי המזוזות משמעו שכעת יושבת משפחה ואוכלת לתאבון את השה - את העבודה-זרה של מצרים! אין לך בזיון גדול יותר עבור המצרי. מצרי שעובר ברחוב ורואה זאת, אך טבעי שיפרץ פנימה, ינקם בישראל ולא יתן לבזיון להמשיך.

עם ישראל, על ידי אותן ג' פעולות מוכיח קבל עם ועולם על נאמנות ודבקות בבורא יתברך, על אהבתם אליו ועל כפירה גמורה ומחלטת בעבודה-זרה. וככאלה, אך טבעי שיעוררו עליהם רחמי שמים ויתקים בהם הסיפא של הפסוק (שם) "ולא יהיה בכם נגף למשחית בהכתי בארץ מצרים".

נמצינו למדים, שנתנית הדם על המזוזות היא לא מטרה לציון מקום גאוגרפי, אלא חלק ממטרה סמלית - הוכחת אהבתנו לבורא יתברך. [על פי הכתב והקבלה].

מצה זו שאנו אוכלים על שום מה?

למה חג הפסח נקרא חג המצות?

מדוע פסח נקרא "חג המצות"? במקומות שונים מוזכר בתורה "חג הפסח", אולם בכולם הקפידה התורה לקרוא את שם החג רק בשם "חג המצות". וצ"ב הלא שמו של החג מבטא בדרך כלל את מהותו, ואם כן מדוע

למעשה על הגדה של פסח

ראתה תורה להנציח את שמו של חג הפסח דווקא על אותם רגעים אחרונים אשר חסרו לאבותינו שלא הספיק בצקם להחמיץ - "חג המצות"?

הגע עצמך: מאתים ועשר שנים תמימות היו אבותינו במצרים, עד שהוציאנו הקדוש ברוך הוא משם ביד חזקה ובזרוע נטויה באותות ובמופתים, והוציאנו מעבדות לחרות ומשעבוד לגאולה, והעבירנו את הים, האכילנו את המן, נתן לנו את התורה, והכניסנו לארץ ישראל. ומהם נפרדו הרבה שמות לחג אשר נשתרשו בעם ישראל: "חג הפסח" - כי פסח ה' על פתחי בני ישראל, "חג החרות" - על שהוציאנו מעבדות לחרות, "חג הגאולה" - על שהוציאנו משעבוד לגאולה. אך התורה פסחה על כל השמות הללו, ובחרה להנציח את מהותו של החג רק בשם "חג המצות"! ומה עוד ששמו של החג אינו מבטא שום נס, אלא רק שלא הספיק בצקם להחמיץ.

תמיהה זו מעורר המהר"ל מפראג והוא מתרץ: הנה כל הניסים והנפלאות שעשה עמנו ה' יתברך במצרים אין בהם כלום כדי לשבח את ישראל, שהרי כולם באו בחסדו יתברך באתערותא דלעלא בלבד ללא אתערותא דלתתא. (כידוע מדברי חז"ל שהיו ישראל במ"ט שערי טמאה). אך באותם רגעים אחרונים אשר כלם הכינו עצמם לציצאה ממצרים ובקשו להכין להם צידה לדרך, שם אתה רואה את גדולתם.

שכן כשהורה להם משה מפי הגבורה לצאת "מיד", לא נמצא איש בכל העם אשר יערער על כך ויאמר מתי יספיק הבצק להחמיץ כדי להכין לנו צידה לדרך, הלא אנו הולכים לארץ מדבר שאין בה לחם ומים, שהרי לא עלה על דעתם שהקדוש ברוך הוא יוריד להם לחם מן השמים ויוציא להם מים מן הסלע. אך לא כן היה: איש לא הרבה אחר דבריו, משה אומר לצאת מיד - יוצאים מיד עד כדי מסירות נפש של ממש - "ועשיית ככל אשר יורוך".

וזה עומק דברי המגיד בהגדה של פסח: "מצה זו שאנו אוכלים על שום מה... וגם צדה לא עשו להם". וזהו גודל שבחם - "זכרתי לך חסד נעורך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה". ועל כן בחרה תורה להנציח את שם החג דווקא על אותם רגעים ספורים - "חג המצות", כדי להגיד שבחן של ישראל. אולם ישראל לעמת זאת, בחרו להנציח את שם החג על הניסים והנפלאות כדי להודיע שבחו של מקום אשר פסח על בתי אבותינו והצילם ולכן אנו קוראים לחג - "חג הפסח".

ויש להוסיף מה שחכמינו סיפרו, שדרש רב מתנה לפני אנשי פפונאי, כי אין ללוש את המצות אלא במים שלנו. למחר באו כולם אל רב מתנה ואמרו לו: הב לנו מים. שכן סבורים היו, כי 'מים שלנו' היינו המים שלו, של רב מתנה. ואז ביאר להם רב מתנה שהוא נתכווין למים שנשאבו ולנו לילה אחד בכלי (פסחים מ"ב).

לשם מה מספרים לנו חכמינו מעשה זה וכי מה לקח לומדים אנו מבורותם של אנשי פפונאי?

ברם חכמינו מתכוונים בכך להראות לנו כמה גדולה היתד אז אמונת חכמים אפילו אצל המוני העם הנבערים מדעת אילו למשל היה רב של ימינו מכריז ואומר שאין ללוש את המצות אלא בקמח שלו או במים

למעשה על הגדה של פסח

שלו הלא אז היה העולם נהפך ממש לתוהו ומהו הכל היו מקימים קול צעקה וטוענים כלום קמחו או מימיו של הרב קדושים יותר מכל קמח או מים אחרים בעולם והיו מטיילים בו ברב כל מיני השדות של נגיעות אבל בני פפוניא כשנדמה להם שרבעם רב מתנה דורש מהם להשתמש רק במים שלו לא שאלו שאלות ולא הטיחו נגדו דברים אלא בתמימות של אמונה הביאו לפניו את כליהם וביקשו ממנו מים שלו' עד כדי כך הגיעה אמונת חכמים אצל פשוטי ישראל שבפפוניא...

חכמינו סיפרו איפוא מעשה זה על מנת שישמש דוגמה ומופת לאמונת חכמים אמיתית. (הגה"ק בעל אבני נזר מסוכטשוב ז"ל).

ועוד יש לומר שעיקר החג הוא מה שלומדים ממנו למעשה, לחי היום יום. ועיקר הלימוד זה מהמצות שלא להחמיץ את המצוות, וכמו שבארנו לעיל, ועוד הבאנו בשם הרדב"ז שעיקר הטעם לחומר של איסור חמץ, היא מכיון שרומז ליצר הרע והלימוד הוא שצריך לגרש את היצר הרע מכל מעשיו, וכלל לא לתת לו שליטה. [ועוד צ"ב למה אוכלים חמץ כי לא הספיק בצקם להחמיץ, הרי במדרש מבואר שכבר מהלילה פרעה צעק ואמר שהרי אתם בני חורין, הרי אתם לעצמך, ורק שלא רצו לצאת בלילה כדי שלא יראו כגנבים, א"כ שפיר יכלו להכין מצוות וצידה ולמה הם לא הכינו.

אלא שמעתי לבאר מהרב אושר רחמים שליט"א, שעמ"י לא האמינו לפרעה שכבר ישחרם אחרי כל כך הרבה פעמים שהוא הבטיח לשחררם ולא עמד בזה, עד שראו בפועל ששחרם רק אז הם האמינו ולכן הם לא הספיקו להכין מצוות.

ועוד יש לבאר עפ"י דברי הגרש"ר הירש זצ"ל שבספר 'מעגלי שנה', אומר הסבר מאלף לחשיבות העובדה שלא הספיק בצקם של ישראל להחמיץ: חפזון היציאה ממצרים מורה שעם ישראל לא כבש את חרותו בכח הזרוע על ידי גבורת גבוריו, אלא שכשהגיע הזמן שעלה מלפני הבורא לגאלם הם גורשו לחרות, עד שאפילו לא הספיק בצקם להחמיץ.

ורואים שכאשר מגיע זמננו של האדם להיגאל מיד הוא יוצא לחירות. כמו ביוסף וירצהו מן הבור ויש להוסיף בזה מש"כ הרב ראובן אלבו שליט"א בקונטרס האור לחיים (ויגש תשפ) 'ויעלו ממצרים ויבואו ארץ כנען אל יעקב אביהם' (בראשית מה כה).

לא נאמר 'ויעלו ממצרים וילכו ויבאו ארץ כנען', אלא 'ויעלו... ויבואו', משמע שהגיעו לארץ כנען מיד, ללא כל שהות של הליכה בדרך.

בפסוק זה נרמז - אומר הש"ך בביאורו על התורה - שלאחר שהלכו אחי יוסף, הוא התפלל עליהם שתקפוץ להם הדרך, כדי להקל ככל האפשר מצער יעקב אבינו. לכן זירזם באומרו 'מהרו ועלו אל אבי' (שם), (ט) וכך היה שבאו לארץ כנען מיד.

למעשה על הגדה של פסח

ממשיך הש"ך ואומר: "ואל תתמה [שכך אירע להם], כי אם לעבד אליעזר קפצה הארץ, קל וחומר לעשרה שבטי י-ה". כאשר שלח אברהם אבינו את אליעזר למצוא אישה ליצחק בנו, מספר אליעזר לבתואל ולבן (שם כד, מב): "ואבוא הים אל העין", ופירש רש"י: "היום יצאתי והיום באתי, מכאן שקפצה לו הארץ". אליעזר הראה להם את השטר שקיבל מאברהם אבינו, ובו נתן מתנות ליצחק, ותאריך השטר היה באותו היום בו הגיע לאחר, ובכך הוכיח להם שקפצה לו הדרך.

גם כאן, כאשר יצאו אחי יוסף ממצרים לעבר ארץ כנען אל יעקב אביהם, קפצה להם הדרך ובאותו יום עצמו הגיעו ממצרים אל בית אביהם יעקב.

ומדוע לא האריכו בכך רבותינו? - כי אין בכך כל חידוש ודבר יוצא דופן. אצל השבטים, היתה כל הזמן הנהגה ניסית!

בחז"ל מובא שכאשר הרגו שמעון ולוי את אנשי שכם, הם היו בסך הכל בני שלוש עשרה. זו היתה דרשת הבר-מצוה: שלהם... האין זו הנהגה ניסית?

לכן, קפיצת הדרך שהיתה לשבטים, לא היה בה דבר חריג ויוצא דופן, וחז"ל לא ראו צורך לציין זאת. כאמור, מטרת קפיצת הדרך היתה להקל על צער יעקב אביהם, כפי שאומרת התורה כי בבואם לארץ כנען אל יעקב אבינו - "וירא את העגלות אשר שלח יוסף לשאת אתו ותחי רוח יעקב אביהם" (שם מה, כז). מבאר רש"י: "שרתה עליו שכינה שפירשה ממנו". מאז מכירת יוסף, במשך עשרים ושתיים שנה, הסתלקה השכינה מיעקב אבינו. כמובן שאין מדובר בהסתלקות מוחלטת, כי הרי יעקב אבינו כל מהותו הוא מרכבה לשכינה. אבל השראת השכינה בשמחה, עד שכל דבר אצלו בהיר, חסרה לו כל אותן שנים, בגלל שהיה באבל גדול על יוסף.

מעתה מובן מה 'בוער' ליוסף לזרום לעלות אל אביהם. ידע יוסף שעם מכירתו הסתלקה שכינה מיעקב, ורצה שתשרה עליו השכינה מהר ככל האפשר, כדי שהשכינה כביכול לא תצטרך להמתין, בזמן שהצדיק יושב ומתאבל. אומר להם יוסף: "אל תרגזו בדרך" (שם, כד). אל תתעסקו בשום דבר אחר, רק מהרו להגיע לאבא, כדי שהשכינה תשוב ותשרה עליו.

צריכים אנו לדעת, כי כאשר שורה השכינה על הסבא קדישא, יעקב אבינו - הכל מסתדר. אהבה ואחוזה, שלום ורעות שוררים בין האחים, אין פחד מהגויים. אין כל סיבה לדאגה. כך אנו מברכים זוג שמתחתן: שתשרה השכינה במעונכם. כי כאשר שורה השכינה - יש שמחה ואושר בבית. עכ"ד הרב ראובן אלבז שליט"א.

ועוד מבואר במדרש (ב"ר מו ב) 'לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים (קהלת ג, א), זמן היה לו לאברהם אימתי שנתנה לו מילה, שנאמר (בראשית יז, כו): בעצם היום הזה נמול אברהם וישמעאל בנו. זמן היה להם

למעשה על הגדה של פסח

לבניו שנמולו שתי פעמים, אחד במצרים ואחד במדבר, שנאמר (יהושע ה, ה): כי מלים היו כל העם היצאים וגו', וימול בן ארבעים ושמנה שנה כשהכיר את בוראו, אלא שלא לנעול דלת בפני הגרים. ואם תאמר היה לו למול בן שמונים וחמשה שנה, בשעה שנדבר עמו בין הבתרים. אלא כדי שיצא יצחק מטפה קדושה. וימול בן שמונים ושישה שנים בשעה שנוולד ישמעאל'.

יש בדברי המדרש הזה חיזוק ויסוד נפלא לחיים שכשבא הזמן הנכון מיד מגיע הישועה ולא מתמהמהת וכן אדם שרוצה להצליח כשיגיע הזמן שנגזר שיצליח מיד הוא יצליח.

וכמו שכתב הרב משה אהרן שטרן זצ"ל המשגיח דקמניץ בספרו בספר בית מנוחה (עמ' ח), אנו רואים שבימים ספורים נגמר השידוך, היה יכול להמתין מספר שנים עם כלום, וברגע הנכון הדבר רץ כמטחוי קשת, כמו שאמר החפץ חיים כשהגיע זמן ישועת יוסף, הרי נאמר ויריצוהו מן הבור, רגע אחת לא השתהה יותר מן הקצוב, וכן בזמן גאולת ישראל ממצרים, לאחר ארבע מאות ושלושים שנה, ויהי בעצם היום הזה יצאו בני ישראל ממצרים, ופירש רש"י כשהגיע זמן הקץ לא עכבם המקום בהרף עין.

והביא מעשה באחד מן החופות שהיה בירושלים עיה"ק, השתתף גם מרן הגרי"ז הלוי מבריסק צוק"ל, וכשהביאו את החתן והכלה לחופה, נודע שהחתן שכח את הטבעת בבית, והיו שרצו להקנות טבעת מאשה אחרת לחתן, אך מרן הרב מבריסק לא הסכים לזה (אולי חשש שאין כאן סמיכות דעת גמורה) והיה מתח בזמן זה, וציווה הרב מבריסק לקחת מונית ולהביא הטבעת מהבית, לאחר רבע שעה הגיע הטבעת, בזמן שהחתן אמר הרי את מקודשת לי, נפל הטבעת על הריצפה, וזה הוסיף מתח גדול, והיה בין הקהל ששוחחחו ביניהם שאין כאן סימן טוב, שכחו הטבעת... הטבעת נפלה... אמר מרן הרב מבריסק, כנראה שלא הגיע השעה הטובה, צריך לקחת עוד כמה דקות... ועכשיו לאחר שהרימו הטבעת מהריצפה, הגיעה כבר השעה הטובה... ולמה חוששים שאין זה סימנא סבא, הרי עכשיו בדקה זו הגיעה השעה טובה.

ולמרות שמילה מאוסה ובתוספות במסכת שבת שבת משמע שאפילו לעכב בשבת להביא בשינוי אסור ועוד יש לבאר עפ"י מש"כ שואל הסבא מקלם בספרו (חכמה ומוסר ח"ב מאמר קי"ט), (הביאו הרב ישראל ליוש שליט"א הו"ד בלקראת שבת של דרשו פסח תשעח)

מה ראה הקב"ה לכוון את שעת יציאת עם ישראל ממצרים בעוד שבצקם טרם החמיץ? מדוע שלא תדחה יציאת מצרים עד שהבצק יאפה לגמרי, ויוכלו לשאת עמם לדרך לחמים אפויים כדבעי?

אלא – אומר הסבא מקלם – רצה הקב"ה ללמדנו פרק חשוב בדרכה של תורה, וכמאמר המשנה: כך היא דרכה של תורה, פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל, אם אתה עושה כן אשריך וטוב לך, אשריך בעולם הזה וטוב לך בעולם הבא.

למעשה על הגדה של פסח

הדרך להגיע אל האושר הרוחני, הוא רק ע"י מיעוט תענוג גשמי. כי אדם שיתאווה כל העת לתענוגות העולם הזה, לעולם לא יגיע אל סיפוקו, ותמיד יהיה בצער כי אינו משיג את מבוקשו. לעומתו, האדם המסתפק במועט וחי בפשטות, הרי אין מאושר ממנו, כי לעולם אינו מרגיש חיסרון, ושמח הוא במה שיש לו.

בזאת גם נבין את דברי המשנה: איזהו עשיר השמח בחלקו, כי השמחה בחלקו, כי השמחה במה שיש לאדם. תביא אותו לרמת אושר וסיפוק עוד יותר מהעשיר, כי העשיר, אמנם יש לו ממוון רב, אך אינו מסתפק בכך ורוצה יותר, ולעולם אינו מאושר, אך השמח בחלקו הוא שלו, רגוע ושמח, ומרגיש שלא חסר לו כלום.

אם כן – אומר הסבא מקלם – את זאת רצה הקב"ה ללמד את עם ישראל ביציאת מצרים. בשעה שאתם יוצאים משעבוד מצרים, דעו לכם! שלא יצאתם משם כדי לחיות חיי עונג ונחת, אלא כדי לקבל על עצמכם עול מלכות שמים, ולא תהיו מאושרים בעול זה, אלא אם כן תלמדו לחיות חיי צער ודחקות, והסתפקות במועט, כי אי אפשר להשיג אושר רוחני יחד עם חיפוש תענוג גשמי.

ולכן הוא הוציא אותם כאשר בצקם טרם החמיץ, כי המצה שהיא לחם עוני מסמלת את חיי הדחקות, והיציאה במצב דחוק כשמשארותם צרורות בשמלותם על שכמם, מלמדת שלימוד תורה והתעסקות בחיי נצח צריכים להיות בכל מצב, ולא דווקא כשקל ונוח, ואדרבה זוהי החרות האמיתית, וכמאמר חז"ל: 'אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה'.

ונסים במעשה עניות מחפירה היתה מנת חלקו של הט"ז, ואף שבזכות גאונותו העצומה בתורה זכה לשמש ברבנות בעיירת פרוביז'נא כבר בצעירותו, עובדה זו לא הקלה עליו מבחינה כלכלית, כי עיירה קטנה ודלה היתה, והאנשים הדלים שגרו בה, לא הצליחו להפריש מפת לחמם עבור משכורתו של הרב. וכך בדלות ובעניות, כשבביתו אין אפילו כדי הצרכים הבסיסיים, המשיך הט"ז לעמול ולשקוד על התורה בהתמדה רבה יומם ולילה.

לילה אחד, בעודו יושב והוגה בתורה, חש כאבים עזים בשיניים, כל ניסיונותיו להתעלם מהכאבים ולהמשיך לצלול בים בתלמוד, לא צלחו, הכאבים היו חזקים ממנו, והוא הרגיש שכך אינו יכול להמשיך ללמוד.

משקה חריף המכיל אלכוהול היה יכול לעזור – הרהר הרב, אך אף מעט ממוצר כזה לא היה בביתו. ופתאום ניצץ לו רעיון, לפנות לבית המרוח המקומי שפתוח כל הלילה בתקוה ששם ודאי ימצא מעט אלכוהול להרגיע את שיניו, וכך יוכל להמשיך ללמוד. בעל בית המרוח, נענה מיד לבקשתו של הרב, ונתן לו כוסית משקה. הכאב נרגע מעט, והרב שאל את בעל בית המרוח כמה עליו לשלם על הכוסית, 'קופיקה אחת' – ענה בעל בית המרוח, 'אין לי כרגע אף מטבע, תרשום את חובי ובעז"ה"ת כשירווח לי אשלם לך'.

למעשה על הגדה של פסח

הנוהג בבית המרוחז היה שרוב המבקרים שם שלמו על השתיה מיד, והמעטים שהיו מקיפים, חובס היה נרשם על קיר בית המרוחז, רישום זה היה אוהרה חמורה לחייבים שישלמו את חובותיהם מהר, כדי ששמש ימחק לאלתר מן הקיר.

כך עשה בעל בית המרוחז גם לגבי חובו של הרב, הוא רשם על קיר בית המרוחז: 'הרב חייב קופיקה אחת', והנה למחרת בבוקר כאשר הגיעו ראשוני השתיינים לבית המרוחז, התפלאו לראות על קיר בית המרוחז את שמו של הרב שחייב קופיקה על שתיית כוסית, הולכי הרכיל ישו כמוצאי שלל רב על מציאתם והתלחשו זה עם זה על עיסוקו החדש של הרב, 'חשבנו שהרב שלנו מתמיד גדול ושקוע בלימוד, והנה אנחנו נוכחים לדעת שהוא מבלה את לילותיו בבית המרוחז', חיש מהר השמועה עשתה לה כנפיים והגיעה אף לאוזניהם של הגבאים, שהחליטו לפטר את הרב מתפקידו.

שמש בית הכנסת נבחר להודיע לרב על החלטת הגבאים, אך בהיותו אדם עדין נכנס אל הרב ומצאו יושב ולומד כהרגלו, השמש הסתובב בחדר באי נוחות ולא פצה את פיו, 'מה אתה מחפש?' שאל הרב את השמש, 'את הרבנות של פרוביז'נא אני מחפש, היא אבדה...!' ענה השמש.

הט"ז היה פיקח מאוד, והבין מיד את אשר ראו תושבי העיר בבית המרוחז, הוא לא ניסה להסביר את מעשיו וקיבל עליו את הדין באהבה, הוא ארז את מעט מטלטליו הדלים, ועזב את העיירה.

תקופה לאחר מכן התמנה הט"ז לרב העיר 'לבוב', שהיתה עיר גדולה וחשובה, תורתו ואישיותו התפרסמו והיה לאחד מגדולי הפוסקים, וזכה שפירושו על השולחן ערוך הוא אבן יסוד ללומדי פוסקי ההלכה. עכ"ד הרב ישראל ליוש שליט"א.

לפי"ז מובן למה הפסח נקרא על שם חג המצות, כי עיקר החג הוא מהש לומדים ממנו, והלימוד מפסח הוא ההספקות במועט וכו'.

רבן גמליאל היה אומר: כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח, לא יצא ידי חובתו, ואלו הן:
פסח, מראה ביד על הזרוע ויזהר שלא להגביה אותה.
מצה

פסח שהיו אבותינו אוכלים בזמן שביית המקדש היה קים, על שום מה? על שום שפסח הקדוש ברוך הוא על בתי אבותינו במצרים, שנאמר: ואמרתם זבח פסח הוא לה', אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים, ואת בתינו הציל. ויקד העם וישתחוו.

מראה את המצות למסבים ואומר:

למעשה על הגדה של פסח

מצה זו שאנו אוכלים, על שום מה? על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים, הקדוש ברוך הוא, וגאלם, שנאמר: ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים ענת מצות, כי לא חמץ, כי גרשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה, וגם צדה לא עשו להם.

מראה את המרור למסבים ואומר:

מרור זה שאנו אוכלים, על שום מה? על שום שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים, שנאמר: וימררו את חייהם בעבדה קשה, בחמור ובלבנים וככל עבדה בשדה את כל עבדתם אשר עבדו בהם בפרך.

בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים, שנאמר: והגדת לבנך ביום ההוא לאמר, בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים. לא את אבותינו בלבד גאל הקדוש ברוך הוא, אלא אף אותנו גאל עמהם, שנאמר: ואותנו הוציא משם, למען הביא אתנו, לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבתנו.

בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים

מה הדגש בכל דור ודור

צ"ב מה הדגש בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו וכו', למה לא כתוב חייב כל אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים.

הכוונה גם לדור של שובע

אלא מבאר המשנת יעקב על הרמב"ם (הל' חמץ ומצה עמ' קטז) שהכוונה בין בדור של שמדות וצרות שאז קל להרגיש את תחושת השיעבוד, בין בדור של רחבות חייב להרגיש את השיעבוד.

גם בדורינו אפשר להשתחרר ממצרים

ועוד אפשר לבאר שהיות ובכל מועד חוזר הארת הזמן שבה האדם יכול להשתחרר מן המצרים החידוש שגם בדורות שכוחו של היצר גדול כמו עיקבתא דמשיחא האדם חייב להאמין שביכולתו לצאת מן המיצר.

איך אפשר להרגיש כאילו הוא יצא ממצרים

איך בפועל אפשר להרגיש כאילו הוא יצא ממצרים. (עיי' בכמוצא שלל רב עמ' רסט רעא).

מגביהים את הכוס עד הללויה.

לפיכך אנחנו חייבים להודות, להלל, לשבח, לפאר, לרומם, להדר, לברך, לעלה ולקלם למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו: הוציאנו מעבדות לחרות מיוגן לשמחה, ומאבל ליום טוב, ומאפלה לאור גדול, ומשעבוד לגאולה. ונאמר לפניו שירה חדשה: הללויה.

למעשה על הגדה של פסח

למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו

הקשה אחד המפרשים ז"ל שבברכת אשר גאלנו תיקנו לומר "גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים", הרי שהקדימו גאולתנו לגאולת אבותינו, ואילו כאן כתב בעל ההגדה שעשה "לאבותינו" ואח"כ "ולנו".

אלא אמר הגר"ח קנייבסקי שליט"א שאפשר ליישב על פי מה דאיתא בפסחים (קטז ע"ב) "חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים" אם כן בברכת אשר גאלנו שמזכירים בה את עניני הלילה שאנו הולכים לקיים "והגיענו לאכול וכו' מזכירים את עצמו תחילה כי הרי אנו הולכים לקיים המצוות האלו ועל כך הרי אמרו חייב אדם לראות עצמו כאילו הוא יצא, אבל בסתם הודאה ושבח על הנס שהיה, ראוי יותר להזכיר תחילה את אבותינו שסוף סוף הם בעצמם שנגאלו ולהם נעשה הנס. (שיח הפסח - הגר"ח קנייבסקי).

הללויה הללו עבדי ה', הללו את שם ה'. יהי שם ה' מברך מעתה ועד עולם. מוזרח שמש עד מבואו מהלל שם ה'. רם על כל גוים ה', על השמים כבודו. מי כה' אלוקינו המגביהי לשבת, המשפילי לראות בשמים ובארץ? מקימי מעפר דל, מאשפת ירים אביון, להושיבי עם נדיבים, עם נדיבי עמו. מושיבי עקרת הבית, אם הבנים שמחה. הללויה.

בצאת ישראל ממצרים, בית יעקב מעם לעז, היתה יהודה לקדשו, ישראל ממשלותיו. הים ראה וינס, הירדן יסב לאחור. ההרים רקדו כאילים, גבעות - כבני צאן. מזה לך הים כי תנוס, הירדן - תסב לאחור, ההרים - תרקדו כאילים, גבעות - כבני צאן. מולפני אדון חולי ארץ, מולפני אלוה יעקב. ההפכי הצור אגם מים, חלמיש - למועיני מים.

היתה יהודה לקדשו, ישראל ממשלותיו. הים ראה ויננס.

מה הסמיכות בין היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו לבין הים ראה ויננס

צ"ב מה הסמיכות בין היתה יהודה לקדשו, ישראל ממשלותיו. לבין הים ראה ויננס (ויגד משה).

אלא מפני שהים לא רצה להיקרע כי הוא קדם להם בבריאה עד שראה את ה' ואז נס כמו שכתוב בשמות רבה (כא,ו), אמר רבי אלעזר הקפר אמר לו משה לא כך אמרת שאין הים נעשית יבשה, שנאמר: אשר שמתי חול גבול לים, וכתוב (איוב לח, ח): ויסך בדלתים ים, אמר לו הקדוש ברוך הוא לא קראת מתחלת התורה, מה כתיב (בראשית א, ט): ויאמר אלוקים יקוו המים, אני הוא שהתניתי עמו, כך התניתי מתחלה שאני קורעו, שנאמר (שמות יד, כז): וישב הים לפנות בקר לאיתנו, לתנאו שהתניתי עמו מתחלה. מיד שמע משה להקדוש ברוך הוא והלך לקרע הים, וכיון שהלך לקרע את הים, לא קבל עליו להקרע, אמר לו הים, מפניך אני נקרע, אני גדול ממך, שאני נבראתי בשלישי ואתה נבראת בששי. כיון ששמע משה כך הלך ואמר להקדוש ברוך הוא אין הים רוצה להקרע, מה עשה הקדוש ברוך הוא נתן ימינו על ימינו של משה, שנאמר (ישעיה סג, יב):

למעשה על הגדה של פסח

מוליך לימין משה וגו'. מיד ראה להקדוש ברוך הוא וברח, שנאמר (תהלים קיד, ג): הים ראה וינס, מה ראה, אלא שראה להקדוש ברוך הוא שנתן יד ימינו על משה ולא יכל לעכב אלא ברח מיד.

וי"א שכל הסיבה שהים הסכים להיקרע, זה מפני שישראל ממשלתו - שאנו שותפים להקב"ה כביכול בקיום העולם, ע"י התורה שבלי לימוד התורה חוקות שמים וארץ לא שמת, לכן נקרע לנו הים.

הים ראה וינס, הירדן יסב לאחור

למה לגבי הים אמר לשון וינס ואילו לגבי הירדן אמר יסוב לאחור

למה לגבי הים אמר לשון וינס ואילו לגבי הירדן אמר יסוב לאחור.

כל מה שנס זה רק בזכות עצמותיו של יוסף

אלא יבואר עפ"י המדרש מה ראה לנוס ארונו של יוסף, ובדקדוק הלשון רואים שאין השאלה מה ראה הים להקרע והתשובה היא ארונו של יוסף וזה צ"ב שמה צריך לראות את ארונו של יוסף הרי ה' גזר עליו שיקרע.

אלא להיקרע, הים נקרע מפני גזרתו של מקום, אבל מה ראה הים לעשות דבר זה במהירות וניסה זה בזכות ארונו של יוסף. ומפני שניסה זה יותר מלסוב לאחור וכל זה רק בזכות עמידתו של יוסף בניסיון כמבואר בתנחומא (וישב ט) 'מיד וינס ויצא החוצה. אמר לו הקדוש ברוך הוא, אתה נסת ויצאת חוצה, חייך, הים ינס מפני ארונו, שנאמר: הים ראה וינס (תהלים קיד, ג). וכן כתוב במדרש (בר"ר פפ"ז ח) שמעון איש קטרון אמר בזכות עצמותיו של יוסף נקרע הים לישראל, הדא הוא דכתיב (תהלים קיד, ג): הים ראה וינס, בזכות ויעזוב בגדו בידה וינס. (בראשית לט, יד), 'משא"ע הירדן שלא היה את זכותו של יוסף ולכן הוא רק נסב זה פחות נס.

מפני שראה את ה' נס

ועוד יבואר עפ"י המדרש בשמות רבה (כא,ו), אמר רבי אלעזר הקפר אמר לו משה לא כך אמרת שאין הים נעשית יבשה, שנאמר: אשר שמתי חול גבול לים, וכתיב (איוב לח, ח): ויסוך בדלתיים ים, אמר לו הקדוש ברוך הוא לא קראת מתחילת התורה, מה כתיב (בראשית א, ט): ויאמר אלוקים יקוו המים, אני הוא שהתניתי עמו, כך התניתי מתחלה שאני קורעו, שנאמר (שמות יד, כז): וישוב הים לפנות בקר לאיתנו, לתנאו שהתניתי עמו מתחלה. מיד שמע משה להקדוש ברוך הוא והלך לקרע הים, וכיון שהלך לקרוע את הים, לא קבל עליו להיקרע, אמר לו הים, מפניך אני נקרע, אני גדול ממך, שאני נבראתי בשלישי ואתה נבראת בששי. כיון ששמע משה כך הלך ואמר להקדוש ברוך הוא אין הים רוצה להיקרע, מה עשה הקדוש ברוך הוא נתן ימינו על ימינו של משה, שנאמר (ישעיה סג, יב): מוליך לימין משה וגו'. מיד ראה להקדוש ברוך הוא וברח, שנאמר (תהלים קיד, ג): הים ראה וינס, מה ראה, אלא שראה להקדוש ברוך הוא שנתן יד ימינו על משה ולא יכל לעכב אלא

למעשה על הגדה של פסח

ברך מיד. ומבואר שהסיבה שנס מיד כי ראה את הקב"ה משא"כ בירדן צא ולמד עד כמה גדולה חיבתו של ה' לעמו ישראל.

ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם, אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים

צ"ב למה הקדים גאלנו ורק אח"כ הזכיר וגאל את אבותינו הרי לכאורה צריך להזכיר ולומר שקודם גאל את אבותינו ורק אח"כ גאל אותנו.

אלא ראיתי שביאר הרב אביגדור נבנצאל שהרי ה' לא הסכים לתת תורה לעמ"י עד שבניהם יהיו ערבים לכך ותכלית יצי"מ היא קבלת התורה לכן מקדימים את גאולת הבנים לגאולת האב.

למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו

הקשה אחד המפרשים ז"ל שבברכת אשר גאלנו תיקנו לומר "גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים", הרי שהקדימו גאולתנו לגאולת אבותינו, ואילו כאן כתב בעל ההגדה שעשה "לאבותינו" ואח"כ "ולנו".

אלא אמר הגר"ח קנייבסקי שליט"א דאפשר ליישב על פי מה דאיתא בפסחים (קטז ע"ב) "חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים" אם כן בברכת אשר גאלנו שמזכירים בה את עניני הלילה שאנו הולכים לקיים "והגיענו לאכול וכו' מזכירים את עצמו תחילה כי הרי אנו הולכים לקיים המצוות האלו ועל כך הרי אמרו חייב אדם לראות עצמו כאילו הוא יצא, אבל בסתם הודאה ושבח על הנס שהיה, ראוי יותר להזכיר תחילה את אבותינו שסוף סוף הם בעצמם שנגאלו ולהם נעשה הנס. (שיח הפסח - הגר"ח קנייבסקי).

והגיענו ללילה הזה לאכל בו מצה ומרור. כן ה' אלוקינו ואלוקי אבותינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתנו לשלום, שמחים בכנין עירך ושישים בעבודתך. ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים אשר יגיע דמם על קיר מזבחה לרצון, ונודה לך שיר חדש על גאלתנו ועל פדות נפשנו. ברוך אתה ה' גאל ישראל.

ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם בורא פרי הגפן.

זכר למקדש כהלל. כן עשה הלל בזמן שבית המקדש היה קיים: היה כורך מצה ומרור ואוכל ביחד, לקיים מה שנאמר: על מצות ומררים יאכלהו.

שפך חמתך אל הגוים אשר לא ידעוך ועל ממלכות אשר בשמך לא קראו. כי אכל את יעקב ואת נהו השמו. שפך עליהם זעמך וחרון אפך ישיגם. תרדף באף ותשמידם מתחת שמי ה'.

הלל

לא לנו, ה', לא לנו, כי לשמך תן כבוד, על חסדך, על אמתך. למה יאמרו הגוים: איה נא אלוקיהם? ואלוקינו בשמים, כל אשר חפץ עשה. עצביהם כסף וזהב מעשה ידי אדם. פה להם ולא ידברו, עינים להם ולא יראו. אזנים להם ולא ישמעו, אף להם ולא יריחונו. ידיהם ולא ימישונו, רגליהם ולא יהלכו, לא יהגו בגרונם. כמוהם יהיו עשיהם,

❁ למעשה על הגדה של פסח ❁

כל אשר בטח בהם. ישראל בטח בה', עזרם ומגנם הוא. בית אהרן בטחו בה', עזרם ומגנם הוא. יראי ה' בטחו בה', עזרם ומגנם הוא.

ה' זכרנו יברך. יברך את בית ישראל, יברך את בית אהרן, יברך יראי ה', הקטנים עם הגדלים. יסף ה' עליכם, עליכם ועל בניכם. ברוכים אתם לה', עשה שמים וארץ. השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם. לא המתים יהללו יה ולא כל ירדי דומה. ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם. הללויה.

אהבתי כי ישמע ה' את קולי, תחנוני. כי הטח אזנו לי ובימי אקרא

"כי הטח אזנו לי ובימי אקרא" אמר רבי יהושע לרב דייקאן זצ"ל, לימדנו כאן דוד מלך ישראל מסר עצום, לא רק מתוך צרה ומיצר יש לקרוא אל ה' ולצפות לישועתו, אלא גם בימי שלוה ונחת שאין האדם חסר מאומה גם אז יש לקרוא אל ה'... (אוצרות התורה).

אפפוני חבלי מות ומצרי שאול מצאוני, צרה ויגון אמצא. ובשם ה' אקרא: אנה ה' מלטה נפשי! חנון ה' וצדיק, ואלוקינו מרחם. שמר פתאים ה', דלתי ולי יהושיע. שוכי נפשי למנוחיכי, כי ה' גמל עליכי. כי הלצת נפשי ממות, את עיני מן דמעה, את רגלי מדחי. אתהלך לפני ה' בארצות החיים. האמנתי כי אדבר, אני עניתי מאד. אני אמרתי בהפזי: כל האדם כזב.

מה אשיב לה' כל תגמולהי עלי. כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא. נדרי לה' אשלם נגדה נא לכל עמו. יקר בעיני ה' המותה לחסידיו. אנה ה' כי אני עבדך, אני עבדך בן אמתך, פתחת למוסרי. לך איבח זבח תודה ובשם ה' אקרא. נדרי לה' אשלם נגדה נא לכל עמו. בחצרות בית ה', בתוככי ירושלים. הללויה.

הללו את ה' כל גוים, שבחוהו כל האמים. כי גבר עלינו חסדו, ואמת ה' לעולם. הללויה.

הסדו:	לעולם	כי	טוב.	כי	לה'	הודו
הסדו:	לעולם	כי		ישראל.	נא	יאמר
הסדו:	לעולם	כי	אהרן.	בית	נא	יאמרו

יאמרו נא יראי ה'. כי לעולם חסדו:

מון המצר קראתי יה, ענני במרחב יה.

מון המצר קראתי יה, ענני במרחב יה. ה' לי, לא אירא - מה יעשה לי אדם?! ה' לי בעזרי ואני אראה בשנאי. טוב לחסות בה' מבטח באדם. טוב לחסות בה' מבטח בנדיבים. כל גוים סבבוני, בשם ה' כי אמילם. סבוני גם סבבוני, בשם ה' כי אמילם. סבוני כדברים, דעכו כאש קוצים, בשם ה' כי אמילם. דחה דחיתני לנפל, וה' עזרני. עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה. קול רנה וישועה באהלי צדיקים: ימין ה' עשה חיל, ימין ה' רוממה, ימין ה' עשה

❧ למעשה על הגדה של פסח ❧

חיל. לא אמות כי אחיה, ואספר מעשי יה. יסר יסרני יה, ולמות לא נתנני. פתחו לי שערי צדק, אבא בם, אודה יה. זה השער לה', צדיקים יבאו בו.

למה לא כתוב קראתי לה'

מן המיצר קראתי ה' למה לא כתוב קראתי לה'.

אלא מבאר הרב גלינסקי בספרו והגדה, שמדובר באופן שכלו כל הקיצים שאין לאדם אפי' כח לקרוא לה'. אודך כי עניתני ותהי לי לישועה. אודך כי עניתני ותהי לי לישועה. אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה. אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה. מאת ה' היתה זאת היא נפלאות בעינינו. מאת ה' היתה זאת היא נפלאות בעינינו.

אנא ה' הצליחה נא: אנא ה' הצליחה נא: אנא ה' הצליחה נא: אנא ה' הצליחה נא:

ברוך הבא בשם ה', ברכנוכם מבית ה'. ברוך הבא בשם ה', ברכנוכם מבית ה'. אל ה' ויאר לנו. אסרו חג בעבתים עד קרנות המזבח. אל ה' ויאר לנו. אסרו חג בעבתים עד קרנות המזבח. אלי אתה ואודך, אלוקי - ארוממך. אלי אתה ואודך, אלוקי - ארוממך. הודו לה' כי טוב, כי לעולם חסדו. הודו לה' כי טוב, כי לעולם חסדו. יהללוך ה' אלוקינו כל מעשיך, וחסדיך צדיקים עושי רצונך, וכל עמך בית ישראל ברנה יודו ויברכו, וישבחו ויפארו, וירוממו ויעריצו, ויקדישו וימליכו את שמך, מלכנו. כי לך טוב להודות ולשמך נאה לומר, כי מעולם ועד עולם אתה אל.

הסדו:	לעולם	כי	כי-טוב.	לה'	הודו
הסדו:	לעולם	כי	האלוקים.	לאלוקי	הודו
הסדו:	לעולם	כי	האדנים.	לאדני	הודו
הסדו:	לעולם	כי	גדלות לבדו.	נפלאות	לעשה
הסדו:	לעולם	כי	בתבונה.	השמים	לעשה
הסדו:	לעולם	כי	על-מים.	הארץ	לרוקע
הסדו:	לעולם	כי	גדלים.	אורים	לעשה
הסדו:	לעולם	כי	ביום.	השמש	את
הסדו:	לעולם	כי	בלילה.	לממשלות	את
הסדו:	לעולם	כי	בבכוריהם.	וכוכבים	למכה
הסדו:	לעולם	כי	מתוכם.	ישראל	ויוצא
הסדו:	לעולם	כי	נטויה.	ובזרוע	ביד

❁ למעשה על הגדה של פסח ❁

לגזור	ים-סוף	לגורים.	כי	לעולם	חסדו:
והעביר	ישראל	בתוכו.	כי	לעולם	חסדו:
ונער	פרעה	וחילו	סוף.	לעולם	חסדו:
למוליך	עמו	במדבר.	כי	לעולם	חסדו:
למכה	מלכים	גדלים.	כי	לעולם	חסדו:
ויהרג	מלכים	אדירים.	כי	לעולם	חסדו:
לסיחון	מלך	האמרי.	כי	לעולם	חסדו:
ולעוג	מלך	הבשן.	כי	לעולם	חסדו:
ונתן	ארצם	לנחלה.	כי	לעולם	חסדו:
נחלה	לישראל	עבדו.	כי	לעולם	חסדו:
שבשפלנו	זכר	לנו.	כי	לעולם	חסדו:
ויפרקנו	מצרינו.		כי	לעולם	חסדו:
נתן	לחם	לכל	בשר.	לעולם	חסדו:

הודו לאל השמים. כי לעולם חסדו:

נשמת כל חי

נשמת כל חי תברך את שמך, ה' אלוקינו, ורוח כל בשר תפאר ותרומום זכרך, מלכנו, תמיד. מן העולם ועד העולם אתה אל, ומבלעדיך אין לנו מלך גואל ומושיע, פודה ומציל ומפרנס ומרחם בכל עת צרה וצוקה. אין לנו מלך אלא אתה. אלוקי הראשונים והאחרונים, אלוה כל בריות, אדון כל תולדות, המהלל ברב התשבחות, המנהיג עולמו בחסד ובריותיו ברחמים. וה' לא ינום ולא ישן - המעורר ישנים והמקיץ נרדמים, והמשיח אלמים והמתיר אסורים והסומך נופלים והזוקף כפופים. לך לבדך אנחנו מודים.

אלו פינו מלא שירה כים, ולשונונו רנה כהמון גליו, ושפתותינו שבח כמרחבי רקיע, ועינינו מאירות כשמש וכירח, וידינו פרושות כנשרי שמים, ורגליו קלות כאילות - אין אנחנו מספיקים להודות לך, ה' אלוקינו ואלוקי אבותינו, ולברך, את שמך על אחת, מאלף, אלפי אלפים ורבי רכבות פעמים, הטובות שעשית עם אבותינו ועמנו. ממצרים גאלתנו, ה' אלוקינו, ומבית עבדים פדיתנו, ברעב זנתנו ובשבע כלכלתנו, מחרב הצלתנו ומדבר מלטתנו, ומחלים רעים ונאמנים דליתנו. עד הגה עורונו רחמיך ולא עזבונו חסדיך, ואל תשנונו, ה' אלוקינו, לנצה. על כן אברים שפלגת בנו ורוח ונשמה שנפחת באפינו ולשונו אשר שמת בפינו - הן הם יודו ויברכו וישבחו ויפארו וירוממו ויעריצו ויקדישו וימליכו את שמך מלכנו. כי כל פה לך יודה, וכל לשון לך תשבוע, וכל ברך לך תכרע, וכל קומה לפיך תשתחוה, וכל לבבות יראוך, וכל קרב וכליות יזמרו לשמך, כדבר שכתוב, כל עצמתי תאמרנה: ה', מי כמוך מציל עני מחזק ממנו ועני ואביון מגזלו. מי ידמה לך ומי ישוה לך ומי יערך לך האל הגדול, הגבור והנורא,

❦ למעשה על הגדה של פסח ❦

אל עליון, קנה שמים וארץ. נהללך ונשבחך ונפארך ונברך את שם קדשך, כאמור: לדוד, ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו.

האל בתעצמות עוז, הגדול בכבוד שמך, הגבור לנצח והגורא בנוראותיך, המלך היושב על כסא רם ונשא. שוכן עד מרום וקדוש שמו. וכתוב: רננו צדיקים בה', לישירים נאווה תהלה.

תהלה	ישירים	בפי
תתברך	צדיקים	ובדברי
תתרום	חסידים	ובלשון
תתקדש	קדושים	ובקרב

ובמקהלות רבבות עמך בית ישראל ברנה יתפאר שמך, מלכנו, בכל דור ודור, שכן חובת כל היצורים לפניך, ה' אלוקינו ואלוקי אבותינו, להודות להלל לשבח, לפאר לרומם להדר לברך, לעלה ולקלס על כל דברי שירות ותשבחות דוד בן ישי עבדך, משיחך.

ישתבח שמך לעד מלכנו, האל המלך הגדול והקדוש בשמים ובארץ, כי לך נאה, ה' אלוקינו ואלוקי אבותינו, שיר ושבחה, הלל וזמרה, עז וממשלה, נצח, גדלה וגבורה, תהלה ותפארת, קדשה ומלכות, ברכות והודאות מעתה ועד עולם. ברוך אתה ה', אל מלך גדול בתשבחות, אל ההודאות, אדון הנפלאות, הבוחר בשירי זמרה, מלך אל חי העולמים.

לפיכך אנחנו חיבים להודות, להלל, לשבח, לפאר, לרומם, להדר, לברך, לעלה ולקלס למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו:

הוציאנו מעבדות לחרות מיגון לשמחה, ומאבל ליום טוב, ומאפלה לאור גדול, ומשעבוד לגאולה. ונאמר לפניו שירה חדשה: הללויה. צ"ב מה ההבדל בין מעבדות לחרות לבין משיעבוד לגאולה אלא עבדות זה עבדות גשמית ושיעבוד זה כשהנפש משועבדת

הללויה הללו עבדי ה', הללו את שם ה'. יהי שם ה' מברך מעתה ועד עולם. ממזרח שמש עד מבוא מהלל שם ה'. רם על כל גוים ה', על השמים כבודו. מי כה' אלוקינו המגביהי לשבת, המשפילי לראות בשמים ובארץ? מקימו מעפר דל, מאשפת ירים אביון, להושיבי עם נדיבים, עם נדיבי עמו. מושיבי עקרת הבית, אם הבנים שמחה. הללויה.

מעשה במכניס אורחים שאפי	למה רק בקידוש אנו מודים על לשון	הקדמה
22... האורחים חשבו שגם הוא אורח	13.....	0.....
23... למה מקדימים לבקש על ירושלים	למה רק בקידוש מזכירים אשר בחר בנו	ברכת הרב עובדיה דהן שליט"א יו"ר
23... מה המיוחד בתפילת חנה שהתקבלה הרי	13... מכל האומות	המועצה הדתית אשדוד
23... הרבה התפללו	למה דווקא השבת נבחרה להיות זכר	מאמר פתיחה מהרב עובדיה דהן שליט"א
23... כי ביקשה בשביל ה'	14... ליעזי"מ	1... חשיבות רגע של אמונה
23... למענן אלוקים חיים משל לבית מלון	למה תיקנו חכמים לברך שהחינו בלשון	1... בשביל זה כדאי להיות!
23... שעובדיו נהנים מארחות חיים	15... רבים דווקא	1... הגדה של פסח
מדוע יש כפילות בלשון כל דכפין - כל	למה בחרו לקחת את הכרפס לטבלו כמי	3... למה נקרא בשם ליל הסדר
25... דצריך?	15... מלח או חומץ לפני הסעודה מכל ירק	3... מה חידש משה ליתרו
למה עושים זכר לגאולה הרי עדין אנו	15... אחר?	3... משה חידש משה ליתרו
25... בגלות	למה אין מברכים על קריאת ההגדה	3... משלו של החפץ חיים לאחד שהעיר
26... מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות	מדוע בכל ההגדה לא מופיע שמו של	4... לגבאי על סדרי העליות
26... מה התשובה על השאלות של מה	16... משה רבנו	5... למה הגדה נקראת בשם הגדה
26... נשתנה	מה המיוחד בליל הסדר הרי בכל השנה	5... הואיל ומתחיל כגונת
26... למה מצד אחד עושים זכר לעוני ומצד	16... יש מצוה של זכירת יציאת מצרים	5... להודות ולהכיר טובה זה קשה
27... עני עושים זכר לעושר	16... הא לחמא עניא	5... כנידים
28... למה שואלים רק ארבע שאלות	16... צ"ב למה מתחילים בלשון ארמי	5... כל אדם נמדד לפי מידת ההכרת
28... כיצד שנים בתשובה לראות את	16... מה הטעם שאוכלים מצוות האם כי כך	5... הטוב שבו
28... הטוב והרע	17... להחמיץ	6... שיגיד בצורה חדשה
29... ר"ע משחק או מבכה	18... למה קורים למצה לחם	6... למה מיועדת ההגדה
29... כשכולם בנו על החורבן ר"ע	למה למדו ממצות את חובת הוריות	6... מדוע אנחנו כל כך מתפעלים מקריעת
30... משחק	18... מצוות	הים, הרי פשוט וברור הוא שהקב"ה
30... כשספר תורה שריו בצער ר"ע	מעשה במכבי אש שאחר רק כמה	שברא את הים יכול גם לקרוע אותו
30... משחק	18... דקות	לחצאים!?
30... לעבודת ה' צריכים את שתי	מה השייכות של הא לחמא לכל	8... יבואר עפ"י משל
31... ההסתכלויות	19... דכפין	9... למה ה' לא עושה ניסים בימינו
31... למה לא שואלים "מה נשתנה" בחג	למה מזמינים את העניים "ברגע	9... קידוש
32... הסוכות?	20... האחרון"	11... למה דימה דוד את ה' לרועה והרי אין לך
32... צ"ב שהרי התינוקות כבר הורגלו	לכאורה היינו צריכים להזמין את	11... אומנות כוזה מן הרועה
32... כולנו מסובין	20... האורחים ב"שולחן עורך"	רועה מתמסר גם למי שלא יודע
32... לכאורה יותר מתאים לבן חורין לאכול	20... כדי לתת לעני שכבר הגיע הרגשה	11... לבקש
32... את המצה כשהוא יושב וקוף על	20... טובה	12... צאן אינו מזכיר טובה
32... כסאו	למה עמ"י נקראו גומלי חסדים ולא	12... האם המבדק בצאן הוא מבדק
33... עבדים היינו לפרעה במצרים	21... עושה חסדים	13... אמיתי

למעשה על הגדה של פסח

- למה מודים על הגאולה הרי הקב"ה הוא
זה שהגלנו לארץ מצרים? 33
- השיעבוד נגזר – רק שיכל להיות ע"י
תורה 33
- תירוץ המגיד מדובנא 36
- אב שהחליט לישר את המסלול
אימונים לבנו 37
- הקב"ה הוא שהוריד אותנו
למצרים 38
- המושיים עלו בני ישראל – שואה
וטרגדיה 38
- מדוע אנו נקראים במצרים
"גרים" 39
- מתחיל בגנות – זה סיפור יציאת
מצרים? 39
- כמה אדע – סיבה או עלילה 39
- שעבוד מצרים הכנה לעבדות ה' 41
- זיכך צירוף וכיבוש 42
- דעת המקובלים – כל הטעמים אחד
הם 43
- סינון התקעדי"ם 45
- התתקעדינן"ם כיום – מובט
אקטואלי 45
- רק מתוך הגלות נראה האור של
הגאולה 46
- למה שהרי קודם אבותינו היו עבדים
כמצרים ואח"כ אכלו שם לחם עוני .. 48
- כדי שהעני ירגיש בטוב 48
- כיצד שבט לוי אומר עבדים היינו 49
- עבדים היינו לפרעה וגו' ויוציאנו ה' –
מהעבדות מגיעים לחרות 50
- צ"ב וכי לפרעה בלבד היינו עבדים הרי
עבדים היינו אף למצריים עצמם 51
- היו עבדים רק למלך שזה פחות בזיון
ואילו לא הוציא ה' 52
- צ"ב שהרי בלי שעמ"י היו מקבלים את
התורה היה העולם חוזר לתוהו ובוהו. 52
- וכי לא היינו משתחררים מהם במשך
הדורות 53
- עשו כישוף שלא יוכלו לצאת 53
- כל מה שיש שנויים בעולם זה רק
לאחר יצי"מ 53
- אולי פרעה היה ניאוף להוציאנו או שמו
היו מתחדשות אחר כך סיבות אחרות
להוציא אותנו משם? 54
- אילו היה משהררנו הינו משועבדים
לו בפשית 54
- מה המעלה בכך שאיננו משועבדים
לפרעה במצרים והרי אנו עדיין
משועבדים לאדום ולשאר העמים ... 55
- עיקר הגלות הייתה גלות הנפש ... 55
- לאחר הארבע מאות שנה היו יוצאים
ממילא 55
- ואפילו כולנו חכמים 56
- לימוד דרכי החינוך משהגדה 56
- מה ההו"א שהת"ח יפטר מוהגדת
לבנך 56
- שבט לוי שזה הת"ח לא
השתעבד 57
- וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה
משבח 57
- למה לא נמנה בכלל הדברים שאין להם
שיעור 57
- למה רק בפסח יש ענין להרבות 57
- מה השייכות בין שירת הים להידור מצוה
עד שליש 59
- למה כל כך מהמירים בחמץ בפסח .. 60
- איך כל השנה אוכלים חמץ 61
- למה אין את החשש שסיימתינהו לכולהו
שבחי דמך 63
- מדוע הדיגש ואמר "וכל" 63
- למה אמר משובח ולא ישובח 63
- כבר עכשיו שמודה הוא יותר טוב 63
- ימי חיך הימים 65
- בגדרי חיוב וזכרת יצי"מ שבכל יום ... 65
- מה נשתנתה מצות סיפור יציאת מצרים
מכל המצוות 65
- כיון שהיא עיקר האמונה לכן צריך
לומר לו 65
- מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע 66
- למה רק עכשיו באו התלמידים ולא נכנסו
לשמוע את רבותיהם 66
- יש ענין מיוחד לשמוע יצי"מ מהאב
ומתוך רחמי אב 66
- למה הובא דווקא המעשה הזה ולא הובא
מעשה אחר מזהותו 67
- לא להתייאש גם ממי שנמצא בשער
המ"ט של שערי טומאה 68
- הם גדלו כי האמינו בהם – לימוד
לחינוך לדורות 69
- איך היו ערים כל הלילה והרי יש מצוה
להתענג ביו"ט 71
- הרי אני כבן שבעים שנה 71
- מה השייכות בין מחלקותם ככל השנה
לליל הסדר שכו"ע מודים שצריך
להזכיר 72
- מה נפק"מ גילו של ר' אליעזר בן
עזריה 72
- מה השייכות של להביא לימות המשיח
אלינו 74
- ברוך המקום, ברוך הוא 74
- מה השייכות בין ברוך שנתן תורה לעמו
ישראל לכנגד ארבעה 74
- איך יתכן שמאוהרה על אהבת ה' עוברים
להזדוהר שלא לעבוד ע"ז שהוא כפופ
בעיקר 75
- אלא מי שסר מן התורה בסופו של יעבוד
אלוקים אחרים 76
- למה מה שסר מהתורה גורם לעבוד
אלוקים אחרים 76
- אין מי שמכיר בחולי היצר הרע ובכוחו
המוטבע בו אלא בוראו שבראו 77
- בזכות השמחה במצוות יזכה שבנו יהיה
ת"ח 78
- מעשה היה בכחור שהיה מתפלל בחדרו
ביחידות כל יום 81
- כשמוכחים לא יאמר לו כמה גדול
חטאתך כמה כבד עונך 81

למעשה על הגדה של פסח

- כשמוכחים יאמר לו שלא ודאי שעשה
עבירה רק כדאי שיתרחק מפני החשד 81
- כנגד ארבעה בניים דברה תורה 82
- אחד חכם ואחד רשע ואחד תם ואחד שאינו
יודע לשאול 83
- מדוע חזר בעל ההגדה על המילה 'אחד'
בפרטו את סוגי הבנים? 83
- לכאן התשובות שעונים לו הם לא
כתובות בתורה 83
- חכם מה הוא אומר? 84
- ביאור שאלת הבן החכם 84
- למה לא כתב אחד צדיק 84
- כנגד הרשע לא מספיק צדיק אלא
צריך גם חכם 85
- רשע מה הוא אומר? 85
- אולי אינו רשע רק עצלן 85
- מה קודם הכפירה או הוציא עצמו מן
הכלל 86
- למה להכות את הרשע דווקא בשיניים
ולא בראשו 87
- מדוע נוקט כלפי הרשע לשון קשה... 89
- מדוע נאמרה התשובה על שאלת הרשע
בלשון נסתר 90
- הדרכה בחינוך הבנים 90
- מה ההבדל בין הרשע לעמ"י שעבדו ע"ז
במצרים 91
- למה בכל הבנים למעט הבן הרשע נזכרה
לשון "שאלה" 91
- דברי רבינו יונה בשערי תשובה שונא
תוכחות אין לו תקוה ותקנה במוסר
רע אבל אחת דתו למות 93
- למה נמשלו האמוראים לדבורים
בדווקא 93
- למה קורא לא שב בתשובה לפני
שהאדמה בלעה אותו שהרי יכל
למען בפני ה' שאם אינו מקבל הוא
נוצל דלת בפני השבים וכמו שטען
מנשה 94
- אפילו מנשה בצר לו הסכים להודות
שיש ה' ולא העדיף למות 94
- למה אף אתה הקהה את שיניו ולא
נסביר לו בצורה מאירת פנים 96
- למה לא אומרים לרשע ואילו היה שם לא
היה נגאל 96
- תם מה הוא אומר? מה זאת? ואמרת אליו:
בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים, מבית
עבדים 96
- מניין שזה שאלת התם 96
- ושיאניו יודע לשאל - את פתח לו, שנאמר:
והגדת לבנך ביום ההוא לאמור, בעבור זה עשה
ה' לי בצאתי ממצרים 98
- יכול מראש חודש מה ההוא להתחיל
מז"ח - הודאה על סמך הביטחון 98
- מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו... 99
- למה מתחיל שהיו עובדי ע"ז 99
- כל אחד יכול 99
- הכל בעזר ה' 99
- "מתחיל בגנות" - מעמיק את ההכרה
בחסדי ה' 99
- השוב להרהיב בשמכורים
טובה 100
- אהבת ה' לישראל אינה תלויה בשום
דבר 101
- למה מתחילים לפרט מתרה 101
- מדוע מזכיר הכתוב את עשו והרי כתוב
(מלאכי א' ג') ואת עשו שנאתי 102
- ברוך שומר הבטחתו לישראל 103
- מה הוסיף במה שאמר "שהקב"ה מחשב
את הקץ לעשות" ומה ביאור המילים
"חשב את הקץ לעשות" 103
- מה החידוש שהקב"ה שומר את
הבטחתו 104
- מדוע לא אמר ברוך שומר הבטחתו
לאברהם 104
- למה ענש פרעה 104
- והיא שעמדה 105
- צא ולמד מה בקש לבן הארמי לעשות
ליעקב 105
- צ"ב למה בעל ההגדה ייסד את כל ההגדה
על פרשת כי תבוא ולא על פרשיות
מפורשות בחומש שמות 105
- כי זו הפרשה היחידה בתורה
שמעשה יציאת מצרים מובא שם
בתורת הודאה 106
- אין אדם נוגע במוכן לחברו 106
- צ"ב למה הוזכר דווקא לבן הרי גם עשו
רצה להרוג את יעקב אבינו 107
- דרכי ההשגחה נסתרים מעין האדם -
שדווקא מהשיעבוד נהיה הגאולה 108
- מהו לשון צא ולמד ועוד שמשמע שפרעה
שאפילו שהיה רשע אבל עדיין היה לבן
רשע גדול ממנו 108
- לבן שנא את יעקב למרות שהיה
חתנו 109
- וירד מצרימה 110
- צ"ב איך קשור שבח זה למצות
מגיד 110
- ויגור שם 111
- צ"ב איך קשור שבח זה למצות
מגיד 111
- גם אדם שיודע שצריך לרדת למקום
טומאה לא יעשה ברצון רק
באונס 111
- אל יתהלל בחסד שכרוך בו
שקר 111
- צ"ב וכי מי שלא עסק בפריה ורביה חייב
מיתה אלא התביעה עליו שלא לעשות
חשבונות 113
- כמתו מעט 115
- הריבוי המהיר של ישראל במצרים מורה
על השגחת ה' 115
- וימות מלך מצרים ויאנחו בני ישראל... 116
- מדוע לא שמחו כשמת פרעה 116
- כשמת עד שהיה מלך חדש בלא
מורא מלכות סבלו ביותר 119
- האמינו שכאשר ימות המלך שוב לא
ישתעבדו בהם 120
- וירעו אתנו המצרים 120

למעשה על הגדה של פסח

<p>גם בדורינו אפשר להשתחרר ממצרים 148</p> <p>איך אפשר להרגיש כאילו הוא יצא ממצרים 148</p> <p>למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו 149</p> <p>היתה יהודה לקדשו, ישראל ממשלותיו. הים ראה ויגוס 149</p> <p>מה הסמיכות בין היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו לבין הים ראה ויגוס 149</p> <p>הים ראה ויגוס, הירדן יסב לאחור 150</p> <p>למה לגבי הים אמר לשון ויגוס ואילו לגבי הירדן אמר יסוב לאחור 150</p> <p>כל מה שנס זה רק בזכות עצמותיו של יוסף 150</p> <p>מפני שראה את ה' נס 150</p> <p>ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם, אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים 151</p> <p>למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו 151</p> <p>הלל 151</p> <p>אהבתי כי ישמע ה' את קולי, תחנוני. כי המה אזנו לי ובימי אקרא 152</p> <p>מן המצר קראתי יה, ענני במרחב יה 152</p> <p>למה לא כתוב קראתי לה' 153</p> <p>נשמת כל חי 154</p>	<p>לתוצאה הפוכה לגמרי אם רק גזזר הבורא כך 127</p> <p>למה הביא את ההמשך של כל הבת תחיון 127</p> <p>מדוע לא שלח ה' מלאך או שרף ... 129</p> <p>מדה כנגד מדה בעשר המכות 129</p> <p>מנין אתה אומר שלקו המצרים במצרים 133</p> <p>אילו קרבנו לפני הר סיני דיינו 134</p> <p>ט"ו מעלות - ט"ו אופני השגחה ... 136</p> <p>על אחת, כמה וכמה 137</p> <p>למה רק מכת בכורות נקראת מכה. 137</p> <p>מה החידוש של רבי יהודה בסימנים שנתן? 137</p> <p>מדוע לקו על הים מכות רבות יותר מאשר לקו במצרים? 137</p> <p>מדוע דחקו רבותינו התנאים את עצמם להרבות את מכות מצרים 138</p> <p>לכאורה קשה, מה היינו מרויחים אלו יצאנו ממצרים ברכוש גדול והים לא היה נקרע בפנינו 138</p> <p>וכי לא יכול היה לשפוך את מי הים על המצרים ולהטביעם 139</p> <p>למה מאריכים לפרט כל פרט ופרט 139</p> <p>בהודאה מודים על של דבר 139</p> <p>צ"ב מה החשיבות של קרבנו לפני הר סיני בלי תורה 140</p> <p>מדוע הוסיף את המלים ואת בתינו הציל 140</p> <p>"פסח שהיו אבותינו אוכלים" 140</p> <p>כך עושים תשובה 140</p> <p>מצה זו שאנו אוכלים על שום מה? 141</p> <p>למה חג הפסח נקרא חג המצות ... 141</p> <p>בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים 148</p> <p>מה הדגש בכל דור ודור 148</p> <p>הכוונה גם לדור של שובע 148</p>	<p>צ"ב הרי זה שבחם של ישראל ומה זה שייך להגדה 120</p> <p>אלא הכל מזה כי אלמלי ה' עוזרו אינו יכול לו 120</p> <p>צ"ב כפל הלשון וירעו, ויענונו, ויתנו עלינו עבודה קשה 120</p> <p>מה הדגש בהבה נתחכמה לו 121</p> <p>אלא בא להראות גדול חסדי ה' שמציל אותנו מכל מיני חכמות שהם חושבים עלינו ואפי' אנתנו לא יודעים כלל שניצלנו 121</p> <p>למה המצרים פחדו שיעלו מן הארץ אדרבה עוד יותר טוב שיעלו 122</p> <p>רצו שעמ"י יישארו בארץ ויוויחו מהם 122</p> <p>צ"ב מהו לשון ועלה ולמה לא אמר ויצא 123</p> <p>ויענונו 123</p> <p>מה הדגש בלמען ענותו 123</p> <p>ויתנו עלינו עבודה קשה 123</p> <p>למה עמ"י הוצרכו להתפלל הרי ה' הבטיח שאחרי כן יצאו ברכוש גדול 123</p> <p>כדי להניצל מגזירות קשות וחמורות צריכים להגיע למוצב של "צעקת בני ישראל באה אלי" 123</p> <p>טעם התפילה – שיכיר ויבור שהוא תלוי בבוראו 124</p> <p>תפילה – רק זו הדרך להשגת הפצינו 125</p> <p>התפילה – מזון לנפש 125</p> <p>ונצעק אל ה' 125</p> <p>צ"ב למה כפל הלשון וכתב ב' פעמים מן העבודה (ויגד משה) 126</p> <p>וישמע ה' 126</p> <p>למה בשמיעה לא הוזכר אלוקי אבותינו 126</p> <p>למה נקט לשון עמל 126</p> <p>צ"ב כפל הלשון 127</p> <p>אותן פעולות שאדם עושה למען השגת רצונו יכולות להיות הסיבה</p>
--	--	---